ŞERAFETTİN TURAN

Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları

BİLGİ YAYINEVİ

ŞERAFETTİN TURAN • Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları

BİLGİ YAYINLARI / ÖZEL DİZİ : 34

ISBN 975 – 494 – 655 - 8
97 06 . Y . 0105 . 1097

Birinci Basım 1961

Genişletilmiş İkinci Basım
Mayıs 1997

ŞERAFETTİN TURAN

Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

BİLGİ YAYINLARI / ÖZEL DİZİ

İsmet İnönü Hatıralar 1
İsmet İnönü Hatıralar 2
Gülsün Bilgehan Mevhibe
Şemsi Belli Fikriye
Ali Naci Karacan Lozan Konferansı ve İsmet Paşa
Kâmuran Gürün Türkler ve Türk Devletleri Tarihi
Kâmuran Gürün Savaşan Dünya ve Türkiye
Dr. Çetin Yetkin Siyasal İktidar Sanata Karşı
Memduh Aytür Kalkınma Yarışı ve Türkiye
Nâzım Hikmet Kuvayı Milliye
B. Russel Endüstri Toplumunun Geleceği
Raymond Aron Sosyolojik Düşüncenin Evreleri
İrfan Erdoğan – Korkmaz Alemdar İletişim ve Toplum
Aysel Ekşi Çocuk, Genç, Ana Babalar
Şerafettin Turan Türk Kültür Tarihi
Şerafettin Turan Türk Devrim Tarihi I
"İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe"
Şerafettin Turan Türk Devrim Tarihi II
"Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne"
Şerafettin Turan Türk Devrim Tarihi III (2 Kitap)
"Yeni Türkiye'nin Oluşumu"
Şerafettin Turan Türk Devrim Tarihi IV
"Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye"
Şerafettin Turan Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları
Şükran Kurdakul Çağdaş Türk Edebiyatı / 1
Meşrutiyet Dönemi I
Şükran Kurdakul Çağdaş Türk Edebiyatı / 2
Meşrutiyet Dönemi II
Şükran Kurdakul Çağdaş Türk Edebiyatı / 3
Cumhuriyet Dönemi I
Şükran Kurdakul Çağdaş Türk Edebiyatı / 4
Cumhuriyet Dönemi II
Cahit Talas Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi
Prof. Jaeschke Yeni Türkiye'de İslamlık
Claude Cahen İslamiyet I
"Doğuşundan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar"
Gustave Edmund von Grunebaum İslamiyet II
"Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Günümüze Kadar - 1"
Gustave Edmund von Grunebaum İslamiyet III
"Osmanlı Devletinin Kuruluşundan Günümüze Kadar - 2"

İÇİNDEKİLER

I- Giriş

Konunun Önemi ve Kaynakların Değerlendirilmesi 9

II- Şehzadelerin Taht Kavgalarına Yol Açan Nedenler 18

1- Kanuni'nin Saltanatına Karşı Anadolu'da Başgösteren Hoşnutsuzluk 18

2- Şehzade Mustafa Olayı 22

3- Hoşnutsuzluğun Rumeli'ye Yayılması: Düzme Mustafa Ayaklanması 44

III- Şehzade Bayezid'in Selim'e ve Babasına Karşı Cephe Alışı 50

1- Selim ile Bayezid Arasında Anlaşmazlık ve Sancakların Değiştirilmesi 50

2- Bayezid'in Amasya'ya Gitmek İstemeyişi 58

3- Kanuni'nin Avutucu Vaatleri 66

4- Selim'in Konya'ya Gidişi 75

IV- İç Savaşa Doğru 81

1- Bayezid'in Askeri Hazırlığı: Yevimlü Ordusu 81

2- Selim'in Telaşı ve Kanuni'nin Ondan Yana Olması 91

V- Konya Savaşı 97

1- Bayezid'in Âsi İlan Edilmesi ve Katline Fetva Alınması 97

2- Bayezid'in Yenilgisi 102

VI- Bayezid'in İran'a Sığınması ve Öldürülmesi 105
1- Bayezid'in Amasya'dan Ayrılışı 105
2- Aras Savaşı ve Bayezid'in İran'a Sığınması 109
3- Tahmasb'la Mektuplaşmalar ve Pazarlıklar 113
4- Bayezid'in ve Oğullarının Öldürülmesi 129

VII- Taht Kavgasının Doğurduğu İç Karışıklıklar 137
1- Bayezid Yanlılarının Kovuşturulması: Yevimlü Teftişi 137
2- Anadolu'da ve Rumeli'de Karışıklıklar 145

VIII- Taht Kavgaları Nedeniyle Yapılan Yönetimsel Değişiklikler 150
1- Yeniçerilerin Korucu Olarak Anadolu'ya Yayılmaları 150
2- Şehzadelerin Sancağa Çıkarılmalarında Değişiklik 152

EKLER 155
KISALTMALAR 193
KAYNAKÇA 195
DİZİN 199

SUNUŞ

Osmanlı İmparatorluğunun en güçlü ve görkemli dönemi sayılan Kanuni Süleyman'ın saltanat yıllarında, Şehzade Mustafa'nın ve arkasından Bayezid'in adlarıyla anılan karşıt hareketler, kuşkusuz çelişkilerle dolu Tarih'in dikkatle incelenmesi gereken olaylarındandır. Kanlı bir iç savaşa yol açan ve Muhteşem Süleyman'ın, her iki oğlu ile onlardan olan erkek torunlarını öldürtmesini de içeren bu ayaklanmalar, genelde basit birer "veliahtlık" savaşımı olarak nitelendirilmiştir.

Biz de konuyu 1956'da **Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası** başlığıyla ele almıştık. Doçentlik tezi olarak sunduğumuz araştırmamız jürice olumlu bulunmuş ve 1961'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları arasında basılmıştı. Bu ilk baskı kısa sürede tükenmiş, bu arada Dr. İsa Seyf tarafından da **Serguzeşt-i Şahzade Bayezid** adıyla Farsçaya çevrilmişti [**Doğu Dilleri,** c.I, Sa. 3-4; c. II, Sa. 1 (1969-1971)].

Bu ikinci basım yapılırken, sorunu daha iyi yansıtabilmek için adını **Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları** olarak değiştirmeyi yeğledik. Ayrıca kimi eklemeler yaparken, ilk yazımda kullandığımız dili, Türkçenin özleşmesi, gelişmesinin bir sonucu diye yalınlaştırmayı da gerekli gördük.

İktidar savaşımlarının içerik ve yöntem değiştirerek sürdüğü ve Osmanlı düzenine dönme eğilimlerinin dile getirildiği dönemde, geçmişin sesine kulak vermek, sanırız okuyucuya ilginç gelecektir.

Şerafettin TURAN
Ankara, 13 Mart 1997

I

GİRİŞ

KONUNUN ÖNEMİ VE KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Devirlerinde, başlıca iç olaylar arasında, şehzadeler arasındaki taht kavgalarının önemli bir yer aldığı görülmektedir. Daha I. Murad döneminde başlayan bu kavgalar, **Fetret Devri**'nde olduğu gibi, kimi kez devletin varlığını tehlikeye düşürecek derecede ciddi bir nitelik almış, imparatorluğun en güçlü dönemlerinde bile uzun karışıklıklara ve kanlı iç savaşlara yol açan bir sorun olarak etkisini sürdürmüştür.

Kanuni Süleyman'ın yarım yüzyıla yaklaşan görkemli saltanatının son yılları da, birbirini izleyen bu tür taht kavgalarıyla gölgelenmiştir. Gerçekten de, yönetimi yasal kurallara dayandırmaya öncelik verdiği için kendisine **Kanuni** sanı verilen, adaletle davranmaya çalıştığından ötürü Halife Ömer'e benzetilip **Ömer-meşreb** diye nitelenen ve tantanalı yaşamı nedeniyle de batılılarca **Magnifico (Muhteşem)** diye anılan yaşlı padişahın, artık onun saltanatını istemeyen tebaasına karşı tahtını korumak zorunda kalması ve bu uğurda 2 oğlunu öldürtmekten çekinmemesi, ne âdil bir hükümdar ne de bir baba olarak ona onur verecek olaylardan olmasa gerektir. Bu bakımdan, dönemin gözleri kamaştıran görkemi içinde dikkatleri pek çekmediği için basit birer olay gibi algılanan Şehzade Mustafa ve Bayezid olayları, bu dar çerçeve içinde değerlendirilmelerine olanak bulunmayan büyük bir önem taşımaktadır.

Şehzade Mustafa ve onu izleyen Bayezid olaylarının basit birer ayaklanma olarak görülmesine, kuşkusuz ki kaynaklarımızın bu konuda verdikleri bilgilerin, sorunun niteliğini ve kapsamını belirtmekten çok uzak bulunması neden olmuştur. Olayların toplumsal ve ekonomik nedenlerini göz ardı ederek genelde kişisel tutkuları ve iktidar arayışlarını ön plana çıkaran Osmanlı tarih yazarlarına göre, Mustafa ve Bayezid olaylarında başlıca etken, saray ve çevresi entrikalarıdır. Böylece Mustafa'nın öldürülmesinde başrolü, Kanuni'den sonra tahta

öz oğullarından birini geçirmeyi planlayan Hürrem Sultan ile damadı Sadrazam Rüstem Paşa oynamışlardır. Şehzade Bayezid'in ayaklanmasına ise, sadrazam olmaya çalışan Lala Mustafa Paşa'nın entrikaları yol açmıştır.

Oysa gerek Mustafa'nın gerekse Bayezid'in ayaklanma diye nitenen davranışlara girişmeleri, babalarının saltanatına karşı Anadolu'da doğan ve gittikçe yayılan hoşnutsuzluğun bir yansımasıdır. Mustafa olayının bir devamı olan Bayezid ayaklanması, kanlı bir iç savaşa yol açması ve yıllarca süren çalkantılar yaratması yanında, Osmanlı–Safevi İran ilişkilerini de etkilemesi yönlerinden daha da önem taşımaktadır. Biz de bu incelememizde esas olarak Bayezid olayı üzerinde duracağız; ancak o ayaklanmayı anlayabilmek için öncelikle Şehzade Mustafa olayını gerçek nedenleri ve boyutları ile açıklamak gerektiği için öncelikle onu ele alacağız.

Dönemin Osmanlı tarih yazarları dışında Topkapı Sarayı Arşivindeki kimi belgeler ve olayların çağdaş tanıkları Avusturya elçisi Busbecq ile Venedik elçilerinin raporları, Mustafa'nın öldürülmesiyle sonuçlanan olayın içyüzü hakkında önemli ipuçları vermektedirler. Bayezid'in giriştiği taht kavgasına gelince, XVII. Yüzyılda Peçevi İbrahim'den başlayarak Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya gelinceye değin birkaçı dışında hemen bütün tarih yazarları ve yazarlarımız, Bayezid–Selim arasındaki taht kavgasına ilişkin olarak Gelibolulu Âli'nin **Nâdiru'l-mehârib** ve **Künhü'l-ahbâr** adlı yapıtlarında verdiği bilgileri aktarmakla yetinmişlerdir. Artık klasikleşmiş olan bu anlatıma göre, Bayezid olayı, basit bir veliahtlık mücadelesinden başka bir şey değildir. Lala Mustafa'nın ve kendi etrafında bulunan bazı fesatçıların (müfsidlerin) kışkırtmalarına kapılarak ağabeyi Selim'e ve babasına karşı ayaklanan Bayezid yenilgiye uğradığında **İran**'a kaçmış, en sonunda hak ettiği cezaya çarptırılarak katledilmiştir.[1]

Âli'nin, sorunu böyle tek yanlı ve dar bir görüş açısından ortaya koymasını bir bakıma doğal görmek gerekir. Çünkü kendisi bu taht kavgası döneminde Selim'in hizmetinde bulunduğuna ve **Nâdiru'l-mehârib**'i ona sunduğuna göre, olayı tarafsız bir gözlemci olarak ele alması olanaksızdı. Bununla birlikte o, Bayezid ile Selim arasındaki **Konya Savaşı**'nın önemini dikkate alarak bu "nâdir" savaşa ilişkin bir kitap yazarak ayrıntıları gösterir nitelikte de olsa kıymetli bilgiler ve-

1) **Nâdiru'l-mehârib**, Bayezid ile Selim'in sancaklarının değiştirilmesi ile başlamakta ve Selim'in tahta çıkışı ile sona ermektedir. Ancak Bayezid'in öldürülmesinden sonraki olaylara hiç değinilmemektedir. Âli, anlattıklarında yansız kaldığını söylüyorsa da, kitabını sunduğu Selim'den bazı şeyler beklediğini, "mertebe yükselip murada erme"yi umduğunu da gizleyememektedir (Vr. 25 a).

ren ilk tarih yazarı olmuştur. Bu nedenle kısmen olayların içinde yaşamış olan Âli'nin, adı geçen yapıtları, bugün bile Bayezid olayı için kullanacağımız Osmanlı kaynaklarının başında gelmektedir. Aşağı yukarı aynı bilgileri yineleyen belli başlı öteki yerli kaynaklarımız arasında özellikle Karaçelebi-zâde Abdülaziz'in **Süleymannâme**'sinin, bazı yerlerde Âli'yi tamamladığı görülmektedir.

Çağdaş **İran** kaynaklarının bu konuda verdikleri bilgiler ise, hemen hemen Bayezid'in **Konya Savaşı**'ndan sonra bu ülkeye sığınmasına ve başlangıçta Şah Tahmasb tarafından çok iyi karşılanmışken şah aleyhine giriştiği suikast hareketlerinin haber alınması üzerine hapsedilmesine ve sonunda babası ile ağabeyinin istekleri doğrultusunda öldürülmesine ilişkin bulunmaktadır. Bu kaynakların başında da Gaffârî'nin **Cihanârâ**'sı ile Hasan Rumlu'nun **Ahsenü't-tevârih**'i gelmektedir. Gaffârî, Bayezid'in **Kazvin**'de karşılanışına tanık olduğu halde, sığınmacı Osmanlı şehzadesinin İran'daki yaşamı ve Tahmasb ile Kanuni ve Selim arasındaki mektuplaşma ve pazarlıklar hakkında verdiği bilgiler çok eksik olup, en önemli kayıtları Bayezid'in İran başkentine varışı, hapsi ve öldürülmesi tarihleriyle sınırlı bulunmaktadır. Hasan Rumlu'nun bu konudaki kayıtları da aşağı yukarı Gaffârî'nin aynı olup, kimi yerlerde ondan da eksik kalmaktadır. Gaffârî'nin yapıtı Müneccimbaşı Ahmet tarafından kullanılmış, Hasan Rumlu'nun yapıtı da büyük bir olasılıkla Karaçelebi-zâde Abdülaziz'in kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Batı kaynaklarına gelince, **Venedik baylo**'larının kendi senatolarına sundukları **Relazione**'lerde Osmanlı İmparatorluğu'na ait iç ve dış sorunların çoğuna olduğu gibi Kanuni Süleyman'ın oğulları arasındaki saltanat kavgalarının da aydınlatılmasına ışık tutacak önemli kayıtlar bulunmaktadır. Ancak, Bayezid'in ayaklanması sırasında **baylo** bulunan Mario de Cavalli il Vecchio'nun 1560 tarihli **Relazione**'sinde bu olaya ilişkin hiçbir bilgi vermemesi anlamlı görünmektedir.[2] Bayezid olayındaki bu durumun aksine, Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi sorununda **Relazione**'lerde çok önemli ve oldukça geniş bilgiler verilmektedir. **Baylo** Bernardo Navagero (1550-1552), Kanuni'nin şehzadeleri, Mustafa ve Selim taraftarları hakkında dikkati çeken bilgiler vermektedir. Domenico Trevisano (1554-1556)'nun **Relazione**'si ile 1553 ve 1554 tarihli anonim iki **Relazione**'de ise nedenleri, oluşumu ve sonuçları ile birlikte Şehzade Mustafa olayının ayrıntılarını bulmaktayız.[3]

Önemi çok belirgin olan ve Alman tarihçisi Zinkeisen tarafından

2) Alberi, E., **Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto**, S. Turchia, ser. III, Vol.1, s. 271-298.

3) **1553 tarihli Relazione.** Alberi, **Documenti di Storia Ottomana del secolo XVI.**, Firenze, 1842, s. 33-110. İkinci **Relazione** ise **Aviso di Costantinopoli (İstanbul'dan Haberler)** başlığını taşıyor.

kullanılmış bulunan **Venedik** kaynaklarının dışında, **Avrupa**'da Busbecq'in Âli'ye benzer bir rol oynadığı söylenebilir. Gerçekten de onun **Türk Mektupları**'ndaki kayıtları, batı dillerinde yazılan birçok yapıtın ana malzemesini oluşturmuştur. Bu arada Zinkeisen ile Romen tarihçi Jorga özellikle anılmaya değer. Salaberry gibi Osmanlı İmparatorluğu dönemini bütünüyle ele alan ya da Fairfax Downey gibi yalnızca Kanuni Süleyman dönemi üzerinde duran batılılar da, doğrudan doğruya Busbecq'in verdiği bilgileri aktarmışlardır. Bunların dışında Şehzade Mustafa ve Bayezid olaylarına ilişkin trajedi ya da opera librettosu yazan batılılar da onun yazdıklarına dayanmışlardır. Mustafa'nın katlinden bir süre sonra İstanbul'a gelen bu Avusturya elçisinin, kuşkusuz kendi gözlemlerine ve çeşitli çevrelerden duyduklarına dayanarak yazdıkları, özellikle Mustafa ve Bayezid olayları arasındaki bağlılığı ve Bayezid'in Düzme Mustafa ayaklanmasındaki tavrını belirtmek bakımından önem taşımaktadır. Onun verdiği bilgilerin kısmen de olsa yeni belgelerle doğrulanması **Türk Mektupları**'nın değerini daha da artırmaktadır. Bununla birlikte gerek Busbecq gerekse ona dayanan tarihçiler ve yazarlar, dahası batı kaynakları ile birlikte Osmanlı kaynaklarını da kullanmış olan J.V. Hammer, Bayezid olayını, veliahtlığı elde etmek için girişilmiş bir ayaklanma olarak aktarmaktan ileriye geçememişlerdir. Bu görüşte gerçek payı bulunduğu yadsınamaz, ancak ayaklanmanın çok yönlü içeriği, doğurduğu sonuçlar ve dolayısıyla önemi yeterince belirtilememiştir.

*

Her şeyden önce, bir saltanat kavgası olan Bayezid olayını, I. Murad'ın oğlu Savcı olayından başlayarak süregelen şehzade mücadelelerinin son büyük halkası ve ağabeyi Mustafa olayının bir devamı olarak ele almak gerekir. Çağına göre merkezi ve güçlü bir devlet anlayışının gerektirdiği örgütlenmeyi gerçekleştiren Osmanlı sultanları ve yöneticilerinin, tahta geçişin kurallarını saptayan bir **veraset yasası**'nı yürürlüğe koymamış olmaları, kuşkusuz ki taht kavgalarına ve şehzadeler arasında kardeş mücadelelerine yol açan en büyük etken olmuştur. Üstelik düzenlediği yasa ile merkez örgütünü, buradaki üst düzey görevlilerin yetkilerini, atamalarda aranacak nitelikleri ve devlet protokolünü ayrıntılarıyla saptayan Fatih Mehmed'in, tahta çıkmayı **güç**'e ve **kısmet**'e bağlaması, saltanat değişikliklerinde şehzade kanlarının akmasına, akıtılmasına yol açmıştır. Bilindiği gibi saltanatın birliğini gözeten ve tahta çıkan padişahın kardeşlerinin taht iddiaları ile ayaklanmalarını önlemek isteyen Fatih, Kanunnamesi'ne veraset için şu hükmü koydurtmuştu:

"Ve her kimesneye evladımdan saltanat müyesser ola, karındaşların, nizâm-ı âlem için katl itmek münasibdir; asker ülemâ dahi tecviz etmişdir, anınla âmil olalar."[4]

Böylece Fatih'in işbaşına geçen padişaha, **'nizam-ı âlem** (kamu düzeni)' için kardeşlerini öldürme hakkı veren yasal bir dayanak tanıması, şehzade kavgalarına başını/nefsini kurtarma gibi bir boyut da getirmiştir. Denebilir ki gerek Mustafa gerekse Bayezid, saltanat tahtına oturamayacak olurlarsa ona ulaşan kardeşlerinin elinden ölümü kabul etmektense daha babalarının sağlığında bu trajik sondan kurtulmak istemişlerdir.

Çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerin de etkisiyle Kanuni Süleyman'ın saltanatına karşı Anadolu'da doğan hoşnutsuzluk, Şehzade Mustafa olayı ile meydana çıkmıştı. Kanuni, 1553'te **Nahcıvan Seferi** diye bilinen **İran Savaşı**'na çıkarken Mustafa'yı katlettirmekle geçici bir önlem alabilmişti. Ancak bu karşıtlığı doğuran nedenleri ortadan kaldıramadığı için, bunların bir süre sonra Bayezid olayı ile daha geniş çapta meydana çıkmasına engel olamamıştı. Nitekim **Celâli İsyanları**'nı incelerken Bayezid olayını bu niteliği ile ele almış olan Mustafa Akdağ, Bayezid ile Selim arasındaki **Konya Savaşı**'nın basit bir taht kavgası değil, "Kapıkulları lehine işleyen bir idareyi ve onun temsilcisi olan bir zümreyi kaldırmak isteyenlerle, tersine olarak bunu korumak zorunda olan iki kuvvetli parti arasında çok kanlı bir meydan savaşı" olduğunu vurgulamıştır. Aynı zamanda bunun, "Devletin, ordu ve idare teşkilatı ve Anadolu halkının hükümet karşısındaki durumu bakımlarından bir dönüm noktası" oluşturduğunu belirtmiştir.

Veliahtlık mücadelesi olarak da, Bayezid olayının, kendinden önceki olaylara benzeyen yönleri yok değildir. Örneğin, bir bakıma bunu Yavuz Selim'in tahtı ele geçirmesi ile karşılaştırmak olanağı vardır. Bundan da öte denilebilir ki Yavuz'un babasına karşı harekete geçmesi ve başarı kazanıp padişahlığa yükselmesi, kendinden sonra torunlarına örnek olmuştur. Bilindiği gibi Yavuz Selim de başlangıçta veliahtlığı, dolayısıyla babasından sonra tahtta oturmayı sağlamak için mücadeleye girişmişti. Ancak Bayezid olayını Yavuz Selim'inkinden ayıran başlıca özellik, Yavuz'un doğrudan doğruya babasına karşı cephe alıp savaşmasına karşın Bayezid'in, eyleminde ağabeyi Selim'i hedef almış olmasıdır.

---

4) **Kanunnâme-i Âl-i Osman, TOEM** eki, İstanbul, 1330, s. 27 (Çocuklarımdan her kime saltanat nasip olursa, kamu düzeni için kardeşlerini öldürtmesi uygundur. Din bilginlerinin çoğunluğu da bunu yerinde bulmuştur. Böylece hareket etsinler.)

Kanuni dönemindeki bu kanlı taht kavgalarında göze çarpan bir başka özellik, başta padişahın sevgili gözdesi Hürrem olmak üzere kimi saray görevlilerinin çevirdikleri entrikaların da etken olmasıdır. Bir başka anlatımla sarayda beliren kadın egemenliği, taht kavgaları ile olumsuz yönde etkilerini göstermiştir.

Dikkati çeken bir başka nokta, bu mücadeleler sırasında kendisine görev verilen bir üst yöneticinin padişaha ve saltanata bağlılığıyla sivrilmesidir. Düzme Mustafa ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen, arkasından Kanuni'nin isteğiyle Bayezid'e karşı Selim'in yanında yer alan Sokullu Mehmed Paşa, bu hizmetlerinin de etkisiyle kısa sürede sadarete yükseltilmiştir. Bayezid'in **İran**'a sığınmasından sonra Selim'in kızı İsmihan ile evlendirilerek saraya damat edilen Sokullu 1564'te de sadrazam atanmıştır.

Bayezid olayı, savaşta yenilen şehzadenin yabancı bir ülkeye **(İran'a)** sığınması ve orada öldürülmesi ile sona erdiğine göre, Cem olayına da benzerlik göstermektedir. Fakat Cem, ağabeyi II. Bayezid yasal hükümdar olduktan sonra onunla savaşa giriştiği halde Bayezid, daha babasının sağlığında ve ağabeyi Selim henüz kendisi gibi şehzade sanını taşırken ona karşı savaş açmıştır.

Bayezid'in yenilgisi ve kaçışına kadar Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olan taht kavgası, onun, imparatorluğun doğu komşusu ve en büyük rakibi **İran**'a sığınmasından sonra aynı zamanda dış siyasetin ana sorunlarından biri niteliğini almıştır. Şiiliği yaymayı siyasal bir amaç haline getiren ve II. Bayezid döneminden başlayarak Anadolu'da pek çok yandaş kazanan ve kimi karışıklıklara da neden olan Safevi Şahlığının, sığınmacı şehzadeyi Osmanlı yönetimine karşı kullanması kuşkusu doğmuştur. Aynı zamanda küçümsenemeyecek sayıdaki silahlı adamlarını yanında götüren Bayezid'in **İran**'dan alacağı güçle doğudaki Osmanlı topraklarına saldırması olasılığı belirmiştir. Bu yüzden olay bir dizi iç sorun yanında önemli bir dış sorun yaratmıştır. Anadolu'da süren karışıklıkları gidermek ve şehzadeler kavgasını önlemek için yeni önlemler almak, yönetimsel bazı değişiklikler yapmak gereği duyulmuştur. Öte yandan sığınmacı "âsi şehzade"yi ortadan kaldırıp tehlikeyi tümüyle yok etmek için Kanuni Süleyman gibi bir padişahın, daha birkaç yıl öncesine, 1555 **Amasya Anlaşması**'na kadar savaş halinde bulunduğu **İran**'a önemli ödünler vermesine neden olmuştur. Öyle ki, Bayezid'in **İran**'a sığınmasından sonra Kanuni, zaman zaman Cem tehlikesini ortadan kaldırmak için para ödemeyi de içeren her türlü ödünde bulunmaktan çekinmeyen bir II. Bayezid kişiliğinde görünmektedir. İşte bütün bu nedenlerle Bayezid olayını bir iç sorun olduğu kadar

bir dış sorun olarak da bütünüyle ele alıp değerlendirmek gerekmektedir.

Biz burada şimdiye değin yinelenegelen bilgileri bir yana bırakarak doğrudan doğruya belgeleri konuşturmaya çalıştık. Konuyu işlerken **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**'ndeki belgelerle **Başbakanlık Arşivi**'ndeki **Mühimme** defterleri başlıca dayanaklarımız oldu. **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**'ndeki belgeler arasında özellikle Selim'e, Bayezid'e, Hürrem'e ve Mihrimah'a ait mektuplar, olayların akışını aydınlatma bakımından çok önemli bulunmaktadır. Her şeyden önce bu mektupların varlığı, Bayezid'in babasına yazdığı mektupların Lala Mustafa'nın adamları tarafından ele geçirildiği hakkındaki kayıtların çok abartılı olduğunu göstermektedir.

Bayezid'in mektupları yanında Selim'inkilerin daha az olduğu görülmektedir. Kanuni'nin mektupları ise genelde Şah Tahmasb ile yazışmalara ilişkindir. Onun oğullarına gönderdiği mektupların içerikleri de Bayezid ile Selim'in verdikleri yanıtlardan anlaşılmaktadır. Söz konusu mektuplardan başka, arz tezkireleri ile çeşitli diğer belgelerin de bulunması, konuyu işlemede **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**'nin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Mühimme kayıtlarına gelince, 1558-59 (Hicri 963-966) yıllarını içeren defter ne yazık ki kaybolmuştur. Var olan 3 No.lu defter de **Konya Savaşı**'ndan sonra başladığı için ondaki kayıtlar daha çok, Bayezid'in **İran**'a sığınması sırasında alınan önlemlere ve başgösteren iç karışıklıklara aittir. Bu kayıtların bir kısmı Ahmet Refik Altınay tarafından yayımlanmıştır. Eksik de olsa **Mühimme** defterlerindeki **hüküm**'ler Topkapı belgelerinin boş bıraktığı yerleri tamamlamaya yaramaktadır.

Başbakanlık Arşivi'nde **Mühimme** defterleri dışında, Ali Emiri ve Fekete'nin yaptıkları ayırımlarda da Bayezid olayı ile ilgili kimi belgeler bulunmakta ise de, bunlar çoğunlukla asılları **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**'nde olan arz-tezkereleri ve jurnallerin kopyalarıdır.

Konuyu işlerken, bu arşiv belgeleri yanında, şimdiye kadar kullanılmamış olan bazı yazma eserlerden ve yazışmaların, mektupların derlendiği **Münşeat Mecmuaları**'ndan da yararlandık. Bunların başında **İtaatnâme** adını taşıyan yazma ile Sarı Abdullah Efendi'nin **Düsturu'l-inşâ**'sını ve **Dizfuli Münşeat Mecmuası**'nı anmamız gerekir.

Olaylar sırasında Selim'in hizmetinde bulunduğu anlaşılan birisi tarafından yazılmış olan **İtaatnâme**, Selim ile Bayezid'in sancaklarının

değiştirilmesinden, **Konya Savaşı**'na kadar geçen olayları içermektedir. Yapıt, adından da anlaşılacağı gibi Selim'in, babasının emrine uyduğunu, itaat ettiğini belirtmek amacıyla yazılmış olup tümüyle onu savunan bir anlatımla kaleme alınmıştır. Böyle olmasına karşın Selim'in **Manisa**'dan **Konya**'ya gidişi ve **Konya Savaşı** hakkında ne Âli'de ne de öteki kaynaklarda bulunan geniş bilgi vermektedir.

Sarı Abdullah'ın **Düsturu'l-inşâ**'sı ise, Bayezid'in **İran**'a sığınmasından sonra Şah Tahmasb ile Kanuni Süleyman ve Şehzade Selim arasındaki mektuplaşmalardan 20'sinin örneklerini içermektedir. Birçoğunun asılları **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi**'nde bulunan bu mektupların örneklerine Feridun Bey **Münşeât**'ında ve diğer münşeât mecmualarında da rastlanmakta ise de onlar **Düsturu'l-inşâ**'dakilere göre çok daha eksik ve dağınıktırlar. Abdullah Efendi'nin derlemesinde, bu mektuplardan başka, **Konya Savaşı**'nı anlatan ancak kimin tarafından kime gönderildiği belli olmayan bir mektup daha bulunmaktadır. Fakat bu mektup, Âli'nin ve **İtaatnâme** yazarının savaş hakkında verdikleri bilgileri genişletecek ya da değiştirecek nitelikte değildir; daha çok, Selim'in savaştan sonra babasına yazdığı mektubu andırmaktadır.

Dizfuli Münşeâtı'na gelince, bu derlemede Derviş Çelebi'nin **Konya Savaşı**'ndan bahseden **Cengnâme**'si ile Bayezid'in teslim edilmesi için Tahmasb'la yapılan yazışmalardan bir kısmının örnekleri ve Şehzade Mustafa'nın **Erzurum** Beylerbeyi Ayas Paşa'ya yazdığı çok dikkate değer bir mektup ile paşanın yanıtının örnekleri bulunmaktadır. Derviş Çelebi'nin **Cengnâme**'si, Sarı Abdullah'ın **Düsturu'l-inşâ**'sındaki **Konya Savaşı**'na ilişkin mektuba oranla savaş hakkında daha geniş bilgi vermektedir. Mustafa'nın Ayas Paşa'ya mektubu ile onun yanıtı ise, bugüne kadar aydınlatılmamış olan Mustafa olayına kısmen ışık tutması ve şehzadenin babasından sonra saltanat tahtına geçebilmek için bazı girişimlerde bulunduğunu göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Yararlandığımız kaynakları tamamlamak için, son olarak, Bayezid'in ve yandaşlarının öldürülmesi için alınmış olan **fetvâ**'ları ve Ârifî'nin **Vekayi-i Sultan Bayezid maa Selim Han** adlı Farsça manzum yapıtını anmamız gerekir. Topkapı Sarayı kitaplığında bulunan ve henüz yayımlanmamış olan bu yapıt, **İtaatnâme** gibi, şehzadelerin sancaklarının değiştirilmesi ile başlamakta ve **Konya Savaşı** ile sona ermektedir. Ne ki tümüyle abartılı ve şairce bir anlatımla yazılan yapıt, tarih araştırmaları için bir önem taşımamaktadır.

İşte biz, bu özgün arşiv belgelerine ve yazma kaynaklara dayanarak Kanuni Süleyman dönemindeki taht kavgalarını aydınlatmaya ça-

lıştık. İncelememizde Şehzade Mustafa ve Bayezid olaylarının saray entrikalarına dayandırılan meraklı öykülerini değil de, yukarıda değindiğimiz çok yönlü içeriklerini, özellikle de nedenleri ve sonuçları bakımından önemlerini sergilemeye ağırlık verdik. Bunu yaparken, şimdiye değin yinelenegelen bilgileri özgün belgelerin ışığı altında değerlendirmeyi de ihmal etmedik.

II

ŞEHZADELERİN TAHT KAVGALARINA YOL AÇAN NEDENLER

1- KANUNİ'NİN SALTANATINA KARŞI ANADOLU'DA BAŞGÖSTEREN HOŞNUTSUZLUK

Kanuni Süleyman'ın saltanat yıllarının, Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en parlak ve güçlü dönemlerinden biri olduğu kuşkusuzdur. Bu yüzdendir ki daha sonraki yüzyıllarda onun dönemi **klasik bir çağ** ve **kaybolmuş altın bir devir** sayılmıştır. Bozulan devlet düzenini sağlamak için de yeniden onun dönemindeki yasalara, kurallara dönmek gerektiği kanısı yerleşmiştir. Fakat kabul etmek gerekir ki, bu görkemli görünüşünün ve etkisinin aksine, ileride gerek içte gerekse dışta büyük sorunlar yaratacak olan bazı ihtiyatsızca hareketler, ekonomik darlıklar ve yolsuzluklar da gene Kanuni döneminde başlamıştır. Nitekim Koçi Bey, yerinde bir görüşle bu gerçeği daha XVII. Yüzyılda saptamıştır. Yönetimde yapılmasını gerekli gördüğü önlemler için padişaha sunduğu incelemesinde bunu şöyle belirtmektedir (**Risale**, 24):

"Bilindiği gibi, Osmanoğulları ailesinden gelen padişahlar içinde ülkenin genişliği, hazinenin zenginliği ve görkemlilik yönünden doruğa ulaşan ilki, rahmetli Süleyman Han olup, yine düzenin bozulmasına **(ihtilal-i âleme)** neden olan durumlar da onun zamanında meydana çıkmış olup, devlet çok güçlü olduğu için etkisi ol zamanda duyulmayıp birkaç yıldır artık belirgin oldu."

Koçi Bey'in de belirttiği gibi, önceleri ağırlıkları pek duyulmayan ve birbirini izleyen zafer şenlikleri içinde unutulan bu sıkıntılar, gittikçe artarak 1540'lı yıllardan sonra özellikle **Anadolu**'da genel bir hoşnutsuzluğa dönüşmüştür. Anadolu halkının önce Şehzade Mustafa'nın yanında ve daha sonra Bayezid'in etrafında toplanarak Kanuni Süleyman'a ve merkezi otoriteye karşı cephe almalarına yol açan hoşnutsuzluğun nedenleri neydi? Bu soruya verilecek yanıt, her iki şehzadenin taht kavgasına girişmek için nasıl uygun bir ortam bulduklarını da açıkça gösterecektir.

Ümit Burnu yolunun ve **Amerika** kıtasının keşfinden sonra, dün-

ya ticaret yollarında meydana gelen değişiklik ve ticaretin **Akdeniz**'den **Atlantik**'e kayması yüzünden, XVI. Yüzyıldan başlayarak Türkiye'nin dış ticaretinde ülke aleyhine bir dengesizlik doğmuş bulunuyordu. Kanuni Süleyman döneminde henüz bunaltıcı bir durum almamış olmakla birlikte, bu dengesizliğin ekonomik yapı üzerindeki etkileri hissedilmeye başlanmıştı.

Ekonomideki bunalım daha çok para darlığı biçiminde ortaya çıkmıştı. Devletin paraya olan gereksinimi, sınırların genişlemesi ve devlet hazinesinden beslenenlerin yani resmi görevlilerin çoğalması oranında artmıştı. Bu yüzden imparatorluk içinde kıymetli maden ihtiyacı hemen hemen sürekli bir hal almıştı. Bu sıralarda **Avrupa**'da da kıymetli maden ve para darlığı başgöstermişti ama bu darlık Osmanlı İmparatorluğu'na oranla daha aşağı düzeydeydi. Buna karşın **İran**'da ve diğer doğu ülkelerinde durum aksine olup kıymetli maden darlığı Türkiye'dekinden daha fazla idi. Bundan dolayı kıymetli madenler ucuz olan taraftan pahalı olan tarafa akıyor, Osmanlı ülkelerinden doğuya kıymetli madenler götürülüyordu. Bu durum, doğal olarak imparatorluk içinde kıymetli madenlerin ve dolayısıyla altın ve gümüş paranın daha da azalmasına neden olmuştu.

Buna koşut olarak eşya fiyatlarında da önemli bir yükselme başgöstermişti. 1540'lı yıllarda Osmanlı para birimi olan **akçe** değer yitirmeye başlamıştı. O zamana kadar 1 **"kâmil kuruş"** 35 **akçe** iken 1548'de 40 **akçe**'ye çıkmış, **altın** da 60 **akçe**'ye yükselmişti. Öte yandan Anadolu'da hububat darlığı kimi yıllarda kıtlığa dönüşmüştü. Bunun sonucunda **kile**'si ortalama 3 **akçe** olan buğday fiyatları 5'e çıkmış, yer yer de 12 **akçe**'ye fırlamıştı.[5]

Altın ve gümüş para darlığı, toplumsal sınıflar arasındaki dengeyi bozmuş, bu da daha çok tarımla uğraşan halkın aleyhine olmuştu. Her şeyden önce, para sıkıntısı çeken halkın, devlete olan vergi borcunu ödeme gücü azalmıştı. Böyle iken devlet, birbirini izleyen savaşlar ve sürekli bir şekil alan deniz seferlerinin giderlerini karşılayabilmek için, **Tekâlif-i divaniye** denilen ve çok zorunlu hallerde alınan vergiyi düzenli vergiye dönüştürmekle kalmamış, miktarını da yıldan yıla çoğaltma yoluna girmişti. Böylece vergi yükü daha da artan çiftçilerin bu sıkışık durumundan yararlanmak isteyen paralı kişiler, köylüye yaptıkları küçük bir yardım karşılığında **yarıcı** olarak onun emeğine, ürününe ortak olmaya ve giderek bütün arazisini ele geçirmeye yönelmişlerdi. Öte yandan ellerinde altın bulunan bazı şehirli zenginlerle **kapıkulları** ve bir kısım yüksek **dirlik** sahipleri ara-

5) Dünya ticaret yollarının değişmesinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki etkileri için Mustafa Akdağ ile Halil İnalcık'ın **Belleten**'in 51. ve 60. sayılarında çıkan incelemelerine bakılabilir.

sında faizci bir kesim türemişti. Bunlar resmi **faiz** oranı olan **"10'a 11.5** (%15)" yerine "**10'a 15-16** (%50-60)" gibi çok yüksek bir kârla halkı soymaya başlamışlardı.

Faiz borçlarını ödeyemeyenler, para alırken **rehin** bıraktıkları taşınmazını da geri alamıyorlar ve sonunda bağını ya da tarlasını bırakıp yoksulluk içinde yerinden, köyünden ayrılmak zorunda kalıyorlardı. **Çiftbozan** diye nitelenen bu gibiler çok geçmeden **levend (levendat)** denilen işsiz ve başıboş insanlar arasına katılıyorlardı, sayıları da gün geçtikçe artıyordu. **Çiftbozan reâyâ**'nın çoğalması, bir yandan tarımın çok büyük zarar görmesi, üretimin azalması, öte yandan yönetimden memnun olmayanların sayısının artması demekti.

Para darlığı, ordunun asıl gücünü oluşturan topraklı **sipahiler** üzerinde de etkisini göstermişti. **Dirlik**'lerin kıymetten düşüşü, özellikle **alçak hallü** denen yıllık geliri 6.000 akçeyi geçmeyen sipahileri de köylü ile birlikte zarara sokmuştu. Bütün savaşların yükünü çeken bu sınıf, ekonomik ve sosyal koşulların bozulması yüzünden eski rahat durumunu yitirmiş, bu yüzden de merkezi yönetimin aleyhine dönmüştü. Açıkçası, **çiftbozan reâyâ** ya da **levendler** gibi **tımarlı sipahiler** de var olan düzenin karşısında yer almışlardı. Böylece **Şuh-kulu** ayaklanmasında görüldüğü gibi, daha XVI. Yüzyıl başlarından bu yana fesad hareketlerine katılır olmuşlardı. Söz konusu ayaklanmadan söz eden bir padişaha sunuş yazısında **(ariza)**, "ekseri fesadlara" sipahilerin karıştığından ve onlardan **"yoldaşlık"** gelmemesinden yakınılmaktadır. Üstelik tımarlı sipahilerin durumu, ülkede yeni anlaşmazlıklara ve karışıklıklara yol açacak bir nitelik taşıyordu. Bunlardan bir kısmı darlıktan kurtulmak için, yetkilerini kötüye kullanarak köylüleri soymaya koyulmuşlardı. Bu da köylüler ile tımarlılar arasında yeni bir mücadelenin doğmasına neden olmuştu.

Dahası, para darlığı dolayısıyla **tımarlı sipahiler** ile **kapıkulları** arasında da bir eşitsizlik ortaya çıkmıştı. Sipahilerin para darlığı çekmelerine karşın, kapıkulları maaşlarını **(ulûfe)** doğrudan doğruya devlet hazinesinden para olarak aldıkları ve ellerine geçen para miktarı değişmediği için bu darlığı hissetmemişlerdi. Kapıkullarının tekeli altında bulunan önemli devlet görevlerine atanmak, yani **ümerâ sınıfı**'na yükselmek hakkından yoksun bulunan tımarlılar, bundan dolayı onları kıskanmaya ve durumlarını düzeltmek için kapıkulu olmayı şiddetle istemeye başlamışlardı.

Sonuç olarak, ekonomik koşulların değişmesi, yeni durumdan memnun kalmayan tımarlı sipahileri, bir taraftan köylüler, öte yandan da kapıkulları ile anlaşmazlığa sürüklemişti. Özellikle bu sonuncu gelişme, yani tımarlı sipahilerin hem kapıkulu olmak istemeleri hem de kapı-

kullarını kıskanarak onların aleyhine cephe almaları, konumuz açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü, iki sınıf arasındaki bu anlaşmazlık, gidişten yakınan timarlıların önce Şehzade Mustafa ve daha sonra Bayezid etrafında toplanmalarına neden olmuştur. Durumdan memnun olan kapıkulları ise, ayrıcalıklarını yitirmemek için merkezi yönetimi savunmada yer almış, Kanuni'nin ve Selim'in emrinde kalmışlardır.

Kaldı ki **Anadolu**'da durumlarından memnun olmayanlar yalnız **levendler** ile **timarlı sipahiler** değildi. Bunlara, siyasal olaylara karışmamakla birlikte, **suhte (softa)** denen medreselilerin muhalefetleri de ekleniyordu. XVI. Yüzyıl ortalarında medreselerin ve orada okuyan öğrencilerin sayılarının artması, öğrenimini bitirenlerin iş bulmalarını güçleştirmişti. Anadolu'daki medreseleri bitiren **suhte**'lerin çoğu **İstanbul, Edirne** ve **Bursa**'daki yüksek dereceli medreselere yerleştirilemez olmuşlardı. Bunlardan küçük bir kesimi kadı vekili demek olan **nâib,** imam ya da müezzin olarak yörelerinde çalışma olanağı bulabiliyordu. Büyük çoğunluğu ise medreselere ve **imaret**'lere sığınıp görev beklemek zorunda kalmışlardı. Süren işsizlik ve geçimi sağlayamama bu **suhte**'lerin kimi yolsuzluklara yönelmelerine neden olmuştu. Başlangıçta hırsızlığı ya da yol kesip adam soymayı aşağılık sayan **suhte**'ler, 20-30 kişilik gruplar oluşturup yörelerinde **cer, nezir, kurban** gibi adlarla bir tür **salma** toplamaya girişmişlerdi. İçlerinden cinsel saldırılara yönelenler de olmuştu. Onların, halkı para ya da eşya vermeye zorlamaları ve ahlaka aykırı kimi davranışları, zaten geçim sıkıntısı içinde bulunan halkın devlete olan bağlılığını sarsar olmuştu. Üstelik sorun giderek başka bir boyut da kazanmıştı. **Salma** ile yetinemeyen **suhte**'ler kısa bir süre sonra **haramilik** denilen hırsızlık ve soygun hareketlerine de başlamışlardı.

Yönetimden ve ekonomik koşullardan yakınan bu denli geniş gruplar arasında haramiliğin artması bir bakıma da kaçınılmazdı. Timarlı sipahilerle kale muhafızlarının fesatçılarla işbirliği yaptıkları ve **ümerâ**'nın bu hareketlere engel olacak yerde, karışıklıkları destekler bir tavır almaları, sorunu daha da karmaşık hale dönüştürüyordu.

Bütün bu söylediklerimizden, başta **levendler** ve **timarlı sipahiler** olmak üzere, hemen her kesimden halkın durumdan memnun olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu hoşnutsuzluk yüzünden de, **timar erbabı, levend** ve **suhte**'lerin yoğun olarak bulundukları Anadolu'da, Kanuni Süleyman'ın saltanatına karşı olumsuz bir hava oluştuğu kolayca anlaşılmaktadır. Bu ortamda hemen hemen her sınıf ya da grup, kendi durumlarının düzeleceği umuduyla, artık yaşlanmış olan padişahın tahttan çekilmesini dilemeye başlamıştı. Şehzade Mustafa işte böyle bir hava içerisinde ortaya atılıyordu.

2- ŞEHZADE MUSTAFA OLAYI

Kanuni Süleyman'ın '8' oğlu dünyaya gelmişti. Bunlardan ilki, onun veliahtlık döneminde H. 921 (M. 15.II.1515 4.II.1516)'de doğan Mustafa idi. Annesi, Süleyman'ın ilk gözdesi ve başkadını Gülbahar Sultan diye de anılan Mahidevran Hatun'du. Süleyman'ın şehzadelik yıllarında Mahmud ve Murad adı verilen iki oğlu daha olmuştu. Padişahlık döneminde ise yeni gözdesi Hürrem Sultan'dan (Roxalan) '5' oğlu doğmuştu. Bunlar sırasıyla Mehmed, Selim, Abdullah, Bayezid ve Cihangir idi.

Bunlardan 2 yaşındaki Murad ile 9 yaşında bulunan Mahmud birbiri arkasına 1521'de, Abdullah ise gene küçük yaşta 1526'da ölmüştü. Mehmed'den sonra doğan Selim 30 Mayıs 1524, Bayezid 1526 (H. 932), Cihangir ise 1531 doğumlu idi. Mustafa, kardeşlerin en büyüğü olduğu için geleneksel **ekber evlad** anlayışına göre babasının yerine geçmesi gereken **veliaht** sayılıyordu. Kendisi fizik olarak "babasının modeli" diye nitelendiriliyordu. 1530'da kardeşleri Mehmed ve Selim'le birlikte sünnet ettirilmişti. **Atmeydanı** (Hipodrom/Sultanahmet Meydanı)'nda düzenlenen sünnet töreni çeşitli etkinliklerle 18 gün sürmüştü. Venedik **baylo**'su ile Fransa Kralı I. François'nın elçisi de bu görkemli törene çağrılmışlardı.[6]

Mustafa, çağına göre iyi bir eğitim/öğretim görmüştü. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden başlayarak uygulayageldiği yöntem uyarınca, devlet yönetimini öğrenmesi için belirli yaşa geldiğinde sancakbeyliğine gönderilmişti. Onun için, doğduğu ve babasının da şehzadeliğinde görev yaptığı **Saruhan** (**Manisa**) **Sancağı** seçilmişti (1533). **Manisa, İstanbul**'a yakın olması nedeniyle padişah babanın ölümü halinde orada bulunan taht vârisinin başkente süratle ulaşıp tahta oturması bakımından şehzade sancakları içerisinde en çok yeğleneni sayılıyordu. Fatih Mehmed ve Kanuni Süleyman oradan gelip padişah olmuşlardı. Ancak babası II. Murad öldüğünde diğer erkek kardeşi çok küçük olduğu için Fatih Mehmed saltanatın tek vârisi gibi rahatlıkla hareket edebilmişti, Kanuni ise tek oğul olarak tahta oturmuştu. Şehzade sayısının fazla olduğu dönemlerde ise **Manisa Sancağı**'na atanmak kardeşler arasında çekişme ve çatışmalara yol açmıştı. Bunun en çarpıcı örneği II. Bayezid'in son yıllarında görülmüştü.

Kanuni Süleyman'ın sancağa çıkan oğullarının sayısı arttığında da aynı durumla karşılaşılmıştı. Padişah, Hürrem'den doğan Mehmed'i **Manisa**'ya sancakbeyi yapmaya karar verdiğinde orada bulunan Mustafa, 1541'de **Amasya**'ya gönderilmişti.

6) R.S. Salis, 108 vd.

Bu nakil, bir bakıma Mustafa'nın padişah babanın gözünden düşmesi demekti. Ancak olaylar bununla da durulmamıştı. **Manisa**'ya yerleşen Mehmed'in çok geçmeden ölmesine karşın Kanuni Süleyman ile oğlu Mustafa arasındaki ilişkiler giderek bozulmuş ve 1553'te şehzadenin öldürülmesiyle noktalanmıştı.

Kanuni Süleyman'ın, ordu ve halk tarafından çok sevilen, en büyük şehzade olduğu için de kendisine tahtın vârisi gözüyle bakılan Mustafa'yı katlettirmesi hakkında Osmanlı kaynaklarının verdikleri bilgi, olayın niteliğini ve önemini belirtmekten çok uzaktır. Kroniklerimiz bu olayı, ordunun konak yerlerinden birinde geçen günlük olaylardan biri olarak aktarmışlardır. Buna ilişkin olarak verilen bilgiler şöyle özetlenebilir:

Ordu mensupları arasında, padişahın artık **"kocaldığı"** için taht'tan indirilmesi ve yerine Mustafa'nın geçirilmesi yönünde bir akım başlamıştır. Aradaki **müfsid**'lerden yani fesatçılardan bir kısmı da bu amaca ulaşmada biricik engel olarak görülen Sadrazam Rüstem Paşa'yı, **İran Seferi**'ne hazırlık için Anadolu'da bulunmasından yararlanarak ortadan kaldırma konusunda Mustafa'nın da olurunu almışlardır. Fakat bunu öğrenen Rüstem, durumu hemen padişaha bildirmiştir. Bunun üzerine sefere çıkan Kanuni, İran Şahı ile savaşmadan önce Mustafa'yı öldürterek tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Şehzadenin bu beklenmedik sonunda esas rolleri ise Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa oynamışlardır.[7]

Kaynaklarımızın bu anlatımına göre, Mustafa'nın öldürülmesi esasta bir saray entrikasına dayanmaktadır. Gerçi kaynaklar, Mustafa'nın, askerlerin eğilimine kapılarak babasının yerine geçmek istediğini belli belirsiz bir biçimde kaydederek şehzadenin de tam anlamıyla suçsuz olmadığına işaret etmek istemişlerse de, sorun, içeriği yönünden tümüyle açıklanmamıştır. Bu konu henüz gereken ölçüde incelenmemiş olup, şimdiye değin daha çok, şehzadenin, babasının otağında dilsiz cellatlar tarafından boğdurulmasını canlandıran trajik sahne ele alınmıştır.[8]

Ordunun, Kanuni'den yüz çevirmesinin ve onun yerine Mustafa'yı geçirmek istemesinin nedenleri ne idi? Mustafa buna salt etrafındakilerin (kaynakların deyimiyle **müfsidler**'in) kışkırtmasıyla mı sürüklenmiş, yoksa babasını tahttan indirip yerine geçmeyi ya da onun ölü-

---

7) Âli, **Künhü'l-ahbâr**, Vr. 58a vd.; Peçevi, I, 300; Küçük Nişancı, 245 vd.; Müneccimbaşı, III, 512; Hammer, VI, 37 vd.

8) Bu tür yapıtların başında Ali Cevat'ın **Tarihin Kanlı Sahifeleri – Şehzade Sultan Mustafa** ve Ahmet Refik Altınay'ın **Kadınlar Saltanatı (699-1027)** adlı kitapları anılabilir. Batıda da Mustafa olayını içeren yayınlar ve bu konuyu sergileyen trajedi ile operalar genelde Busbecq'in anlatılarına dayanmaktadır.

münden sonra saltanatı kendisi için garantilemeyi içtenlikle istemiş miydi? Eğer bu yolda harekete geçmeye karar vermişse, işe Rüstem Paşa'yı ortadan kaldırarak başlamak isteyişindeki etkenler nelerdi? Başka bir anlatımla, olayda Rüstem Paşa'nın ve onun en büyük koruyucusu olan Hürrem Sultan'ın rollerinin derecesi neydi? Mustafa olayının aydınlatılabilmesi için, öncelikle bu ana soruların yanıtlanması gerekmektedir.

Giriş bölümümüzde, Anadolu'da özellikle çiftçi halkın ve **timarlı sipahilerin** durumlarından memnun olmadıklarını ve var olan düzen aleyhine cephe aldıklarını belirtmeye çalışmıştık. İşte bu yüzden, Osmanlı ordusunun asıl büyük kitlesini oluşturan timar erbabı, Kanuni Süleyman yerine büyük oğlu Mustafa'nın geçmesini dilemeye başlamışlardı. **Timarlı sipahiler** gibi **yeniçeriler** de Mustafa'nın saltanatını istiyorlardı. Bunda Mustafa'nın **"yaradılışındaki yüksek nitelikler", "halindeki sevimlilik"** ve son derece **"cömert"** oluşu da kuşkusuz büyük rol oynamış, onu **"ordunun gözdesi"** yapmıştı.[9]

Eğer Mustafa, Kanuni'nin yaşayan tek oğlu olsaydı, ordunun bu eğilimi biraz da doğal sayılabilirdi. Fakat kendisinden başka '3' erkek kardeşi daha vardı ve bunlardan ikisi sancakbeyi olarak devlet yönetimi için hazırlanıyordu. Âli'nin bu 4 kardeşin taraftarları için verdiği bilgilere göre, "babanın ve annenin" yani Kanuni ile Hürrem'in ve özellikle Rüstem Paşa gibi bir sadrazamın "iltifat ve rağbetleri" Şehzade Bayezid'den yanaydı. Kahraman askerlerin çoğunluğu ile ilmiye sınıfının bir kesimi Şehzade Mustafa'dan yana çaba gösteriyordu. Padişahın özel hizmetinde bulunan saray ağaları henüz sancağa çıkarılmamış olan Cihangir'den yana eğilim gösteriyordu. Tahta vâris olacak şehzadeler söz konusu olduğunda Selim'in "adı anılmıyordu", halk onun adını bile hatırlamıyordu.[10]

Buna karşın, 1550-52 yıllarında İstanbul'da bulunan **Venedik baylo**'su Bernardo Navagero, Cihangir'in saltanatta gözü bulunmadığını, hatta sık sık "Kim istiyorsa sizin yerinize o geçsin, beni üzmeyecek, çünkü benden korkmayacak" diye babasına bu düşüncesini açıkladığını aktarmaktadır. Devamla, Bayezid'in Selim'le fazla sevişmediğini ve başka bir anneden olan en büyük ağabeyi Mustafa'yı yeğlediğini "imparatorluğa Şehzade Mustafa'nın geçeceği yolunda genel bir kanı" bulunmakla birlikte, padişahtan sonra "tahtı Selim'e sağlama yolunda onun talihinin de doğurduğu çeşitli olaylar" bulunduğunu kaydetmektedir. Ona göre, Kanuni'nin 4 oğlundan hangisini yeğlediğine ilişkin

9) Busbecq, 43.
10) **Künhü'l-ahbâr**, (kısaltma: **KA**) 172.

bir hüküm vermek güç olmakla birlikte, Hürrem ile yönetimi ellerinde tutan Sadrazam Rüstem, bütün plan ve tasarımlarında hep tahtın geleceğini düşünüyorlardı. Selim'in **Amasya** Sancakbeyi olan Mustafa'ya oranla başkente daha yakın bir sancakta, **Manisa**'da bulunması, padişahın ölümü halinde daha önce **İstanbul**'a gelip tahta oturması bakımından bir avantajdı. Tahtı ele geçirdikten sonra da, hazinedeki paralarla "Mustafa'nın gönüllere yer etmiş olan sevgisini" silmek ve orduyu kendi tarafına çekmek kolay olacaktı.[11]

Navagero'dan sonra **baylo**'luğa atanan Domenico Trevisano da, aşağı yukarı kendinden önceki meslektaşının görüşlerini paylaşarak, Selim'in Hürrem ve Rüstem Paşa tarafından sevildiğini ve babasının ölümünden sonra onların yardımı ile hazineyi ele geçirip para gücüyle yeniçerileri kazanarak hükümdarlığını ilan edebileceğini öne sürmektedir.[12]

Âli'nin Kanuni'yi de katarak Hürrem'i ve Rüstem'i Bayezid yanlısı olarak göstermesine karşılık, çağdaş Venedik baylolarının padişahı tarafsız, fakat Hürrem ile Rüstem'i Selim yanlısı diye anmaları, ilk bakışta çelişkili 2 gözlem gibi görünmektedir. Ancak Hürrem ve Rüstem için öncelikli sorun, Mustafa'yı babasının yerine geçme hakkından ve olanaklarından yoksun kılmak, ortadan kaldırmaktı. Bu sağlandıktan sonra Kanuni'nin ölümü halinde yerine Selim'in mi, Bayezid'in mi geçirileceği ikinci aşamada ele alınacak bir sorundu. Bir anne olarak Hürrem için bu iki oğlundan birini ötekine yeğlemek hayli güç olduğu oranda, Mustafa hayatta olduğu sürece de yersizdi. Bununla birlikte onun Bayezid'e daha düşkün olduğu yalnız Âli'nin verdiği bilgilerden değil, çağdaş gözlemci Busbecq'in kayıtlarından ve ayrıca Bayezid'in kendi ifadelerinden, mektuplarından da anlaşılmaktadır. Rüstem'e gelince, o sürekli olarak Hürrem'in düşüncelerini paylaşmış, onun isteğine göre hareket etmeye çalışmıştı. Fakat –aşağıda göreceğimiz gibi– Mustafa'nın katli ve Hürrem'in de ölümünden sonra, Kanuni'yi Selim'den yana bulduğu ve kişisel çıkarları da öyle gerektirdiği için, Bayezid aleyhine dönmekten çekinmemiştir. İşte bütün bunlar göz önüne alınır ve Venedik **bayloları**'nın Hürrem-Rüstem grubunu Selim yanlısı göstermelerinde daha çok, onun Hürrem'in en büyük oğlu olması ve sancağının da **İstanbul**'a yakın bulunması gibi hukuk ve coğrafya koşullarının etken olduğu düşünülecek olursa, Âli'nin, 4 şehzadenin dayandıkları kişi ve kesimleri belirten anlatımı üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Buna göre, 1550'li yılların başlarında tahta geç-

11) **Alberi, DSO,** 76 vd.
12) **Aynı yer,** 79.

mesi istenen şehzadeler arasında henüz Selim'in adı anılmamaktadır. Saray halkı tarafından sevilen Cihangir ise hastalıklı olduğu için sancağa bile çıkartılmamıştır. Şu halde Mustafa ile Bayezid, babalarının yerine geçebilecek iki rakip olarak karşı karşıya bulunuyorlar demektir. Arka arkaya aynı sonuçla karşılaşacak, katledilecek olan iki kardeşin dayandıkları partiler de güçlü görünmektedir. Bayezid'in, başta doğrudan doğruya Padişah Kanuni ile Hürrem ve Rüstem'in bulundukları kuvvetli saray partisi tarafından tutulmasına karşılık, Mustafa, ordu ve ulema tarafından istenmektedir.

Mustafa, tahta çıkmanın tek koşulu olmasa bile bu konuda etken görünen **ekber evlad**, yani padişahın en büyük oğlu olduğu halde saray partisinin desteğinden niçin yoksun kalmıştı? Hürrem'in ve Rüstem'in rolleri de işte bu noktada düğümlenmektedir.

Hürrem'in Mustafa'nın tahta çıkmasını istememesi bir bakıma doğaldı. Çünkü Mustafa onun öz oğlu olmayıp, Kanuni'nin ilk gözdesi Mahidevran (Gülbahar) Hatun'dan doğmuştu. **Kırım** kökenli ve bir İtalyan kaynağına göre **Çerkes** olan Mahidevran, henüz veliahtlığında geleceğin padişahı Süleyman'a bir erkek çocuk verdiği için cariyelikten **haseki**'liğe, **başkadın**'lığa yükselmişti. Ancak Hürrem'in Kanuni'nin yaşamına girmesinden sonra saraydaki yerini yitirmiş ve oğlu Mustafa 1533'te sancağa atandığında onunla birlikte **Manisa**'ya gönderilmişti.[13]

Mahidevran – Hürrem çekişmesinde Mahidevran'dan yana olan **Valide Sultan**'ın yani Kanuni'nin annesi Hafsa Sultan'ın ölümü (1534), arkasından Mustafa'ya eğilimi bulunan Sadrazam İbrahim Paşa'nın öldürülmesi Hürrem'i sarayın tek hakimi durumuna getirmişti. Gerçekten de İbrahim Paşa, **Irakeyn Seferi** sırasında **Tebriz**'den Şehzade Mustafa'ya gönderdiği mektupta, savaş hakkında bilgiler verdikten sonra, ona kavuşup mübarek yüzünü görmekle sevinç duyacağını belirtmişti.[14]

Padişah kocasının sevgisinden yararlanarak devlet işlerine de karışmaktan geri kalmayan ve Osmanlı sarayındaki **kadınlar saltanatı**'nın ilk çarpıcı örneğini veren Hürrem, tahtı öz oğullarından birine sağlamak için ısrarlı bir yol izlemişti. Kendi çocukları çok küçükken sefer için başkent dışında bulunan Kanuni'ye yazdığı mektuplarda Mustafa'yı da **"canımın pâresi"** diye niteleyip sevgi ile anmayı ihmal

13) Venedik elçilik sekreteri Daniello De Ludovisi, Mustafa'nın annesinin Arnavut asıllı olduğunu söylemektedir (Alberi, DSO, 29). Ocak 1581 (Zilhicce 988) tarihli bir **Mühimme** kaydına göre Mahidevran **Bursa**'da ölmüştür (H.T. Dağlıoğlu, **XVI. Asırda Bursa, 100**).

14) Çağatay Uluçay, Osmanlı Sultanlarının **Aşk Mektupları**, İstanbul, 1950, s. 14. (Kısaltma: **OSAM**)

etmemişti. Hatta bu üvey oğluna '**kâğıt** (mektup)' bile göndermişti. Ö neğin, **Mohaç Seferi** sırasında yazıldığı sanılan bir mektubunda, ç cuklarının babalarına sevgilerini ve bağlılıklarını ileten Hürrem, Mel med, Mihrimah, Selim ve Abdullah ile birlikte Mustafa'nın "senâl idüb" padişahın "başmağına yüz sürdükleri"ni bildirmişti. Başka b mektubunda ise, "Benim Sultanım, benim canım pâresi Sultan Musta fa'ya selam gönderirseniz, benim kâğıdımı da gönderesiz" demişti.[15]

Dile getirdiği bu yakınlığa karşı Hürrem'in, hem bir anne olara kendi öz oğlunu saltanat tahtında görmek, hem de **Haseki Sultan** sı nıyla sahip olduğu saygıyı ve gücü **Valide Sultan** olarak sürdürebil mek için, Kanuni'den sonra tahtı Mustafa'ya değil de kendi oğulların dan birine sağlamaya çalışması ve bu konuda padişah babayı etkile meye yönelmesi kaçınılmazdı. Çünkü Mustafa'nın başa geçmesi kendi sinin sahip olduğu bütün olanaklardan ve güçten yoksun kalması ya nında, Fatih Mehmed'in getirdiği kural uyarınca öz oğullarının öldü rülmelerine tanık olma gibi büyük bir acıyla da karşılaşmak demekti Bütün bu nedenlerle o, ilk aşamada padişaha yakınlığı nedeniyl "makbul" sanıyla anılan ve Şehzade Mustafa'dan yana olduğu da bili nen Sadrazam İbrahim Paşa'nın ortadan kaldırılması için uğraşmış bunda da etkili olmuştu.[16]

Öte yandan Kanuni de eskiden beri oğulları arasında en çok Hür rem'den olan Mehmed'i yeğlemekte ve onu veliaht yapmak istemekte di. Bu duygu ile onun önerilerini yerine getirmeye önem veriyordu. Ör neğin Şehzade Mehmed'in, kendi adamlarından Pulak Mustafa'ya bey lerbeyilik verilmesi isteğini hemen uygulamıştı. Mehmed de bundan duyduğu sevinci babasına yazdığı mektupta, "Yerden göğe dek sevin dim. Sultanımdan dilerim ki kimse sözüne uymayıp eski kulların ya bana atmıya" diye dile getirmişti.[17]

Kanuni'nin, gerek Hürrem'in gerekse başka çevrelerin kendisine yaptıkları uyarıların ve önerilerin de etkisiyle Mustafa'ya giderek so ğuk davrandığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Mustafa, **Irakeyn Seferi**'nden dönen babasına **Manisa**'dan bir mektup yazarak kendisiyle görüşmek ve gerekirse özür dilemek için **İstanbul**'a gelmesine izin vermesini dile miş, ancak bu dileği kabul edilmemişti. Bunun üzerine genç şehzade yazdığı ikinci bir mektupta kırgınlığını şöyle belirtmişti:

"Bu bende, yüce sultanımın eşiğine varıp toprağına yüz sürerek özür dilediğimi belirtmek son derece gerekli bir farz idi. Ancak bu de-

---

15) **OSAM**, 33.
16) Tayyib Gökbilgin, "İbrahim Paşa", **İslam Ansiklopedisi**.
17) **OSAM**, 33.

ğersiz kullarına görünüşte izin buyurulmadığı için, bu kulluk kâğıdı ile özür dilendi."[18]

Mustafa'nın mektubu, Kanuni'nin oğluna bazı nedenlerle kırgın olduğunu göstermektedir. Bunun farkına varan şehzade de babasından özür dilemek, aradaki soğukluğu giderebilmek için **İstanbul**'a gitmek istemiş, fakat padişah buna izin vermemiştir. Böylece baba ile oğul arasındaki anlaşmazlık giderilememiş ve çeşitli etkenlerle sürüp gitmiştir. Bu arada Kanuni, Şehzade Mehmed'in her olasılığa karşı başkente daha yakın olan **Manisa**'da bulunmasını yeğlediği için, herhalde Hürrem'in de isteğiyle orada bulunan Mustafa'yı 1541'de **Amasya** Sancakbeyliğine nakletmiştir. Böylece Mustafa başkentten daha da uzağa gönderilip bir bakıma cezalandırılırken, baba-ananın sevgilisi Mehmed, vaktiyle Kanuni'nin de görev yaptığı **Saruhan**'a yerleştirilmiştir.

Manisa şeri sicil kayıtlarına göre Mustafa, 16 Haziran 1541'de **Manisa**'dan **Amasya**'ya hareket etmişti. Mehmed ise ertesi yıl, 1542 Kasımında **Manisa**'ya gelip kayıttaki deyimle **"cülus"** etmişti.[19] O yıl Şehzade Selim de sancağa çıkarılarak **Karaman**'a atanmıştı. Ancak Mehmed'in bir yıl sonra (1543) ölmesi, durumu yeniden değiştirmişti. Mehmed'den boşalan **Manisa Sancağı** bu kez Selim'e verilmişti (Ağustos 1544). Onun yerine **Karaman**'a ise 19 yaşındaki Bayezid atanmıştı (1545). Ne ki bütün bu değişikliklere karşın Mustafa **ekber evlad** olarak tahtın varisleri arasında önceliğini korumuştu.

Hürrem işte bu yüzden Mehmed'den sonra hayatta kalan 3 oğlundan en çok sevdiği **Karaman** Sancakbeyi Bayezid'i babasından sonra tahta geçirmek için çalışmaya, bazı düzenler hazırlamaya koyulmuş olmalıdır. Bu konuda Sadrazam Rüstem Paşa ile anlaşması da kolay olmuştu. Her şeyden önce Kanuni'nin Hürrem'den doğan biricik kızı Mihrimah ile evli olan Rüstem kendisinin damadı idi. Eşine ve kayınvalidesine dayanarak makamını korumak ve etkinliğini sürdürmek isteyen Rüstem bu anne-kızın dileklerine göre hareket ediyordu. Hürrem de boyuna Kanuni'den Rüstem'i gözetmesini diliyordu. **İstanbul** dışında bulunan padişah kocasına yazdığı bir mektupta Rüstem üzerindeki korumasını şöyle belirtmişti:

"Benüm devletüm, iki gözüm, yoluna kurban olduğum, saadetüm bendenüz Rüstem Paşa bendenüzdür. Nazar-ı şerifinizi (gözünüzü, gözetiminizi) üzerinden driğ etmiyesiz (esirgemeyiniz). Benüm devletlüm, kimsenin sözüne amel etmiyesiz (uymayınız). Hele şol cariyen Mihri-

18) Aynı yer, 17.
19) Çağatay Uluçay, "Selim-Bayezid Mücadelesi", **Tarih Vesikaları**, 3 (18), s. 378.

mah'ın yüzü suyuna, benüm devletüm, benüm padişahım, aziz başınız içün ben cariyen dahi hatırı içün olsun, saadetlü padişahım."[20]

Rüstem açısından da, Mustafa'nın yerine öz kayınbiraderi olan Bayezid'in tahta çıkması, makamını ve etkinliğini korumasında daha yararlı olacaktı. Çünkü böylece sadrazam, Bayezid'in kişisel eğilimi dışında padişahın kızkardeşi olan eşinin ve **Valide Sultan** olarak sözü geçecek bir kayınvalidenin desteklerini de sürdürebilecekti. İşte Rüstem Paşa'nın Hürrem'le birleşerek tahtı Bayezid'e sağlamak için Mustafa'yı babasının gözünden düşürmeye çalışmasının başlıca nedenini burada aramalıdır.

Nitekim 1549'da **Gürcüler, Erzurum**'a kadar ilerleyip Musa Paşa'yı şehit ettiklerinde Mustafa, durumu sadarete bildirerek **Gürcüler**'in cezalandırılması için yardım istemiş, fakat şehzadenin şöhret kazanmasını istemediğinden ötürü Rüstem, bu yardımın yapılmasına engel olmuştu. Bunun gibi Mustafa'nın onu izleyen yıllardaki başvurularına ve en son 27 Ocak 1551 (19 Muharrem 958) tarihli **feryadnâme**'sine de yanıt vermemişti. Üstelik şehzadenin durumunu yakından izletmek amacıyla Ahmet Paşa'yı danışman olarak **Amasya**'ya göndermişti. Ancak paşa Mustafa ile anlaşarak ona damat olmuştu. Bunun üzerine Rüstem, Ahmet Paşa'nın da aleyhine dönmüştü.[21]

Rüstem Paşa bununla da yetinmemişti. Mustafa'yı **Sünni** Osmanlı anlayışınca "din ve devlet düşmanı" olarak tanınan Safevi Hükümdarı Şah Tahmasb ile işbirliği yapan bir "vatan haini" durumuna düşürmek için hileye başvurmaktan da çekinmemişti. Şehzadenin katlinden sonra Kanuni'ye yazılmış olan bir ihbar mektubuna göre Rüstem, Mustafa'nın hiç haberi yokken onun mühürünü kazdırıp görünüşte onun ağzından yazdığı bir mektubu Vastan Mutasarrıfı Zeynel Bey aracılığı ile Tahmasb'a göndermişti. Şahın buna verdiği yanıtı da Mustafa'ya ulaşmaması için aynı vasıtayla ele geçirmişti.[22]

Bu sahte mektupla Mustafa'nın şahın kızlarından biriyle evlenmek istediği de belirtilerek Kanuni'nin tepki göstermesi gözetilmişti.

İşte Hürrem ve Rüstem böyle bir dizi tertiple Mustafa'nın saltanatını engellemek için çalışırlarken bir kayda göre bir suikast girişiminde de bulunmuşlardı. Şehzadeye babası adına zehirli bir **hilat** gönderilmiş, ancak Mustafa bunu önce kölelerinden birine giydirmek gereğini duymuş, köle hemen ölünce de girişim sonuç vermemişti.[23] Musta-

---

20) **OSAM**, 43.

21) Hüseyin Hüsamettin, **Amasya Tarihi**, III, 307 vd.

22) Topkapı Arşivinde E. 5103 numarada bulunan bu mektup Tayyib Gökbilgin tarafından yayımlanmıştır: "Rüstem Paşa Hakkındaki İthamlar", **İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, c. VIII, Sa. 11-12, Vsk. 4, s. 38-43.

23) **Aviso di Costantinopoli**; Fairfax Downey, Çev. A. Kemali Aksüt, **Muhteşem Süleyman**, 148

fa'nın beklenmedik bir biçimde birdenbire öldürülmesinde Kanuni'ye yapılan suçlamaların ve kışkırtmaların rolü olmakla birlikte, sorunun salt saray partisi tarafından düzenlenen bir komplo olmadığı da anlaşılmaktadır. Kanuni'yi oğlu hakkında böyle ağır bir ceza vermeye sürükleyen nedenleri saptayabilmek için, olayın bir de Mustafa yönünden ele alınması gerekmektedir.

Mustafa'nın kişiliği ve karakteri, halk ve ordu içinde kendisine büyük bir sempati yaratmıştı. İyi bir öğrenim görmüştü, şairdi, bilimi ve bilim adamlarını seviyordu. **Amasya**'da etrafına birçok şair ve bilgin toplamıştı. Alçakgönüllü idi, cömertti, yakınındakilere iyi davranıyor, onları koruyor ve bol "ihsan"larda, armağanlarda bulunuyordu. **Amasya Şehzade Sarayı**'nın mutfak giderleri genel uygulama gereği merkezden karşılanıyordu. **Sultan Mustafa'nın aylığı** olarak düzenlenen bir belgeye göre her ay **Amasya** sarayına şu yiyecekler veriliyordu:[24]

Et (günde)	50 Akçe	Pirinç (ayda)	17 Kile
Yağ (günde)	33 vukiye (okka)	Bal (ayda)	22 vukiye
Şeker	18 vukiye	Kızıl üzüm	12 vukiye
Kara üzüm	12 vukiye	Nardeng (pekmez)	12 vukiye
Erik	7 vukiye	Zerdali	7 vukiye
Badem	5,5 vukiye	İçyağı	20 vukiye
Balmumu	40 adet	Tuz	3 kile

Mustafa aynı zamanda hoşgörülü idi. Onun israfını beğenmeyen Kemaleddin İbrahim, şehzadenin bu tutumunu eleştiriyi içeren **Masarif-i beytülmal** adlı kitabını kendisine sunduğunda, gazaba kapılmak şöyle dursun, yazara armağanlar vermişti! Ancak kentteki kimi görevlilerle anlaşmazlığa düştüğü de olmuştu. Bu yüzden Amasya Kadısı Cemaleddin Mehmet Çelebi istifa etmişti. Vaiz Şeyh Sinan da görevinden ayrılıp kent dışında bir yere çekilmişti. Bu nedenle de kendisine "şehre küstü" lakabı verilmişti.[25]

Bütün bunların dışında Mustafa olgun bir çağdaydı ve en büyük şehzade konumundaydı. Osmanlı İmparatorluğu'nda katı bir kural olmamakla birlikte bir **ekber evlat** geleneği vardı. Yavuz Selim'in saltanatı ele geçirişinde görülen zorlayıcı girişimler, savaşlar ayrık tutulacak olursa padişahlık tahtına genellikle büyük oğullar geçmişti. Süregelen bu anlayışın Mustafa'ya geleceğin hükümdarı gözüyle bakılmasında kuşkusuz büyük payı vardı.

---

24) Topkapı Sarayı Arşivi (Kısaltma: **TA**). E. 7073.
25) H. Hüsamettin, III. 304 vd.

Venedik baylo'su Navagero da bu olgulara uygun olarak, Mustafa'nın kişiliğini ve halk arasında ve yeniçeri ocaklarında uyandırdığı sevgiyi 1533'te şöyle anlatıyordu:

"Mustafa'nın imparatorluğun geleceğine egemen olma bakımından, bütün kardeşlerinden ne kadar çok sevildiği ve istendiği kolayca anlatılamaz. **Yeniçeriler** onu istiyorlar ve padişah yahut onun kulu olan sadrazam, aynı düşüncede ve eğilimde olmadıkları halde, bunu açıkça dile getiriyorlar. Çünkü imparatorluğun başına geçmek için kendisine hak tanıyan en büyük evlat olduktan başka, yiğit, cömert ve dürüst bir insan olarak ün yapmış olması, herkes tarafından şiddetle istenmesine neden oluyor. Onun sancağından geçen **yeniçeri** ya da padişah kullarından hiçbiri yoktur ki, armağan almış olmasın ve gördüğü büyük yakınlık karşısında çok memnun ve tatmin edilmiş olarak ayrılmasın. Böylece Mustafa büyük bir ün yapıyor. **Yeniçeriler** her gereksinmeleri için ona başvuruyorlar ve onun yönetim bölgesinde iken **Bâbıâli**'yi hiç hatırlamıyorlar ve geri gelmiyorlar..."

"Bu kadar ünlü olarak tanınmış olmasına karşın, bugüne kadar hiçbir şeyden kuşku duymaması ve babasına karşı herhangi bir yola başvurmaması, başka bir anneden olan kardeşleri **İstanbul**'a bu kadar yakın iken, hatta bunlardan biri sarayda bulunurken, onun sessiz, sakin kalması çok hayret uyandıran bir durumdur."[26]

Ancak Navagero bu hayretinde yanılıyordu. Çünkü din bilginleri, şeyhler ve özellikle ordu mensupları Mustafa'nın hükümdarlığını isterlerken, o da tamamıyla pasif kalmamış, babasından sonra saltanat makamına oturabilmek amacıyla harekete geçmiş, bazı önlemler almaya koyulmuştu. Onun **Erzurum** Beylerbeyi Ayas Paşa'ya yazdığı bir mektup bu konuda açık ve çok ilginç bilgiler içermektedir.

Her şeyden önce söz konusu mektuptan, şehzadeler arasında bir veraset davasının başlamış olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa, babasının yerine geçmeyi, **ekber evlad** olarak **şeriata uygun bir hak** (hakk-ı şer'i) saydığı gibi, kendisini "ehliyet ve yetenek" bakımından veraset davası güden kardeşlerinden de üstün görmektedir. Bununla birlikte babasını tahttan indirmeyi değil, onun ölümünden sonra tahta çıkmayı düşünmektedir. O, Kanuni'nin uzun süre yaşamasına duacı olmakla birlikte, "bu kâşâne-i fânide bir ferde beka ve bu dünyay-ı denîde ömr-i giranmâyeye tezâyüd ve irtika" olmaması, yani bu ölümcül sarayda hiç kimseye sürekli olarak kalma, bu aşağılık dünyada ağırlıklarla dolu ömrü uzatıp yukarı çıkarmaya olanak bulunmaması nedeniyle herkesin "ölüm kadehi"ni içmesini kaçınılmaz gördüğü için baba-

26) Alberi, **DSO**, 78.

sının ölümünden sonra "birkaç gün süre" nasip olursa şer'an hakkı olan saltanata geçmeyi düşünmekte ve halifelik görevlerine hazırlanmak istemektedir. Bu yüzden babasından sonra saltanatın kendisine kalmasını sağlamak için, dönemin tanınmış yöneticilerinden olan Ayas Paşa'nın yardımını istemektedir. O, paşadan "tahsil-i devlete mutabık olan tedbir-i dil-pezir ve nesayih", günümüzdeki anlatımla "devleti ele geçirmeye yarayacak gönüllere hoş gelen önlemler ve öğütler" dilemektedir. Bununla da kalmayıp Ayas Paşa'dan rica ettiği ve umduğu "yardımın ve yoldaşlığın (muâvenet ve murafakatın)" nasıl ve ne ölçüde yapılacağını belirten bir **ahidnâme** göndermesini de dilemektedir. Bu yazılı belgeye, bir tür sözleşmeye karşılık olarak da, eğer yapılacak yardım ve desteklerle tahta çıkması nasip olursa, kendisine taraftar oldukları için haksızlığa uğrayanların dileklerini yerine getireceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, büyükbabası Yavuz Selim gibi, vezirleri, emirleri, zeamet sahiplerini, tımarlı sipahileri ve bütün askerleri, çeşitli **ihsan**'larla hoşnut edeceğine ve tüm halkı adalet ve doğrulukla hareket edip bütün elemlerden uzak tutacağına söz vermektedir.[27]

Mustafa'nın taraftar toplamak için böyle vaatlerde bulunduğu anlaşılıyor. Dahası onun Ayas Paşa'dan başka kimselere bu tür mektuplar göndererek yardımlarını sağlamak istemiş olması da düşünülebilir. Nitekim onun katlinden sonra Ayas Paşa'ya yazılan Ekim 1553 tarihli bir **ferman**'da bazı **Tatarlar**'ın "gaybet idüb" yani kaçarak Mustafa'nın yanına gittiklerinden söz edilmektedir.

Burada dikkati çeken noktalardan biri de, Mustafa'nın böyle istek ve vaatlerde bulunurken Yavuz Selim'i örnek almış olmasıdır. Yavuz'un zor kullanarak, savaşarak tahtı babasından alması, Mustafa'ya ve ondan sonra da Bayezid'e esin kaynağı olmuş, cesaret vermiş görünmektedir. Mustafa'nın esas olarak babasının ölümünden sonra tahta çıkmayı sağlamak için çalışırken, Yavuz Selim gibi, gerektiğinde doğrudan doğruya babası ile mücadeleye girişmeyi düşünüp düşünmediği hakkında elimizdeki belgelerle kesin bir şey söyleme olanağı yoktur. Her ne kadar orduda, "koca padişah dahi **Dimetoka** saraylarında" geriye kalan ömrünü ibadetle geçirsin biçiminde bir akımın belirmiş olduğu bilinmekte ise de ordunun bu eğiliminin Mustafa'nın düşüncesine dayandığını gösteren açık bir göstergeye sahip değiliz.[28]

Öte yandan onun Ayas Paşa'ya yazdığı bu mektup, tarihsiz olduğundan kendisinin ne zaman harekete geçtiği de saptanamamaktadır.

---

27) **Dizfuli Münşeatı**, Vr. 100^{a-b}'de bulunan bu mektubun metni için bk. Ek-I.

28) Peçevi, I, 300. Busbecq de Mustafa'nın, Hürrem'in ve Rüstem'in kendi aleyhindeki girişimlerini sezerek, "canını kurtarmak için babasını tutarak cebren imparatorluğu ele geçirmek" istediği yolundaki söylentiye pek inanmadığını belirtmektedir (44 vd.).

Acaba Mustafa tahtı ele geçirmek için çoktan beri çalışıyor muydu, yoksa saray partisinin gayretiyle yasal hakkı saydığı taht vârisliğini kaybetmek üzere olduğunu anladıktan sonra mı bazı önlemler almak gereğini duymuştu? Mektubundan anlaşıldığına göre "sair dava-yı veraset edenler"den kuşkulanmıştı ve kendisini sevenlerin hizmetleri hakkının gözetilmemesinden yakınıyordu. Gerçekten de o, ister Selim'i, isterse Bayezid'i kast etmiş olsun, kardeşlerinin saltanat için çalıştıklarından kuşkulanmakta haklı idi. Çünkü, kendini doğal ve yasal vâris saydığı Osmanlı tahtına kardeşlerinden herhangi birinin geçmesi durumunda yalnız saltanatı değil, büyük bir olasılıkla hayatını da yitirecekti. Fatih Mehmed'in padişahların kardeşlerini katlettirmelerini yasallaştıran kanunnamesi hükmü geçerliydi. Bu hüküm, en son olarak Yavuz'un tahta çıkışında geniş çapta uygulanmıştı. Bundan ötürü, o sırada 38 yaşında bulunan Mustafa için tahta çıkmak, bir bakıma yalnız tantanalı bir hayat sürmek için değil, aynı zamanda en doğal hakkı olan yaşamak için de vazgeçilmez bir koşul gibi görünüyordu.

Ayas Paşa, Mustafa'nın yardım dileğine olumlu yanıt vermişti. Öncelikle Tanrının cihan padişahı Kanuni'ye uzun ömürler vermesini ve onun varlığından yoksun kalınmamasını dileyen paşa, kendi ömrünü padişah uğruna fedaya hazır olduğunu belirtmişti. Ancak her insan için ölümün kaçınılmaz olduğunu hatırlatarak, padişahın ölümünden sonra saltanat vârisleri arasında Mustafa'nın "en layık ve en haklı" olduğunu da vurgulamıştı. Ayas Paşa'ya göre Mustafa, toplumun her kesiminde "parlayan bir güneş" sayılıyordu. Vezirlerin, askerlerin, küçük-büyük herkesin kalpten eğilimlerini kazanmıştı. Bütün bu nedenlerle de ona hizmet etmeyi ve o yolda canını fedaya hazır olduğunu (pâye-i serir-i alâlarında can-ı şirin feda itmeyi) bildiriyordu. Şöyle ki zamanı gelip kendisine işaret edildiğinde hizmete koşmaya hazır olduğunu arz ediyordu. Ancak Mustafa'dan da "ferman olunan ahd ve aman" gereğince zamanı geldiğinde, yani tahta çıktığında kendisinin unutulmamasını da diliyordu.[29]

İşte böylece bir taraftan orduda Mustafa'nın tahta çıkarılması yolunda bir düşünce, bir akım giderek güçlenir, öte yandan da Mustafa gerektiğinde harekete geçmek için önlemler alırken, **İran Seferi**'ne karar verilmesi nedeniyle sorun birdenbire beklenmedik bir yönde gelişmişti.

O sırada 58 yaşında bulunan Kanuni Süleyman, bünye itibariyle oldukça zayıf düşmüştü, çoktan beri de **nikriz (goute)** hastalığından dolayı ızdırap çekiyordu. Nitekim bundan önceki 1548 **İran Seferi** sı-

29) Metin: **DM**, 100 b vd.

rasında Hürrem, yazdığı bir mektupta onun rahatsızlığından söz etmişti: "Mübarek mizac-ı şerifiniz nicedir? Mübarek başınızdan ve cemi azanızdan (bütün organlarınızdan) ve mübarek ayağınızdan nicesiz?" diye sormuştu. Kanuni de gözdesine verdiği yanıtta "bir iki gün ayağım ağrıdı" diyerek rahatsızlığının fazla sürmediğini belirtmişti.[30]

Kanuni, **İran**'a savaş açmaya karar vermiş olmakla birlikte doğrudan doğruya sefere çıkmayıp Sadrazam Rüstem Paşa'yı **Serasker** olarak göndermeyi yeğlemişti. O yıl **Erdel** olayları nedeniyle İkinci Vezir Kara Ahmet Paşa da Serdar olarak **Macaristan**'a gönderilmişti. Bu da dikkate alınırsa padişahın **İran Seferi**'nin komutanlığını üstlenmemesinde, kendisinin hastalığından başka, başkentte kalarak batıdaki ve doğudaki olayların gelişmesini merkezden izlemek istemesi de etken olabilir.

Rüstem Paşa, görünüşte son hazırlıklar için **Aksaray**'a geldiğinde, kendisini çok korkutan bir muhalefet ortamı ile karşılaşmıştı. Tarihçi Âli'nin aktardığına göre, ordu içinden bazı gönlü ve gözü toklar, Mustafa'ya bağlılıklarını sunup "Baban artık kocaldı; sefere çıkacak güçten yoksun kaldı. Onun için Rüstem Paşa'yı Serdar idip Anadolu'ya saldı. O paşa ise senin kötülüğünü istemektedir. Bir fırsat düşürüp orduya geldiğinde başını kesersen amacına ulaşamaz" diye kandırmışlar. Ve bu doğrultuda şehzadeye birbiri arkasına haberler gönderip kimi kez padişahın davranışındaki yetersizliği, kimi kez de hastalığının ağırlaştığını öne sürüp kendisini "tarik-i isyana" yani ayaklanmaya sürüklemişler. Böylece o zamana kadar ihtiyatla davranan Mustafa'yı haklı olmayan bir sevdayla harekete geçirmişler.[31]

Görülüyor ki, Rüstem Paşa'yı ortadan kaldırmak ve böylece Mustafa'nın padişahlığını bir olupbitti ile gerçekleştirmek gibi amaca ulaşmayı sağlaması pek de yeterli olmayan bir öneri, şehzadenin kendisinden değil, ordudan gelmiştir. Mustafa da askerlerin ısrarla yineledikleri bu öneri doğrultusunda henüz eylemli bir harekette bulunmamıştı.

Bununla birlikte ordu çevrelerindeki bu dedikodular Rüstem Paşa'yı ürkütmeye yetmişti. Çünkü bu söylentiler doğrudan doğruya kendi varlığını da ilgilendiriyordu. Mustafa, ordunun başına geçip Rüstem'in başını kesecek, sonra da Peçevi'nin açıkça kaydettiği gibi, "Koca Padişah **Dimetoka** saraylarında geri kalan ömrünü ibadete harcasın" biçimindeki bir gerekçeyle Kanuni'yi tahttan indirip yerine geçecekti!

---

30) **OSAM**, 42, 45.
31) **KA**, 58a; krş. Peçevi, I, 300.

Çağdaş bir **Venedik** kaynağında verilen bilgiye göre, Rüstem, **Amasya** yol kavşağından **Konya**'ya yöneldiği sırada, yanında bulunan **yeniçeriler**, Mustafa'ya bağlılıklarını sunmaya gitmek istemişlerdi. Sadrazamın buna izin vermeyip herkesin kendisi ile birlikte gelmesini emretmesine karşın, onu dinlemeyip **Amasya** yolunu tutmuşlardı. Şehzadenin yanına varıp onun elini öpmüşler, Mustafa da her birine birer **duka** altın ile çeşitli yiyecekler vermişti. **Yeniçeriler** bundan sonra Rüstem'in yanına, ordugâha dönmüşlerdi. Sadrazam **Konya**'ya varınca da Kanuni'nin ağır bir biçimde hasta olduğu ya da sağlığının pek umut verici olmadığı hakkında **İstanbul**'dan mektuplar almıştı. Bu tür haberlerin kendisine de ulaştığı Mustafa ise, "babasının yakında ölümü halinde hemen atlanıp harekete geçmek için gereken önlemleri almaya" başlamıştı.[32] Bu yüzden sadrazam, Sipahiler Ağası Şemsi Ağa ile Çavuşbaşı Ali Ağa'yı hemen **İstanbul**'a göndererek durumu Kanuni'ye bildirmişti. Fakat bir yandan da, asıl amacını saklayarak, orduda, **Safeviler**'in kendisinden daha büyük bir güce sahip oldukları, bunun için padişahın buyruğunu almadan daha ileriye gitmek istemediği haberini yaymıştı.[33]

Rüstem Paşa'nın heyecana kapılarak durumu abarttığına kuşku yoktu. Nitekim Kanuni de haberi getiren Şemsi Ağa'ya, "Hâşa ki Mustafa Han bu tür küstahlığı işlesin ve benim hayatta olduğum sırada mülk sevdasına ayağını haksız yere uzatsın? Bunlar bazı müfsidlerin uydurmalarıdır. Mülkün veraseti yalnızca kendilerinin eğilimli oldukları şehzadeye kalsın diye iftiralarıdır. Bundan böyle başkasına anlatılmasın!" diyerek söylentilere inanmadığını belirtmişti.[34]

Kanuni, bu yanıtında çok yansız bir baba kimliğiyle ortaya çıkmaktadır. Öyle ki oğulları arasında bir saltanat mücadelesinin patlak vereceğini sezdiği ve Şehzade Cihangir'e, "Oğul! Sultan Mustafa padişah olacak ve sizin hepinizin hayatına son verecek" dediği halde,[35] bunun kendi sağlığında başlayacağını düşünmemekte ve oğulları arasında bir yeğleme de yapmamaktadır. Ancak şehzadeleri tutan kesimlerden, gruplardan da haberlidir. Onun içindir ki Mustafa aleyhindeki bu haberlerin, saltanatın kendi tuttukları şehzadeye, Selim'e ya da Bayezid'e geçmesini isteyenlerin iftiralarından kaynaklandığını düşünmektedir.

---

32) 1553 **Nahcivan Seferi**'ne ilişkin **Anonim Relazione**, Alberi, **DSO**, 203 vd.
33) **KA**, 58 a. Zinkeisen'in aktardığı bilgiye göre, Mustafa'yı ele geçirmekle görevlendirilen Rüstem, ordunun takınacağı durumu gerektiğince belirleyemediği ve şehzadenin yanında bulunan 7.000 kişilik kuvvetten çekindiği için buna cesaret edememişti (III, 30).
34) **KA**, 58 a.
35) **Navagero, Relazione**, 77.

Fakat Rüstem kadar olmasa bile o da korkuya daha doğrusu kuşkuya kapılmaktan kendini alamamıştı. Padişahı üzen ve kuşkuya düşüren haber, askerlerin Mustafa'dan yana olmalarından çok, kendisinin artık sefere çıkamayacak derecede "kocalmış" olduğu için tahttan ayrılarak **Dimetoka**'da ibadete çekilmesi yolunda yükselen dilekler olmalıdır. Ömrü savaş meydanlarında geçen padişah için "kocalmış" olmak, askerin güvenini yitirmek demekti. Böylesi bir güvensizlik de tahtın ayaklarının sallanmasına yol açabilecekti. Bundan dolayı Kanuni, Mustafa'yı isteyen orduyu hemen dağıtarak **tımarlı sipahileri** yerlerine göndermiş, Rüstem Paşa'yı da geri çağırmış ve gelecek baharda kendisinin sefere çıkacağını ilan etmişti.[36]

Eğer Rüstem'in ordugâhta yaydığı gibi, **Safeviler** savaşa hazırlanmış ve Osmanlılardan da daha güçlü olsalardı, padişahın Anadolu'yu boşaltarak orduyu geri çağırması doğru olmazdı. Onun için sadrazamın **İstanbul**'a gönderdiği mektupta, İranlılara ilişkin haberler dışında daha başka şeyler öne sürdüğü anlaşılmaktadır. Kanuni, sefere bizzat çıkarak henüz kocalmadığını gösterecekti. Ancak o, askerin kendisini **Dimetoka**'ya göndermek isteyişini hazmedememişti. Çünkü bu, **Muhteşem Süleyman**'ın büyük babası II. Bayezid'in durumuna düşmesi demekti. Öneri ordudan geldiğine göre de, Mustafa, harekete geçmeye karar verdiğinde kendisinin II. Bayezid gibi "inziva"ya çekilmek zorunda kalması olası dışı değildi. Üstelik padişah, başkasına söylenmesini istemediği bu haberlerin doğurduğu kuşku içindeyken Hürrem de Mustafa aleyhindeki kışkırtmalarının dozunu artırmıştı. Onun öne sürdüğüne göre yeniçerileri dağıttığı paralarla, **"rüşvet"**le elde eden Mustafa, el altından İran Şahı Tahmasb ile de anlaşmıştı. Sağladığı bu iç ve dış destekle de tahtı zorla ele geçirmeye çalışıyordu. Hürrem bu konuda hiç kuşkusuz Rüstem'in hilesiyle Mustafa ile Tahmasb arasında yazılmış diye gösterilen uydurma mektuplara dayanıyordu.

İşte bütün bunların etkisiyle Kanuni Süleyman, 28 Ağustos 1553 (18 Ramazan 960)'te **İran** üzerine yürümek amacıyla **Üsküdar**'dan hareket ettiğinde saltanatı hakkında başgösteren tehlikeyi tümüyle gidermek düşüncesiyle oğlu Mustafa'yı öldürmeye karar vermiş bulunuyordu. Kanuni'yi Hürrem'in bir oyuncağı gibi gösteren **Kadınlar Saltanatı** yazarı Ahmet Refik, padişahın Hürrem, Rüstem ve Mihrimah'la başbaşa verip Mustafa'nın öldürülmesi planını hazırladığından söz etmektedir ki (s. 71) hayal ürünü olsa gerektir. Koca Nişancı Celalzade Mustafa ise şehzadenin katlinde onun kişiliğiyle bağdaştırılamayacak olan

36) Âli, seferin geri bırakılmasını, **İran**'dan gelen mektuplara bağlamakta (**KA**, 58 a), Müneccimbaşı ise Sardazamın **Aksaray**'a vardığında şiddetli bir kış başladığı için Padişahın emriyle geri döndüğünü söylemektedir (**Sahayifü'l-ahbâr**, III, 502).

bir neden öne sürmektedir. Ona göre Mustafa'nın adamlarının halka zulmettikleri sonradan anlaşılmıştı.[37] Şehzadenin katlinden sonra padişaha sunulan bir mektupta da onun hıyanet içinde olmayıp gençliğinden ötürü bu yola sürüklendiği ve "kayıptan haber vermek" demek olan **remel** bilimine dayanılarak babasının gazabına uğrayıp öldürüleceğinin çok önceden Kanuni'ye haber verildiği belirtilmektedir.[38]

Büyük oğlunu ortadan kaldırmayı gerekli gören Kanuni, bunun için Şeyhülislam Ebussuud'dan **fetva** bile almıştı. Osmanlı kaynaklarının hiç söz etmedikleri bu **fetva** konusuna batı kaynakları büyük önem vermektedir. Kanuni **fetva** yoluna başvururken, saltanata karşı açık bir ayaklanmadan değil dolaylı bir olaydan hareketle soruna yanıt almayı yeğlemişti. Olay şöyle ortaya konulmuştu:

"Bir tüccarın kölesi, iş gezisine çıkan efendisinin karısını, çocuklarını ve işlerini kendisine emanet etmiş olmasına karşın, onun işlerini altüst edip karısını baştan çıkarır, çocuklarına tuzak kurar ve sonunda efendisine karşı suikast düzenlerse şer'an hangi cezaya çarptırılmalıdır?" Bu soruya Müftü Ebussuud "**katli vâciptir**" diye **fetva** vermişti.[39]

Bu kararla **İran Seferi**'ne çıkan padişah, **Karaman** Sancakbeyi Şehzade Bayezid'i "taht koruması" için **Edirne**'ye göndermiş ve yanında diğer şehzadeleri Selim ile Cihangir olduğu halde, 5 Ekim (26 Şevval)'de **Konya Ereğlisi** yakınındaki **Aktepe** (ya da **Ak Höyük**) mevkiinde ordugâhını kurmuştu. **Anonim Relazione**'nin verdiği bilgiye göre Kanuni, **Amasya**'ya giden yol kavşağına vardığında, **çavuş**'lardan birkaçını Mustafa'ya göndererek kendisini, İran Şahı Tahmasb'ın **Erzurum** yönünde girişeceği bir saldırıyı önlemek için göndermek istediğinden bahisle ordugâha çağırmıştı. Mustafa, babasının mektubunu güvendiği yakınlarına göstererek görüşlerini almak istemişti. Onlar, her ne biçimde olursa olsun ordugâha gitmemesi gerektiğini bildirmişler, durumu öğrenen annesi Mahidevran Sultan da aynı öğütte bulunmuştu. Bütün bunlara karşın Mustafa "her ne olursa olsun, babasının buyruğuna uymak istediğini söyleyerek, kaderin kendisini çekmekte olduğu yere doğru" gitmeye karar vermişti.[40] Bu davranışıyla Busbecq'in de belirttiği gibi ya suçsuzluğuna güvenmiş ya da orduda iken kendisine bir fenalık yapılamayacağını umut etmişti.

Babasının, hakkında verdiği ölüm kararından habersiz olan Mustafa, kendisini beğendirmek ve herhalde bir tür güç gösterisinde bulu-

---

37) **Tabakatu'l-memâlik ve derecâtü'l-mesâlik**, Ayasofya Ktb. No.3296, Vr. 346 vd.
38) T. Gökbilgin, **Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar**, göst. yer. s. 38-43.
39) Ayrıntılar: Busbecq, 46 vd.; Salaberry, II, 13 vd.
40) **DSO**, 207 vd.

narak karşıtlarını sindirmek gibi bir amaçla, **Amasya**'dan çok iyi donatılmış 5.000 kişilik bir kuvvetle hareket etmişti. Babasının **Aktepe**'de konakladığı aynı gün ordugâha vararak otağını padişahın otağından 2 mil uzakta bir yerde kurdurmuştu. Bu sırada askerler arasından kendisine doğru ok ile bir kâğıt atılmıştı. Bunda, babasının huzuruna gitmemesi isteniyor ve padişahın kendisini öldürmeye karar verdiği duyuruluyordu. Böyle olduğu halde Mustafa bunu, babasıyla arasını açmak isteyen Rüstem Paşa'nın başvurduğu bir tertip olarak algılamıştı.[41]

Mustafa, ordugâha varışının ertesi günü, "gelenekleşmiş bir saltanat yöntemi" gereğince vezirlerin ve beylerin ziyaretlerini kabul etmişti. Ortamın kötülüğünü sezinleyen yakın adamları, kendisinden eğer babası ile her ne olursa olsun görüşmek istiyorsa, herkesin görebileceği şekilde açık sahrada at üzerinde konuşmasını, dilemişlerdi. **Otağ-ı hümayun**'a gidecek olursa kendi adamlarından hiç kimse oraya giremeyeceği ve gerektiğinde yardım edemeyecekleri için, "sık çadırlar içinde her şeyin kolaylıkla yapılabileceğini" bir kez daha hatırlatmışlardı. Ancak Mustafa, babasının kendisini öldürtmesini haklı kılacak hiçbir kusur işlemediği, Rüstem Paşa ya da bir başkasının, kendisi hakkında ölüm kararı verdirtecek derecede padişah üzerinde etkili olabileceğine asla inanmadığı yanıtını vermiş ve şunu eklemişti: "Eğer, babamın benim hayatıma son vermek istediği gerçekten doğru ise, bana vermiş olduğu hayatı gene onun arzusu ile sona erdireceğim!"[42]

Bütün uyarı ve önerilere karşın babasının otağına gitmeye karar veren Mustafa, çok güzel birkaç at ile kıymetli eşyalardan oluşan armağanlarını gönderdikten sonra, atına binerek askerlerin alkışları arasında **otağ-ı hümayun**'un yolunu tutmuştu. Otağın önünde atından indiğinde **çavuş**'lardan biri kendisini karşılayarak kılıcını ve hançerini istemiş, o da bunları teslim etmekten çekinmemişti. Mustafa, babasının otağına girdiğinde Kanuni'nin orada, ancak iç bölmelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. 1554 tarihli Venedik kaynağı (AC) ile Busbecq, padişahın oğlunun boğazlanmasını "perde arkasından" seyrettiğini ve Mustafa'nın direnmesi karşısında kızgınlığını gizlemeyip "hâlâ o hainin hakkından gelmediniz mi?" diye görevlileri uyardığını aktarıyorlar. **Anonim Relazione** ise baba ile oğulun otağda karşılaşıp konuştuklarını öne sürmektedir. Ona göre Kapucular Kethüdası'nın işareti üzerine otağın üçüncü bölmesinden dördüncüsüne geçen Mustafa, orada oturmakta olan babasını görünce onu saygıyla selamlamıştı. Fakat Kanuni, bu selama, "Ah, köpek! Sende hâlâ beni selamla-

41) **Aynı ypt.** 209 vd.
42) **Aynı yer.**

yacak cesaret var mı?" diye karşılık vermiş ve birdenbire arkasını dönmüştü. Bu işaret üzerine kapıcılardan biri "Kımıldama ki Hünkâr hazretlerinin iradesi uygulansın!" diyerek derhal şehzadenin boğazına sarılmış, diğer 7 dilsiz cellat da boynuna **kement** atmışlardı.[43] Bununla birlikte Mustafa kendisini cesurca savunmuş, hatta üzerine saldıran dilsizleri yere yuvarlayarak kaçmaya çalışmıştı. Fakat elbisesinin yeni ayaklarına dolaştığından yıkılır gibi olmuş, bu esnada kapıcı onu bir ayağından yakalayarak yere düşürmüştü. Böylece şehzadeyi tepelemekteki beceresinden ötürü kendisine sonradan **"Zal"** sanı verilen Mahmut Ağa'nın kemendi altında can vermişti: 6 Ekim 1553 (27 Şevval 960) Cuma.[44]

Mustafa'nın katledilmesi, ordugâhta büyük tepki yaratmıştı. Şehzadenin taraftarları ve askerler, beklenmedik bu olayın doğurduğu şaşkınlık içinde kalmışlardı. Bu ilk sarsıntı anı geçince de bütün ordugâhı derin bir hüzün kaplamış, yalnız Mustafa'nın "kendi kullarının değil, bütün İslam askerinin başına sanki kıyamet" kopmuştu. **Yeniçeriler** o gün hiçbir şey yememişler ve Kanuni'den "bunak bir ihtiyar" diye bahsetmeye başlamışlardı.[45] Bununla beraber eleştiriler ve suçlamalar, padişahtan çok, "Şehzade Bayezid'e eğilimi ve sevgisi" bilinen Rüstem Paşa üzerine yöneltilmişti. Öyle ki Mustafa'nın öldürülmesine onun başlıca etken olduğu kanaatıyla **"mekr-i Rüstem"** diye tarih bile düşürülmüştü.[46] Bu durum karşısında Kanuni, askerleri yatıştırmak ve Rüstem'in herhangi bir saldırıya uğramasını önlemek için, sevgili damadını sadrazamlıktan uzaklaştırmak gereğini duymuştu. Onun yerine Mustafa yanlısı olarak bilinen **Tamşvar** kahramanı İkinci Vezir Kara Ahmet Paşa atanmıştı. Padişahın hakkındaki kararını Mustafa'ya haber vermiş olmasından kuşkulanan Vezir Haydar Paşa da görevden alınmıştı.[47]

Mustafa'nın nâşı, Busbecq'in aktardığına göre bir hasır üzerine, İtalyan kaynaklarına yansıdığına göre de, Şah Tahmasb ile işbirliği

---

43) **Anonim Relazione**, 210.

44) Zal lakabının doğrudan doğruya Kanuni tarafından verildiği söylenen Mahmut Ağa, II. Selim döneminde vezirliğe kadar yükselmiştir. Mustafa'nın öldürüldüğü tarih genellikle böyle gösterilmiştir. Buna karşın Müneccimbaşı (III, 502) ve herhalde ondan naklen H. Hüsamettin (III, 311) 29 Eylül (20 Şevval), Nişancı Mehmet Paşa 5 Ekim (26 Şevval) tarihini vermekte, anonim bir **Tevarîh-i Âl-i Osman**'da ise (Topkapı, Revan Ktb. No.1100, Vr. 104 a) 1 Ekim (22 Şevval) "Cuma günü Salâ vakti" diye daha ayrıntılı bir zaman belirtilmektedir. Ancak 22 Şevval Cuma'ya değil Pazar'a rastlamaktadır. Bunun 27 Şevval olması halinde Cuma günü kaydı doğru olabilir.

45) Peçevi, I, 303; Busbecq, 48.

46) مکر رستم = 1553/960. Anonim **Relazione** sahibi Venediklinin aktardığına göre Rüstem başını kurtarmak için geceleyin ordugâhtan kaçmıştı. Yeniçeriler de ertesi günü onun çadırına saldırmışlardı.

47) Bu arada Kanuni'nin orduda başgösteren karışıklığı gidermek için 4.000 askerden her birine 3.000'er **akçe** verdiği ya da yeniçerilere toptan 5.000-6.000 **duka** dağıttığı aktarılmakta ise de (Zinkelsen, III, 34, n.ı ve 35; Jorga, III, 123) bu rakamlar çok abartılı olsa gerektir.

yaptığını yansıtmak istercesine bir **İran** halısının üzerine konup **otağ-ı hümayun**'un önünde teşhir edilmişti. Bu aynı zamanda onu **Sultan** diye alkışlayan yeniçerilere ve taraftarlarına bir gözdağı demekti. Şehzadenin nâşı daha sonra **Ereğli**'ye götürülerek orada cenaze namazı kılınmıştı. Oradan **Bursa**'ya gönderilen nâş, II. Murad'ın türbesi yanında toprağa verilmişti. Kanuni'nin ölümü ve Selim'in tahta çıkışından sonra üzerine bir türbe yapılması kararlaştırılmış ve Mimarbaşı Sinan'ın önerisi gereğince Kanuni'nin türbesi yapımında çalışmış olan Mehmed Kalfa bu inşaatla görevlendirilmişti. Ancak türbe 1572 başlarında tamamlanabilmişti. Yapımda kullanılan mermer direkler, yıkılmaya yüz tutmuş olan **Bursa**'daki eski hassa sarayından alınmıştı. Ağabeyi Mustafa'ya saygılı davranıp türbesini yaptırtan II. Selim, saltanatının sonlarında türbede her gün Kur'an okutulması için **Bursa** kadısına emir vermişti.[48]

Mustafa'nın ordugâhta bulunan parasına ve mallarına el konulmuştu. Mirahuru ile birlikte yakın adamlarından bir kısmı da onun arkasından öldürülmüştü. Bunlar arasında **Preveze** deniz savaşında esir düşen ve padişah tarafından Şehzade Mustafa'ya gönderilen, onun hizmetine girdikten sonra da Türklüğü kabul edip sancakdarlık görevini üstlenmiş olan Venedikli Michaele de bulunuyordu. **Aviso di Costantinopoli** başlıklı kaynağa göre Mustafa'nın askerleri ile Osmanlı merkez ordusu arasında da çarpışmalar başgöstermiş ve taraflar pek çok kayıp vermişti. Öte yandan bazı kayıtlara göre kendisine **Bursa** Sancakbeyliği sânı verilmiş olan Mustafa'nın 12 ya da 14 yaşındaki oğlu Mehmed de bir hile ile annesinden alınarak boğdurulmuştu.[49]

Kanuni, sefer esnasında askerin muhalefeti ile karşılaşmak istemediği için Mustafa'nın yandaşlarına ve özellikle **tımar erbabı**'na şimdilik cephe almaktan çekinmişti. Rüstem Paşa'yı feda ederek de orduda uyanan kızgınlığı kısmen olsun yatıştırmıştı. İşte böyle bir hava içinde **Aktepe**'den **Nahcivan** üzerine hareket etmişti. Savaş heyecanı da gerilen sinirleri yatıştırmada etken olmuştu.

Böyle olmakla birlikte Mustafa'nın katlinin doğurduğu genel üzüntü için için sürmüştü. Padişahın en yakınları bile yetenekli olduğu herkesçe kabul edilen ve sevilen Mustafa'nın öldürülmesinden

---

48) **Bursa** kadısına gönderilen hükümler: **BA, Mühimme** (Kısaltma: **MH**) XII, No. 709, Safer 975/ Ağustos 1567; XVIII- No.20, Şaban 979 Aralık 1571 ve MH XXII, No. 193, gurre-i Rebiülevvel 981/ 2 Haziran 1573 günlü.

49) Hüseyin Hüsameddin, bu şehzadenin adının Süleyman olduğunu ve Amasya'da boğdurulduğunu söylüyorsa da (III, 311), bir Mühimme kaydından "Mustafa'nın oğlancığı"nın adının Mehmed olduğunu öğreniyoruz (M. Turhan Dağlıoğlu, Aynı ypt. 107, Vsk. 163).

duydukları üzüntüyü saklayamamışlar, dahası bundan ötürü Kanuni'yi suçlamaktan geri kalmamışlardı. Bu olaydan birkaç yıl sonra **İstanbul**'a gelen Kutbü'ddin el-Mekkî'nin naklettiğine göre, Kanuni'nin süt kardeşi olan Mehmed Çelebi, Mustafa'nın katledilmesinden ötürü padişaha ağır sözler söylemiş, bu yüzden de araları açılmıştı.[50]

Kötü bir iftiraya kurban gittiği kabul edilen Mustafa'nın katlinin geniş halk tabakaları üzerinde uyandırdığı üzüntü ve tepki çok daha büyük olmuştu. Bu büyük acıyı dile getiren Taşlıcalı Yahya'nın ünlü **Mersiye**'sindeki şu dizeler, katlin halka anlatılamayacağını, "kabil-i ta'bir" olmadığını ilan ediyordu:

Hatâsı gayr-i mu'ayyen, günâhı nâ-mâ'lûm
Zihi sa'id ü şehid zih-i şeh-i mazlûm
O cân-ı âdemiyân oldı hâk ile yeksân
Diri kala ne revâdır fesad iden şeytan?
Bu vakı'a olamaz halka kabil-i ta'bir
Ki Erdeşir-i vilayetde ola âdet-i şîr
Bunun gibi işi kim gördü, kim işitdi aceb
Ki oğluna kıya server-i Ömer-meşreb?[51]

Yahya, Mustafâ'nın katlinden dolayı "fesad iden şeytan" Rüstem Paşa'yı ve aynı zamanda Halife Ömer gibi adaletiyle tanınan Kanuni'yi suçlarken, bir başka şair, Mustafa'nın kullarından olduğu anlaşılan Sami de doğrudan doğruya padişaha hücum etmekten çekinmemişti. O da **Mersiye**'sinde Kanuni'yi sorguya çekiyordu:

Ey Şeh-i kân-ı kerem, sende adâlet bu mudur?
Şeh-i 'âlem olasın, sende inâyet bu mudur?

Pâdişehlerin ezel etdiği âdet bu mudur?
Ehl-i tedbir olana fehm ü kiyâset bu mudur?

Sen "Muhibbi" olasın, sende muhabbet bu mudur?
Mustafa gibi ciğer-güşene şefkat bu mudur?

---

50) Ekrem Kâmil, **Hicri Onuncu-Miladi Onaltıncı asırda yurdumuzu dolaşan Arab seyyahlarından Gazzî- Mekkî Seyahatnamesi". İÜEF Tarih Semineri Dergisi,** I/2 (1937), s. 77.

51) Hatası belirsiz, günahı bilinmez / Ne güzel bir yüce ve şehid, ne güzel bir suçsuz Şah / O insanlığa ilişkin can toprak ile aynı düzeyde olsun da /Fesad eden şeytanın diri kalması uygun mudur? /Adaletiyle tanınan Erdeşir vilayetinde böyle arslan yönteminin uygulanması olayı halka kolayca açıklanamaz /Ömer yaradılışlı bir hükümdarın oğluna kıydığı böylesi bir olayı acaba kim gördü, kim işitti?" (Şiirin tümü Ek: III).

Âl ile kıydın âna, kani hakikat bu mudur?
Kavl-i düşman sana kâr itdi, meveddet bu mudur?

Yok yere kan idesin yâ'ni hılafet bu mudur?
Mustafa n'oldı, kani n'eyledin â Pâdişehim?[52]

Kaynakların aktardığına göre Yahya'nın **Mersiye**'si hemen hemen bütün ordu mensuplarınca ezberlenmişti. Mustafa'nın öldürülmesinden sonra görevden uzaklaştırıldığı için Yahya'ya bir şey yapamayan Rüstem, 2 yıl sonra yeniden sadrazam olunca ondan bu suçlamanın hesabını sormuştu. Şair de "Biz merhumu katl idenlerle bile (birlikte) katl ettik, ağlıyanlarla bile de ağlarız" diye yanıt vermişti. Böylece Yahya başını kurtarmış ancak görevli olduğu Sultan Bayezid Vakfı **Mütevelli**'liğinden alınmıştı!

Mustafa'nın acıklı sonu, Türkleri olduğu kadar Hıristiyan Osmanlı vatandaşlarını da üzmüştü. Başkentte Müslümanların yerleştiği merkezler dışında yabancıların oturdukları **Pera**'da (Beyoğlu) da her gün keder ve hınç dolu, özellikle de Rüstem Paşa aleyhine nefret dolu sözler duyuluyordu.[53] Böyle olmakla birlikte Venedik **baylo**'su Trevisano'nun kanısına göre, Mustafa'nın ortadan kaldırılması, Avrupa Hıristiyan dünyasının yararına olmuştu. Çünkü "halkın gözdesi" haline gelmiş olan bu şehzade, eğer padişah olsaydı, arkasından bütün bir imparatorluk tebaasını sürükleyerek "Hıristiyanlara saldırmaktan zevk alacaktı."[54]

Mustafa'nın katli **İran** ve **Venedik** gibi Osmanlılarla ilişkileri bulunan dış ülkelerde de yankılar uyandırmıştı. İran Şahı Tahmasb, bunu Kanuni Süleyman'ın "medhul ve nâ-makul (ayıplanacak ve akla uygun olmayan)" bir hareketi olarak nitelemişti. Mustafa ile ilişki kurmuş olduğu anlaşılan **Venedik** ise, onun tahta geçmesiyle başgösterecek kar-

---

52) Hayatına ilişkin hiçbir bilgi edinemediğimiz Sami'nin bu **Mersiye**'si, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüphanesinde Şükrü Dikmen'den satın alınmış 1199 tarihli bir Şiir Mecmuasında bulunmaktadır (Vr. 88 a - 89 a). Tümünü Ek. III'te verdiğimiz **Mersiye**'nin bu kısmının anlamı şöyle:
Ey kerem sahibi, cömert Şah, senin adaletin bu mudur? / Âleme Şah olasın, sende lütf ve iyilik bu mudur? /Padişahların ötedenberi uyguladıkları yöntem bu mudur? /Tedbirli olanların anlayış ve uyanıklıkları bu mudur? / Sen "Muhibbi" (sevecen mahlaslı) olasın, sende muhabbet bu mudur? / Mustafa gibi ciğerköşene şefkat bu mudur? / Ona hile ile kıydın, hani gerçek bu mudur? / Düşmanın sözü seni etkiledi, sevgi bu mudur? / Yok yere kan döktün, yani halifelik bu mudur? / Mustafa ne oldu? Hani, neyledin a Padişahım?

53) **DSO**, 172 vd.

54) **Aynı yer**, 173.

deş kavgasından yararlanarak **Mora**'daki üslerini geri almak umudu nu kaybetmişti.[55]

Bütün bunların dışında Şehzade Mustafa olayı, **Avrupa**'da kimi yazarlara ve şairlere de esin kaynağı olmuştur. İtalyan yazarı Prospero Bonarelli, **II Solimano** adlı yapıtında, İran Şahı'nın kızının Mustafa'ya âşık olmasını ve şehzadenin, Hürrem Sultan ile Rüstem'in entrikaları sonucunda öldürülmesini oyunlaştırmıştır. Bu tragedya 1618'de **Ancona**'da sahneye konulmuş ve 1620'de kitap olarak bastırılmıştır. Jean Mairet de, P. Bonarelli'nin bu yapıtına dayanarak **Le Grand et dernier Solyman ou la mort de Moustapha** adlı bir trajedi yazmıştır. 1637'de sahnelenen yapıt 1639'da bastırılmıştır. Bunlardan başka ünlü İtalyan şair ve oyun yazarı Torquato Tasso, **II Solimano** adlı trajikomedyasında, Mustafa olayını sergilemiştir. Yapıt, Vion d'Alibray tarafından Fransızcaya da çevrilmiştir (1637). Mustafa'nın katli kimi operaların librettosuna da konu olmuştur. İtalyan Giovanni Ambrogio'nun yazdığı ve Michel Angelo Valentini'nin müziğini yaptığı **Solimano** operası 1756'da **Torino**'da oynanmıştır.[56] Bunların dışında ünlü İskoç şairi David Mallet'nin **The Tragedy of Mustapha** adlı kitabı 1739'da **Londra**'da basılmıştır.

"Ömer-meşreb" diye adaletiyle tanınan Kanuni Süleyman, büyük bir kuşkuya kapılarak halkın ve ordunun sevgilisi olan büyük oğlu Mustafa'ya kıymışken, ecel, bir baba olarak kısa bir süre sonra ona yeni bir evlad acısını daha tattırmıştı. En küçük oğlu Cihangir, hastalıklı bir çocuk olarak büyümüştü. Hürrem'in Kanuni'ye yazdığı bir mektupta belirttiğine göre omuzunda bir türlü iyileşmeyen bir yara vardı ve "Mamuloğlu'nun yakısı ile" tedavi ediliyordu.[57] Bundan ötürü sancakbeyliğine gönderilmemişti. Öte yandan Cihangir, ağabeyi Mustafa'ya düşkünlüğü ile de tanınıyordu. **İran Seferi**'ne babasının yanında katılmış ve bu arada sevgili ağabeyinin öldürülmesi olayını yaşamıştı. Ordu, **Ereğli**'den hareketle **Halep**'e vardığında Cihangir duyduğu büyük üzüntünün de etkisiyle orada vefat etmişti.

İşte **Nahcıvan Seferi** bu çalkalanmalar ve üzüntüler içinde başlamıştı.

---

55) Zinkeisen'in verdiği bilgilere göre, Venedik Şehzade Mustafa ile gizlice ilişkiye geçmiş ve saltanat kavgasında ona yardım etmek istemişti. Buna karşılık olarak da Mustafa tahta çıktığında II. Bayezid döneminde kaybettiği Mora'daki üslerin geri verilmesini şart koşmuştu. Bu ilişkiler çerçevesinde Mustafa da Venedik'e bir elçi göndermişti. Fakat elçi oradan dönmek üzere iken Mustafa'nın öldürüldüğü haber alınmıştı (III, 38).

56) Metin And, Türkiye'de İtalyan Sahnesi, İtalyan Sahnesinde Türkiye, 160-165.

57) **OSAM**, 40.

3- HOŞNUTSUZLUĞUN RUMELİ'YE YAYILMASI: DÜZME MUSTAFA AYAKLANMASI

Mustafa'yı tutan ve dahası onu saltanat için kışkırtan tımar erbabı, yani **sipahiler**, şehzadenin katli karşısında hemen bir harekette bulunmamakla birlikte **Nahcıvan Seferi**'nde gönülsüz savaşmışlar ve böylece tepkilerini göstermişlerdi. Kanuni'ye gelince o, genelde Mustafa yandaşlarının ve özellikle **tımarlı sipahiler**'in karşıtlıklarını gidermek ve **tımar**'ları düzene koyarak onların merkezi otorite karşısında bir tehlike olmaktan çıkarılmasını sağlamak gerektiği kanısına varmıştı. Bunun içindir ki **İran**'dan dönüşünde Mustafa'nın sancağı olan **Amasya**'da konaklamıştı (30 Ekim 1554 / 3 Zilhicce 961). Burada 6 aydan fazla kalarak evvelce Mustafa'nın etrafında toplanmış olan bilginlerin, şehrin ileri gelenlerinin (**âyân**'ın) gönüllerini almaya çalışmıştı. Onlara iltifat göstererek çeşitli armağanlar dağıtmıştı. Mustafa'nın kimi adamlarını bile koruyarak birkaçını kendi hizmetine almıştı. Asıl önemlisi, halka ağır gelen vergi yükünü azaltmak için bir yıllık vergilerini affetmişti. Bu arada Mustafa'nın başlıca destekçileri olan askerleri memnun edebilmek amacıyla **zeamet** sahiplerine o/oo 200 ve **tımar** erbabına da o/oo 100'er **akçe terakkı** vermişti. **Yeniçeriler**'i de hoşnut kılmak için bundan böyle 20.000 **akçe**'den yukarı olan **dirlik**'lerin yani **zeamet**'lerin yalnız **Âsitane** (başkent) yeniçerilerine verileceğini de ilan etmişti.[58]

Ne ki padişahın bu son kararı, tımar sahipleri üzerinde, verilen **terakkı**'leri unutturacak derecede olumsuz etki yaratmıştı. Çünkü onlar aslında **dirlik**'lerinin gelirinin düşmesinden yakınıyorlardı, bu yüzden de yüksek dirlikler hatta **kapıkulluğu** istiyorlardı. Bunları umarken şimdi dirliklerinin yükseltilmesi olanakları ellerinden alınıyor ve **kapıkulları**'nın eksenini oluşturan **yeniçeriler**'e de yeni ayrıcalıklar tanınıyordu.

Nahcıvan Seferi, Mustafa'nın katlinin **Anadolu**'da doğurduğu gergin havayı biraz yatıştırmıştı. Ancak Kanuni Süleyman'ın bu olumsuzluğu doğuran nedenleri dikkate almadan, durumlarından memnun olmayan **tımarlı sipahiler** ile **levendler**'in yakınmalarını giderecek yerde, onların aleyhine olan yeni önlemlere başvurması, hoşnutsuzluğun sürmesine ve bunun sonucu olarak yeni ayaklanmalara neden olmuştu.

Gerçekten de Kanuni, **İran Seferi**'nden başkente dönüş yolunda **Amasya**'da kimi önlemler alırken ve **Rumeli sipahileri**'ne yerlerine

58) KA, 63 a; krş. Peçevi, I, 328; H. Hüsameddin, III, 314.

gitmek için izin verildiği bir sırada, **Rumeli**'de gene Şehzade Mustafa'nın adı altında bir ayaklanma başgöstermişti. Osmanlı kaynaklarının basit bir **celali** olayı diye andıkları bu ayaklanma[59] gerçekte Mustafa'nın öldürülmesine bir tepki niteliğinde olup ileride Bayezid'in ayaklanmasına varan yolda bir köprü de oluşturmuştur.

Âli'nin nitelemesine göre Düzme, "erazil-i nâs ve etrâk-i bi-kıyas zümresinden" bir kişiydi yani en aşağı tabakadan **anlayışsız bir Türk** idi! Yabancı kaynaklara göre de **İstanbul**'da bir meyve dükkânı işleten eski bir köle idi. Ama gerçekten de Şehzade Mustafa'ya benziyordu. Kendi iddiasınca, **Ereğli**'de öldürülmek üzereyken kimi yöneticilerin bir "tertibiyle" kurtarılmış ve kendi yerine bir başkası boğazlanmıştı. Böylece daha kolay taraftar bulacağını umduğu **Rumeli**'ye geçmiş ve saltanat kavgasını sürdürmeye karar vermişti.[60] Anadolu'da gerçek Şehzade Mustafa'nın yanında yer almış olan **tımarlı sipahiler, çiftbozan reâyâ (boş levendler), ulema**'dan bazı kişiler ve **suhte**'ler bu kez sahte Mustafa'nın etrafında toplanmışlardı. Çünkü Busbecq'in doğru bir gözlemle belirttiği gibi, Mustafa hayatında o kadar sevilmiş ve ölümüne de o oranda acınılmış idi ki, bütün ilerleme umutlarını ona bağlamış olanlar, öc almak için fırsat bekliyor ya da onun uğrunda ölmeye hazır bulunuyorlardı. Bunlar harekete geçmek için bir lider arıyorlardı. "Mustafa'yı diriltmek olanağı artık yoktu ama onun yerine bir uydurma Mustafa çıkarabilirlerdi."[61]

Ancak merkezi yönetime duyulan hoşnutsuzluk ve kızgınlık, Düzme Mustafa etrafında toplananların **Anadolu**'dan **Rumeli**'ye geçtikleri anlamına da gelmemektedir. Önemli olan **Anadolu**'daki hoşnutsuzluğun **Rumeli**'ye de sıçraması, daha doğrusu orada da eyleme dönüşmesi ve bunun **Anadolu**'da olduğu gibi aynı karşıt gruplara dayanmasıdır. Mustafa'nın sevilen adı ve kişiliği, başta **sipahiler** olmak üzere bu gidişten hoşnut olmayan grupları bir kez daha biraraya getirmişti.

Bu harekete özellikle **Varna** ve **Silistre** bölgelerinin **tımar erbabı** ile **dizdar**'ları (kale komutanları) katılmışlardı. Böylece Düzme Mustafa ilk aşamada **Selanik** ve **Yenişehir** yörelerinde 10.000'den fazla bir

---

59) Gerek Âli (**KA**, 70 a) gerekse Peçevi (I,341) bunu bir Celali vak'ası olarak kaydetmişlerdi. Cenabî de bunu Haricî yani şia yanlısı olarak nitelemiştir (15 a). Mustafa Akdağ'a göre ise Düzme olayı "celali" niteliği taşıyan ama gerçekte doğrudan doğruya bir tımarlı sipahi ayaklanmasıdır (**BCKB**, 16).

60) Âli'nin açıkladığına göre, Düzme'ye önceleri arkadaşları şaka ile Şehzade Mustafa'ya benzedliğini söylemişler, o da "Allahu teâlâ böyle dimen, benim râz-ı pinhanımı halka fâş eylemen" (kalbimde gizli olanı halka açıklamayın) diyerek gerçekten de Şehzade Mustafa olduğu sanısını uyandırmak istemişti. "Giderek erâzilin (rezillerin) ekseri buna Sultan Mustafa sandı." (**KA**, 70 a vd.)

61) **Türk Mektupları**, 105.

kuvvet toplamıştı. **"Âyin-i Osmani"** yani Osmanlı yönetim kurallarına uyarak kendisine beyler, vezirler ve "olmaduk **suhte**'lerden" kazaskerler atamış, akıncı sınıfından Üveyl Tuğca (ya da Tavıca)'yı da sadrazam yapmıştı. Bundan sonra da ayrılıkçı dinsel görüşleriyle tanınan **Dobruca**'daki **"sofu"**lar arasına girerek boş gezen **levend**'lerden ve çeşitli gruplardan birçok kişiyi kendi kuvvetlerine katmıştı. Gereksinimi olan para ve mühimmatı sağlamak için de, vergi toplayan **mültezim**'lerde olan mahsullere el koyup almış, zengin kimselerin mallarını zapt etmişti.[62] Böylece kimi kaynakların verdiği rakamlara göre etrafındakilerin sayısı 40.000'e yaklaşan Düzme, yörede egemen olmaya ve **Edirne**'ye doğru ilerlemeye başlamıştı.

Kroniklerimizin belirttiklerine göre, Kanuni'nin **İran Seferi**'ne giderken **taht korucusu** olarak **Edirne**'ye gönderdiği Şehzade Bayezid, bir yandan durumu padişaha bildirirken öte yandan Düzme'ye karşı bir miktar kuvvet göndermiş ve aynı zamanda **Niğbolu** Sancakbeyi Dulkadırlı Mehmed Han'ı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirmişti.[63] 1555 Mayısı başında **Amasya**'dan **İstanbul**'a hareket eden Kanuni, ayaklanma olayını **Bolu**'da haber almıştı. Bunun üzerine Üçüncü Vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı 2-3.000 **yeniçeri** ve birkaç bin **sipahi** ile Bayezid'e yardıma göndermişti.[64] Fakat Mehmed Paşa daha **Edirne**'ye varmadan Düzme Mustafa ele geçirilmişti. Düzme'yi önceleri gerçekten Şehzade Mustafa sanan sadrazamı Üveyl Tuğca, onun sahteliğini anlayınca Bayezid ve adamlarının kendisine birçok vaatte bulunmalarının da etkisiyle onu ele vermeyi kabul etmişti. Bunu sağlamak için, Düzme'nin en yakınlarını ve sırdaşlarını birer bahane ile ondan uzaklaştırmış ve bir gece **Edirne** önlerinde konaklarken, baskına uğramakta oldukları haberini yayarak etrafta korku ve telaş uyandırmış ve "bu perişanlık ortamında kendisine bağlı olan akıncılarla herifi ele geçirip bağlamıştı." Üveyl Tuğca Düzme'yi Dulkadırlı Mehmet Han'a göndermiş, o da Sokullu Mehmed Paşa'ya teslim etmişti. **İstanbul**'a getirilen âsi, **Divan-ı hümayun**'da sorguya çekilmiş ve "eşedd ukubetden" şiddetli işkencelerden sonra Ramazan Bayramının arefesinde (18 Ağustos 1555) **çengele asılmak** suretiyle idam edilmiş.[65] Halktan topladığı para ve eşya **beytülmal**'a alınmıştı. Üveyl Tuğca'ya da yardımına karşılık bir "seçkin zeâmet" verilmişti.

---

62) **Anonim Tevârih-i Âl-i Osman**, Topkapı Müzesi, Revan Ktb. No.100, Vr. 104 a; **Cenabi** çev. 95 a.
63) **KA**, 70 b; Peçevi, I, 342.
64) Busbecq ayaklanmayı bastırmaya Pertev Paşa'nın gönderildiğini söylemekle (108) yanılmıştır.
65) **Tevârih-i Âl-i Osman**, 105 a. Busbecq'e göre Düzme birkaç adamıyla birlikte bir gece yarısı denize atılmıştı (110). Ancak çengele asıldığı kaydı daha doğru görünmektedir.

Böylece Şehzade Mustafa'nın adı altında yapılan ikinci girişim de başarıya ulaşamamıştı. Bunda ayaklanma zamanının iyi seçilmemiş olmasının da büyük payı vardı. Eğer bu girişim Kanuni'nin seferde bulunduğu zaman patlak vermiş olsaydı amacına ulaşmasa da daha uzun karışıklıklara yol açabilecekti. Çünkü tahtı korumakla görevlendirilen Şehzade Bayezid'in ayaklanmayı bastırmak için çok yavaş hareket ettiği, dahası çekingen bir tutum takındığı anlaşılmaktadır. Bu nokta, yani Bayezid'in Düzme Mustafa olayındaki rolü, onun giriştiği taht kavgası yönünden çok önemli olduğundan üzerinde biraz durulması yararlı olacaktır.

Yukarıda değindiğimiz gibi, Osmanlı tarih yazarlarının bu konuda verdikleri bilgilerden olumlu ya da olumsuz bir hüküm çıkarma olanağı yoktur. Onlar yalnızca Bayezid'in, ayaklanma haberini alınca Düzme üzerine kuvvet gönderdiğini ve durumu babasına arz ettiğini kaydetmekle yetinmişlerdir. Ancak şimdiye değin önem verilmemiş olan başka bir kayıt, bu sırada **İstanbul**'da bulunan Avusturya elçisi Busbecq'in, –kuşkusuz duyduklarına dayanarak– verdiği bilgi oldukça ilginçtir. Düzme Mustafa olayını bir **"komplo"** olarak nitelendiren Busbecq, bu komployu doğrudan doğruya Şehzade Bayezid'in düzenlediğini ve Düzme'nin harcadığı paraları da onun verdiğini öne sürmektedir. Ayrıca Düzme Mustafa **İstanbul**'da sorguya çekildiğinde Bayezid'in komplodaki rolünün anlaşıldığını da eklemektedir.[66] Öte yandan Ahmet Refik de, komplonun Hürrem tarafından hazırlandığını, böylece onun hem Mustafa'nın katili olmadığı zannını uyandırarak "halka karşı beraat" etmek, hem de Sultan Süleyman'ın aczini "askere ihsas" ederek saltanatı bir an önce oğlu Bayezid'e sağlamak istediğini kabul etmektedir.[67] Ancak bu görüşün doğru olmadığını sanıyoruz. Çünkü Hürrem'in "beraat" etmek istediği bir an için kabul edilse bile, böyle bir ayaklanma düzenleyip sevgili kocasının güçsüzlüğünü göstermeye kalkışması herhalde çok anlamsız bir davranış olmalıdır. Kanuni'ye olan bağlılığı buna engeldi. Nitekim **İran Seferi** sırasında padişaha yazdığı bir mektupta ona olan hasretini ve üzüntüsünü belirtmekte ve **Edirne**'de bulunan Bayezid'in yanına gitmeyi bile istemediğini söylemekteydi. Öyle anlaşılıyor ki Hürrem, çok sevdiği Bayezid'e babasından sonra tahtı sağlamak için Kanuni aleyhinde bir ayaklanma hazırlamak değil, onun üzerindeki etkisini kullanma yolunu tutmuştu.

Zinkeisen, Bayezid'in Düzme olayındaki rolüne ilişkin olarak Busbecq'in yazdıklarını "romantik" olarak niteliyorsa da[68] **Topkapı Sarayı**

66) s. 105-108. Krş. F. Downey, 162.
67) **Kadınlar Saltanatı**, 78.
68) III, 40, n. 1.

Müzesi Arşivi'nde bulunan bir belge, Avusturya elçisini kısmen de olsa doğrular bir içerik taşımaktadır. Bir **arz tezkeresi** olan yani padişaha sunulan bu belgede şöyle denilmektedir (**TA**, E. 6337):

"Arz-ı bende-i bi-mikdar budur ki:

Sultan Bayezid **Niğbolu Sancağı**'na adam gönderüb Bahşi Tavıca'nın evinde 3 gün durduğu buyurulmuş. Asıl benâm (namlı, ünlü) Tavıca Üveyl nâm kimesnedir. Emr-i şerifleri üzre adam hazırlayub yarın inşallah Niğbolu'ya gönderelüm ki, varub sahih (doğru) haber getire."

Görülüyor ki Bayezid, Düzme Mustafa'nın sadrazamı Üveyl Tavıca (Tuğca) ile ilişkiye geçmiş ve gönderdiği adamlar 3 gün onun evinde kalmışlardı. Her ne kadar Tuğca'nın bazı vaatlerle elde edilip Düzme'yi tutup teslim ettiği göz önüne alınarak Bayezid'in, bunu sağlamak için adam göndermiş olduğu düşünülebilirse de, belgedeki anlatım buna pek olanak bırakmamaktadır. **Arz tezkeresi,** Bayezid'in birtakım gizli işler yaptığını açıklayan bir biçimde yazılmıştır. Şehzadenin **Niğbolu**'ya adam gönderdiğini haber alan padişahın oğlunun kendisine haber vermeden yaptığı bu hareketten kuşkulanarak sadrazama haberin doğruluğunun araştırılmasını emrettiği anlaşılmaktadır. Elimizde bu araştırmanın sonucunu gösteren başka bir belge bulunmadığından, Bayezid'in Düzme ayaklanmasındaki payının Busbecq'in anlattığı komplo niteliğinde olup olmadığını saptamaya olanak yoktur. Bununla birlikte onun bu olaydan yararlanmak istediği görülmektedir. Çünkü Mustafa'nın öldürülmesinden ve Cihangir'in ölümünden sonra tahta vâris olarak Selim ile kendisi kalmışlardı. Bu yüzden Bayezid, **taht korumacısı,** yani bir bakıma **padişah vekili** bulunduğu bir sırada başgösteren bu ayaklanmadan faydalanarak, tıpkı 1473 **Otlukbeli Seferi**'nde Şehzade Cem'in yaptığı gibi tahta oturmak ya da en azından **veliaht** olarak ilan edilmesini istemiş olmalıdır. Bu nedenle de ayaklanmayı bastırmak için acele etmemiş, üstelik el altından ayaklanmacılarla ilişkiye geçmişti. Ancak Kanuni'nin **İstanbul**'a dönmesi ve ayaklanmaya karşı gereken önlemleri alması, Bayezid'in bu arzusunun gerçekleşmesine olanak bırakmamıştı.

Kanuni Süleyman, oğlunun bu kuşkulu davranışını cezalandırmaktan geri kalmamıştı. Baba ile oğulun **İstanbul** dışında "meyhane" olarak bilinen izbe bir yerde buluştukları yolunda Busbecq'in aktardığı bilgiler gerçekten uzak olsa gerektir. Ancak Kanuni'nin en azından Bayezid'i azarladığı ve araya Hürrem'in girmesiyle onu bağışladığı, Bayezid'in de bundan böyle babasına bağlılıktan ayrılmayacağına söz verdiği anlaşılmaktadır.[69] Nitekim Bayezid, bu ayaklanmadan birkaç yıl sonra babasına yazdığı mektuplarda, "Küstahlığıma bakılmayub

69) Ayrıntı: Busbecq, 110 vd. Krş. Salaberry, II, 21; Downey, 162; R. S. Salis, 236.

ma'zur dutasız. Kulunuzam, kurbanınızam, ayağınız turabıyam (tozuyum). Sultanımdan gayri kimim var? Kulun işi dâim hatadır, kerîm işi dâim lutf ve keremdir"[70] diye hâlâ eski bir kabahatin özrünü dilemekte idi. Sonuç olarak Bayezid'in veliahtlığı garantileyip babasından sonra tahta çıkmayı sağlamak için Düzme Mustafa ayaklanmasından yararlanarak attığı bu ilk adım başarılı olmamış, aksine babasının kendi hakkındaki güveninin sarsılmasına yol açmıştı.

Kanuni, Bayezid'in hayatını bağışlamış, fakat sancağını **Konya**'dan **Kütahya**'ya nakletmişti. Şehzade Mustafa'nın katlinden sonra sadarete getirilen Kara Ahmet Paşa da, Düzme olayında gereken ölçüde davranmadığı, dahası el altından ayaklanmayı desteklediği savı ile idam edilmişti. Kimi kayıtlara göre Kanuni, onu sadrazam yaparken **mühr-i hümayun**'u asla geri almayacağına yani yaşamının sonuna kadar o mevkide bırakacağına söz vermişti. Padişah bu sözünde durmuş ve Ahmet Paşa, azil simgesi olan mühür istenmeden idam edilmişti! Onun idamıyla Hürrem Sultan'ın yeniden sadrazam olmasını çok istediği Rüstem için bu olanak doğmuştu. Düzme Mustafa'nın etrafında ayaklanmaya katılanlar ve özellikle **tımarlı sipahiler** şiddetle cezalandırılmıştı. Elebaşılardan bir kısmı idam edilmişler, **sipahiler**'in de dirlikleri ellerinden alınmıştı.[71]

Böylece Kanuni, **tımarlılar** hakkında evvelce Şehzade Mustafa olayında başvurduğu yöntemin aksini uygulamıştı. **İran Seferi** dönüşünde **Amasya**'da **terakkı**'ler vererek onların gönlünü almak istemiş, fakat hoşnutsuzluğu gidememişti. Şimdi **sipahiler**'i sindirmek için uyguladığı cezalar ise süregelen hoşnutsuzluğu gidermekten çok uzaktı. Aynı zamanda, **dirlik**'leri ellerinden alınan **sipahiler**'in **çiftbozan reâya** gibi başıboş bir grup oluşturacakları ve yeni karışıklıklara neden olacakları kuşkusuzdu. Özetle, **Anadolu** halkının Şehzade Mustafa etrafına toplanmalarına neden olan olumsuz koşullar giderilmek şöyle dursun daha da şiddetlenmiş ve dolayısıyla merkezi yönetime karşı çıkan grupların sayısı gittikçe artarak hoşnutsuzluk **Rumeli**'ye de yayılmıştı. Bu grupların ilk fırsatta yeni bir ad altında toplanacakları beklenirdi. İşte Düzme Mustafa ayaklanmasında kötü bir not almış olan Şehzade Bayezid, olayların gelişmesiyle Osmanlı tahtında hak iddia eden biri durumuna girdiğinde, en büyük yardımı bu gruplardan görecekti.[72]

---

70) **Konya**'dan **Kütahya**'ya atanmasından sonra gönderdiği mektup: **TA**, E. 6372/1.

71) 2 Numaralı **Mühimme** defteri bu yoldaki hükümlerle doludur.

72) Hammer, herhalde olaylar arasındaki bu ilişki ve sürekliliği belirtmek için olacak, Düzme'nin idamının iç savaşı söndürdüğünü, ancak "idam edilmiş bir oğulun (Mustafa) hayalini uzaklaştıramadığını" söylüyor (VI, 56).

III

ŞEHZADE BAYEZİD'İN SELİM'E VE BABASINA KARŞI CEPHE ALIŞI

1- SELİM İLE BAYEZİD ARASINDA ANLAŞMAZLIK VE SANCAKLARIN DEĞİŞTİRİLMESİ

Şehzade Mustafa'nın katli ve Cihangir'in ölümü, Kanuni Süleyman'ın tahtına vâris olan oğullarının sayısını 2'ye indirmişti. Her ne kadar **Venedik baylo**'su Trevisano, eğer Sultan Mustafa öldürülmemiş olsaydı, kardeşler arasında bir saltanat kavgasının Kanuni'nin ölümünden sonra başgöstereceğini, onun katliyle "aşağı yukarı bütün anlaşmazlık ve karışıklık nedenleri ortadan giderilmiş olduğu için şehzadelerin, eskiden duymakta oldukları korkudan kurtularak daha sessiz ve güvence içinde yaşar göründüklerini" öne sürmekte ve Selim'in hiçbir anlaşmazlıkla karşılaşmadan imparatorluğun başına geçmesinin beklendiğini söylemekte ise de,[73] gerçekte, 1554 yılı başlarında Selim ile Bayezid, tahtın 2 vârisi, daha doğrusu 2 'rakip' olarak karşı karşıya bulunuyorlardı.

"Ekber evlad" (büyük oğul) anlayışına göre büyük kardeş Selim'e veliaht gözü ile bakılıyordu. Ama Mustafa'nın öldürülmesinde başlıca etken olan saray partisinin Selim'den çok Bayezid'e taraftar olduğu ve onun veliahtlığını sağlamak için çalıştığı da biliniyordu. Gerçekten de bu partinin temsilcisi olan Hürrem, kendisine benzeyen büyük oğlu Selim'den daha çok, babasına benzeyen ve ağabeyinden 3-4 yaş küçük olan Bayezid'i seviyordu. Ancak Hürrem'in Mustafa aleyhinde çalışırken, kendi öz oğlunu padişah yapmak gibi bir annelik duygusu ile de hareket ettiği kuşkusuzdu. Oysa Mustafa'nın ortadan kaldırılmasıyla durum çok değişmişti. Hayatta kalan 2 şehzade de kendi öz oğlu olduğundan Hürrem, Bayezid'i yeğlemekle birlikte Selim aleyhine de doğrudan cephe alamamıştı. Annesinin padişah baba üzerindeki etkisini bilen Selim de isteklerini onun aracılığı ile gerçekleştirmeye çalışıyordu.

---

73) **DSO**, 174.

Mustafa daha hayatta iken ona büyük **terakkı**'ler verildiğini gören Selim, annesi aracılığı ile **Manisa**'ya yakın olan **Balıkesir Sancağı**'nın da **terakkı** olarak kendisine verilmesini dilerken şunları yazmıştı:

"Hünkâr hazretleri (Kanuni) sizlerin mübarek lafz-ı şerifiniz'den sâdır olan kelamı (ağzınızdan çıkan sözü) iki etmezler. Ne vardı; hüsn-i tabir ile (güzelcene) bu bendelerine **Balıkesre Sancağını** ihsan eyleyeler? **Manisa**'ya yakın yerdir, büyük sancak değildir; **terakkı** uslubuyla inâyet eyleseler."[74]

Mustafa'nın öldürülmesine kadar tahta geçecek şehzadeler arasında adı anılmamış olan Selim, **Nahcıvan Seferi**'nde babasının yanında bulunmuş ve –duygularını ne denli saklarsa saklasın– kaybettiği 2 oğlunun acısını taşıyan Kanuni'nin üzerinde uysal yaradılışı ve işi oluruna bırakan haliyle olumlu bir etki yaratmıştı.[75] Buna karşın Bayezid, yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, Düzme Mustafa ayaklanmasında babasının güvenini yitirmişti. Kara Ahmet Paşa'nın öldürülmesi üzerine Rüstem Paşa ikinci kez sadaret makamını ele geçirince de, herhalde gene güçlü olan koruyucularının aracılığı ile **Konya**'dan **Kütahya**'ya nakledilmişti.

Bayezid bu yer değiştirmeden fazlasıyla memnun olmuştu. Babasına yazdığı mektupta, "Benim saadetüm Sultanım, vallahi'l-azim şol kadar şâd olmuşam ki **Kütahya**'yı ben kulunuza inâyet eylediğinize; eğer cihan halkı kâtip olsa beyana kabil olmaya! Ben kulunuzu muradıma irgördünüz (erdirdiniz). Hak-teâlâ sultanımın cemi' (bütün) murad-ı şeriflerin müyesser eylesin, Âmin. Benim Sultanım, şol denlü şâdım ki şâdilığımdan bilmem neyliyem?" diye sevincinin sonsuz olduğunu dile getirmişti. Bu sevinç duyguları içinde babasının sağlığını sormuş ve en büyük dileğinin onu görmek, "hâk-i pây-i şerife yüz sürmek" olduğunu belirterek ölmeden önce bu murada erişmek istediğini eklemişti. Bu arada, baş ağrısı ve yüksek ateş biçiminde bir süredir çektiği rahatsızlığın henüz geçmediğini, bu yüzden hekim tedavisinde bulunduğunu eklemişti: "Ol bihuzurluğumdan sorarsanız, vallahi dahi geçmedi. Hekim taksir eylemez, elden geldiği kadar tımar (tedavi) eder. Gâh geçer gibi olur, yine artar. Ümidvarım ki Sultanımın himmetiyle ve Hakkın inayetiyle an-karib (yakında) bu marazdan halas olam." Devamla, çok yakında **Konya**'dan **Kütahya**'ya hareket edeceğini de belirten Bayezid, babasından evvelce gönderdiği mektuplarda ettiği "küstahlık"tan ötürü kendisini bağışlamasını da dilemişti: "Benim Sulta-

74) **SBM**, 379, n. 18.

75) Bayezid **Kütahya**'dan **Amasya**'ya nakledildiğinde babasına yazdığı mektupta bunu Selim'in "Acem seferinde" iken kendi aleyhinde yaptığı kışkırtmaların bir sonucu saymıştı.

nım, bazı vakitte mektubumda küstahlık iderem. Kerem ve lutf idesiz, küstahlığıma kalmayub ma'zur dutasız. Kulunuzam, kurbanınızam, ayağınız türabıyam. Sultanımdan gayrı kimim var? Kul işi dâim hatadır, kerim işi dâim lutf ve keremdür. Yine ayağınız türabından (toprağından) tazarru olunur ki, bu hakir bendenizi feramuş itmiyesiz (bu güçsüz kulunuzu unutmayınız), ben kulunuza nazar-ı şerifinizi dirîğ etmiyesiz."[76]

Bayezid sevinmekte gerçekten de haklı idi. Çünkü, deyim yerindeyse babası katında yitirdiği güveni kısmen de olsa yeniden sağlamıştı. Hem de **Kütahya**, Selim'in bulunduğu **Manisa**'ya göre **İstanbul**'a daha yakın olduğu için bu yer değiştirmede ağabeyinden daha çok gözetilmiş sayılırdı. Onun **Karaman Sancakbeyliği** merkezi olan **Konya**'dan **Germiyan Sancağı** olarak anılan **Kütahya**'ya gönderilmesi, çevresindekileri de memnun etmişti. Hizmetinde bulunan şair Firakî uzun bir **Kaside**'sinde bunu şöyle dile getirmişti:

Azm-i bostan eyleme gel şehr-i Kütahiye'den
Görmek istersen şehâ ger Bayezid Han tahtını
Sen yüz aklığı vir Allahım çün bir sevda ile
Germiyan'a geldi, terk itdi Karaman tahtını.[77]

Ancak Bayezid bu nakil sırasında, kendisinin açıkça adını söylemediği bir "maraz"dan dolayı tedavi görmekteydi, bu nedenle de **Kütahya**'ya hareketi biraz gecikmişti. Babasına yazdığı fakat tarihi saptanamayan mektubunda bu konuda şöyle diyordu:

"Hazret-i Sultanım, eğer ol bi-huzurluğumdan sorarsanız, vallah dahi geçmedi ...Niyetimiz bu ayın yirmibeşinde göçmektir..."[78]

Venedik **baylo**'su Trevisano'nun deyimiyle, o dönemde "gerek Selim gerekse Bayezid, evvelce Sultan Mustafa tarafından gönülleri fethedilmiş olan halkın ve **yeniçeriler**'in sevgilerini ve desteğini henüz tamamıyla ele geçirememişlerdi. Böyle olmasına karşın Bayezid kendisini babasının en doğal ardası olarak görüyordu. Şair Firakî de onu geleceğin sultanı olarak niteliyordu:

Beklerim beyler içinde padişahım ben seni
Gönlümü ma'mur idesin üş viran tahtını
Her habâb-ı câm-ı mey söyler lisan-ı hâl ile
Yile verdi rüzgâr nice Süleyman tahtını!

1558 (H. 965)'de Mekke Emiri tarafından elçilikle **İstanbul**'a gön-

76) **TA**, E. 6572. **Metin: SBM**, 382, n. 26.
77) İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Kütahya Şehri**, 234.
78) **SBM**, 381, n. 26.

derilen Kutbu'd-din el-Mekkî de **Kütahya**'dan geçerken gördüklerine ve duyduklarına dayanarak Bayezid'in açıktan açığa kendini Osmanlı tahtının doğal ve güçlü adayı saydığından söz etmektedir. Mekkî, 22 Mart 1558 (2 Cemaziülâhir 965)'de **Kütahya** yakınındaki **Karahöyük**'te Bayezid tarafından kabul edilmişti. Görüşme sırasında elçinin her yıl **sürre alayı** ile **Harameyn-i Şerifeyn**'e (**Mekke** ve **Medine**'ye) gönderilen '31.000' altının az olduğundan bahsetmesi üzerine Bayezid, "Eğer Cenâb-ı Kibriyâ bana saltanatı kısmet ederse, Müslümanların vakıflarını tamamı tamamına çıkarır ve fazla olarak da bir o kadarını kendi yanımdan ilave ederim" diye geleceğe yönelik vaatte bulunmuştu. Ayrıca istenirse bu konuda yemin edeceğini de eklemişti. Mekkî, Arap ülkelerinde halka zulüm yapıldığından yakınınca da **"padişah olduktan sonra"** bütün bu aksaklıkları gidereceğini belirtmişti.[79]

Öte yandan, kabul etmek gerekir ki kişilik ve çevresindeki etkileri yönlerinden Selim ile aralarında yapılacak bir karşılaştırma Bayezid'in lehine idi. Busbecq'in aktardığına göre, "koca karınlı, şiş yanaklı" olan ve yüzünde çirkin bir kırmızılık bulunan Selim'i askerler "Arap lapası tıkınmış" diye niteliyorlardı. Üstelik "tembeldi, hiç nazik değildi" ve kimseye güleryüz göstermiyordu.[80] İşi kadere ve oluruna bırakarak nedimler arasında eğlenceye dalmış olan Selim'in aksine Bayezid, Kutbü'd-din Mekkî'nin anlatımıyla "faziletli, şair, zeki, iyi ahlak sahibi, alçakgönüllü, iyiliği sever, merd, cesur, azimli ve kahraman" olarak tanınıyordu.[81] Selim'in **Manisa**'daki içki âlemi yerine o **Konya**'da olduğu gibi **Kütahya**'da da bir bilim-sanat grubu oluşturmuştu. Etrafına topladığı kimseler arasında, hocası Abdülcebbar, çocuklarının hocası Abdurrahman Gubari gibi kıymetli bilginler ve Firakî gibi ünlü şairler bulunuyordu. Kendisi de **Şâhî mahlası** (takma adı) ile güzel şiirler yazıyordu. Şiirleri bir **Divan** oluşturacak düzeye gelmişti. **Divan**'ının sonunda Farsça kimi şiirler de vardı. Yazdığı ya da kendisine ulaşan başkalarına ait şiirleri, şiire düşkün olduğu bilinen ve **Muhibbi** mahlasıyla şiirler yazan babasına gönderiyordu. Ona yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Hayali kulunuz **Haleb**'ten geldi, hak-i pâyinize gitmek üzredir. 2-3 Gazel getürdi; Sultanıma gönderdim... Ve bazı **gazeller** ayağınız türabına gönderdim. Ben kulunuz dahi **gazelim**den gönderdim. Ve Sultan Selim'in bir **gazel**'i geldi, Sultanıma gönderdim."[82] Aynı zamanda görkemli bir hayat sürüyor, yanında binlerce adam besliyordu. Onları memnun etmek için bol bol armağanlar dağıtıyor, çok para

79) E. Kâmil, **Gazzî-Mekkî Seyahatnamesi**, göst. yer. s. 40.
80) **Türk Mektupları**, 130.
81) Kınalızade Hasan Çelebi de, Bayezid'in yaradılışı, davranışları ve bilgisi ile bilim ve sanat çevrelerinde hayli ün yaptığını belirtmektedir: **Tezkire**, Vr. 43 a.
82) **SBM**, 382, n. 26.

harcıyordu. Bunun için kendisine ayrılan ödenek yeterli gelmeyince annesi Hürrem'den yardım diliyordu. **Kütahya**'da Bayezid'le görüşen Mekke Emirinin elçisi Kutbuddin el-Mekkî onu, sağ yanındaki şamdanlarda mumların yandığı, tütsü kokularının yayıldığı bir **taht** üzerinde oturur görmüştü. O, Seyahatnamesinde, edindiği bilgilere dayanarak da şu bilgileri aktarıyor:

"Her yıl **Harameyn-i şerifeyn**'e sadaka gönderir. Bu sadaka 2.000 altın ile, ileri gelenlere ve din bilginlerine ait **hil'at**'ler ve seccadeden oluşur. Kendisi gayet güzel yaşıyordu. Kapısında hepsi de babayiğit 7.000 asker vardı. Anası **Haseki Sultan** (Hürrem) her yıl hazineler gönderiyor."[83]

Şehzadelerin bu karakterleri göz önüne alınacak olursa, Muhteşem Süleyman'ın tahtına Bayezid'in geçmesi temenni edilmeye değerdi. Fakat Selim bakımından da koşullar kendi lehine olarak gittikçe gelişmekteydi. Her şeyden evvel, Mustafa'nın öldürülmesinden sonra Selim, en büyük şehzade durumuna yükselmişti. **Ekberiyet** geleneği, tahtta hak iddia etmekte kendisi için büyük bir dayanaktı. Kişi olarak ne kadar durgun, çekimser olursa olsun, etrafındakilerin bu gelenekten yararlanarak onu harekete geçirmek isteyecekleri kuşkusuzdu. **Nahcıvan Seferi**'nden bu yana, babasının kendisine karşı olan durumu değişmiş, eğilimi belirgin bir hal almıştı. Bu nedenle kimi çevrelerde kendisine veliaht gözüyle bakılıyordu. Buna karşın Bayezid'in durumu ve iddiaları Kanuni'yi kuşkuya düşürmüştü. Çünkü Düzme Mustafa komplosundan sıyrılmış olan Bayezid, şimdi de hiç çekinmeden kendisini babasının doğal ardası ilan etmeye başlamıştı. Bu nedenle Bayezid'in tahtı bir an önce ele geçirebilmek için babasının ölümünü beklemeden eyleme girişmesi beklenebilirdi.

Böylece Selim ile Bayezid arasında yavaş yavaş bir veliahtlık savaşımı başlamış ve kısa sürede kuvvetlenmişti. Her ikisinin de birbirlerinin yaşayışlarını yakından izledikleri ve açıkları, uygunsuz davranışları saptamaya çalıştıkları görülmektedir. Bu amaçla kendi yandaşlarından yararlandıkları, dahası hizmetlerindeki kişileri **casus** olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Öte yandan, şehzadelerden birinin ya da ötekisinin tahta çıkmalarından kendileri için yarar uman bazı kimselerin de kardeşler arasındaki bu rekabeti körüklediklerini görülmektedir. Birer kışkırtıcı ya da fesadçı **(müfsid)** diye nitelenen bu gibilerin başında da Lala Mustafa Paşa gelmektedir. Başta Âli ve ondan naklen hemen bütün kaynaklarımız Bayezid-Selim mücadelesini, Lala Musta-

83) **Aynı ypt.** 385, n. 34.

fa'nın bir düzeni olarak gösterdikleri için, onun bu savaşımdaki rolünü belirtmeye çalışmamız gerekli olacaktır:

Bir ara Bayezid'in hizmetinde de bulunmuş olan Mustafa Paşa, Kara Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde **imrahor**'luğa kadar yükselmişti. Fakat Rüstem ikinci kez sadrazam olunca onu **çaşnigirbaşı**'lığa indirerek **Safed** Sancakbeyliği ile **İstanbul**'dan uzaklaştırmıştı. Bir süre sonra da 1556 (963)'da Selim'e **lala** olarak atamıştı.[84] Âli'nin kaydettiğine göre Bayezid, eski lalasının, ağabeyi fakat rakibi olan Selim'e yardımcı olmasını istemediğinden ona haber göndererek kendi yanına çağırmıştı. Fakat Mustafa Paşa, Bayezid'e bağlı olduğunu, ancak padişahın atama emrine uymazsa bunun bir karşı gelme hareketi sayılabileceğini belirterek bu çağrıya uymamıştı. Gene Âli'nin nitelemesiyle "gerekli önlemleri alma becerisi yanında çeşitli hileler düzenlemekte de parmakla gösterilebilecek" bir kişi olan Lala Mustafa, Selim'in hizmetine girdikten sonra her fırsatta Kanuni'nin ve Rüstem'in Bayezid taraftarı olduklarını, bu nedenle de onun **veliaht**'lığının ilan edilmesinin olası bulunduğunu öne sürerek ağabeyi, kardeşi Bayezid aleyhine kışkırtmaya koyulmuştu. Lala'nın kanısınca, tahtı ele geçirebilmek için Bayezid'i babasına karşı ayaklanmaya sürükleyip ortadan kaldırmaktan başka çare yoktu. Selim, buna kanarak onu gereken önlemleri almakta serbest bırakmış ve "Taht müyesser olursa **veziriazamlık** bin baş hakkındır" diye, hizmetine karşılık kendisine sadaret vaadinde bulunmuştu. Bunun üzerine Lala Mustafa, iki yüzlü siyasetine başlamıştı. Bir yandan Selim'in bilgisi çerçevesinde Bayezid'e mektuplar yazarak onun "iyş u işretle meşgul" olmaktan başka bir şey yapmayan Selim'e hakaret dolu mektuplar göndermesini sağlamış, öte yandan da Bayezid'den gelen mektupları gene Selim aracılığıyla Kanuni'ye gönderterek şikâyetlerde bulunmuştu. Lala'nın tuzağına kapılan Bayezid kimi batılı kaynaklara yansıdığına göre, Selim'i aşağılamak için ona bir **futa** (önlük) ile kadınlara özgü bir başörtüsü ve yün ipliği yapmada kullanılan bir **öreke** göndermişti.[85] Lala Mustafa bu kadarla da kalmamıştı. Adamlarına yolları tutturup Kanuni Süleyman ile Bayezid'in mektuplarını ele geçirtmiş, bunları taşıyan kapıcıları öldürtmüş ama arkasından, "Bayezid gönderdiğiniz çavuşu katletmiş, **hatt-ı şerif**'inizi ateşe atmış" diye de padişahı oğlu aleyhine kışkırtmıştı. İşte bu tür olaylardan ve şikâyetlerden sonra Kanuni, oğullarının sancaklarını değiştirerek Selim'i **Manisa**'dan **Konya**'ya, Bayezid'i de **Kütahya**'dan **Amasya**'ya nakletmek gereğini duymuştu.

---

84) Ş. Turan, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar" Belleten, 88.
85) **NM**, 10 b; Peçevi, I, 388.

Âli'nin, hizmetinde bulunduğu Lala Mustafa'nın rolüne ilişkin olarak aktardığı bu bilgilerin doğruluğundan kuşku duymaya neden olmamakla birlikte, Lala'yı kardeşler arasındaki taht kavgasının biricik etkeni diye göstermede abartıya kaçtığını da kabul etmek gerekir. Çünkü Lala Mustafa'nın bu savaşımdaki rolü, yangına körükle gitmekten öteye geçmemiş olmalıdır. En yüksek devlet görevliliği olan ve **"vekil-i devlet"** sayılan sadrazamlığa yükselmek amacıyla davranan Lala Mustafa, karakterinin de elverişli olması nedeniyle Selim ile Bayezid arasındaki saltanat savaşımını şiddetlendirmekten çekinmemiştir. Ancak şehzadelerin sancaklarının değiştirilmesinde, Lala Mustafa'nın düzenbazlığı dışında daha başka olaylar da etken olmuştu.

Arada Lala Mustafa gibi kimi kışkırtıcıların da rol oynamaya başladığı sırada, Bayezid, annesi Hürrem Sultan'ın ölümü (16 Mart 1558 / 26 Cemaziyülevvel 965) ile en güçlü koruyucusunu yitirmişti. Rüstem Paşa ise, onu ancak bir dereceye kadar koruyup savunabilirdi. Çünkü hâlâ Şehzade Mustafa'nın katili olarak tanınıyordu. O olayda kendisi de mevkiini kaybetmiş olduğundan artık ihtiyatla davranmayı öğrenmişti. Kaldı ki Hürrem Bayezid'i yeğlemekle birlikte, daima hayatta kalan 2 oğlunun iyi geçinmelerine çalışmıştı. Onun ölümünden sonra kardeşlerin arasını düzeltecek kimse de kalmamıştı.[86] Böylece vücudu incelmiş bir "pîr-i nurânî" görünümündeki ihtiyar bir babanın yerine geçmek isteyen iki şehzade arasında "tac ve taht rekabetinden doğan ateş artık alevler saçmaya başlamıştı!"

Bayezid ile Selim arasındaki rekabet, giderek şiddetleniyor ve eyleme dönüşme belirtileri gösteriyordu. Her iki taraf da karşısındakini zor duruma sokmak ve padişah babanın gözünden düşürmek için çalışıyordu. Bu çabada, atak ve korkusuz olan Bayezid'in daha ileriye gittiği görülüyordu. O, kendisinin Selim'e oranla daha inançlı, dine saygılı olduğunu gösterip taraftar toplayabilmek için, başına şehzadelerin giydikleri kırmızı **mücevveze** yerine yeşil **mücevveze** giymeye başlamıştı.[87] Ağabeyinin halk arasındaki saygınlığını kırmak, onu başarısız bir yönetici olarak göstermek amacıyla **Germiyan**'dan **Saruhan**'a hububat gönderilmesini durdurmuştu. Oysa bağcılıkla uğraşan **Saruhan** halkı öteden beri muhtaç oldukları hububatı **Germiyan**'dan, **Kütahya**'dan getirtiyorlardı. Bayezid bunlarla da yetinmemişti. Bir söylentiye göre **Manisa**'ya adamlar göndererek Selim'i öldürtmeye bile girişmişti.[88] Öte yandan, **İstanbul**'daki yandaşları da büyük bir çaba ile özellikle **kapıkulları**'nı elde etmeye çalışıyorlardı. Öyle ki Selim, başta **Bostancıbaşı**

86) R.S. Salis, 243.
87) Selim'in babasına mektubu: **TA**, E. 6058/13, Metin: Ek. VIII.
88) Busbecq, 182; R.S. Salis, 242.

olmak üzere **Yeniçeri Ağası** ile **Kapu Ağası**'nın Bayezid taraftarı olmalarından yakınıyordu.[89] Dahası Bayezid'in gizlice **İstanbul**'a gelerek yandaşlarının yardımıyla tahtı ele geçirmesinden ya da Selim'in üzerine yürümesinden ve bir iç savaşın başlamasından kuşku duyuluyordu.[90]

Bütün bunları endişe ile izleyen ve Selim'in arkası kesilmeyen şikâyetlerinin etkisiyle kuşkusu üzüntüye dönüşen Kanuni, Bayezid'e mektup yazarak gerekli uyarıda bulunmuş, ancak bunun bir yararı olmamıştı. En sonunda padişah, oğulları arasında herhangi bir çatışmayı önlemek için onları birbirinden uzaklaştırmayı uygun bulmuştu. Bu amaçla her ikisine de 300.000'er akçe **terakkı** vererek, Selim'i **Manisa**'dan **Konya**'ya, Bayezid'i de **Kütahya**'dan **Amasya**'ya nakletmişti: 6 Eylül 1558 (23 Zilkade 965).[91] Bu nakillerle birlikte Selim'in oğlu Murad'a **Akşehir**, Bayezid'in büyük oğlu Orhan'a da **Çorum** sancağı verilmişti.[92] Sancakların değiştirildiğini ve **terakkı**'leri bildirmek için kapıcıbaşılardan Mahmud Ağa Selim'e, Mihnet Ağa da Bayezid'e gönderilmişti.

Böylece oğullarını memnun edip susturduğunu sanan Kanuni Süleyman, gerekirse her ikisini de saltanat tahtından yoksun bırakacağını da açıklayarak onları korkutmak istemişti. Peçevi'nin kaydına göre padişah, oğullarına, eğer bundan böyle de geçimsizliklerini sürdürecek olurlarsa, tahtı, kızkardeşinin oğlu Osman Şah Bey'e yani Osmanlı veraset sisteminde öngörülmeyen bir **sultanzade**'ye vereceğini bildirmişti.[93] Bu tehdit, içeriği yönünden çok önemliydi. Çünkü gerçekleşecek olursa, tahta veraset yöntem ve koşullarında büyük bir değişiklik yapılmış olacaktı. Bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmed'in **kanunnamesi** ile hanedana mensup olan kızlardan doğan erkek çocuklara **(sultanzade)** saltanata geçmek değil, Beylerbeyi olma hakkı bile tanınmamıştı.[94] Ne ki Kanuni'nin bu gözdağı da Bayezid ile Selim arasındaki anlaş-

---

89) **TA**, 6058/13 (Ek. VIII).

90) Bayezid **Amasya**'ya naklinden sonra babasına yazdığı mektuplardan birinde, "Selim Han, âhar (başka) çare bulamayub yalandan iftiralar çıkarub, Bayezid Han benim üstüme gelür deyü yalan yere Padişahıma haberler göndere göndere kendünün muradını hasıl idüb beni **Amasya**'ya göndermeye sebep oldu" diye bu kuşkunun yersiz olduğunu belirtmeye çalışıyordu. **TA**, E. 6572/2.

91) Hammer ve ona dayandığı anlaşılan Zinkeisen (III, 43), Bayezid'in **Konya**'dan **Amasya**'ya, Selim'in de **Manisa**'dan **Kütahya**'ya nakledildiğini söylemekte yanılmışlardır.

92) **İtaatnâme** yazarı, bu arada her iki tarafın lalalarına 50.000, defterdarlarına da 30.000'er **akçe terakkı** verildiğinden bahsediyorsa da (10 b), ileride belirteceğimiz gibi Bayezid, ısrarla kendi lalasına ve defterdarına **terakkı** istediğine göre, bu **terakkı**'nin yalnız Selim'in adamlarına yani Lala Mustafa ile defterdarına verilmiş olduğu anlaşılıyor.

93) Peçevi, I, 45. Karaosman Şah diye anılan Osman Paşa, **Bosna** Valiliğinde bulunmuş ve **Tırhala** Valisi iken 1567-68'de ölmüştür (M. Süreyya, **Sicill-i Osmani**, III, 416).

94) **Kanunnâme-i Âl-i Osman**, göst. yer. 29: "Ve kızlarım evladından olanlara Beğlerbeğilik verilmesün, ağır Sancak virilsün."

mazlığı yatıştırmaya yetmemişti. Aksine, sancakların değiştirilmesi, savaşımı daha da alevlendirmişti.

2- BAYEZİD'İN AMASYA'YA GİTMEK İSTEMEYİŞİ

Kütahya'dan **Amasya**'ya gönderilmesi Bayezid'in gücüne gitmişti. Nakil emrini getiren kapıcıbaşını, üzüntüsünden ötürü birkaç gün huzuruna kabul etmemiş, sonunda onunla görüşmek gereğini duyduğunda da kendisine türlü hakaretlerde bulunmuştu.[95] Bu davranışında da kendini haklı görüyordu. Çünkü sancakların değiştirilmesiyle saltanat kavgasının artık açık biçimde Selim'in lehine döndüğünü hissetmişti. Selim'in **Nahcıvan Seferi**'nden başlayarak onun **Amasya**'ya gönderilmesi için babasını kışkırtması, en sonunda bu değişikliğin gerçekleşmesi, onurunu yaralamıştı. Babasına yazdığı mektuplarda, "Ben **Amasya**'ya gücenmezem, heman Selim Han'ın muradı hâsıl olub sözü ileri varduğuna gücenürem. Selim Han'ın muradı beni **Amasya**'ya göndermek idi. Sultanım ile dahi seferde iken ol zamandan berü sultanıma yalvarmakda idi ki Bayezid Han'ı **Amasya**'ya gönderesüz deyü, ol vakitden berü yalvarmakta idi... Âhir çare bulmayub, yalan iftiralar çıkarub Bayezid Han benüm üstüme gelür deyü yalan yere Padişaha haberler göndere göndere kendünün muradını hasıl idüb beni **Amasya**'ya göndermeğe sebeb oldu. İşte asıl **Amasya**'ya gitmek istemedigüme sebeb budur" diyerek duygularını açıkça dile getiriyordu.[96] Bir başka mektubunda bu konuda şöyle diyordu:

"Ben Sultanıma acib kaluram ki, onun sözüne itimad idüb bana böyle hakaret idesiz!.. Ol dahi Kızılbaş Seferi'nde iken ol zamandan berü sultanıma yalvarmak üzre idi. Heman Selim Han'ın sözü ilerü varduğuna gücenürem... Bu fitne ve fesada sebeb hep Selim Han olmuştur. Ne diyem? Hakteâlâ'dan bulsun!.."[97] Hatta daha da ileriye giderek tepkisini, "bu hakaretden, ölmek yeğ idi" diye dile getiriyordu.[98]

Kütahya'dan naklini bu derece ağır bir hakaret sayan Bayezid'i gerçekte asıl üzen nokta, Selim'in devlet merkezine daha yakın olan bir yere atanmasına karşılık kendisinin uzağa gönderilmesi idi. Kendisiyle görüşen Anadolu Beylerbeyi Cenabi Ahmet Paşa'nın saptadığı gibi, "tahttan baîd (uzak)" ve "devletten mahrum" bırakılmak istenmesi-

95) İtaatnâme, 14 a.
96) Topkapı Arşivinde E. 6572 numarada Bayezid'in pek çok mektubu bulunmaktadır. Biz bunlara bir sıra numarası vermek gereğini duyduk. 6572/2.
97) **TA**, E. 3924/8 (3924 numara altında da Bayezid'in 24 mektubu kayıtlıdır).
98) **TA**, 3924/11.

ne[99] tahammül edemiyordu. Bu yüzden evvelce ağabeyi Mustafa'nın katledildiği "uğursuz" **Amasya**'ya gönderilmeye tepki gösteriyordu.

Amasya'ya gitmek istemeyen **Bayezid,** babasından yine **Kütahya**'da bırakılmasını dilemişti. Mektubunda, yörenin korunması için **Amasya**'ya gönderilmek isteniyorsa, böyle bir görev için sancağının değiştirilmesinin gerekli olmadığını belirtmeye çalışmıştı. Babasına, birkaç yıl önce **Nahcıvan Seferi** sırasında tahtın ve yörenin korunması için **Edirne**'ye gönderilmiş olduğunu anımsatarak, "Yine sancağım **Kütahya** olsa, **Amasya** etrafını hıfz için gönderesiz" önerisinde bulunmuştu. Fakat Kanuni bunu kabul etmemişti. Bunun üzerine de Bayezid, birtakım koşullar öne sürerek ve çeşitli bahanelerle hareketini olabildiğince geciktirmek ve vakit kazanmak yolunu tutmuştu.

Önceleri, **Kütahya**'nın havasına alıştığından, **Amasya** gibi havası "kem" yerin havasına uyum sağlayamayacağını öne sürmüştü. Bunun yanında kendisi geldiğinde "bir köy denlü" olan **Kütahya**'yı imar etmek için '20.000' altından fazla para harcadığından bahisle **Amasya**'ya gidebilmek için paraya gereksinim olduğunu bildirmişti.[100] Ancak Kanuni, onu **Amasya**'ya göndermekte kesin kararlı idi. Bu nedenle oğlunun **Kütahya**'dan gitmemek için öne sürdüğü nedenleri yerinde bulmamıştı. Yalnızca, eskiden beri para sıkıntısı çeken Bayezid, yaptığı harcamalardan söz edince "**Kütahya**'dan çıktığın gün, haber gönder; gelen adamına bir iki adam koşup sana altın gönderirim" yanıtını vererek hem onun dileğini karşılamak hem de **Amasya**'ya hareketini sağlamak istemişti.

Böyle olduğu halde, Bayezid bu kez de kışın yaklaşmakta olduğunu belirterek, bu mevsimde yola çıkamayacağından **Amasya**'ya hareketini ilkbahara erteleyerek kışı **Kütahya**'da geçirmesine izin verilmesini istemişti. "Gitmek tedarikindeyiz. Şimdilik kış eyyamı yakındır, muhkem zahmet çekilür. Ne davar kalur, ne adam, ekseri soğukdan hasta olur. Hususen kiracılara gayet müşküldür. Elbette gidesin dirseniz giderem, ammâ ki safay-ı hatır (gönül hoşluğu ile) gitmezem .. Eğer merhametiniz var ise bari bu kış aman viresiz, **Kütahya**'da kışlayalum, evvel-baharda hergiz eğlenmeyüb **Nevruz**'dan sonra **Amasya** câniblerine gidelüm" diyordu.

Bayezid, babası katında kendisini koruması, dileklerinin yerine getirilmesine yardımcı olması için kız kardeşi ve Rüstem Paşa'nın eşi olan Mihrimah Sultan'a da mektuplar göndermişti. Fakat durumu ve

---

99) **TA,** E. 6027. Bu çok önemli arizanın metni Ek:IV.

100) "Kütahya'ya geldükde bir köy denlü idi. Bunca sa'ylar (çabalar) eyledüm; her ne lazım olursa hep eyledim idi. 20.000 altundan ziyade kendüm harc eyledim idi ve cümle kullarıma ısmarladım ki Kütahya'yı ma'mur eylesünler. Her biri evler yapub üç evvelkinden ziyade olub bir büyük şehr olmuş idi" (**TA,** E. 6059/6. Metin: **SBM,** 386).

kardeşler arasındaki mektuplaşmaları yakından izleyen ve izleten Kanuni, böyle bir arabuluculuğa olanak bırakmamıştı. Üstelik, kız kardeşinin Bayezid ile olan ilişkisinden kuşkulanan Selim de Mihrimah'ı babasına şikâyet etmişti. Sonunda Kanuni kızına, Bayezid'e nasihat yollu mektuplar göndermesini söylemiş ve ondan gelen mektupları kendisine iletmesini, Selim'in yakınmalarına da cevap vermesini istemişti. Bunun üzerine Mihrimah, Bayezid'e "bir muhkem kâğıt" yazarak "denmedik söz" bırakmamış ve iyilikle yeni sancağına gitmesini öğütlemişti. Bayezid'den gelen "kâğıtlar"ı babasına gönderirken de ondan Bayezid'e yazacağı mektupta çok katı davranmamasını, ılımlı sözlerle başlayıp giderek sertleşen bir dil kullanmasını dilemişti:

"Heman saadetlü sultanım, kâğıdı katı yavaşlık ile yazmıyasız, bir mikdar pekçe yazasız. Sultanım, yavaşlık ile yazın, âhirinde pekçe yazın. İnşallah emr-i şerifin tuta. Ben cariyene gelen kâğıtları istemişsiz. Bana gelen kâğıtta nesne yokdur, yine evvelki sözdür. Emr-i şerif üzre kâğıtları gönderdüm."

Öte yandan Selim de kız kardeşinin Bayezid'i desteklemesinden kuşkulanıyor ve babasına yazdığı mektuplarda Mihrimah'tan yakınıyordu. Ancak Mihrimah erkek kardeşleri arasındaki çatışmanın dışında kaldığını savunarak eğer bir kabahati varsa babasından affını dilemişti:

"Ben hak-i pâyun cariyen özrün kabul edüb küstahlığım af buyurasız... Sultan Selim'in kâğıdın okuduğumda aklım gideyazdı. Demiş ki ben cariyen kâğıt gönderdüm... Vallah, Allah hakkıyçün haberim yokdur. Ben onlara kâğıt göndermedüm, kızların gönderdi diyor... Allah bilür, ol gün hâk-i pây-ı saadete arz ettiğim gibi olmuşdur, hiç haberim yoktur."[101]

Kanuni, Bayezid'e verdiği yanıtta, "Selim makbulüm olaydı **Konya**'ya göndermezdim" diyerek oranın da başkente pek yakın olmadığını anlatmak istemişti. Ne ki Bayezid, **Amasya**'ya gönderilmekle kendisinin gözden çıkarıldığına, "merdud" olduğuna inanıyordu. Ona göre böyle bir nakil "zulüm" demek olup baba şefkatine yakışmazdı. "**Kütahya**'dan **Amasya**'ya gitmekde yerden göğe deg bana ziyan olmuşdur, yerden göğe deg zulm olmuşdur. Hayf! Ah! Hayf bana! Kani insaf, kani mürüvvet, kani şefkat? Ben Sultanımdan böyle ummazdım!" diye babasını suçlamaya yönelmişti. **Amasya** yolunda iken gönderdiği başka bir mektupta ise bu suçlama daha belirginleşmişti: "Her kişi şefkati atasından bekler. Ah! Sizde ise şefkat yokdur."

Bütün bunlara karşın padişah, oğlunun bu itirazlarını haklı bul-

101) **OSAM**, 47.

mamış ve ona kışa kalmamak için bir an önce hareket etmesini, kendisinin de **Edirne**'ye gitmek için onun **Kütahya**'dan çıkmasını beklediğini bildirmişti. Bu yanıt, Kanuni'nin Bayezid'e güveninin kalmadığını ve onun herhangi olumsuz bir hareketinden çekindiğini açıkça yansıtmaktaydı. Gerçekten de Bayezid, babasına karşı türlü bahanelerle direnirken, bir yandan da asker toplamaya başlamıştı. Sayısı giderek artan bu kuvvetle Selim'in üzerine yürümesi ya da **Konya**'ya giderken onun yolunu kesmesi mümkündü. Her ne kadar Bayezid, bu hazırlığını kendini korumaya yönelik gibi göstererek, "Padişah hazretlerinden üzerine asker göndereler deyü" kuşkulandığı için adam yazdığını ileri sürmüşse de, her olasılığı göz önüne alan Kanuni, Bayezid'i **Kütahya**'dan çıkmaya zorlarken, Selim'e de **Konya**'ya hareketini ertelemesini emretmişti.

Bayezid, babasının kendisine hareket serbestliği vermemesine, **Edirne**'ye gitme gibi kişisel davranışını oğlunun durumuna göre ayarlamasına hayli sinirlenmişti. "Böyle ta'cile (aceleye) sebep ne ola deyü benim sultanım? Elhamdülillah memleketde fesad yok, düşman yok, böyle ta'cile sebep nedir? Ya şimdi gitsem, ya bir iki ay sonra gitsem ne hatası vardır? Sıhhat ve selamet ile **Edirne**'ye varın. Ben **Kütahya**'da olmak ile ne hatası var imiş?" diye soruyordu. Kendisinden kuşku duymaya bir neden olmadığını da belirterek, "Ah!, Ah! Acib zamana gelmişiz ki düşmanlar ne acib, beni sultanıma kemlik ile anladmışlar imiş? Düşman düşmanlığını eksük etmez imiş, ammâ ki Padişahım itimad etmek gayet acib gelür" diyordu.[102] Aynı zamanda Selim'in daha **Manisa**'da bulunduğuna işaretle, önce onun **Konya**'ya gönderilmesi gerektiğini, çünkü bu "fitne ve fesada" hep onun yol açtığını söylüyordu. Bununla birlikte eşyalarını taşıtmak için hayvan bulmaya çalıştığını, **Anadolu** ve **Sıvas** Beylerbeyilerinden yardım olarak deve ve katır istediğini, ancak beygir bulamadığı için kendisine 300 beygir ile arabalar gönderilecek olursa hemen hareket edeceğini bildiriyordu.[103]

Fakat Kanuni, **Bursa**'dan kendisi için beygir satın aldırttığı halde Bayezid'in istediği beygirleri ve arabaları ısmarlamamıştı. Üstelik ona "Ya hemen çıkıp Sancağına hareket eyleyesin, ya da başını kurtarmaya bakasın" diye son bir uyarıda bulunmuştu.[104] **İtaatnâme** yazarının aktardığına göre, Bayezid'in gönderdiği adamları kabul eden padişah, kendisinin buyruklarının uyulması gereken **ülü'l-emr** olduğunu belirterek, "Benim isteğime karşı çıkmak, mutlak otorite olan **ferman**'a karşı gelmektir. Eğer devletinden bir şeyler umuyor ve saadetinden bir pay istiyorsa inadı bırakıp emre uymak kemerini takınsın" demişti.

---

102) **TA**, E. 6027. Ek: IV.
103) **TA**, E. 3924/8.
104) Cenabi Ahmet Paşa'nın arizası. Ek: IV.

Bununla da kalmamış, eğer Bayezid kendi isteğiyle hareket etmezse "kış yaklaştığı ve **Amasya** vilayetinin korunması" için onun zorla "kaldırılub" gönderilmesi için emir de vermişti.[105]

Artık Bayezid, babasının güvenini tümüyle yitirdiğini ve onu kararından döndürmeye olanak bulunmadığını iyice anlamış ve **Kütahya**'dan ayrılmaya karar vermişti. Yine de **Amasya**'ya gitmek istemiyor, Selim'le yer değiştirmeyi, yani Selim'in **Amasya**'ya kendisinin **Konya**'ya gönderilmesini diliyor, ya da **Engüri (Ankara)**'ye atanmaya razı görünüyordu. Babasına gönderdiği mektuplarda kimi kez, "Muradınız beni **Kütahya**'dan gidermek ise, bari bana **Konya**'yı, Selim Han'a **Amasya**'yı virseniz olmaz mı idi?", kimi kez de "Muradınız beni **Kütahya**'dan çıkarmak ise bari **Engüri** Sancağın inayet idesiz" diyordu.[106] Bundan başka gereksinim duyduğu 30.000 altının hareketinden önce **Kütahya**'ya gönderilmesini istiyordu. Eğer bu para kendisine ulaşmazsa **Amasya** şehrine girmeyip başka bir yerde kışlayacağını bildiriyordu. Ne ki bütün bu itirazlara ve isteklere karşın, bir buçuk ay kadar süren direnmeden umduğu sonuca varamamış ve **Kütahya**'dan hareket etmek zorunda kalmıştı: 28 Ekim 1558 (15 Muharrem 966).

Bayezid'in kendi deyimiyle "Cennetten cehenneme" doğru olan yolculuk da, onun **Kütahya**'dan çıkması gibi başlıbaşına bir sorun oluşturmuştu. O, yol boyunca babasına şikâyet, dahası zaman zaman suçlama ve hakaretle dolu mektuplar göndermeyi sürdürmüştü. Padişah da Bayezid'i adeta kordon altına aldırmış, onun her hareketini adım adım izlemeye koyulmuştu. Ama herhalde oğlunu yatıştırıcı bir yaklaşımla ona, hakkındaki suçlamaların bir kısmının doğru olmadığının anlaşıldığını bildirmişti. Bayezid buna memnun olmakla birlikte babasından "müfteri"lerin cezalandırılmalarını istemeye başlamıştı.

Çok büyük bir kafile ile **Kütahya**'dan yola çıkan Bayezid gayet yavaş hareket ediyordu. Örneğin, **Eskişehir**'de gereğinden fazla kalmış ve böylece babasını, dileklerini yerine getirmeye zorlamak istemişti. Nihayet Kanuni'nin öğütleri ve vaatleri üzerine 10 Kasım'da oradan ayrılmıştı.[107] Fakat gene de ağır davranıyor, "bir konakta varılacak yere 2-3 göçde güçle" varıyordu. Bu durum karşısında, zaten kuşku içinde bulunan Kanuni, Bayezid'e etki yapabilecek yüksek dereceli bir devlet görevlisini göndererek bir an önce **Amasya**'ya ulaşmasını sağlamak gereğini duymuştu. Selim tarafını tutuyor görünmemek için de ona da bir başka birini göndermeye karar vermişti. İşte bu kararla Dördüncü Ve-

105) **TA**, E. 5041. Yusuf imzasını taşıyan bu arîza'dan Bayezid'in en geç 23 Ekim 1558 tarihine kadar **Kütah**ya'dan çıkarılmasının emredildiği anlaşılıyor.
106) **TA**, E. 6572/2.
107) **TA**, E. 6100.

zir Pertev Paşa'yı Bayezid'e, Üçüncü Vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı da o sırada **Bursa**'da bulunan Selim'e göndermişti.

Pertev Paşa, Bayezid'e kaynaklarımızdaki kayıtlardaki gibi **Kütahya**'da değil, **Seferihisar** yakınında **Ankara**'ya 4 konak uzaklıktaki **Oğlakçılar** menzilinde ulaşmıştı.[108] Bayezid, bir şehzadeye öğüt vermek yeteneğindeki bilginler ve din adamları dururken, kendisine bir vezirin gönderilmesinden memnun olmamıştı. "Mahruse-i **Kostantıniyye** mevâli-i izâm ve meşâyih-i kiram ile mâlamâl iken, acib haldir ki bir mürebbi ve nâsıh (nasihatçı) anlardan irsal olunmaya! Bari sözlerine itimad ve delâil-i akliyelerine itikad (akla uygun delillerine inanmak) mümkün idi" diyerek kırgınlığını dile getirmişti. Bu yüzden konuşmalar gergin bir hava içinde başlamıştı. Pertev Paşa, bir dizi **Âyetler** ve **Hadisler** aktararak, babasının buyruğuna uyması gerektiğini söyleyince Bayezid, kendisinin yerinden ve yuvasından uzak bir köşeye ve belalarla dolu bir yöreye gönderilmesindeki maksadın, **devlet**'den yani saltanattan yoksun bırakmak olduğunu acı bir dille belirtmişti. Sonuçta paşa, padişah babanın Selim kadar kendisini de sevdiğini ve ağabeyi ile olan anlaşmazlığını ortadan kaldırmak amacıyla bu nakillerin yapıldığını açıklayarak Bayezid'i az çok yatıştırabilmişti. Ancak onun **Amasya**'ya gitmek için ileri sürdüğü tekliflerin yerine getirileceğine de söz vermek zorunluluğunu duymuştu. Böylece Bayezid, **Ankara**'ya doğru yoluna devam etmiş, Pertev Paşa da **Süngülü**'den **İstanbul**'a dönmüştü.[109]

Yine de Bayezid babasına yazdığı mektuplarda "hile ve fesadı çoktur" diye suçladığı Selim'den şikâyeti sürdürmüştü. İki kardeşin birbirlerini rakip olarak gördükleri andan başlayarak karşılıklı suçlamalarda bulunduklarına ve babalarına şikâyet ettiklerine yukarıda işaret etmiştik. Ancak Selim'in, babasının emirlerini bütünüyle yerine getirmeye çalışmasına karşılık Bayezid'in, ataklığı gereği ağabeyine hakaret etmeye, onu aşağılamaya kadar vardığı görülmektedir. Kanuni ve Selim, Bayezid'i adım adım takip ettirirlerken,[110] o da babasının ve ağabeyinin durumlarını öğrenebilmek için büyük çaba gösteriyordu. **İstanbul**'daki yandaşları aracılığıyla orada kendisi için düşünülenleri, alınan önlemleri öğrenebiliyordu. Fakat şimdi onu en çok kuşkulandıran, Selim'in **Konya**'ya gidecek yerde, yolunu değiştirerek **Bursa**'ya yönelmesi idi. Çünkü böylece Selim hem **İstanbul** yolunu kapatmış, hem

108) **TA**, E. 5688 ve E. 4777 numaralı arizalar. O dönem kaynaklarında ve belgelerde **Seferihisar** diye geçen yer bugünkü **Sivrihisar**'dır.

109) **TA**, E. 6059/10.

110) Örneğin bu sırada Selim'in yanında bulunan Sokullu, Bayezid'in **Ankara**'ya varmak üzre olduğundan bahsederken, "**Engürü**'de adamlarımız vardır, inşallahu-teâla geçdikleri haberini getürdüklerinde Dersaadete arz olunur" demektedir: **TA**, E. 5484. Metin: Ek: V.

de **Bursa**'nın başkente çok yakın olması dolayısıyla babasının ölümü gibi beklenmedik bir olay başgösterdiğinde hemen saraya ulaşıp tahta çıkmak olanağını elde etmiş oluyordu. Bu nedenle Bayezid Selim'in gerçek amacını öğrenebilmek için **Bursa**'ya adamlar göndermişti ama bunlardan bazıları "Bayezid'in casusudur" diye yakalanıp hapsedilmişlerdi.[111] Bayezid buna şiddetle itiraz ederek babasına şunları yazmıştı:

"Ben Selim Han'ın kulumıyam ki, bunca zamandanberu cehd ide (çalışsın), Bayezid'i **Amasya**'ya gönderün deyu Sultanıma ibrâm ide; siz dahi Selim Han'ın hatırı içün beni yerimden yurdumdan ayırub **Amasya**'ya bıragasız? Ah! Ben bu gayretden helâk oldum; ben bu gam ile ölürsem bana hayıftır."

"Ah! Ah! Merhum sultan anam hazretlerinin firakı (ayrılığı) ve musibeti bizi helâk itmiş iken, ol musibet bizi mağbun itmiş (aldatmış) iken, bir yıla deg sabr idemediniz; bizi âleme rüsvay idüb böyle sergerdan (başıboş) eylediniz!"

Kendisini ağabeyi Selim ile karşılaştıran Bayezid, bazı kusurları da olsa Selim gibi **zâni** olup zina suçu işlemediğini söylüyordu. Selim'in suçlu olduğunu da örnekleriyle kanıtlamaya çalışıyordu:

"Hele ne denlü eksüklüğüm varsa, Selim Han gibi zâni değilem. Aceb **Burusa**'da dahi kaç fahişe ile zinâ eylemişdür? Bir zaman ola ki nice yalandan düzme Selim Han oğulları çıksa gerek!.. Bu sözleri yalan sanmıyasız. Vallah, billah yalan söylemezem, sahihdir; cümle âlemin hep malumudur. Kaçan ki Sultanım **Haleb**'de kışladığınız vakt Selim Han **Maraş**'ta ve **Ayıntab**'da kışladıkta **Dulkadırlu**'dan bir iki avretin babası Sultanıma şikâyete varmak istedi; bin bela ile babasını nice **altun akçe** virmek ile men itmişlerdir. Bu kaziyye gayet meşhurdur. Hatta şimdilik bazı yerlerde söylenir ki **Dulkadır**'da Selim Han'ın oğlu, kızı var imiş deyu meşhur olmuş. İmdi bu ahvaller gayet kabihtir (çirkindir). Siz de görün makbul oğlunuzun ahvali nice imiş!"[112]

Ağabeyinin hâlâ **Bursa**'da bulunmasından şikâyet eden Bayezid, babasından onu **Kütahya**'ya uğramamak koşuluyla yeni sancağı olan **Konya**'ya göndermesini ve iftira ve garez ettiğinden ötürü de bundan böyle sözlerine güvenmemesini diliyordu. Ayrıca evvelce valilik yaptığı **Karaman** dolaylarında satılacak terekeleri için o yörede 1.000 kadar adamının bulunduğunu belirterek, onlara engel olunmaması ve **casus** diye yakalanmamaları için Selim'e gereken uyarının yapılmasını istiyordu. Aksi halde, bu gibi davranışların "sonra heman bir fesada sebep" olacağını da ihtar ediyordu.[113]

---

111) Bayezid'in mektubu: **TA**, 6059/1; Sokullu'nun arizası: Ek: V.
112) **TA**, E. 3924/1.
113) **TA**, E. 6059/1.

Bu arada Bayezid **Ankara**'ya varmış ve Anadolu Beylerbeyi Cenabî Ahmet Paşa tarafından büyük bir törenle karşılanmıştı. Selim **Bursa**'dan **Konya**'ya gitmediği sürece **Amasya**'ya hareket etmeyeceğini bildirerek kışı burada geçirmek istemiş, ancak Ahmet Paşa yoluna devam etmesi için kendisini güçlükle yatıştırmıştı.[114] Bunun üzerine bir hafta sonra yola çıkan Bayezid, **Katarsarayı**'nda bir gün kalıp avlanmış ve **Ankara**'dan ayrılışından 13 gün sonra da **Çorum**'da **Rum (Sıvas)** Beylerbeyi Ali Paşa tarafından karşılanmıştı. Oradan babasına yazdığı mektupta da yakınmalarını sürdürmüştü:

"Benim Padişahım, bunca yemin etmişim, **Amasya**'ya varmazam... Ne diyem? İşte Sultanımın hatırı içün, ol günahı kabul idüb **Amasya**'ya gitmek üzreyim... **Çorum**'da ve etrafında geçinsem olur idi?"

"Ben bu hakareti kabul etdim, ne faide? Yine bir saman çöpünce minnete geçmez. Her zaman müfsid sözün istimâ idüb (dinleyip) bana sui-zan idersiz. Bu ortalıkda ne iftiralar olubdur, hep bilirem; size neler dimişler hep bilirem. Sonra gördünüz, hep yalan çıkdığını. Ne içün size yalan haberler söyliyene inanırsız? Layık mıdır? İnsaf kande getdi?"

Ama yine de tüm muradları yerine getirilecek olursa **Amasya**'ya varıp sancağı başında oturacağını da ekliyordu:

"Eğer şimden giru rızanız üzre olduğum isterseniz, cümle muradlarımı hâsıl idesiz... Cümlesini viresiz, ben de bahane etmiyem."[115]

Çorum'da '3' gün kalan Bayezid, sonunda oradan da hareket ederek 21 Aralık 1558 (10 Rebiyülevvel 966)'de **Amasya**'ya varmıştı. Yol boyunca gönderdiği mektuplarda **Amasya** şehrine girmeyip bir başka yerde konaklayacağını bildirmiş olmasına karşın en sonunda oraya girmek zorunda kalmıştı. Çünkü çok kalabalık olan yanındaki adamlarını besleyecek zahireyi bulmakta çeşitli güçlüklerle karşılaştığı gibi, kışın şiddeti de şehir dışında konaklamasına olanak bırakmamıştı. Bunlardan başka kendisinden önce **Amasya**'ya gönderdiği adamları arasında da anlaşmazlıklar başladığından bunları gidermek gereğini duymuştu.

Bayezid'in **Amasya**'ya varışı ile, **Kütahya**'dan çıkıştan sonra 55 gün süren çetin bir yolculuk da sona ermişti. Görünüşte o, sancakların değiştirilmesine karşı çıkmışken en sonunda babasının emrine uyarak atandığı yere gitmişti. Fakat gerçekte, –yukarıda da belirtmeye çalıştığımız gibi– yolculuğunun her aşamasında **Amasya**'ya gitmemek için direnmişti. Bu yolculuk sırasında başgösteren kimi olaylar baba ile oğulun aralarını daha da açmıştı.

---

114) **TA**, E. 6027. Metin: Ek: IV.
115) **TA**, E. 3924/8.

3- KANUNİ'NİN AVUTUCU VAATLERİ

Bayezid'in **Kütahya**'dan **Amasya**'ya gidişi, Kanuni Süleyman'ı aylarca uğraştıran bir sorun oluşturmuştu. **Muhteşem** hükümdar, oğlunu yeni atadığı sancağa gönderebilmek için bir yandan tatlı sözler ve vaatlerle onu okşamak, öte yandan da bütün yol boyunu bir kordon altına alarak herhangi bir olaya meydan vermemek gereğini duymuştu.

Bayezid, **Amasya**'ya naklini Selim'in bir düzeni olarak kabul ettiğinden, ilk günden başlayarak ağabeyi aleyhinde suçlamalarda bulunmaktan çekinmemişti. Ancak onun ağabeyinden şikâyet ederken Selim'i **"makbul"** tutan babasından yakınmaları da yansıttığı kuşkusuzdu. Giderek söz verdiklerini yerine getirmedi diye Kanuni'yi de açıkça suçlamaya, ona hakaret etmeye yönelmişti. Baba ile oğulun aralarını iyice açan ve Bayezid'i Selim'den sonra Kanuni'ye karşı da cephe almaya sürükleyen nedenleri anlayabilmek için, onun **Kütahya**'dan **Amasya**'ya gitmek için ileri sürdüğü koşullar, ya da kendi deyimiyle "muradları" üzerinde durmamız yerinde olacaktır. Burada, öncelikle şurasını bir kez daha önemle belirtelim ki, bu **murad**'lar söz konusu olmadığı dönemde bile, yani Bayezid'in **Amasya Sancağı**'na atanmasından önce de baba ile oğulun arası pek iyi değildi; aslında nakil de bunun bir belirtisi idi. Kanuni oğlundan kuşkulanıyor, Bayezid de ağabeyini kendisine tercih ettiği için babasına kırgın bulunuyordu. Ancak Bayezid'in **Kütahya**'dan çıkmamak için ısrarlı direnmesi, yol boyunca değişerek artan şikâyetleri ve yakınmaları ve bunlara karşılık padişahın yerine getirmediği tatlı vaatleri, iki kardeşten sonra baba ile oğulun birbirlerine olan güvenlerini tümüyle sarsmış, aralarını iyiden iyiye açmıştı.

Osmanlı şehzadeleri, genellikle **sancakbeyi** sanıyla ülke yönetiminde görev aldıkları için Bayezid de, **Kütahya**'dan **Amasya**'ya yine sancakbeyi olarak nakledilmişti. Bu atamayla birlikte kendisine 300.000 **akçe terakkı** verildiği gibi, oğlu Orhan'a da **Çorum Sancağı** verilmişti. İşte Bayezid bunları az buluyor ve **Amasya**'ya gitmek için yeni görevlendirmeler, **terakkı**'ler istiyordu.

Bu konuda **Kütahya**'dan yazdığı ilk mektuplarda, halkın, "Padişahtan hışm oldu, **Kütahya**'dan **Amasya**'ya bırakdılar" diye kendisine kuşku ve aşağılayıcı bir gözle bakmaması için, **Amasya**'nın **beylerbeyilik** sânı ile verilmesini dilemişti. Ayrıca 300.000 **akçe terakkı**'nin, her zaman en aşağı bir **kul**'a verildiğinden bahisle bunun **on kere yüzbin** (1.000.000) akçeye yükseltilmesini; oğullarından Osman'a **"Amasya** taraflarında bir münasip sancak" ve Abdullah ile Mahmud'a

da 200.000'er akçelik **has** verilmesini istemişti.[116] Bir süre sonra aynı dilekleri yineleyerek, Osman'a **Çankırı Sancağı**'nın verilmesini, ayrıca kendisine 30.000 altın gönderilmesini istemişti. **Amasya**'ya "safay-ı hatır" yani gönül hoşluğuyla gidebilmesi için dileklerinin yerine getirilmesinin şart olduğunu da belirterek, bunlar gerçekleşirse **Ankara**'ya atanmasını istemekten bile vazgeçebileceğini söylemişti. Aksi olur, muradları yerine getirilmezse **Amasya**'ya girmemeye yemin ettiğini, o zaman da gene padişahın "bihuzur (huzursuz)" olacağını eklemişti.[117]

Bayezid'in, babasını arzularını yerine getirmek zorunda bırakmak amacıyla böyle bir "yemin" ettiği anlaşılıyor. Çünkü Kanuni, onun gittikçe artan "adam toplama" girişimini kuşku ile izliyordu. Bu nedenle de Bayezid'in **Amasya**'ya gidip yerleşmesini, yalnız padişah sanıyla buyruklarının yerine getirilmesi bakımından değil, daha çok, oğulları arasında bir çatışmanın önlenmesi ve tehlikenin uzaklaşması yönünden de bir önkoşul olarak görüyordu. Belki de Bayezid **Amasya**'ya gittikten sonra, onun yanına toplanmış olanların kolaylıkla dağıtılabileceğini ya da hiç olmazsa Selim'den ve başkentten oldukça uzakta bulunacağı için, girişebileceği herhangi bir hareketin önlenebileceğini düşünüyordu. Fakat eğer Bayezid, **Amasya**'ya gitmeyip başka bir yerde kışlayacak olursa, bu durum, padişah olarak kendisinin halk üzerindeki saygınlığını ve gücünü sarsacağı gibi, babasına kafa tutup kışlakta konaklamakta olan Bayezid'in ordusuna yeni kuvvetlerin katılmasına yol açacaktı. Bu da çekinilen tehlikenin daha da büyümesi demekti.

İşte bütün bunları göz önüne alan Kanuni, Bayezid'in **Amasya**'ya gitmesini sağlamak için onu hoş tutmaya, bütün **murad**'larını yerine getireceği vaadiyle avutmaya karar vermiş görünmektedir. Bayezid'e yazdığı mektuplarda Selim'le uğraşmamasını, onunla çatışmaktan çekinmesini öğütlerken, **Kütahya**'dan hareket edecek olursa istediği 30.000 altını göndereceğini ve **Eskişehir**'e vardıktan sonra da **beylerbeyilik** dışında bütün **murad**'larını yerine getireceğini bildirmişti.[118]

Kanuni'nin böyle bir söz vermesinin Bayezid'i bir yönüyle yatıştırdığı mektuplarındaki anlatımından anlaşılmaktadır. Kuşkusuz ki, **murad**'larının gerçekleşmesi halinde bile, saltanat tahtına giden yolda Se-

116) **TA**, E. 3924/11. Bayezid, Amasya'nın kendisine Beylerbeyilik'le verilmesini isterken geçmişten buna örnekler de veriyordu. II. Bayezid döneminde Anadolu'da 3 beylerbeyilik varken Şehzade Ahmed'e ve Şehinşah'a beylerbeyilik verildiğini anımsatarak şimdi sayıları çoğalan beylerbeyiliklerden biri olan Amasya'nın bu san ile verilmesini diliyordu.

117) Bayezid önce 20.000 altın istemişken (6572/2) sonradan bunu 30.000'e çıkarmıştı (**TA**, E. 3924/8).

118) **TA**, E. 6059/1.

lim'i tek aday olarak bırakacak ve kadere rıza gösteren bir davranışla **Amasya**'ya gidip ağabeyinin cülusundan sonra, Fatih Mehmed'in **kanunname**'sindeki hüküm uyarınca öldürülmesini bekleyecek değildi. Aksine, babası, Selim'i "makbul" tuttuğu için, onu gerekirse güç kullanarak aradan gidererek hem başını kurtarmak hem de saltanatını sağlamaktan başka yol olmadığına inanmıştı. Babasına ilettiği **murad**'ları da bu çetin savaşıma hazırlanmak için gereksinimi olan maddi olanakları elde etmek amacından kaynaklanıyordu. Bu nedenle babasının bu isteklerini yerine getireceğini vaat etmesinden memnunluk duymuştu.

Bayezid **Kütahya**'dan bu umutla ayrılmıştı, yolda görüştüğü Pertev Paşa da, **murad**'larının gerçekleşeceğine kefil olmuştu. Böyle olduğu halde **Eskişehir**'den hareket ettikten sonra verileceği bildirilen para ve **terakkı**'ler gönderilmemişti. Ne ki Bayezid'in isteklerinin sonu gelmediği ve onun dilediği **terakkı**'lerin miktarının gittikçe arttığı da dikkati çekmektedir. Gerçekten de, **Ankara**'ya yaklaşırken **Doğrayan Menzili**'nden babasına gönderdiği mektupta, **Eskişehir**'den ayrılalı bir hafta geçtiği halde, **terakkı** ve atamaların henüz verilmediğini belirterek eski **murad**'larına ek olarak, lalasına 40-50.000, defterdarına 20.000, oğlu Orhan'ın lalasına 20.000 ve defterdarına 10.000 **akçe**'lik **terakkı**'ler verilmesini istemişti.[119]

Bayezid isteklerini böyle ceste ceste artırırken babası da onu "şuraya vardığın zaman" ya da "şuradan hareketinden sonra" diye oyalamak yolunu tutmuştu. Örneğin, bir mektubunda **Ankara**'dan 3 konak öteye varacak olursa söz verdiği şeyleri yerine getireceğini bildirmişti.[120] Gerçekte baba ve oğul, birbirlerinin asıl düşüncelerini ve amaçlarını çok iyi bildikleri halde bunları yapay bir samimiyet perdesi arkasında saklamaya çalışıyorlardı. Bayezid, dilekleri yerine getirilinceye kadar **Ankara**'da kışlamak, dahası **Amasya** yerine buraya atanmak istemişken, bir yandan Cenabi Ahmet Paşa'nın telkini, öte yandan **Çorum**'a ulaştığında isteklerinin verileceği vaadi ile yoluna devam etmişti. Fakat Kanuni yine de sözünde durmamış, oğlunun dilediği **terakkı**'leri "tedarik üzre" olduğunu ileri sürerek bunları daha sonra göndereceğini bildirmişti.

İşte bu oyalama, Bayezid'in babasını suçlarcasını sesini yükseltmesine neden olmuştu. **Çorum**'a varmadan **Katarsarayı**'ndan gönderdiği mektupta, "Sultanım, bizi esirgemez, sevmez, istemezsiz; bizi düşman bilürsüz. Ah! Ah! Arada ahval vardur ki cümle âlem 'acib kalmışdır. Ah! bikes (kimsesiz) kalduk. Şükür Hüdaya! Her kişi şefkati ata-

119) **TA**, E. 6059/7.
120) **TA**, E. 3924/16.

sından umar; Ah! sizde ise şefkat yoktur!.." diye acı acı şikâyet ediyordu. Bundan başka, 5-6 kez vaat edilmesine karşın isteklerinin gerçekleşmediğine değinerek, hatırının "muhkem yıkıldığını", asla teselli bulamayacağını belirtiyor ve "Ben kulunuza zulm eylediniz; bila sebep kendinizden ürküttünüz" diyerek babasına güveni kalmadığını açıklamaktan çekinmiyordu. Bununla birlikte henüz açıktan açığa cephe de almıyordu. Bir padişahın "yalan" söyleyebileceğini kabul edemediğinden[121] isteklerinin yerine getirilmesi için ısrar ediyordu. Amma bunlara yeni eklemeler yaparak **terakkı** miktarlarını da artırıyordu. Böylece Bayezid'in **murad**'ları şunları içerir olmuştu:

Kendisi için: Onüç kere yüzbin (1.300.000) akçelik **terakkı** (Bunun 300.000 akçeliği **Amasya**'ya nakli sırasında verildiğine göre 1.000.000 akçelik). Ayrıca 30.000 altın.

Oğlu Osman'a: 350.000 akçe ile **Kastamonu Sancağı**'nın verilmesi.[122]

Oğulları Mahmut ve Abdullah'a: 350.000'şer akçelik **haslar.**

Kendi lalasına ve defterdarı Hüseyin'e: Uygun **terakkıler.**

Orhan'ın lalasına ve defterdarına: **Terakkıler.**

Osman'ın lalalığının defterdarı Hüseyin'e verilmesi.

Açılacak defterdarlığa kendi **nişancı**'sı Ahmet'in atanması.

Osman'ın defterdarlığının 15-20.000 akçe **terakkı** ile Anadolu'da **zeamet** sahibi Ferahşad-oğlu Ali Bey'e verilmesi.

Bütün bunlardan başka kendisine "birkaç gayet iyice at", bir iyice çizme ve **sadak** ile bir **kemer kuşak** gönderilmesi.

Bayezid'in bu **murad**'larla başlıca 2 amaç güttüğü anlaşılmaktadır: Doğrudan doğruya altın ya da **terakkı**'ler yoluyla para sağlamak ve kendine bağlı kimseleri etrafında toplamak. Bunlardan özellikle birincisi önem taşıyordu. Çünkü Bayezid bir ordu hazırlamaya koyulmuştu ve etrafındakilerin sayıları arttıkça giderleri o oranda çoğalıyordu. Babasından istediği **terakkı**'lerin bir grafik gibi gittikçe yükselmesi de bundan ileri geliyordu.

Bununla birlikte, babasının oyalama taktiği karşısında muradlarını kolaylıkla elde edemeyeceğini anlamıştı. Bu nedenle annesi Hürrem'in ölümünden sonra kendisini babası katında savunup koruyacak en güçlü kişiye, Rüstem Paşa'ya başvurarak onun yardımını istemek

---

121) "Sana incinmem kalmadı, Beylerbeyilikden gayri cümle muradlarını eylerüm deyü nice kerre mektub-ı şerifinizde buyurmuş idiniz. Hâşâ ki Sultanım yalan söyliyesiz!" Babasına mektup: **TA**, E. 3924/10.

122) Osman için öne **Çankırı**'yı istediği halde şimdi "Oğlum Osman kulunuza 350.000 ile **Kastamonu Sancağın** inayet idesiz. Geçende **Kangırı** Sancağını dimiş idim, feragat eyledim" diyordu (E. 3924/7).

gereğini duymuştu. **Katarsarayı**'ndan yazdığı mektupta, **murad**'larını sıralayarak ondan bunların "Padişah hazretlerine arz ve yerine getirilmesi" için çalışmasını rica etmişti. **Çorum**'dan gönderdiği mektuplarda ise, "Benim lalacığım, benim sana hatırım rencide değildir. Ben bilürem, senin elinde olaydı benim hakkımda sa'y ve kifayetin (çalışma ve desteğin) ne mikdar olurdu!.. Benim bi-huzurluğum Padişah hazretlerinedir. Hem bana bu denlü zîk idüb (sıkıntı verip) beni yerim ve yurdumdan ayırub karındaşım hatırı içün yabana atub ve hem tutub hatırım hoş itmiye!" diye Rüstem'i kendi tarafına çekmeye çalışmıştı. Eğer istekleri bütünüyle yerine getirilmeyecek olursa **Amasya**'ya girmeyip kışı herhangi bir yerde geçirdikten sonra "**Ankara**'ya varub oturacağını," hatta "yakın olan padişah haslarını zapt edeceğini" de bildirmişti.[123]

Fakat Rüstem Paşa, Bayezid'in önerilerini özetleyip hiçbir değerlendirme yapmadan olduğu gibi padişaha sunmakla yetinmişti. Kaldı ki Bayezid'in babasından ötürü huzursuz olduğunu bildiren ve gerekirse **padişah hasları**'nı zaptedeceği tehdidini içeren sözlerini aynen Kanuni'ye aktarması, genç şehzadenin lehine değil, kuşkusuz ki aleyhine olmuştu. Şehzade Mustafa olayında mevkiini yitiren sadrazamın, yeniden aynı duruma düşmemek için, içten Bayezid'e eğilimli olmasına karşın, baba ile oğulun arasına girmek istemediği anlaşılıyordu. Onun bu davranışında kendisinin en büyük koruyucusu olan Hürrem'in artık hayatta olmayışının da etkisi olsa gerektir.

Bayezid, 3 gün kaldığı **Çorum**'da istediği altınları ve **terakkı**'leri boşuna beklemişti. Üstelik Kanuni, yoluna devam etmediğini ileri sürerek kendisini uyarmıştı. Fakat **ahd**'inde durup istediklerini göndereceğini de belirtmiş, ancak **Amasya**'ya varıp saraya girmesini şart koşmuştu. Padişah, oğlunun **Amasya**'ya gitmekten vazgeçip, Selim'in ya da doğrudan doğruya başkent üzerine yürümesinden adamakıllı kuşku duyuyordu. Bu aşamada Bayezid'in, padişah kullarından biri önünde "yaramaz bir fikri" olmadığı hakkında **Kur'an** üzerine yemin etmesi, kuşkularını bir dereceye kadar gidermişti.[124]

Bayezid'e gelince, "muradlarım yerine getirilmezse **Amasya**'ya girmem" diye yemin etmiş olmasına karşın, umduğunu elde edememişti. Bunun için **Amasya**'ya varacağı sırada gönderdiği mektupta, and içmiş olduğu halde, salt padişahın buyruğunu yerine getirmek amacıyla "o günahı kabul idüb" şehre geldiğini belirtmişti. Devamla, bundan

123) Bayezid'in mektubu hakkında Rüstem Paşa'nın arzı: **TA**, E. 5760. Metin: **SBM**, 377 vd.

124) "Noksan-ı ırz ve namus-ı saltanatı icab ider bir yaramaz fikrim yokdur; bu cemi' ahval (bütün durumlar) bana isnaddır deyü Mehmed kulunuz önünde Kelâm-ı kadim üzerine yemin eylemişler" (**TA**, E. 5904).

böyle hiçbir bahane kalmadığına göre, "şimden girü rızanız üzre olduğum isterseniz cümle muradlarımı hâsıl idesiz" diye, babasına **ahd**'ini ve ona "layık ne ise" yerine getirmesi gerektiğini de hatırlatmıştı.[125]

Bayezid'in **Amasya**'ya varışını (21 Aralık 1558) izleyen günler çok iyi geçmişti. O, **murad**'larının kabul edildiği haberini bekleyerek babasına "eğer bu hâkisar bendenizi sorarsanız rûz u şeb (gece ve gündüz) hayır duanıza meşgul bilesiz. Hak-teâlâ mübarek vücud-ı şerifinizi cemi' hatarlardan (bütün zararlardan) saklıya" diye içtenlikli mektuplar yazıyor ve babasının ayağından rahatsız olmasından ötürü anlatılmasına olanak bulunmayan ölçüde huzursuz olduğunu da ekliyordu. Aynı zamanda **Nevruz**'dan sonra oğulları Orhan ve Osman'ı sünnet ettireceği için, "50 pare **seraser** ve 50 pare **benek** ve 50 pare **Bursa çatması** kumaş ile 2.000 baş şeker" göndermesini, yahut bunları satın alabilmesi için 5.000 altın yollamasını diliyordu. Aynı biçimde Kanuni de gelişmelerden memnun görünüyor, Bayezid hakkında söylenenlerden çoğunun "iftira"dan ibaret olduğunun anlaşıldığını söylüyordu.[126]

Günler geçerken Bayezid'in **murad**'ları yerine getirilmemişti. Bu yüzden o, gene sızlanmaya, **Amasya**'dan yakınmaya başlamıştı. İstedikleri verilecek diye **"Amasya** gibi murdar, alçak" yere geldiğini belirterek "Bana da yazıktır. Karındaşım Selim Han'a bunca lutflarınız ve şefkatleriniz olur. Karındaşımı ber-murad idüb (istediğini verip) beni mağbun eylediniz (pazarlıkta adattınız)... Meğer beni kasd ile böyle kem havalı yere bırakdınız ki hasta ve sakat olsun deyü. Beni esirgemediniz" diyerek doğrudan doğruya babasını suçlamaya yönelmişti. Nitekim mektubunda isteklerinin hâlâ gönderilmemesinden ötürü "gam ve gusse ve gayretden helâk" olduğunu, şimdiye kadar boş yere avutulduğuna da değinerek, babasının kendisine bir "garez hile"si olduğundan kuşkulandığını belirtmişti. Şehzade oğul padişah babayı "hile"ye başvurmakla suçluyor demekti! Bayezid'in bundan sonraki mektuplarında sesi perde perde daha da yükseliyordu:

"Heman bir garez hileniz vardır. Hem dirsiz, garez yok deyü. Merd olan yalan söylemez! Hâşâ ki Sultanımdan yalan gele!.. Eğer istedüklerimden eksik virirseniz, beni muradım üzre tesella etmezseniz, vallah, billah rızanız üzre olmazam, sonra günah benden olmaz. Siz her nesneyi bilmezlikden gelürsüz ammâ ki ilde söz çokdur."[127]

Bu sözlerdeki tehdit çok açıktı: Bayezid, bütün istekleri yerine getirilmezse babasının emirlerine uymak zorunluluğunu duymayacak,

125) **TA**, E. 3924/2.
126) **TA**, E. 3924'teki 3, 4 ve 5 sıra sayılı mektupları.
127) **TA**, E. 3924/13.

yani tahtı ele geçirme yolunda Selim'le savaşımda serbest kalacaktı. Bunun günahı da Kanuni'ye ait olacaktı. Çünkü padişah, birçok kez oğlunun **murad**'larını yerine getireceğini vaat etmiş fakat bu sözünü tutmamıştı. Onun için Bayezid, şimdi "Ben Sultanımın sözüne itimad eyledim **Engüri**'den geldim idi. Bilmez idim ki böyle ahdinize yalan olacağınızı!.. Padişah-ı âlemsiniz, siz böyle yalan söyleyince ya biz şimden girü kangı sözünüze inanalım?" diyerek[128] babasını yalancılıkla suçlamaktan çekinmiyordu. Aslında onun **Amasya**'da kalmayacağı anlaşılıyordu: "Burada durmakdan bana ölmek yeğdir." Ve ilkbaharda yeniden **Kütahya**'ya ya da **Ankara**'ya naklini istiyor, bu olmazsa, "varacak yeri bilürem... zapt edecek has dahi buluram" diye, gerektiğinde zor kullanacağını haber veriyordu.[129]

Bayezid şikâyetlerini tehdit aşamasına vardırırken Kanuni'nin yine onu oyalamaya çalıştığı görülmektedir. Mektubunda, **Amasya**'nın önemini, geçmişte birçok padişahın şehzadeliklerinde orada görev yaptıklarını hatırlatarak oğlunu yatıştırmak istemişti. Fakat Bayezid kanacağa benzemiyordu. "Çünküm **Amasya** güzel yerdürür, Selim Han'a virseniz idi! Bana **Karaman**'ı vir, Selim'e **Amasya**'yı vir, gör, Selim kabul ider mi? **Amasya** güzel yir imiş, sevgili oğluna, bahadır oğluna lâyıkdır; Selim'e virün, ben **Bağdad**'a **Kara-Hamid**'e (**Âmid-Diyarbakır**), **Haleb**'e kailem... Sultanımdan yine **Kütahya**'yı isterem, bana **Kütahya**'yı, Selim'e **Manisa**'yı viresiz, hep fitne ve fesad sâkin olsun" diyordu. **Amasya**'nın eskiden beri şehzade sancağı olduğu yolundaki babasının sözlerine de değinerek, "İmdi benim Sultanım, ecdadımız **Amasya**'da oturdular ise, ol zamanlar **Amasya** uc yerler idi, serhad idi. Ata ve ecdadımızdan padişah olanlar kendü oğullarını istediler idi; oğulların hakkına olur olmaz müfsid ve haramzâdelerin sözlerin istima' itmezler (duymazlar) idi. **Amasya**'yı Beylerbeyilik ile virüb enva'ı riâyetleri var idi. Hele serhad idi, padişah oğulları deyü benâm (namlı, ünlü) idi ve oğullarının her sözleri makbul idi. Anlar dahi **Amasya** gibi alçak yerde olduklarına sebeb budur. İmdi, şimdilik **Amasya**'da padişah oğulları olmağa ihtiyaç yokdur... Çünküm bizi **Kütahya**'dan giderdin, bari bir serhade gönder ki kailem; ya **Bağdad** ya **Erzurum** Beylerbeyliğini vir razıyam" diye **Amasya** ile ilgili eski uygulamaların artık geçersiz olduğunu belirtmeye çalışıyordu.[130]

Bayezid'in bu itirazları arasında, yeniden **Kütahya**'ya dönmek istemesi dikkati çekmektedir. Gerçi o, **Erzurum**, **Diyarbakır**, **Bağdat** ve

---

128) **TA**, E. 3924/14. Metin: **Tarih Vesikaları**, I (16).

129) "Bu **Amasya**'da halim mükedderdür (keder vericidir). Allah rızası içün beni âzad idesiz, bana **Engüri** Sancağın inâyet idesiz": (**TA**, E. 1397. krş. E. 3924/1 (Ek: VI).

130) **TA**, E. 3924/14 (**TA**, 1/16).

Halep gibi sınır boylarındaki vilayetlerden birine beylerbeyi olarak gitmeye razı görünmekte ve bunu bir tür manen doyum saymakta ise de bütün bunlar kararsızlığın yansımasından başka bir şey değildi. Çünkü fitne ve fesadın dinmesi için kendisinin **Kütahya**'ya dönmesini zorunlu görüyordu. Bu arada Selim'in de yeniden **Manisa**'ya gönderilmesinde bir sakınca görmüyordu. Ne de olsa **Kütahya, Manisa**'ya oranla **İstanbul**'a daha yakın sayılırdı.

Bayezid'in babasına kırgınlığı ve kızgınlığı, sık sık belirtmeye çalıştığımız gibi, Kanuni'nin Selim'den yana eğilim göstermesinden ve kendisi hakkında "olur olmaz müfsid haramzadelerin sözlerine" kulak vermesinden ileri gelmekteydi. Üstelik babası kendisini tatlı vaatlerle aldatmış, "yalan" söylemişti. Bu yüzden artık onun sözlerine inanamayacağını açıklıyordu. Kaldı ki Bayezid'in babası hakkındaki hakaret dolu sözleri bunlarla da bitmiyordu. **Amasya** sarayının durumu hakkında babasının yanlış bilgi edindiğini belirtirken, "Sizi aldatmışlar imiş, eğer sâir Müslümanlığın ahvalinden dahi haberiniz böyle ise, memleketin hali harabdır, Allah saklasın!" diye doğrudan doğruya Kanuni'nin yönetimi ile alay etmekte idi.[131]

Ancak bu suçlamalar ve tehditler olumlu değil olumsuz etkiler doğurmuştu. Bayezid'i **Amasya**'ya gönderip orada soyutlamak ve böylece kendisi hayatta olduğu sürece oğulları arasında bir saltanat savaşına meydan vermemek amacını güden Kanuni, vaatlerinin pek azını yerine getirmişti. Bayezid'e "dört kere yüz bin (400.000) akçe **terakkı** ve oğullarına 100.000'er akçe **sâliyâne** (yıllık) ve Osman'a da **Canik (Samsun)** Sancağının verilmesi" ile yetinmişti. Bunların dışında Bayezid ile oğulları Orhan ve Osman'ın **lala**'larına ve defterdarlarına da çok az miktarda **terakkı**'ler vermişti.[132] Oysa Bayezid kendisi için 1.000.000 akçelik **terakkı** ile 30.000 altın, oğulları için 300-350.000 akçelik **has**'lar, onların adamlarına çeşitli **terakkıler** istemiş ve Osman'a **Kastamonu Sancağı**'nın verilmesini dilemişti. Kanuni'nin, oğlunun beylerbeyilikten gayri cümle muradlarını yerine getireceğini vaat etmişken bu sözünü tutmaması, Bayezid'i, pervasızlığını büsbütün artırarak babasına karşı cephe almaya sürüklemişti:

"Beylerbeyilikden gayri cümle muradlarını hep eylerem, cümle muradların oldu, hatırın hoş dutasın, sancağına varasın; merd olan yalan söylemez, Müslüman olan yalan söylemez deyü nice kez mektubda buyurmuş idiniz. İmdi, ben sultanımın sözüne inandım; sultanım ahdinde durur, va'desine ve sözüne hılaf (aykırılık) etmez sandım, ha-

131) **Aynı mektup.**
132) Bayezid'in mektubu: **TA,** E. 3924/21 ve Rüstem Paşa'nın arz tezkeresi: **TA,** E. 6197 (Metin: Ek: VIII).

tırınız için **Amasya**'ya geldim idi. İmdi, ben sultanımdan dahi ziyade riâyetler umar iken böyle eksük eylemek ve sözünüze, va'denize hılâf eylemek lâyık mıdır? Kani ahdiniz? Padişah olan yalan söyler mi, lâyık mıdır?" diye babasının yüzüne karşı ahde vefasızlığını, yalancılığım haykırıyordu.[133]

Bayezid bu biçimde babasına kafa tutar, hakaret ederken, **murad**'larını, daha doğrusu ihtiyaç duyduğu parayı sağlayabilmek için bir kere daha Sadrazam Rüstem Paşa'nın yardımını dilemek zorunluluğunu duymuştu. Gerçi şimdiye kadar Rüstem'den "asla bir fâide" görmemişti ama gene de onu "kardeşi gibi" saydığından kendisine yardım edeceğini ummuştu. Mektubunda "hulf-i va'de" edip sözünden dönerek kendisini aldatanların "il içinde" hakaret ettiklerini öne sürüyordu. Böylesi bir davranışın, "Elünden ne gelirse idesin, işde biz böyle etdük, seni aldadub ol yere gönderdük, şimdin girü elinden ne gelür?" anlamına geldiği kanısında olduğunu açıklıyordu. İsteklerinin çok az bir kısmının verildiğine işaretle, bunu, kendisini ortadan kaldırıp Selim'i yalnız bırakmak için bir düzen olarak gösteriyor ve halk arasında bu tür söylentilerin çoğaldığını bildiriyordu: "Ben dahi bilürem; bu bana böyle ezâ etmekden murad, benden bir hata sâdır olub bir bahane ile ben ortadan gidüb olbiri (Selim) yalnız kala. Anı dahi ihtiyar iderem (yaparım), nihayet sonunda rahat olasız! Amma ol insan elinde değildir, Allah elindedir. Ve dahi ben her ne murad idinürsem nâ-makul olur (uygun olmaz), fe-ammâ ol cânibden her ne murad olunursa Cebrail-i irem gökden indürür gibi aslâ tehâlüf (aykırı) olmaz... İmdi, vallah bu tebdil ve tağyir (değiştirme) olalı, evvelki ezayı hatırımdan giderdi; şimdi bir yeni yara dahi urdunuz yüreğime. İl söyler ki, durmadan bunun tevâbiin (adamlarını) yabana atub, anun (Selim'in) tevâbiin dolayına getiriyorlar; bundan garez ne olsun? Muradları bu kişiyi aradan gidermekdir deyü. Ben bu sözleri işidiyorken, ben nice sabr idebilürem?" diye soruyordu.

Gerçekten de Bayezid'in sabrı tükenmişti. Selim'i tuttuğu açıkça beliren babasının bu oyalayıcı hareketlerine ve halkın dedikodusuna tahammülü kalmamıştı. Kendisini **Karamanoğlu** değil, **şehzade** bildiği için, **Amasya**'da kalıp, huzursuzluk içinde "verem ile ölmekten ise, padişah hışmiyle gitmek yeğdür, nihayet şehadet (şehitlik) müyesser ola. El-hasıl, gerek itimad idesiz, gerek itmiyesiz, söz bir olur. Evvelbaharda ben burda durmak yokdur. Varacağım ya **Kütahya**'dır veya **Ankara**'dır. Bunlar dahi olmaz ise, 5-6 kişi ile ılgayub (ata binip) **Üsküdar**'a varuram; padişahın gazabına karşu, ne hakareti varsa anda ide. İl taanı (yabancıların suçlaması) beni helak etmekden, kendü elinde (padi-

133) **TA, E.** 3924/21.

şahın) helâk olmak yeğdür" diye gerekirse **İstanbul**'a yürümeyi ve babası tarafından öldürülmeyi göze aldığını belirtiyordu.[134]

Bayezid Rüstem'e başvurusundan da bir sonuç alamamıştı. Artık durum tamamıyla değişmişti. O zamana kadar Bayezid'in **murad**'ları her iki taraf için bir oyalama, bir bahane aracı olmuştu. Bunların yerine getirilmemesi Kanuni Süleyman'ın güttüğü taktiği açığa vurmuştu. Bayezid'in asıl **murad**'ının da yeniden **Kütahya**'ya dönmek ya da hiç olmazsa **Konya**'ya oranla **İstanbul**'a daha yakın olan **Ankara**'ya atanmak olduğu anlaşılmıştı. Aynı zamanda o, bu dilekleri gerçekleşmeyecek olursa, tıpkı büyükbabası Yavuz Selim gibi **İstanbul** üzerine yürümeyi bile düşünmeye başlamıştı. Özetle, **Amasya**'ya varıncaya kadar yalnız Selim aleyhinde çalışan Bayezid, bundan böyle Selim'i tutan babasına karşı da savaşımı göze almış oluyordu.

4- SELİM'İN KONYA'YA GİDİŞİ

Kanuni Süleyman'la Bayezid'in aralarının gittikçe açılmasından en çok yararlanan kuşkusuz ki Selim olmuştu. Bayezid'in babasına hakarete varan karşı gelmeleri, Kanuni'nin kendisine daha fazla eğilim göstermesine neden oluyor ve dolayısıyla onun tahta geçmesi olanaklarını çoğaltıyordu. Bu arada Selim de, ister kendi görüşünden kaynaklansın, isterse Lala Mustafa'nın öğüt ve önerileriyle olsun, sancakların değiştirilmesinden sonra lehine gelişen bu durumdan olabildiğince yararlanmaya çalışıyordu. Bir yandan Bayezid'i tamamiyle gözden düşürmek için boyuna ondan şikâyette bulunurken, öte yandan babasının buyruklarına tümüyle uyduğunu göstererek onun güvenini artırmayı amaçlıyor ve "mütevekkil bir mazlum (kadere rıza gösteren bir suçsuz)" davranışıyla korunmasını istiyordu. Nitekim babasına yazdığı mektupların birinde, "Biz Cenabı Hakka tevekkül idüb, saadetlü padişahın rızasın gözedelüm; ümmiddir ki ahvâlimiz hayra mübeddel olub (dönüşüp) âkıbet hayra müyesser ola. Ve benim saadetlü Sultanım, kulunuzun ahvâline ümmiddir ki muttali olasız (öğrenesiniz). Eğer padişahım bu kullarına şefkat-i nazar ile nazar olunmaya, benim hâlim Allaha kalmışdır" demek suretiyle[135] uysal ve korunmaya muhtaç bir evlad olarak her şeyi babasından beklediğini açıkça belirtmişti.

Selim, karakteri gereği hareketli, ateşli ve saldırgan olan Bayezid karşısında, kendi yaradılışına da çok uygun olan bir "savunma" siya-

134) **TA**, E. 5197. metin: Ek: VII.
135) **Konya** yolunda **Karapınar**'dan gönderdiği mektup: **TA**, E. 6319/5.

sasını seçmişti. Bunun içindir ki Bayezid'in, **Amasya**'ya nakledildiği haberini getiren **kapıcıbaşı**'ya hakarette bulunmasına karşın o, kendine gönderilen Kapıcıbaşı Mahmut Ağa'yı, yanında başdanışmanı Lala Mustafa ve öteki hizmetlileri olduğu halde törenle karşılamıştı. Onun bu davranışında, Bayezid'e oranla başkente daha yakın olan bir sancağa, **Konya**'ya atanmasından duyduğu memnunluğun etken olduğu yadsınamaz. Ancak hoşnutluğunu belirtmesinin, Kanûni üzerinde olumlu bir etki yarattığı ve onu, oğullarının kendi emirlerine uymaları konusunda bir karşılaştırma yapmaya yönelttiği de kuşkusuzdur. Gerçekten o sırada Selim'in yanında bulunan **İtaatnâme** yazarının aktardığına göre Kanuni, sözünden dışarı çıkmazcasına bir itaat gösteren büyük oğluna sonsuz ihsan ve armağanlarda bulunmuş, ayrıca **Konya**'ya vardığında özel armağanlarla onu gözeteceğini bildirmişti.[136]

Selim **Konya**'ya atandığı emrini alınca orada oturacağı sarayı onartması ve gerekli olan diğer hazırlıkları yapması için, eski **kapıcısı** Ali'yi Ekim ortalarında yola çıkarmış, kendisi de yol hazırlıklarına başlamıştı. Fakat Bayezid'in saldırısına uğramaktan ya da onun, yolunu kesmesinden son derece korkuyordu. Bunun için babasına, "Belki bu kulları **Akşehir** yanlarına vardukda, bazı fasid (kötü) tedbirler ve yaramaz niyetleri söylenir. Hakikat-i hali hod Hüdâ bilür, ammâ hâliya her tedarikleri bunun üzerindedir. Hatta cümleden gayri hayli **zarb-zen** (kale döğen top) dökdürüb hâliya arabalar ihzar etmek (hazırlamak) oldukları"nın haber alındığını bildirerek Bayezid'in saldırısına uğramaktan çekindiğini açıklıyordu. Kardeşinin olası bir saldırısına karşı koyabilmek için de "**İzmir**'deki gemilerden bir mikdar **zarb-zen** getürüb ihtiyat için **Konya**'ya varınca götürüb ba'de (sonra) yerlü yerine göndermeği" düşündüğünü de ekliyordu.[137] Fakat asıl korunmayı babasından beklediği açıkça seziliyordu.

Selim'in kardeşinden çekinmeyi böyle abartılı olarak yansıtması kendi bakımından normaldi. Bayezid'in **Kütahya**'dan çıkmamak için türlü bahaneler öne sürmesi, Kanuni'yi dikkatli davranmaya yöneltmişti. O da yukarıda açıkladığımız gibi, Selim'e hareketini ertelemesi emrini vermişti. Denilebilir ki böylece Selim, başgösteren taht kavgasında ilk başarıyı elde etmiş, babasının korumasına sığınmıştı. Bu koruma tahtı ele geçirmede ona en büyük destek olacaktı. O, babasının bu kararını kendi lehine pekiştirmek fırsatını kaçırmamış ve aslında **Konya**'ya gitmeye hazır olup "emr-i âlileri (yüce buyruğu) her ne zaman olursa avn-i ilahi ile (Allahın yardımı ile)" yola çıkacağını arzet-

136) **İtaatnâme**, 11 b- 13 b.
137) **TA**, E. 6319/2.

mişti. Aynı zamanda, yolda Bayezid ile karşılaşmamak için **Afyon-Karahisar** üzerinden değil de **Bursa** üzerinden gitmesine izin verilmesini dilemişti.[138]

Bu öneride, **İtaatnâme** yazarının belirttiği gibi, Bayezid'in adamlarının **Saruhan** yolnu kesmelerinden duyduğu korkunun büyük payı olmakla birlikte, Busbecq'in değerlendirmesiyle, Bayezid'in arkasına sarkmak ve **İstanbul** yolunu kapamak amacını güden kurnazca bir siyasanın etken olduğu sezilmektedir. Çünkü Selim, babasının da bildirmiş olduğu gibi **Manisa**'da kalabilir ve Bayezid'in **Kütahya**'dan hareketini bekleyebilirdi. Eğer kardeşinin **Manisa**'ya hücumundan çekiniyorsa **Bursa**'ya yönelmekle de bu saldırıdan kurtulmuş sayılamazdı. Oraya gitmek için de **Balıkesir**'den yani gene Bayezid'in sancağının yanından geçmek zorundaydı. Bu yüzden Selim, bu öneriyi yaparken, her şeyden önce babasına yakın olmayı, hem kolaylıkla korunmayı hem de gerektiğinde önceden **İstanbul**'a geçip tahta çıkmayı düşünmüş gibi görünmektedir. Onun bu tasarlamalarında, bütün kaynaklarda kurnazlığı vurgulanan Lala Mustafa'nın rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim Lala Mustafa, sadarete gönderdiği bir arizada Selim'in **Bursa**'ya gitmesini "fitne ve fesad ihtimalinin" ortadan kalkması için bir zorunluluk olarak göstermekteydi.

Oğulları arasında "fitne ve fesad"ın giderilmesine büyük önem veren Kanuni, Selim'in bu önerisini kabul ederek **Bursa**'ya gitmesine izin vermişti. Bunun üzerine Selim, Bayezid'in **Kütahya**'dan ayrılmasını beklemiş ve onun hareketinden bir gün önce, 27 Ekim (14 Muharrem)'de büyük bir törenle **Manisa**'dan çıkarak şehir dışında konaklamıştı. Birkaç gün sonra da kalabalık bir "maiyyet" ve çok sayıda askerle yola çıkmıştı. Ancak Busbecq'in kaydettiğinin aksine, babasının gönderdiği kuvvetler henüz kendi askerlerine katılmamıştı ve o Bayezid'e karşı yürümüyor, ondan kaçıyordu.[139]

Selim'in, babasının gönlünü daha fazla kazanabilmek için yol boyunca tümüyle onun buyruklarına uymaya çalışması, emredilen yerde konaklayıp istenilen günde hareket etmesi dikkati çekmektedir. Gerçekten de, "Şimden sonra dahi her ne dirsem anın ile amel idesin" diyen babasına, hiçbir itirazda bulunmaksızın "Emr-i şerifinüz her ne ise başım üzerine" biçiminde çok uysal yanıt vediği ve "Oturmamız ve

---

138) Lala Mustafa'nın sadarete gönderdiği bir arizada bunun gerekçesi şöyle belirtilmişti: "Eğer **Karahisar** canibinden gidilirse, 5-6 günde anlara (Bayezid'e) karib (yakın) olub, eğerçi padişahzâdelerden fitneye rıza olmaz ammâ câiz ki hizmetkârlar mâbeyninde (arasında) bir fitne ve fesad ihtimali ola deyu ırz-ı saltanatı siyaneten (saltanat onurunu koruyaraktan) bir mikdar ba'id (uzak) olmakla **Bursa** semtinden gidilmek evlâ (daha uygun) görülüb..." (**TA**, E. 10770).

139) **Aynı belge.**

gitmemiz ve sâyir ahvâlimiz cümle emr-i padişahiye mevkufdur (bağlıdır)" dediği görülmektedir.

Manisa'dan hareketle **Balıkesir-Ulubat** yolu ile **Bursa**'ya gelen Selim, atalarının türbelerini ziyaret için burada bir gün kalmayı düşünmüşken, babası ondan şehirde 3 gün oturmasını istemişti. Bayezid'in **Kütahya**'dan yola çıktığından habersiz olduğu için **Ulubat**'tan babasına yazdığı mektupta, "Onun kalkmağa asla rızası yokdur" diye kardeşinden şikâyetini yinelemiş ve "meğer Padişahtan ikdam ola" diye de Kanuni'den Bayezid'i zorlamasını dilemişti.[140] Gerçekte Bayezid **Kütahya**'dan ayrılmış ama bu kez de **Eskişehir**'den ileriye gitmek istememişti. Bu durumda Kanuni, Pertev Paşa'yı Bayezid'e gönderirken, Vezir Sokullu Mehmed Paşa'yı da Selim'e yollamıştı. Bu da Selim'in daha uzun süre **Bursa**'da kalmasına bahane oluşturmuştu.

Padişahın, oğullarına gönderdiği vezirleri seçerken hangi amacı güttüğü kesinlikle saptanamamaktadır. Ancak Sokullu Mehmed Paşa'nın Selim'e gönderilmesinin, Bayezid ile Selim arasındaki taht kavgasının akışında çok büyük etkileri olduğu görülmektedir. Bayezid'e giden Pertev Paşa, en sonunda onu yoluna devam etmeye razı ederek başkente döndüğü halde, Sokullu, bir **başdanışman** gibi uzun süre Selim'in yanında kalmış ve Bayezid'e karşı onunla tam bir uyum içinde çalışmıştır. Sokullu'nun böyle davranmasında, padişahtan aldığı emirlerin etken olduğu kuşkusuzdur. Aslında Kanuni, "özel temsilcisi" olarak Sokullu'yu gönderirken, Selim'e de Bayezid **Ankara**'dan öteye geçinceye kadar **Bursa**'dan ayrılmamasını emretmiş ve böylece onu eylemli olarak koruması altına aldığını bir kez daha göstermişti. Bununla birlikte Sokullu'nun kardeşler savaşımında açıkça Selim tarafını tuttuğu ve ona gönülden hizmet ettiği saptanmaktadır. İhtimal ki o, Kanuni'den sonra tahta Selim'in geçmesini kendi açısından daha uygun bulmuştu. Bunun içindir ki taht kavgasının sonuna, yani Bayezid'in yenilip **İran**'a sığınmasına kadar Selim'le birlikte çalışmış ve bunun yararını da görmüştür. Bayezid, **Kazvin**'de katledilirken o, kazandığı güvenin bir sonucu olarak Selim'in kızı İsmihan Sultan'la evlenmişti. Tahtın tek vârisine damat olduktan sonra, sadarete geçme olanakları daha da çoğalmış ve sadrazamlık umuduyla kardeşler savaşını şiddetlendirmeye çalışan Lala Mustafa'nın asla ulaşamadığı bu mevkide yıllarca tek başına hükûm sürebilmiştir.[141]

---

140) **TA, E.** 6058/2.

141) Sokullu'nun yaptığı yardımı unutmayan Selim, onu damat edindiği gibi, "murad edindiğin emlâki tezkere eyle, inşallah saltanata cülus müyesser oldukda temlik olunub (mülk olarak verilerek)" diye kendisine vaatlerde de bulunmuştu. Gerçekten de Padişah olduktan sonra **Rumeli'de Beçkerek** yakınındaki birkaç köyü Sokullu'ya vermişti (Tayyib Gökbilgin, **XV.-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası**, 513).

Selim, **Bursa**'dan gönderdiği mektuplarda, ecdadının türbelerini ziyaret etmekle ve babasının ömrünün ve saltanatının devamı için dua ile meşgul olduğunu bildiriyordu. Aynı zamanda, "Ricamız budur ki, karındaşım kullarının dahi kalbini hakka ve sevaba döndürüb din-i İslama ve âmme-i Müslimine (Müslüman halka) lâyık ve halife-i zamanun rızay-ı şeriflerine muvafık ef'âla hidayet eyliye (zamanımız halifesinin isteğini uygun eylemlere yönelte)" diye babasının gönlünü almaya çalışıyordu. Ancak o zaman padişah huzur ve sevinç içinde olacak, halk da sultanın adaletli yönetimi altında güven ve refah içinde yaşayıp padişahın saltanatının sürmesine duacı olacaklardı.[142] İşte Sokullu Mehmed Paşa da bu sırada, 18 Kasım'da **Bursa**'ya gelmişti. Selim onu içtenlikle karşılamıştı, babasına da bunun kendisine "büyük bir onur" verdiğini, padişahın arzusuna aykırı hiçbir işi olmadığını bildirmişti. Sokullu da, Selim'in "candan ve gönülden" bağlılığını Kanuni'ye arzetmiş, bu arada, Bayezid hakkında aldığı haberleri bildirmeyi de ihmal etmemişti.[143]

Bayezid **Ankara**'ya doğru yoluna devam ederken Selim **Bursa**'da kalışını uzatmıştı. Kendi ifadesine göre, kardeşinin **Amasya**'ya gitmekten vazgeçerek geri dönüp kendisine saldırması ihtimalinden korkmuş, "helâk" olmuştu. Fakat onun bu korkusu, Bayezid için yeni bir alay ve aşağılama konusu olmuştu. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Selim'in **Bursa**'ya gitmesinden kuşkulanan Bayezid, babasından, onun da **Konya**'ya hareket ettirilmesini ısrarla dilemişti. Ağabeyinin, "yolu değil iken" **Bursa**'ya uğramasını yeni bir "hile ve fesad"a yorarak şiddetle eleştirmişti. **Ankara**'dan yazdığı bir mektupta da, Selim'in kendisinden korkmasına değinerek, "Selim Han benim havfimden (korkumdan) helâk olmuştur! Şükür Hüdaya! Ben ondan küçük olam, o büyük karındaşım ola yine benden böyle korka!.. Gayet kölelik ve muhannislikdir (korkaklıktır). Vallah, Selim Han nice bin adam ile bir konak yanımdan geçse, ben, 40-50 adam ile kendü mesalihimde (işlerimde) olurdum, hergiz (asla) korkmaz idim. Ammâ ki bu acibdir ki ben **Engüri**'de olam, ol **Burusa**'da ola, yine gice gündüz havfimden neyleyeceğin bilmiye; gice gündüz dört yerde karavul (karakol) ile ola? Bu, gayet muhannislikdir" diye onunla açıkça alay etmişti.[144] Bu şikâyetlerin etkisiyle olacak, Selim **Bursa**'dan çıkıp bir konak ötede beklemeyi düşünürken babasının kendisine "bu canibden haber almayınca" yola çıkmamasını emrettiği için kentte kalmayı sürdürmüştü.

142) **TA**, E. 6058/9.
143) **TA**, E. 5484'deki ariza. Metin: Ek: V.
144) **TA**, E. 6059/1.

Kanuni, ancak Bayezid'in **Ankara**'dan hareket ettiğini haber alınca Selim'in **Bursa**'dan ayrılmasına izin vermişti. Bunun üzerine Selim, yanında Sokullu Mehmet Paşa olduğu halde 2 Aralık 1558 (20 Safer 966)'de **Bursa**'dan hareket etmiş ve iki gün sonra **İnegöl** civarında **Kurşunlu** mevkiinde konaklamıştı. Babasından yeni bir buyruk almak için burada 2 hafta kadar kaldıktan sonra ayın 18'inde **Konya**'ya doğru yola çıkmıştı. Bu sırada Sokullu Mehmed Paşa da ondan ayrılıp **İstanbul**'a dönmüştü. Babasıyla haberleşmeyi sürdüren Selim bu kez de Konya Kadısı Hacı Ali'nin "öte cânibe mensup" yani Bayezid yanlısı olup kendisinin birçok işine engeller çıkardığından **Konya**'daki saray onarımının 3 aydan beri tamamlanmadığından şikâyet etmişti. Bu nedenle onun yerine **İstanbul**'da İbrahim Paşa Medresesi müderrisi Mevlana Mehmed Kırımî'nin atanmasını dilemişti. Böylece hem kendi işleri görülecek hem de halk ve fukara rahata kavusacaktı!..

Mevsim hayli ilerlemiş olduğundan Selim yolda epeyce zahmet çekmişti.[145] Bu sıkıntıların etkisiyle olacak, "On yıldan beri çekdüğümüz gusse ve gamdan halâs olavuz (kurtulalım) deyü emr-i şerifleri üzre **Konya** gibi harabeyi ihtiyar eyledük" diye ilk kez babasına dert yanmıştı. Nihayet uzun süren bir yolculuktan sonra 1559 yılı başlarında **Konya**'ya varan Selim büyük törenle karşılanmıştı. O da Mevlana Celalettin'in türbesini ziyaret ettikten sonra sarayına girmişti.

145) Karapınar'dan gönderdiği mektupta havaların kötülüğü yüzünden çok güçlük çektiğini bildiren Selim, her gece 5-10 davarın da öldüğünü söylüyordu. **TA**, E. 6319/5.

IV

İÇ SAVAŞA DOĞRU

1- BAYEZİD'İN ASKERİ HAZIRLIĞI: YEVİMLÜ ORDUSU

Bayezid'in daha **Kütahya**'da iken asker toplamaya başladığına ve **Amasya**'ya giderken de yol boyunca birçok kimsenin kendisine katılması nedeniyle kuvvetinin gittikçe arttığına yukarıda işaret etmiştik. O, sancakların değiştirilmesinden sonra **Kütahya**'da kalmak için ısrar ederken, artık kaybetmek üzere olduğu taht kavgasını ancak kuvvete dayanarak kazanabileceğine kanaat getirmiş ve bu amaçla mevcudu 7.000'i aşan bir ordu oluşturmuştu.[146] Selim, kardeşinin asker toplamasından kuşkulanıp, onun kendi üzerine yürümesinden ya da yolunu kesmesinden korkarken, Bayezid bu girişimini "nefsini koruma" olarak savunmuştu. Gerçekten de Cenabi Ahmet Paşa'ya, babasının üzerine asker göndermesinden çekindiği için "hayli adam" yazdığını açıklamış ve "Padişah hazretlerinin devirlerinde benim nesne talebim ve ümidim yokdur. Ammâ âkıbetim fikrin eyleyüb başım yarağın eylemek bana ayıb ve acib görülmez" demişti.[147] Onun açısından bakıldığında bu girişimi tümüyle ayıplanacak gibi de değildi. Çünkü, babasından sonra tahta geçemeyecek olursa, saltanatı yitirmekle kalmayacak, boynunu da ağabeyinin "öldürün!" yollu buyruğu altına uzatmak durumuna da düşecekti.

Oldukça kalabalık bir grupla **Kütahya**'dan hareket eden Bayezid'in **Amasya**'ya gidişi, yabancı bir gücün ülke içinden geçişi gibi önemli bir nitelik kazanmıştı. Selim'in deyimiyle sanki "memleket ayağ üzerine kalkmış" idi. Hemen her gün çeşitli yörelerden "boy boy adam" gelip, hizmetine giriyordu. Bayezid de bunların sayısını artırmak için sistemli bir şekilde çalışıyordu. Selim'in babasına haber verdiği gibi, kasabalara, köylere önceden adamlar gönderiyor ya da oralarda bulunan kendi yandaşlarıyla ilişki kuruyordu. Bunlar şehzadenin ordusuna girmek isteyenleri önceden saptıyorlardı. Yazılanlar da Bayezid o

146) Mekkî, **göst.yer.** 41.
147) **TA**, E. 6027. Ek: IV.

yöreye geldiğinde 50-60, hatta 100'er kişilik gruplar hâlinde onun ordusuna katılıyorlardı.[148] Öne sürüldüğüne göre **Aksaray** yöresinin ne kadar "hırsızı ve haramisi" (yolkeseni) varsa onun yanına koşmuşlardı. Özellikle **Ankara** halkı Bayezid'i coşku ile karşılamıştı. Şairler kendisini Yavuz Selim'e benzeterek **kaside**'ler sunmuşlardı. Halktan büyük bir grup onun arkasından gitmişti.[149]

Böyle olduğu halde Bayezid'in neye karar verdiği henüz kesinlikle anlaşılmamıştı. Kendisinin "âkıbeti tedarikinde" olduğu açıkça görülüyordu. Ancak babasının sağlığında bir eyleme geçemeyeceği sanılıyor, fırsat bulursa Selim'e saldırmak isteyeceği düşünülüyordu. Nitekim **Ankara**'da onunla konuşan Beylerbeyi Cenabi Ahmet Paşa, Bayezid'in ilkbaharda Selim üzerine yürümeye hazırlandığını Kanuni'ye bildirmişti. Ancak onun **Amasya**'ya varışından sonra durum kısa sürede değişmişti. Bayezid, **murad**'larının yerine getirilmeyeceğini anlayıp, babasının kendisini aldattığı, dahası "yaramaz bir kasdi" olduğu kanısına vardıktan sonra, asker toplamaya daha büyük bir hız vermişti.

Osmanlı kaynakları, Bayezid'in etrafında toplananları bir sürü "eşkiya" diye niteleyerek olayın niteliğini ve önemini küçültmek istemektedirler. Âli, yaradılışı gereği eşkiyalığa ve zarar vermeye eğilimli olan Bayezid'in soyu sopu bilinmeyen binlerce yolkesen kişiyi ve sayısız eşkiyayı yanına topladığını öne sürmektedir. Âli gibi Selim'in hizmetinde bulunan **İtaatnâme** yazarı da aynı nitelemeleri yapmakta, Kınalızade Hasan ise bu kişileri "birkaç battal va câni" olarak göstermektedir. Gerçekte, soygunculuğa da yöneldikleri için kendilerine "eşkiya" gözü ile bakılan **boş gezen levendler** değil, **Anadolu**'da merkezi yönetimden memnun olmayan grupların hemen hepsi Bayezid'in etrafında toplanmaya başlamışlardı. Bunlar da evvelce Şehzade Mustafa'nın hizmetine girmiş ve ondan sonra Düzme Mustafa olayında etken olmuş bulunan aynı gruplar, yani **tımarlı sipahiler**'le, **boş gezen levendler** ve sonradan bunlara katılan **aşiret** mensupları idi. Şehzade Mustafa ile Düzme Mustafâ olaylarından söz ederken, Kanuni Süleyman'ın bu ayaklanmayı doğuran nedenleri dikkate almadan yalnızca harekete katılanları cezalandırmak ve sipahilerin **tımar**'larını ellerinden almakla, yönetim karşıtlarının sayısını artırmaktan başka bir şey yapmadığını belirtmiştik. İşte Bayezid ile Selim arasında başlayan savaşım, bu gibi gruplara, yeni bir hamle için beklemekte oldukları fırsatı vermişti.

Bayezid, **Anadolu**'daki merkezi yönetim aleyhindeki bu olumsuz

148) **TA**, E. 6058/13. Ek: VIII.
149) **Aynı belgeler ve Mh. III, b. 36.**

havayı ve **tımarlı sipahiler** ile **boş gezen levendler**'in ne istediklerini yakından görüp anladığı için, onlardan alabildiğince yararlanmayı gayet iyi bilmişti. Etrafa adamlar göndererek isteyenlerin gelip kendi ordusuna katılmalarını ilan etmişti. Bunun karşılığında **ulûfe** verileceğini ve kendilerinin ileride **yeniçeri** ocağına alınacaklarını bildirmişti.[150] Bu ilan, **tımarlı sipahiler** ile **çiftbozan reâya**'yı yani **levendler**'i Bayezid'in bayrağı altında toplamaya yetmişti. Çünkü ekonomik bunalım içinde olan bu gruplar, yıllardır **ulûfeli kul** olmak, **Kapıkulu Ocakları**'na girmek istiyorlardı. Bu yüzdendir ki "memkeket ayağ üzerine kalkmış", **Kütahya, Afyon, Konya, Eskişehir, Ankara, Bozok (Yozgat), Çorum, Kastamonu, Şarki-Karahisar** ve **Yeşilırmak** bölgelerinin sipahileri, topladıkları **levend** gruplarıyla birlikte Bayezid'in ordugâhına gelmeye başlamışlardı.[151] Bayezid'in ayaklanmasında oldukça büyük bir rol oynayan, hatta bazı kaynaklarda olayın başlıca kışkırtıcılarından olarak gösterilen Aksak Seyfeddin de, Turgutoğlu Pir Hüseyin, Şah Veli ve Divane Yakub adlarındaki 3 "boybeyi"de işte bu sırada şehzadenin hizmetine girmişlerdi. Kaynakların bir kısmı Aksak Seyfeddin'i **zeamet** sahibi **(zaim)** olarak gösteriyorsa da onlarla ilgili bir **arz tezkeresi**'nde bu 4 kişinin de **dirlik** sahibi değil **boy adamları** yani aşiret mensupları oldukları belirtilmektedir. Bundan ötürü her birinin yanında 70-100 kişilik adamları da bulunmaktaydı.[152] **Bozok**'ta **Karadere** nahiyesinde tımara tasarruf eden Ağa Veli oğlu Çalap Verdi ile Tanrıverdi adında iki kardeş de "hayli" adam toplayarak Bayezid'in yanına koşmuşlardı. **Zeamet** sahiplerinden Dukakinoğlu Hasan Kethüda ise Halep ve Şam yörelerinde adam toplamaya başlamıştı.

Tımar ve **zeamet** sahipleri 100-200 kişilik kuvvetlerin başında olarak her taraftan Bayezid'in hizmetine koşar ve onun ordusunun subaylıklarını üstlenirlerken, **Bozkırlı, Turgutlu, Dukakinli, Darendeli** ve **Dulkadırlı** gibi öteden beri devlete muhalefet etmiş olan boy ve aşiret mensupları da onlara katılmışlardı. Örneğin, Bozkırlıoğlu Hüseyin ile Yamanoğlu Ali ve kardeşleri Kubad ile Emir Ali, her biri **sipahiler** gibi küçük birer grupla Bayezid'e katılmışlardı. Kanuni Süleyman'ın tahta çıkışı sırasında **Bozok**'ta ayaklanmış olan Celal'in oğlu olup **Kırşehir**'e bağlı **Yürük** kazasında oturan ve Teklitçi adıyla anılan bir kişi de, Bayezid'in hizmetine girdikten sonra yöreyi gezip şehzade lehinde propagandaya girişmişti. Bayezid'in yanına gelenler arasında yalnız Türk boylarından olanlar değil, Kürt aşiret mensupları da bulunmak-

150) **TA**, E. 1966 ve 5492 No.lu arz tezkereleri.
151) **BA, Mh.** III, Vs. 1258.
152) **TA**, E. 4777

taydı. Hatta, **Van** çavuşlarından biri de görevini bırakıp uzun bir yolculuğu göze alarak **Amasya** yolunu tutmuştu.[153]

Bütün bunlardan başka, bazı kadılarla beyler de Bayezid'in yanında yer almışlardı. **Kütahya Kadısı** Halil ile **Anadolu Kethüdası** Ferruh Bey, **Diyarbakır Kethüdası** Osman Paşaoğlu ve eski **İskenderiye Sancakbeyi** Faik bunlar arasında idi. Ancak o yıllarda kimi 'fesad' hareketlerine karışan **suhte**'lerin yani medreselilerin Bayezid'in ordusuna katılmamaları dikkati çekmektedir. Böylece denebilir ki, şehzadeler arasındaki taht kavgasında medreseliler genelde merkezi hükümetten, Selim'den yana bir tavır takınmışlardır.

Bayezid, hizmetine giren **dirlik** sahiplerinden bazılarına yüksek görevler ve sanlar vermişti. Aksak Seyfeddin'i **Azablar Ağalığı**'na, Kuduz Ferhad'ı **Sipahiler Ağalığı**'na ve Turgutoğlu Hüseyin'i de **Silahdar Ağalığı**'na atamıştı. Ordusuna katılanlara da **ulûfe** vermeye başlamıştı.

Yazılı kaynaklarda ve o döneme ilişkin belgelerde, Bayezid'in ordusuna girenlerden hep **yevimlü** diye bahsedilmektedir. Âli, bu deyimin kökenini açıklamamakla birlikte, bunun bir "Anadolu ıstılahı" (terimi) olduğunu kaydetmektedir. Gerçekten de bu deyimin daha Yavuz Selim döneminde kullanıldığı görülmektedir. Yavuz'un tahta çıkışını izleyen kardeş kavgalarından söz eden bir belgede, Şehzade Ahmed'in oğlunun bazı aşiret mensupları ve bazı **yevimlüler** ile **Bursa**'ya geldiği belirtilmektedir.[154] Bu deyimin "yevm (gün)"den türetilen bir adlandırma olduğu ve **"yevmiyeli/gündelikçi"** anlamına gelip **ulûfeli** karşılığında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yevimlü olanlara, deftere yazıldıktan sonra özel bir törenle kaftan giydiriliyordu. Bayezid, yanına gelen herkesi, savaşa yararlı olup olmadığını düşünmeden deftere yazıyordu. Çünkü bazılarını kabul etmeyecek olursa, bunların, yerlerine döndüklerinde kendi aleyhinde propaganda yapacaklarını ve bu yüzden gelenlerin sayısının azalacağını biliyordu. "Eger her geleni yazmayub ba'zını red idersek, kulûb (kalpler) bizden nefret eyler, sonra yanımıza kimse gelmez olur" diyordu.[155] Böylece **yevimlü**'lerin sayısı kısa sürede 10.000'i aşmıştı. Bayezid'in bu sayıdaki bir orduya düzenli olarak yevmiye veremeyeceği belliydi. Bunun için yeni gelenleri yanında durdurmayıp, "Var, yarağında ol (git,

153) Bayezid ordusuna katılmalara ilişkin pek çok arşiv belgesi bulunmaktadır: **TA**, E. 6058/12, 6105, 6027 ve **BA, Mh.** III, Vs. 1419.

154) **TA**, E. 5452. Gene Yavuz Selim döneminde Diyarbakır üzerine gönderilen Ustaclu-oğlu kuvvetleri arasında 3.000 yevimlü bulunduğu belirtilmektedir (**Selimnâme**, Süleymaniye Ktb. Esat Ef. No. 2146, Vr. 31 b).

155) Selim'in babasına mektubu: **TA**, E. 6058/4.

silahlanmaya bak)" diye geri göndermeye başlamıştı. Gereksinimi olan parayı sağlayabilmek için de, bir yandan babasını boyuna zorlayıp **murad**'larının yerine getirilmesine çalışıyor, öte yandan da bazı zenginlerden ödünç para alıyor, kentlere ve bezirgânlara **salgun** (salma) salıyordu.[156] Bunlarla da yetinmeyerek değişik kentlerde bulunan mallarının satılmasını da gerekli görmüştü. Babasına yazdığı bir mektuptan anlaşıldığına göre, **Karaman**'da ve **Bursa**'da bulunan "nice bin" **tereke**'sinin satılması için oralara adamlar göndermişti.

Böylece Bayezid, istediğinden daha fazla sayıda bir kuvvet toplamış ve para sıkıntısını kısmen de olsa giderebilmişti. Fakat onun için en önemli sorunlardan biri de cephane sağlanması idi. Kendisine katılan beylerin ve sipahilerden birçoğunun kendi silahlarıyla gelmeleri, kimi kez de küçümsenmeyecek miktarda cephane getirmeleri bu sorunu çözmede en büyük etken olmuştu. Örneğin Diyarbakır Kethüdalığına atanmış olan Osman Paşaoğlu, oraya gitmeyip Bayezid'in yanına gelmiş ve **Halep**'ten aldığı cephaneyi de getirmişti. Bir başka yandaşı da **Sıvas** kalesindeki cephaneleri ele geçirmişti.

Kanuni Süleyman, askeri hazırlığını artıran Bayezid'in girişimlerini gittikçe artan bir üzüntü ile izliyordu. Zaten Selim ve **Anadolu**'daki beyler Bayezid'in en küçük bir hareketini padişaha bildirmek için birbirleriyle yarış ediyorlardı. Bayezid ile Selim arasında savaş olasılığı yavaş yavaş kaçınılmaz bir hal alırken bir dış tehlike de belirir olmuştu. İran Şahı Tahmasb'ın bir iç savaşı ganimet bilip, birkaç yıl önce 1555'te yapılan **Amasya Antlaşması**'nı bozarak yeniden saldırıya geçebileceğini hesaba katmak gerekmişti. Gerçekten de Tahmasb daha şimdiden Osmanlı şehzadeleri arasındaki anlaşmazlıkla ilgilenmeye başlamıştı. **Amasya**'nın **Sonisa** kazasından İmam Ali Rıza'yı ziyaret için **Horasan**'a giden Ahmet, **Kazvin**'de Tahmasb ile görüşmüştü. Onun sadarete bildirdiğine göre, bir hafta boyunca yanında kaldığı şah, kendisinden "Padişahzadeler birbirine neden düştü?" diye sormuştu. Ahmet buna, anlaşmazlıkların nedenini bilmediği, ancak Bayezid'in "adam yazdırdığı" ve **Konya**'da bulunan ağabeyi üzerine yürümek istediği yolunda yanıt vermişti. Tahmasb'ın öğrenmek istediği önemli bir başka nokta da, baba Kanuni'nin durumu ve "nazarının kangısından yana" olduğu yani oğullarından kimi tuttuğu idi. Ahmet buna da yanıt olarak Bayezid'in asker topladığını, bazı beylerbeylerinin ise Selim'in yanına gittiklerini söylemişti.[157] Dolayısıyla "Memalik-i

156) **TA**, E. 6572/3. Şarkî Karaağaç'ta Behram adında bir yevmîlü de Bayezid adına halktan at toplamıştı: **Mh.** V, s. 183.
157) **TA**, E. 5907

Osmaniye'ye bütünüyle zarar verecek" olan bir İran saldırısı, gözden uzak bulundurulmayacak ciddi bir tehlike oluşturuyordu.

Bu karmaşık duruma karşın Kanuni, Bayezid'i girişimlerinden vazgeçirecek ya da doğrudan doğruya harekete geçip onun ordusunu dağıtacak yerde, küçük oğluna karşı Selim'i güçlendirmek gibi yanlış bir yol tutmuştu. Her ne kadar Bayezid'e, şimdiye kadar olanları unuttuğunu bildirerek "adam yazmak"tan vazgeçmesini ve yanında bulunanları dağıtmasını önermişse de, el altından Selim'e de "gizli cebeler ve yaraklar (cephane ve silahlar)" göndermekten geri kalmamıştı. Aynı zamanda **Anadolu, Karaman** ve **Maraş** Beylerbeyilerine, kuvvetleriyle birlikte Selim'in yanına gidip Bayezid'in girişeceği bir harekete karşın onu savunmalarını emretmişti. Onlara, Bayezid'in hizmetine giren, onunla ilişki kuranları, her kim olursa olsun, "arz etmeyip **siyaset** etmelerini (öldürmelerini)" de bildirmişti.[158] Nitekim **Halep** Sancağında bir **zeamet**'e tasarruf eden Dukakinoğlu Hasan Kethüda, Bayezid'e hizmet ettiği için öldürülmüş, **Ankara** ve **Konya** kadıları da onun adamlarıdır diye görevden alınmışlardı.

Kanuni'nin aldığı bu önlemler, Bayezid'i korkutup sindireceğine, onun hareketlerini daha da süratlendirmiş ve şiddetlendirmişti. Babasına, vaatlerini unutup kendisinin **murad** ettiği şeyleri yerine getirmediğini bir kez daha anımsattıktan sonra, Selim'e "bunca armağanlar ve **terakki**'ler" verip mühimmat göndermesinden ve beylerbeylerini **cemiyetle** ona yardımla görevlendirmesinden acı acı yakınmıştı. Kendisinin **adam yazmak**'tan vazgeçebilmesi için, Selim'in de asker toplamaktan vazgeçmesini ve beylerbeyilerin "cemiyetleri"nin dağıtılmasını şart koşmuştu. Bundan başka, babasına ve ağabeyine herhangi bir kastı olmadığını yeminle belirterek, Selim'in hazırlığından ve beylerbeyilerinin emirlerindeki kuvvetlerle ona yardıma gitmelerinden kuşkulandığı için, kendini korumak amacıyla bazı önlemler aldığını öne sürerek şöyle devam etmişti: "Selim Han'a bunca lutfunuz ve in'amınız (armağanlarınız) olur; bana bunca sui-zan (kötü gözle bakma) ve kasdiniz var iken nice rahat olam, ya nice tesella olam?.. Hem dirsiz ki geçenden geçdim deyü, ammâ ki bana münasebet idenleri öldürürsünüz! İmdi, nice bu asıllar vardır. Eğer evlerine gitmeğe icazet virsem cümlesini öldürürsünüz gerek; nice ben yanımda olanlara icazet virem? Bu Hasan Kethüda hususuna nihayet mertebe bî-huzuram. Hem, karındaşın ile senin aran ıslah içün bu cemiyetlere sebeb dirsiz; imdi ıslah böyle mi olur? Bu cemiyetlerin hatası nihayet mertebededir; son ucu külli (büsbütün) fesada sebeb olur, sonra günah bende olmaz. Selim Han bunca adamlar yazub cemiyetler ider, meğer bana kasdi var ola!.. Madem ki Selim Han adam yazar

158) Bayezid'in mektupları: **TA**, E. 3924/1 (Ek:IV), E. 6572/3 ve **Nâdiru'l-mehârib**, 6 a.

ve yanında ve etrafında beylerbeyiler cemiyet üzre olalar, ben dahi canım tedarikini etmek lâzımdır; bana dahi gaflet câiz değildir."[159]

Böylesi bir kuşkuya dayanarak ordusunu daha da güçlendirmeye koyulan Bayezid, oğulları Orhan'ı ve Osman'ı sünnet ettirmeyi düşünmüşken, ağabeyinin ve babasının kendisine "hayır niyetleri yoğ imiş deyü" bundan bile vazgeçmişti.

Görülüyor ki Bayezid, asker toplamayı kendini savunmak açısından bir zorunluluk olarak kabul ediyordu. Babasının, "her kişinin", doğal olarak başta Selim'in yalan sözlerine inanarak kendisine zulüm ettiğine, şimdi de ağabeyini kuvvetlendirerek kendi üzerine göndermek istediğine inanıyordu. Babasına yazdığı mektupta, "Karındaşıma gizli hazine ve cebehane ve sâir levazım ne ise gönderirsiniz ve yanına bunca askerler cemiyet iderler. Meğer karındaşımı böyle kuvvetlendirüb benim üstüme göndermek muradınız ola!" diye bunu açıkça dile getiriyordu. Rüstem Paşa'dan da "Eğer muradınız anı (Selim'i) bize havale idüb bizi ana mağlub etmek ise bize hayf (yazık) değil midir?" diye soruyordu.[160] Halk arasında da padişahın Bayezid üzerine göndermek amacıyla beylerbeyilerine kuvvetlerini toplamak emri verdiği yolunda bir söylenti başlamıştı. Bayezid'e göre bütün bunlar, kendisini bir an önce gereken savunma önlemlerini almaya zorluyordu. "Böyle ide ide, zaruri güc ile bana hareket etmeğe sebeb olursuz" diyerek de bunun günahını babasına ve Selim'e yüklüyordu. Fakat kimin günahkâr olduğu pek de belli değildi; daha doğrusu ortak olan günahı her iki taraf da karşıya yüklemeye çalışıyordu. Bununla birlikte Bayezid, bu **"cemiyetler"**in yani askeri hazırlıkların, sonunda "külli bir fesada", büyük bir kargaşaya yol açacağına dikkat çekmekte tamamıyla haklı ve o oranda samimi idi.

Bunun içindir ki, bir yarar sağlamayacağını bile bile, salt "ahvali söylemeden sabr edemediğinden", bir kez daha Rüstem Paşa'ya başvurmuştu. Avlanmak için gittiği **Katarsarayı**'ndan gönderdiği mektupta, babasının "Selim tarafına meyl (eğilim) ve muhabbeti fazla" olduğuna süphe bulunmadığını, bunun bütün halk arasında da yayıldığını belirterek, beylerbeyilerinin kuvvetlerini toplamalarındaki amacın ne olduğunu soruyordu. Eğer kendisinin **Amasya**'da bulunması hoş karşılanmıyorsa başka bir yere gitmeye hazır olduğunu bildiriyordu. Bu arada "Ve illâ, yok heman bu vaz'dan mücerred (durumdan yalnızca) anı bize galib idüb ve bizi mağlub itmek ise v'allahü'l-azim ana mütehammil değilem. Er didikleri bir nâmım kalmışdır, ana mağlup olub kendimi bednam (kötü şöhretli) idemezem" diye, Selim'e mağlup olmamak için hazırlandığını açıkça ilan ediyordu. Bu, kuşkusuz mert ve cesur bir ru-

159) **TA**, E. 3924/1 Metin: Ek: VI.
160) **TA**, E. 3924/24

hun feryadı idi. Böyle bir yaradılışta olan Bayezıd, yenilgiyi kabul etmek şöyle dursun, en küçük bir hakareti kendini kamuoyunda aşağılayan bir davranış sayarak buna bile katlanamayacağını belirtiyordu. Bu nedenle Sadrazam Rüstem Paşa'dan, kendisine dil uzatan **Samsun Kadısı**'nın başka yere gönderilmesini istiyor, dileği kabul edilmezse kadı üzerine "adam gönderüb yerine oturduğu yerde katl" ettireceğini söylüyordu. En sonunda da, bunca başvurularının sonuç vermediğine değinerek, "Şimden girü Padişaha dahi ve size dahi kâğıt göndermezem. Zira kim kâğıdım alınub ırzım va namusum yıkılmakdan ölüm yeğdir" diye babasıyla ve sadrazamla yazışmaya son verdiğini açıklıyordu.[161]

Rüstem, kuşkusuz Kanuni'nin de bilgisi çerçevesinde Bayezid'e verdiği yanıtta, babasının kendisine "yaramaz kasdi" olmadığına yemin ediyordu. Ona göre Kanuni her fırsatta, "Eğer Selim Handır, eğer Bayezid Handır; ikisi dahi oğullarım ve ciğer köşelerimdir; mabeynde (arada) fark yokdur. Allah saklasın, olmaya ki mabeynlerinde fitne ve fesad vaki olub ırza halel gelmekbir olsun, akabinde nedamet-i külli (sonunda büyük pişmanlık) fayda vermez" diye düşünüyordu. Ancak iki kardeşin asker toplamaları karşısında **Rumeli** Beylerbeyinin askerlerini **İpsala**'da toplaması, kendisinin de **Sahibin Karahisarı**'nda **(Afyon)** cemiyet etmesi için emir vermek gereğini duymuştu. Rüstem, **cemiyetler**'in iki kardeş arasında "saltanat namusuna zarar verecek" bir davranışın meydana gelmemesi için alınmış bir ihtiyat önlemi olduğunu vurguluyordu. Ayrıca hiç kimseye güven duyulamayacağını anımsatarak, arada fesat çıkartanların sözlerine inanmamasını ve doğru yoldan ayrılmamasını diliyordu. Sadrazam, **"Kızılbaş bed-maaş"**ın yani İran Şahı'nın Osmanlı şehzadeleri arasındaki bu çekişmeyle yakından ilgilendiğinin ve ordusuna, "Osmanoğullarının mabeyninde birbirine bazı adavetleri (düşmanlıkları) olub muharebeleri var; fırsat mahallidir, hazır olunuz!" yollu emirler verdiğinin haber alındığını bildirerek, beliren bir büyük dış tehlikeye de dikkat çekiyordu. Bütün bunlardan sonra Rüstem, Bayezid'den, Osmanlı ülkelerine büyük zararlar verecek bir **ihtilal**'e neden olmamasını diliyordu. Eğer böyle bir karışıklık başgösterirse toplumun her kesiminin nefretini çekeceğini de anımsatarak, ona eskiden olduğu gibi padişah babasına mektup göndermeyi sürdürmesini öğütlüyordu.[162]

Bayezid, Rüstem Paşa'nın yalnızca bu son önerisini kabul ederek babasına saygılı davranıp ona mektup göndermeye devam etmişti. Çünkü eskiden beri yakındığı "müfsid"lerin, padişahla ilişkiyi kesmeyi bir ayaklanma hareketi gibi göstereceklerini ve kendisini babasına kö-

161) Rüstem Paşa'nın arz tezkeresi: **TA**, E. 3924/24 ve babasına mektubu, **TA**, E. 1397.
162) **TA**, E. 6558. Metin: Ek: IX.

tülemek fırsatı bulacaklarını anlamıştı. Ağızdan ağıza aktarılan bir habere ne denli eklemeler yapıldığını da çok kez gözlemlemişti. Bu nedenle, babasından **İstanbul**'a gönderdiği Arpa Emini'ni huzuruna çağırıp dinlemesini ya da kendisinin işitebileceği yakın bir yerde söyletmesini rica etmişti. Ancak kendi bildiği doğru yoldan da ayrılmamıştı. Adamlarından Hasan Kethüda bir bahane ile öldürülünce o da Selim taraftarlarını yakalatmaya başlamıştı. Bu amaçla Aksak Seyfeddin'i "300 askere baş" edip, Kara Sıdıkoğulları diye tanınan Karamanlı Haydar ve Kemal adındaki zeamet sahipleri üzerine göndermişti. Evi basılan Kemal yakalanıp Bayezid'e getirilmiş, fakat Haydar, Selim'in yanında olduğu için bu baskından kurtulmuştu.[163]

Bu sırada Bayezid ansızın **Amasya**'dan **Tokat**'a gitmişti. Onun bu hareketi çok büyük bir heyecan ve telaş yaratmıştı. Kendi ifadesine göre **Tokat**'a keklik avına gitmişti ve 4-5 gün kalıp yine **Amasya**'ya dönecekti. **Tokat**'tan yazdığı mektuplarda da, "Kul hatâsız olmaz, cümle hatalarımıza peşimanım. İmdi kangı fiilimden (eylemimden) incinürseniz bu mektub cevâbiyle ilam idesiz (bildirin) kabul iderem. Ben hatamı bildim, peşiman oldum. Sultanıma lâyık ne ise öyle idesiz" diyerek babasından affını dilemişti.[164] Aynı zamanda, Selim ve yandaşlarının, kendisinin **Amasya**'dan çıkışını yanlış yansıtacaklarını tahmin ettiğinden, "**Tokat**'a birkaç gün şikâra (avlanmaya) geldim; hele **Karaman** uzakdır, yine Selim Han bahane bulub iftira itmesün. Sultanımın hâkipay-ı şeriflerinden muradım budur ki, şimdiden girü eğer karındaşımın ve eğer sâir münafıkların sözlerin istimâ etmiyesiz (dinlemeyiniz)" diye de ekliyordu. Böyle olmasına karşın **Tokat** gezisi kuşku ile karşılanmıştı.

Âli, onun **Amasya**'dan **Tokat**'a gitmesini, ayaklanmasına bir başlangıç olarak nitelemekte ve aynen şöyle demektedir:

"Bayezid, bî-sebeb (bir neden olmaksızın) yerinden hareket ve **Tokat** câbinine azimet etdi ve Rum Beğlerbeği Ali Paşa'ya ve defterdarına; beni istikbal idesiz (karşılayın), **Sıvas** etrafını benimle avlayıb yine yerlerinize gidesiz deyü emir gönderdi. Yâni ki bu tedarikle **Sıvas** kalesini zabtına alub, mukaddemat-ı isyana mübaşeret sadedinde oldu (ayaklanmaya başlamak girişiminde bulundu). Fakat Ali Paşa, av mevsimi olmadığını bildirerek, kable'l-vakt (vakti gelmeden) hareketle bizi ve kendünizi dâm-ı bend-i kazâya giriftâr etmiyesiz (kaza tuzağına düşürmeyiniz) deyü haber gönderdiler. Ba'de, Paşa ve defterdar ihtiyaten kendü adamlarıyla kaleye tahassunu evlâ (sığınmayı daha uygun) gördüler."[165]

---

163) **Aynı mektup.**
164) **TA**, E. 3924/15.
165) **Nâdiru'l-mehârib**, 5 b.

Gerçekten de Âli'nin belirttiği gibi Beylerbeyi Ali Paşa, Bayezid'in **Sıvas** üzerine yürüyeceğinden kuşkulanmış ve kaleye çekilip savunma hazırlıklarına koyulmuştu. Ama Bayezid'in böyle bir düşüncesinin olmadığı anlaşılıyor. O, yandaş toplamak ve aynı zamanda Selim'in ve Kanuni'nin tepkilerinin ne olacağını sınamak amacını da gütmüş olsa şimdilik avlanmak üzere **Tokat**'a gitmişti. Aynı amaçla **Sıvas**'a gitmede de bir sakınca görmüyordu. Ancak Ali Paşa'nın davranışı karşısında **Amasya**'ya dönmeyi yeğlemişti. Buradan babasına gönderdiği mektupta bunu belirtmişti.

Aynı mektuptan, olayın Âli'nin aktardığından çok daha başka biçimde geliştiği görülmektedir. Bayezid, Ali Paşa'yı avlanmaya çağırdığına ilişkin hiçbir şey söylememektedir. Aksine, Paşa'nın halkı kendi aleyhine kışkırttığından ve bir mektup göndererek eğer **Sıvas**'a gelecek olursa buna kuvvetle karşı koyacağını bildirdiğinden bahsetmektedir:

"Geçende **Tokat** cânibine şikâra gitdim idi. Vallah, billah bende hergiz (asla) yaramazlık yok idi. Ammâ ki **Sıvas Beğlerbeğisi** olan Ali Paşa envaı (çeşitli) fesadlar idüb, **Tokat** halkını izlal idüb (aldatıp) şehzade **Tokat**'a gelürse cümle **Tokat**'ı yağma ider, gâh cümle şehirlüye, bazirgânlara **salgun** (salma) salur. Padişahın muhkem incinmesi vardır, işte cümle etrafı **cemiyetler** eylediler. Nihayet bir iki aya dek Bayezid Han bu vilayetde sağ durur ola. Be-herhal Padişah hazretleri tedarik eylemişdir, birkaç günden Bayezid'e kasd iderler. Heman siz esbablarınızı saklayasız deyü izlâl idüb, muhkem fetret (karışıklık) eylemişdir. Kendüsi dahi **Sıvas** hisarına metrisler (siperler) yapub **Sıvas** halkını izlâl idüb, 'kaçun gidün' ve **Sıvas** ile **Tokat** mâbeyninde olan köylü tâifesini ürküdüb, 'kaçun, gidün!' deyüb; kendüsi **Sıvas** hisarına girüb etrafında **levendata** (leventlere) enva'ı vadeler virüb, **tımarlar** ahd idüb bî-had (hadsiz) fesada sebeb oldu. Bana dahi mektub gönderüb, **Sıvas**'a gelmiyesiz, gelirseniz hisara girüb cenk iderem; bana Padişahın emri gelmişdür deyü bed-asl (asılsız, kötü) sözler yazmış."[166]

Ali Paşa'nın bu davranışı ve sözleri, Bayezid'in babasına olan güvenini tümüyle kaybetmesine neden olmuştu. O artık çok yakında kendisine "kasd" edileceğine inanmaktaydı. Bunda da haksız sayılmazdı. Padişahtan emir aldığını söyleyen Ali Paşa, Bayezid'in üzerine yürüyeceğini, kendisinin katledileceğini haber veriyordu. Eğer Kanuni'nin oğluna kasdı olmasaydı, bir beylerbeyinin bir şehzadeye böyle bir dil kullanmasına olanak yoktu. Babasına yazdığı mektupta bu gerçeğe parmak basmaktan çekinmemişti: "Ben, **Tokat**'a, **Sıvas**'a varmakta ne hata vardur ki Sıvas Beğlerbeğine ısmarlarsız, cenk idesin deyü?.. Eğer Padişahımın gerçekden bana kasdi olmasa Beğlerbeğinin ne haddidir ki

166) **TA**, E. 6572/3.

bu asl fitneler ide?" diye sormuştu. Ayrıca, Ali Paşa'nın hakkından gelmek çok kolay iken, salt padişahın "ırzını" sakındığı için bundan vazgeçtiğini söyleyerek babasından paşanın şiddetle cezalandırılmasını istemişti. "Ya onu kabul eylen, ya ben kulunuzu makbul eylen" diye de babasının kesin bir tavır takınmasını dilemişti. Beylerbeyilerin davranışlarından son derece ürktüğünü belirten Bayezid, kendisinin topladığı askerleri geri gönderebilmesi için, öncelikle Selim'in yanında bulunan kuvvetlerin dağıtılmasını bir kez daha yinelemişti.[167]

Fakat Kanuni Süleyman, Bayezid'in bu son isteklerini de yerine getirmemişti. Ne Ali Paşa'yı cezalandırmış, ne de Selim'in yanındaki askerleri dağıtmıştı. Yani Bayezid'e göre, Ali Paşa kendisinden daha "makbul" tutulmuş ve Selim'i "kuvvetlendirip" kendi üzerine göndermek düşüncesinden vazgeçilmemişti. Bu durumda, ağabeyinin hazırlıklarını tamamlayıp kendisine "kasd" etmesini beklemektense, önce davranıp Selim'i basmak çok daha iyi olacaktı. Çünkü böylece Bayezid, –ısrarla belirtmeye çalıştığımız gibi – hem başını kurtarmış, hem de ağabeyi engelini ortadan kaldırarak babasından sonra tek vâris olarak imparatorluk tahtına geçmeyi sağlamış olacaktı.

2- SELİM'İN TELAŞI VE KANUNİ'NİN ONDAN TANA OLMASI

Bayezid, ister saltanat tahtını silah gücüyle ele geçirmek, isterse kendisini savunmak, başını kurtarmak amacıyla olsun, büyük bir ordu kurmaya çalışırken Selim de, kardeşine paralel denilebilecek bir biçimde askeri hazırlığa koyulmuştu. Ancak o, Bayezid'in aksine savunma siyasasını seçip tamamıyla babasının korumasına sığınmış olduğundan, hazırlıklarını Kanuni'nin emirlerine ve iznine göre sürdürmekteydi. Bundan dolayı da Bayezid'in asker toplaması, heyecanla izlenen önemli bir sorun oluşturmuşken, Selim'in askeri hazırlığı daha sessiz ve doğal olarak da daha kolay olmuştu.

Daha **Manisa**'da iken, Bayezid'in olası bir saldırısından korkan Selim'in, yolunu değiştirerek **Bursa**'ya geçtiğini ve ancak kardeşinin **Ankara**'dan ileriye yoluna devam ettiğini haber aldıktan sonra **Konya**'ya hareket ettiğini belirtmiştik. Aynı zamanda, kendisini böyle bir saldırıya karşı koruyabilmek için **İzmir**'deki gemilerin toplarını getirtmek gibi bazı girişimlerde bulunduğuna işaret etmiştik. Selim'in bu korku ve kuşkuları **Konya**'ya geldikten sonra da sürmüştü. Hele Cenabi Ahmet Paşa'nın, Bayezid'in ilkbaharda saldırıya geçmesinin beklenmekte oldu-

167) "İmdi muhkem ürkdüm. Ne belâdır çekerim? Bana dahi yazıkdır. Velhasıl Beğlerbeğinin böyle bedbahtlık eylediğünden muhkem şüphelendim. Hele karındaşımın bunca belâsını çekdim, mütehammil oldum, ammâ ki bu ne belâdır?" (Aynı mektup).

ğuna ilişkin haberi, onun kuşkularını büsbütün artırmıştı. Kuvveti giderek artan Bayezid'e karşı koyamayacağını biliyordu. Onun için tek çıkar yol, iş işten geçmeden önce babasının, kendisini savunacak güçte bir kuvvet göndermesini sağlamaktan ibaretti. Aslında Kanuni de bu "uysal" oğlunun her arzusunu yerine getiriyor, onun adamlarını istediği yerlere atıyordu. Nitekim **Konya** Kadısı Haci Ali Ağa'yı görevden alarak yerine Selim'in adamlarından Molla Çelebi'ye vermiş, onun eski **lala**'sı Ali Paşa'yı **Maraş** Beylerbeyliğine ve yeni lalası Mustafa Paşa'nın kardeşini de **Manisa** Sancakbeyliğine atamıştı. Babasının kendisine olan eğiliminden olabildiğince yararlanmasını bilen Selim, şimdi de kardeşine karşı korunmasını diliyordu. Dahası Âli'nin yazdığına göre, kardeşinin kendisine yazdığı "hakaret edici" mektupları da olduğu gibi babasına göndermişti. Ancak elimizde böyle bir mektup olmadığı ve Selim de babasına, Bayezid'in kendisine aşağılayıcı mektuplar gönderdiğinden hiç söz etmediği için, Âli'nin bu kayıtlarını ihtiyatla karşılamamız gerekmektedir. Ne ki Bayezid'in, ağabeyinin korkaklığı ile alay etmekten ve bunu babasına ya da Rüstem Paşa'ya yazdığı mektuplarda dile getirmekten çekinmediği görülmektedir. O, Selim'in kendisinden korkmasını "kölelik" olarak niteliyor ve babasına "Şimden girü dahi korkarsa, birkaç Sancakbeylerin, sipahisiyle yardıma koşasız; **Konya**'da korkarsa nöbetci beğler gönderesiz, nöbetce beklesinler!" diyordu.[168]

Bayezid, sırf "istihza ve tahkir" (alay ve hakaret) için bunları söylerken, farkına varmadan, babasına ve ağabeyine, kendisine karşı alınacak önlemler hakkında fikir vermiş, yol göstermişti. Çünkü Selim de babasından, Bayezid'in saldırısı karşısında **Anadolu**'daki beylerin kendine yardım etmelerini istemeye başlamıştı. Bir mektubunda, "Saadetlü padişahın bu kemter (alçak halli) kullarına olan şefkat ve merhametleri muktezasınca sâbıka defaatla vârid olan mekâtîb-i şerifleri maznunlarından şöyle fehm olunmuşdu ki (merhametleri gereğince bundan önce gelen mektuplarındaki anlatımdan şöyle anlaşılmıştı ki), öte cânîblerin, adaletlü padişahın rızay-ı şeriflerine muhalif, baharda eğer bir fitne ve fesada mübaşeret olup (başlayıp) bu cânibe (tarafa) teveccühleri olursa, **Karaman** Beylerbeyisi Ferhad Paşa bendeleri, emr-i şerifleri üzre vilayet sipahisiyle fesadın defi ve ırz-ı saltanatı siyaneti (koruması) içün bu kullarına mu'avenet (yardım) edeceği" ümidinde olduğunu belirtmişti. Bu arada Ferhad Paşa'nın emrindeki kuvvetlerle deniz seferine gönderileceğine ilişkin haberlere de değinerek seçkin askerlerin yokluğunda kendisine gerekli yardımın yapılamayacağına dikkati çekerek Ferhat Paşa'nın kendi yanında kalmasını istemişti.[169]

168) **Çorum**'dan yazdığı mektup: **TA**, E. 3924/9.
169) **TA**, E. 2397/3.

Kanuni de Selim'in tek başına Bayezid'e karşı koyacak durumda olmadığını biliyordu. Bu yüzden onun isteğini kabul ederek Ferhad Paşa'yı derya seferine göndermekten vazgeçmişti. Fakat Bayezid'in on binleri aşan ordusuna, yalnız **kapıkulları** ve **Karaman**'ın zeamet ve tımar güçleri ile "sadakatleri şüpheli" **sipahiler**'le karşı durabilmek gene de olanaksızdı. İşte bunu dikkate alan Kanuni, Selim'in de Bayezid gibi **"adam yazma"**sını, yani ordu kurmasını emretmişti. Yalnız ona, kardeşi gibi **çiftbozan reâya**'yı değil, daha üstün savaş yeteneği olan, "ata biner, don'a kadir" kimselerden **yevimlü** yazmasını bildirmişti. Gerekli harcamaları karşılamak üzere de "altı kere yüzbin akçelik **terakkı**" vermişti.[170]

Kanuni'nin bu kararı, kardeşler arasındaki taht kavgasının bundan sonraki gelişmesi bakımından çok önemli bir nitelik göstermektedir. Çünkü o, Selim'i asker toplamaya yöneltirken, oğulları arasındaki anlaşmazlığı gidermiş olmuyor, aksine, yakında patlak verecek olan saltanat savaşımını körüklemiş duruma düşüyor ve bu iç savaşta kesin olarak Selim tarafında yer almış oluyordu. İlerlemiş yaşına karşın kendisinin vardığı kararın ve verdiği emirlerin nereye varacağını anlamamış olması kolay kolay kabul edilemez. Ancak, yaşlılık ondaki saltanat hırsını daha da artırmış olmalıdır.

Kanuni, kendisini tahtından edecek saltanat mücadelelerinin başgöstermesinde büyük rol oynayan ihtiyarlığından yakınırken, **Venedik baylo**'su Marino de Cavalli'nin bir girişimiyle birazcık da olsa teselli bulmuştu. Gerçekten, ünlü düşünür Cicerone'nin **De Senectute** adlı yapıtını **Kitâb-ı der-medh-i pîrî** (Yaşlılığa Övgü Kitabı) adıyla Türkçeye çevirterek padişaha sunan M. Cavalli, bununla "pirlik"in yani ihtiyarlığın bir zaaf değil, aksine bir erdemlilik olduğu hakkında Kanuni'ye kuvvetli bir destek vermek istemişti.[171]

Bunun için Şehzade Mustafa olayında olduğu gibi, şimdi de tahtını tehlikede gören padişah, bir iç savaşa yol açacağını bile bile bu biçimde hareket etmekten çekinmemişti. Aslında, Hammer'in de belirttiği gibi "her şeyde güç olan, ancak ilk adımı atmak" idi. Vaktiyle oğlu Mustafa'yı kendi otağında ortadan kaldırtmıştı. Şimdi Bayezid, boğazlatılan ağabeyinden daha başka bir yol tuttuğu için, ona karşı alınacak önlem de elbette biraz farklı olacaktı. Bayezid, tahta tek vâris olarak kalmak için ilkönce ağabeyi Selim'i aradan çıkarmak amacını güttüğüne göre, ona karşı Selim'i güçlendirmek çok daha iyiydi. Eğer Bayezid, bu hazırlıklardan çekinip ağabeyine saldırmaktan vazgeçecek

170) **İtaatnâme**, 36 b; Mustafa Selâniki, **Tarih-i Selâniki**, 75.

171) Ettore Rossi, **Parafrasi Turca del De Senectute presentata a Solimano II Magnifico dal Bailo Marino de Cavalli (1559)**, Roma, 1937.

olursa, –kendisinden sonra Bayezid-Cem mücadelesine benzer bir kardeş savaşının başgöstermesi kaçınılmaz olmakla birlikte– Kanuni, ölünceye kadar saltanat sürmekte devam edecekti. Yok eğer Bayezid, mücadeleden çekilmeyecek olursa, o zaman da Selim aracılığı ile ortadan kaldırılacaktı.

Böylece Selim, Bayezid'e karşı hazırlanmak olanağını bulmuştu. Bayezid **yevimlü** yazarken, **tımarlı sipahiler**'in **kapıkulu** olmak istemelerinden son derece yararlanmış, onlara vaatlerde bulunmuştu. Şimdi Selim de kardeşinin yöntemine uyarak kendi ordusuna katılanlardan kimilerine **ulûfe** dağıtıyor, kimilerine de **tımarlar** ya da **terakki**'ler veriyordu. Yanına geleceklerin ileride **kapıkulu ocakları**'na alınacaklarını ilan ediyordu. Bununla birlikte Selim'in bu davranışıyla, **kapıkulları**'nı ve ocak ileri gelenlerini darıltması olasılığı vardı. Çünkü onların ocağa "yabancı"ların alınmasını iyi karşılamayacakları kuşkusuzdu. Ancak onlar bu anda bunu düşünecek durumda değillerdi. Çünkü Bayezid'in etrafında toplanan **çiftbozan reâya** ve **tımar** erbabının kendilerini kıskandıklarını ve lehlerine işleyen bir sistemi ortadan kaldırmak istediklerini anlamışlardı. Şehzadelerin ordularına katılma, bu yönüyle Selim ile Bayezid arasında bir taht kavgası olmaktan çıkarak, Anadolu halkı ve özellikle **tımarlı sipahiler** ile **kapıkulları** ve ocak ileri gelenleri arasında siyasal bir hak davası biçimini almıştı. Akdağ'ın belirttiği gibi, Bayezid'in yanında toplanan **tımarlılar** ile Türk aristokratik düşüncesinin temsilcileri, yüksek devlet görevlerinin kendilerine açılmasını, yani kendilerinden alınıp **kapıkulları**'nın tekeli altına girmiş olan haklarının geri verilmesini istiyorlardı. Bu durumda eğer kardeşler savaşımı Bayezid lehine sonuçlanacak olursa, Selim veliahtlığı ve saltanat umudunu, Kanuni Süleyman tahtını, **kapıkulları** ile ocaklılar da ayrıcalıklarını yitireceklerdi. İşte bu yüzden ocaklılar, bir ölüm-dirim mücadelesi gözü ile baktıkları bu savaşta, Selim'in **kapıkulluğu** vaadi ile halktan asker toplamasına itiraz etmemişlerdi.

Selim, babasının buyruğu gereğince, bir taraftan **Karaman** halkından cesur kimseler toplarken, öte yandan "yarar yiğitler" yazmak için etrafa adamlar göndermişti. Örneğin, **Dulkadırlılar**'dan Şemseddinoğlu diye tanınan birini **Maraş** taraflarına yollayarak **boy beyleri** ile **zeamet** sahiplerini kendi hizmetine davet etmiş, başka birini de aynı amaçla **Teke-ili**'ne göndermişti. **Konya**'ya yakın beylerbeyilerden de "cebehane ile yarar yiğitler" istemişti. Bu arada **Larende (Karaman)** kalesinden de "bazı mühim olan esbab", silah ve mühimmatın **Konya**'ya gönderilmesi yolundaki isteği kale **dizdar**'ı tarafından yerine getirilmemişti. Durumu haber alan Bayezid, bunu babasına şikâyet etmişti. Ancak onun aktardığına göre **Şam** Beylerbeyi Ahmet Paşa Selim'e

pek çok silah ve mühimmat göndermişti. **Sıvas** Beylerbeyi Ali Paşa ise Selim adına **çiftbozan reâya**'dan asker toplamaya koyulmuştu.[172]

Bayezid, taraftarları aracılığıyla Selim'in girişimlerini haber alıyor ve ağabeyinin, babasının emriyle hareket ettiğini de biliyordu. Bunun için "Selim Han'a gizli gizli bunca terakkıler, gizli cebeler ve yaraklar (silahlar)" verilmesini Kanuni katında şiddetle eleştirmişti. Buna karşın Selim durmaksızın asker yazmayı sürdürmüş, ancak Bayezid'in ordusunun yarısı sayısında bir kuvvet toplayabilmişti. Kanuni Süleyman, Selim'in asker toplamakta güçlükle karşılaştığını öğrenince, **Konya**'ya yakın beylerbeyilerine, kuvvetleriyle birlikte Selim'in hizmetine girmek için hazırlanmalarını emretmişti. Buna göre **Anadolu** Beylerbeyi Cenabi Ahmet Paşa, eyalet askerleriyle **Afyon-Karahisar**'a; **Dulkadriye** Beylerbeyi Ali Paşa **Kayseri**'ye geçecek, **Karaman** Beylerbeyi Ferhad Paşa ile **Adana** Valisi Ramazanoğlu Piri Paşa ise Selim'in emrine göre hareket edeceklerdi. Bu arada **Erzurum, Rum (Sıvas), Van, Halep** ve **Şam** Beylerbeyilerine de askerlerini toplayıp hazır bulunmaları için emirler gönderilmişti.[173]

Kendisine karşı alınan bu önlemleri öğrenen Bayezid, babasına yaptığı şikâyetleri daha da artırmıştı. Kanuni, ona verdiği yanıtta, "Sen de bana inan. Yaramaz kasdım yoktur" diye güvence vermeye çalışmıştı. Bayezid ise "Sultanıma inandım" demiş, ancak mektubuna şöyle devam etmişti: "Ammâ ki etrafta beğlerbeğiler cemiyet idince ve Selim Han dahi böyle fitnelikler itmek ile, âlem yaramaz olmuşdur. İle bahane gerek. Cümle âlem dirler ki: Padişah hazretlerinin Bayezid'e yaramaz kasdı vardır."[174]

Kanuni, beylerbeyilerine gönderdiği fermanda, Selim'i onlara **serdar** atadığını bildirmiş ve onun vereceği her türlü **mansıp** ve **mertebe**'lerin, görevlerin kendisince verilmiş gibi kabul etmelerini emretmişti. Selim de babasının verdiği bu yetkiye dayanarak, beyleri ve **sipahiler**'i kendisine bağlayabilmek için beylerbeyilerine 100.000'er, sancakbeylerine 30.000'er, **zeamet** sahiplerine o/oo 3, ve **sipahiler**'e o/oo 2 akçe **terakkı**'ler vermişti. Ayrıca, başta Lala Mustafa Paşa'nın oğlu olmak üzere Ferhad ve Piri Paşaların oğulları ile diğer birçok kimseye uygun sanlar vermişti.[175]

Artık yalnız Selim ile Bayezid arasında değil, Bayezid ile babası

---

172) Rüstem Paşa'nın arz tezkeresi: **TA**, E. 3924/24; Selim'in mektubu: **TA**, E. 2263; Bayezid'in mektubu: **TA**, E. 6572/3.

173) Âli, Bayezid'in Amasya kalesini zapt etmesi üzerine padişahın bu cemiyetleri emrettiğini söylüyorsa da (**Nâdiru'l-mehârib**, 6 a) aşağıda açıklanacağı gibi Bayezid'in Amasya dizdarını kaleden çıkartması bu hazırlıklardan daha sonradır.

174) **TA**, E. 1397

175) **TA**, E. 5234.

Kanuni Süleyman arasında güven duygusu tümüyle yitirilmiş demekti. Ne ki Selim durumunu güçlendirmişti. Artık Bayezid'e karşı kendisini babasının gönderdiği imparatorluk kuvvetleri savunacaktı. **Ülü'l-emr** olan, yani emirlerine uyulması gereken padişaha karşı hıyanet edenin kendisi değil, kardeşi Bayezid olduğuna inanıyordu. Bu inançla babasına, "Saadetlü padişaha hıyanet iden her kim ise Hüda anı rüsvay eyliye!" diye yazıyordu. Üstelik Kanuni, **Anadolu**'daki beylerbeyilerden sonra **Rumeli** Beylerbeyi Kızıl Ahmetli Mustafa Paşa'ya, askerlerini **İpsala**'da toplamasını ve Sadrazam Rüstem Paşa'ya da, durumu yakından izleyebilmek için **cemiyet** ile **Afyon-Karahisar**'a gitmesini emretmişti.

Görülüyor ki Kanuni, büyük bir sefere hazırlanıyor gibiydi. Rüstem Paşa'nın, Bayezid'e bu **cemiyet**'leri salt Selim ile aralarında olası bir çarpışmayı önlemek için alınmış bir önlem olarak göstermesi, gerçeği yansıtmaktan çok uzaktı. Çünkü bir ihtiyat önlemi için bu kadar geniş çapta hazırlığa, **Anadolu** ve **Rumeli**'yi kapsayan bir seferberliğe hiç de gerek yoktu. Nitekim bu hazırlık, halk kitlelerinin de gözünden kaçmamış ve "sefer-i hümayun"un, Şehzade Bayezid'e yönelik olduğu anlaşılmıştı. Oğluna karşı sefere çıkan bir padişah olarak görünmek istemeyen Kanuni, halk arasında böyle bir kanının yayılmasına bayağı üzülmüş, fakat Rüstem Paşa, "Halkın sözleri çoktur, her kişi bir dürlü söyler... Anların sözlerine itibar yoktur" diyerek padişahı sakinleştirmeye çalışmıştı.[176] Âli'nin aktardığına göre Kanuni, "Bayezid'in aklının azlığını ve saltanat tahtına çıkma yeteneğinden yoksun bulunduğunu ve ihmal edilecek olursa bir büyük fitneye girişeceğini" dikkate alarak ona önce uyarıcı öğütler içeren mektuplar göndermiş, bunların etkisi olmadığını görünce de sefere çıkmaya karar vermişti.

Ancak Rüstem Paşa daha **İstanbul**'dan hareket etmeden önce Bayezid'in **Amasya**'dan çıkarak **Ankara** yakınlarına geldiği haber alınmıştı. Bunun üzerine Kanuni, Üçüncü Vezir Sokullu Mehmed Paşa ile **Rumeli** Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı, **Rumeli** askerlerine ek olarak 2.000 **yeniçeri** ve bir miktar **sekban** ile Selim'in yanına göndermişti (8 Mayıs 1559 / 30 Receb 966).

176) Bayezid'in mektubu: **TA**, E. 3924/18. O, bu mektubunda adamlarının yakalanıp hapsedilmelerinden ve Mekke'de bulunan Kara Şahin adlı adamının başının kesilmesinden şikâyet ediyordu.

V

KONYA SAVAŞI

1- BAYEZİD'İN ÂSİ İLAN EDİLMESİ VE KATLİNE FETVA ALINMASI

Kanuni'nin beylerbeyilerine, Bayezid'in olası bir hareketine karşı hazır olmalarını emretmesi üzerine, **Amasya**'da bulunan şehzade, aşağı yukarı bir çember içine alınmış oluyordu. Bu çemberin yalnızca kuyez tarafı açık kalmıştı. Ancak Bayezid'in bu yönde girişeceği herhangi bir saldırı kendisi için bir yarar sağlamaktan çok uzaktı.

Bayezid de, etrafındaki kıskacın günden güne daraldığını ve **cemiyet**'lerin çoğalması oranında gittikçe kuvvetlendiğini görüyordu. Kendisi için serbestçe hareket edebileceği alan, **Amasya, Tokat, Çorum** ve **Ankara** bölgesiyle sınırlanmış demekti. Bu alanın dışına çıkan adamları, kendi **has**'larının gelirini toplamak için gönderilmiş de olsalar, tutulup hapsedilmekte, dahası bir kısmı da öldürülmekte idi. Fakat bu önlemler ve baskılar bile Kanuni ile Selim'in umut ettiklerinin aksine, Bayezid'i korkutup sindirmeye yetmemişti. O, "ırzının pâyimal olduğu", yani onurunun ayaklar altına alındığı kanısıyla sonuna kadar dayanmaya niyetli idi. Bu amaçla da Selim'in padişah babasının yardımıyla imparatorluk güçlerini toplayıp kendi üzerine saldırmasını beklemektense, etrafındaki çember daha da daralmadan onu parçalayıp dışarı çıkmaya karar vermişti. Öncelikle de **Amasya**'yı tamamıyla kendi yönetimi altına almak gereğini duymuş ve padişaha bağlı kaldığı anlaşılan kale **dizdar**'ını uzaklaştırarak yerine kendi adamlarını yerleştirmiş ve kaleyi savunacak önlemler almıştı.

Öte yandan Bayezid, ordusu günden güne büyüdüğünden yeni gelenleri **Amasya**'da yerleştirmekte güçlüklerle karşılaşmıştı. Babasına haber vermeden böyle bir kuvvetin başında şehirden çıkacak olursa, Selim'in etrafında toplanmış olan beylerbeyilerin kendisine karşı koymaları olasılığı da vardı. Oysa, askerlerden bir kısmını silahlanmaları için yakın bölgelere göndermiş olduğundan, onları derleyip toparlamak ve son hazırlıklarını tamamlayabilmek için biraz

zaman kazanmak zorunda idi. Bu yüzden babasına, **Amasya**'ya sığmadığını ve askerini besleyebilmek için dışarıya çıkmak gereğini duyduğunu bildirmiş ve "muradım yaramazlık değildir" diye de eklemişti.[177]

Kanuni, Bayezid'in bu başvurusunu Sadrazam Rüstem Paşa'ya göndererek onun görüşünü almak istemişti. Sadrazamın kanısına göre Bayezid, askerlerini **Amasya**'da rahatlıkla besleyebilirdi. Çünkü yıllar önce Yavuz Selim ve son olarak Kanuni de **İran Seferi** dönüşlerinde ordu ile orada kışlamışlardı. Doğrudan doğruya Bayezid'den kötü bir hareket beklenmese de, etrafında toplanan bazı kimseler onu kötülüğe kışkırtmakta, "âlemi fesada vermek" istemektedirler. Bunun önüne geçebilmek için gerek Bayezid'e gerekse yıllardır "Padişah hazretlerinin dirliğini yiyen," devlet hizmetinde saçlarını ve sakallarını ağartmış olan lalasına, defterdarına ve öteki adamlarına mektup ya da "Hükm-i şerif (padişah buyruğu)" gönderilip kendilerine gerekli uyarılarda ve öğütlerde bulunulmalı idi.[178]

Rüstem Paşa'nın bu önerisi, onun olayı ne kadar dar bir açıdan değerlendirdiğini göstermesi bakımından işaretlenmeye değer. Kardeşler çatışması bu denli alevlenmiş, ok yaydan çıkmışken o zamana kadar denenmiş olan yöntemin sürdürülerek Bayezid'e mektuplar ve padişah emirleri gönderilmesinin hiçbir olumlu sonuç doğurmayacağı kuşkusuzdu. Nitekim padişahın, sadrazamının bu önerisi üzerine yazdığı mektup da bir yarar sağlayamamıştı.

Bayezid, 14 Nisan 1559 (6 Receb 966)'da 15.000 kişilik bir kuvvetle **Amasya**'dan hareketle 4. konakta **Çorum**'a varmış, orada da fazla kalmayarak **Ankara**'ya gelmişti. Bu sırada babasına mektup yazmaya devam etmişti. "Kulunuzam, kurbanınızam, ayağınız türabıyam. Canım ve başım yolunuza fedâ ola!" diye çok içtenlikli ve saygılı bir ifade taşıyan mektubunda kendisinin kötü bir maksadı olmadığını bir kez daha yineliyordu. Ama sözlerini şöyle sürdürüyordu: "Ammâ ki şüphelendim, karındaşımın yanında bunca beylerbeyiler **cemiyet**-i asker ile benim kasdıma envaı tedarikler eylediler. Ben Sultanıma nice kere dimiş idim ki, bu **cemiyet**'lerin sonu bir fesada varur deyu... Nice idem, neyliyem? Bana envaı zulümler eylediniz, ben ne denlü eyiliğe kasd eyledim ise beni halime komadınız; zaruri beni ür-

177) **TA**, E. 8531. Bir arz tezkeresi olan bu belgeden, kendilerine uyarı niteliğinde hükümler gönderilen Bayezid'in defterdarı ile kapıcıbaşının onu desteklemekten vazgeçtikleri anlaşılıyor. Ancak, Bayezid Selim yanlısı davranışları yüzünden onları idam ettirmiştir.

178) **Aynı belge.** Rüstem'in bu kanaati Kanuni tarafından da benimsenmiştir. Öyle ki Şah Tahmasb'a yazdığı mektuplarda da Bayezid'in etrafındaki fesadçıların kışkırtmasıyla hareket ettiğini belirtmiştir.

küddünüz. Karındaşımın yanına bunca beylerbeyiler ve **sipahiler** icâzet virirsünüz, benim yanıma bir ma'zul (görevden alınmış) **sipahi** geldiğine razı değilsiz!" Böylece babasının Selim'i tutmasından yakınan Bayezid, ağabeyinin bir saldırısından kuşkulandığı için, bir önlem olarak **Amasya**'dan çıkıp **Çorum**'a gittiğini, fakat kuraklık yüzünden orada yeterli çayır bulamadığından **Ankara** taraflarına geldiğini belirtiyordu. Burada "bir ay mikdarı eğlenmek" niyetinde olduğunu da açıklıyor, babasından bu hareketinden ötürü incinmemesini diliyor ve "muradım üzre ben kulunuzu teselli iderseniz emr-i şerifinize muhalefetim yokdur" diyordu. Bayezid, babasının şarap içiyor diye kendisinden şikâyet etmesine, "Ben şarap içmezem, şarap içeni dahi sevmezem. Lanet şaraba ve şarap içene!.." diye yanıt veriyordu. Ve mektubunu "Gerçi günahım çokdur ammâ ki Padişahımın lutfuna ve keremine ve şefkatine itimadım tamdır. Ümmiddir ki cümle günahımı af idesiz. Kulunuzam kurbanınızam, ayağınız türabıyam" diye bitiriyordu.[179]

Bayezid'in o zamana kadar yazdığı mektupların aksine bu kez kullandığı yumuşak ifade çok çarpıcıdır. Bununla birlikte onun, asker toplamasına neden olan eski şikâyetlerini yinelediği de görülmektedir. Mektubun ağırlık noktası da, herhalde "**murad**"ları yerine getirilip teselli edilecek olursa, bundan sonra babasının buyruklarına karşı çıkmayacağını, muhalefeti kalmayacağını belirten tümce olmalıdır. Ona göre sonunda büyük bir karışıklığa, fesada yol açacak olan askeri hazırlıklar, **cemiyetler** hemen dağıtılmalı ve **Amasya**'ya giderken tekrarlayıp durduğu **murad**'ları yerine getirilmeliydi. Bunlar gerçekleşirse kendisi de askerlerini dağıtacak ve padişah buyruklarına uyacaktı. Yok umdukları olmazsa, öteden beri vurguladığı gibi kendi geleceğini düşünmek zorundaydı; kendini savunmak için de her hareketi doğal ve yasal görüyordu.

Denilebilir ki Bayezid'in **Ankara**'dan babasına gönderdiği bu son mektup bir silah bırakışma önerisi niteliğindeydi. Öneri kabul edilirse **cemiyetler** dağıtılacak, başgösteren iç savaş önlenebilecekti. Fakat Kanuni, oğlunun bu önerisini kabul etmemişti. Çünkü Bayezid'e güvenemiyordu. Aslında gerek baba, gerekse oğul birbirlerine karşı içtenlikli davranmıyorlardı ve geri çekilmek niyetinde de değillerdi. Böylece tarafların savaş alanında karşı karşıya gelmeleri kaçınılmazdı. Nitekim Bayezid **Çorum**'a geldiğinde, kendisine bu girişimlerinden vazgeçerek ordusunu dağıtmasını tavsiye eden Şehzade Mustafa'nın ağalarından Veli'yi idam ettirmekten ve gene aynı nedenle **Ankara**'da kadıyı hapse

179) **TA**, E. 3924/16.

attırmaktan çekinmemişti. Öte yandan **ulûfe** konusunda boyuna kendisini sıkıştıran askerlerini susturabilmek için **Amasya, Sinop, Tokat, Sonisa** (bugünkü **Taşova**), **Niksar, İskilip** ve **Ankara** halkından "borç ve yardım diye nice bin **filori**" toplatmak gereğini duymuştu. Bu sırada adamlarının bazı yerlerde halka baskı yapmalarının, zor kullanmalarının da önüne geçememişti. Bütün bunlara karşın onun yanına gönderilen bir **casus**'un getirdiği habere göre, **ulûfe**'leri tam olarak ödeyemediği için ordusunda yakınmalar başlamıştı.[180]

Kanuni Süleyman, bunları haber alınca "Bayezid üzerine varmayı" kararlaştırmıştı. Padişah, Sokullu Mehmed Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı bir miktar kuvvetle hemen Selim'in yanına göndermiş, **Anadolu**'daki beylerbeyilerine de **Konya**'da toplanmalarını emretmişti. **Anadolu, Karaman** ve **Maraş** Beylerbeyilerinden başka **Sıvas** Beylerbeyi Ali Paşa'nın da Selim'in yanına gitmeleri öngörülmüştü. **Sıvas**'ın savunmasız kalmaması için de **Erzurum** Beylerbeyi Ayas Paşa'dan, kendi kardeşi **Şarki-Karahisar** Beyi Mahmud komutasında "300 **kul** ile bir miktar **tüfekçi**" göndermesi istenmişti.

Bundan başka Kanuni, Selim'e bir savunma savaşını kabul etmesini, yani **Konya**'da kalıp Bayezid'in saldırısına karşı koymaya hazırlanmasını buyurmuştu. Çünkü "**Konya** tahtı, ulu âdil padişahlar tahtı" idi; başta Mevlana Celaleddin Rumi olmak üzere "anda yatan **ehlü'l-lahın**" ruhsal güçleri padişah taraftarları için en büyük mânevi bir destek olacak, âsilerin gözlerini kör edecekti. Padişah bu konuda gönderdiği **hüküm**'de, savaşta ölecek Selim yandaşlarının **şehid**, Bayezid taraftarlarının ise **eşkiya** sayılacağını bildirmiş, din bilginlerinin Bayezid'in ve onun askerlerinin katledilmelerinin **helal** olduğuna ilişkin **fetva** verdiklerini de açıklamıştı.[181]

Kanuni Süleyman'ın, oğlu Mustafa'dan sonra Bayezid'i de öldürmeye karar verip buna ilişkin **fetva** alması, üzerinde önemle durulması gereken noktalardan biri olsa gerektir. Tarihçi Âli ve olayı ona dayanarak aktaranlar böyle bir **fetva**'dan hiç söz etmedikleri için, Bayezid'in **İran**'da katledilmesi sorununu ve onun taraftarlarına karşı girişilen kovuşturmaları açıklamada güçlük çekmişlerdir. Oysa yalnız **İtaatnâme** yazarı değil, **Vekayi-i Sultan Bayezid maa Selim Han** adıyla Farsça manzum bir yapıt yazan Ârifî ile **Konya Savaşı**'na ilişkin **Cengnâme** adını taşıyan bir yapıtı bulunan Derviş Çelebi de, Kanuni'nin Bayezid ve yandaşlarının öldürülmelerinin din yönünden **vâcib** (gerek-

180) **Nâdiru'l-mehârib**, 6 b; **İtaatnâme**, 38 b.
181) **TA**, E. 5492; **İtaatnâme**, 39 a; Savaştan sonra Selim'in babasına mektubu: Feridun Bey, **Münşeatü's-Selatin**, II, 21 vd.

li) olduğu hakkında **Fetva** aldığından söz etmektedirler.[182] Ancak bu yazma eserler, şimdiye kadar yararlanılmadan kaldıkları gibi, Busbecq'in basılı kitabında bu konudaki kaydına da her nedense dikkat edilmemiştir.

O dönemi yaşamış kişilerin birbirlerinden bağımsız olarak verdikleri bilgiler Kanuni'nin âsi saydığı oğlunu ortadan kaldırmaya karar verdiğinde bunu yasallaştırmak için **fetva** aldığında kuşku bırakmamaktadır. Kaldı ki bunun en sağlam kanıtı olan **fetva** örnekleri de **Sultan Bayezid nâm Şehzade hakkında mevâlinin virdikleri Fetvâdır** başlığı altında toplu halde bulunmaktadır.[183]

Bu **fetva**'lara göre Kanuni oğlu Bayezid'i artık âsi olarak görmektedir. Çünkü şehzade, padişahın buyruklarına uymayarak asker toplayıp bazı kaleleri ele geçirmiş ve borç alma biçiminde de olsa **reâya**'nın, halkın mallarına zorla el koymuştu. Bundan ötürü Kanuni, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin görüşünü almak için ona başvururken, evvelce Mustafa olayında olduğu gibi, oğlunun suçunun karşılaştırılacağı kurgusal bir olaydan değil, doğrudan doğruya olgulardan söz etmek gereğini duymuştu. **Fetva**'yı kendi oğlu için istediğini belirterek sorunu şöyle anlatmıştı:

– "Adaletle davranan bir sultanın oğullarından biri, onun buyruklarının dışına çıkarak bazı kaleleri ele geçirse, kimi yerlerde halka salma salıp zorla alsa ve asker toplasa, onların herhangi bir yolla ortadan giderilmesi olanağı bulunmadığı için de adam öldürmeye başlasalar, sınup toplulukları dağılıncaya değin katlleri şer'an helal olur mu?"

Bu soruya dönemin ünlü müftüsü Ebussuud:

– "El-cevap: Helaldir. **Kur'an**'daki hükümlerle belirlenmiştir, şeriatın bir hükmüdür ve yüce din bilginlerinin görüşleri de böyledir. Katle girişenleri katlederek, zayıf durumdakileri de Allahın buyrukları ve hayır dua ile yola getirip fitne ve karışıklığı gidermek için çalışmak gerekir" **diye fetva** vermişti.[184]

Bununla birlikte Kanuni, **fetva**'nın kapsamını Bayezid yandaşlarını da içerecek biçimde genişletebilmek için yeniden Ebussuud'a ve başka din bilginlerine başvurmak gereğini duymuştu. Gerçi müftüye başvururken "sınub cemiyetleri dağılıncaya değin" diyerek yalnız Bayezid'in değil onun yanında toplananların da katledilmelerinin **şeriat** açısından **vâcib** (gerekli) olup olmadığını sormuştu. Ama şeyülislamın buna ilişkin yanıtı olumsuz olmamakla birlikte tamamıyla açık da de-

182) Ârifî'in yapıtı: Topkapı Sarayı Ktb. Revan, Mk. 1540; Derviş Çelebi'nin yapıtı: **Dizfull Münşeatı**, 119 a -122 a.

183) Fetvalar, Bayezid–Veliyüddin Ef. Ktb. no. 3216'daki Mecmuanın 6. bölümünü oluşturmaktadır (Vr. 67 b - 69 b). Metin: Ek: X.

184) Fetva'nın özgün metni: Ek: X.

gildi. Bu yüzden padişah, müftü ile birlikte **kazaskerler**'e ve öteki din bilginlerine yaptığı ikinci başvuruda Bayezid'i tutanlardan, ona yardım eden **tayfa**'dan söz ederek sorunu şöyle belirlemişti:

– "Bir tayfa, adaletle davranan bir sultanın buyruklarına uymaktan ayrılarak bazı kaleleri ele geçirse, kimi yerlerde halka salma salıp zorla alsa ve adam öldürmeye girişseler, onlara kendi istekleriyle mal verip yardım edenler ya da bunlara kılıç çekmek helal değildir diyenler de, onlar gibi kabul edilip öldürülmeleri **şer'an** helâl olur mu?"

Padişahın bu yoldaki **fetva** isteğine, **Rumeli** Kazaskeri Hamid, **Anadolu** Kazaskeri Mehmed, eski kazaskerlerden Abdurrahman Çelebi ile Sinan Efendi, **İstanbul** Kadısı Mustafa ve diğer bazı kadı ve **müderris**'ler hükümdara itaatten ayrılıp **bâği** yani âsi olan bir tayfanın katledilmesinin şeriat yönünden **vâcib** olduğu yanıtını vermişlerdi.

Ebussuud Efendi ise bu konuda kendisine yöneltilen soru karşısında Bayezid'e yardım edenleri 2 gruba ayırmayı yeğlemişti. Şehzadeye eylemli olarak mal vererek ya da sözle yardım edenler, eğer onun askerleri arasına girmemişlerse, tövbe edip doğru yola girinceye kadar hapsedilmeli. Bayezid etrafında toplananlara karşı savaşılmaz, onlara kılıç çekilmez diyenler ise, **Kur'an**'ın açık hükmünü inkâr edip kâfir oldukları için katledilmelidir.[185]

Alınan **fetva**'lar, âsi kabul edilen Bayezid ve taraftarlarına karşı açılan savaşı din yönünden meşru saymakla kalmıyor, aynı zamanda aslında kardeşler arasında bir taht kavgası olan olayı, adaletli bir padişaha karşı başgösteren ayaklanma niteliğine de dönüştürüyordu. Böyle bir ayaklanmaya kalkışanlar, padişah oğlu da olsalar, kuşkusuz ki bunun cezasını çekmeli idiler. Dolayısıyla Bayezid daha çarpışmadan önce kuramsal olarak savaşımı yitirmiş, **şeriat** bakımından mahkûm edilmişti. Bundan sonra, sorun, bu hükmün yerine getirilmesinden ibaretti. Bunun zamanını da onun gerçekte göstereceği dayanıklılık belirleyecekti.

2– BAYEZİD'İN YENİLGİSİ

Selim, babasının, **Konya**'dan ayrılmaması yolundaki emrini alınca, bir savunma savaşı için hazırlanmaya başlamıştı. Öncelikle değişik yerlerde kuvvetlerini toplamış olan beylerbeyilerin kendi yanına gelmeleri için hükümler göndermiş ve lalası eski Maraş Beylerbeyi Ali Paşa'yı birkaç bin kişilik bir kuvvetle Bayezid'in olası bir saldırısını durdurmakla görevlendirmişti. Kendisi de otağını kent dışındaki **Cembağı**'nda kurdurtmuştu. Bununla birlikte hâlâ umutsuz görünüyor, kü-

185) Metin: **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları, 965, mesele, s. 191.**

çük kardeşinin karşısında başarılı olamayacağından korkuyordu. Bu yüzden emrindeki adamları kendisinin korkusunu gidermeye, moralini düzeltmeye; **remil ilmi**'ne başvurarak ve birçok da **Hadis** aktararak Bayezid'e üstün geleceğine inandırmaya çalışıyorlardı. Bu çabalar ve desteklemelerle bir dereceye kadar heyecanını gideren Selim, Mevlana'nın türbesini de ziyaret edip zafer için dua ettikten sonra, büyük bir törenle **Konya**'dan çıkıp otağına girmişti.[186]

Diğer taraftan Bayezid, babasının kendisini **âsi** ilan edip katline karar verdiğini öğrenince, artık her şeyin yalnız kuvvetle çözülebileceğini anlamış ve Selim son hazırlıklarını tamamlamadan önce süratle hareket edip sonuç alabilmek için hemen **Ankara**'dan **Konya** üzerine yürümüştü. Selim'in **karakol**'la görevlendirdiği Ali Paşa onun ilerleyişini durduramamıştı. Böylece Bayezid, **Akşehir - Ilgın** üzerinden 29 Mayıs 1559 (21 Şaban 966)'da **Konya**'ya bir konak uzaklıktaki **Keykuş** mevziine gelmişti.[187]

Kardeşler arasındaki taht kavgası, onu izleyen 30 Mayıs Salı günü bir iç savaşa dönüşmüştü. Görünürdeki koşullar Selim'in lehine idi. Çünkü ordusu, 30.000 kişi olarak gösterilen Bayezid kuvvetlerine sayıca çok üstündü. Aynı zamanda vezir ve beylerbeyi gibi deneyimli komutanların emrinde bulunan bu ordu, düzenli **kapıkulu** ve eyalet askerlerinden oluşmuştu. Bu nedenle de Bayezid'in genellikle düzenli eğitim görmemiş, teçhizatları noksan ve disiplinden yoksun askerlerine karşı daha iyi savaşacak düzeyde idi. Bundan başka Selim, kendisi için en uygun bir yerde ordugâhını kurmuş ve ordusunu istediği düzene sokmuştu. Lala Mustafa Paşa'nın önerisi gereğince **sağkol**'a **Anadolu** Beylerbeyi Cenabi Ahmet Paşa'yı, **solkol**'a **Karaman** Beylerbeyi Ferhad, **Maraş** Beylerbeyi Ali ve **Adana** Hakimi Ramazanoğlu Piri Paşaları koymuş, kendisi de lalası ile birlikte merkezde yer almıştı.[188]

Bayezid de Selim kuvvetleriyle karşılaşınca hemen savaş düzenine geçmişti. İnsan, silah ve malzeme koşullarının tamamıyla Selim'in lehine olmasına karşın Bayezid'de de, ağabeyinde bulunmayan manevi bir üstünlük, büyük bir istenç ve cesaret vardı. Selim zafer kazanmayı **remil**'den beklerken, o, sonuçtan emin bir halde savaşa girişiyordu. Nitekim "Başkomutan"ın bu yetenekleri askerlerine de yansımış ve daha sa-

---

186) Âli, **Nâdiru'l-mehârib**, 6 b; **KA**, 76 a; Derviş Çelebi, 120 a. Bu konuda bir remilci tarafından saraya sunulan "tebşirnâme" (müjde): **TA**, E. 1698.

187) Selim'in mektubu: Feridun, **Münşeatü's-selâtin**, II, 22 (Burada tarih, sitte ve seb'in ve tıs'amle diye 976 olarak gösterilmişse de bunun bir okunuş yanlışı olduğu anlaşılıyor, 966 olmalıdır). Krş. **İtaatnâme**, 45 a; **KA**, 76 a; Derviş Çelebi, 119 b.

188) Selim'in mektubu, Feridun, II, 22; **İtaatnâme**, 46 a. Peçevi, Sokullu Mehmed Paşa'nın da bu savaşta Selim taralında yer alıp alay düzenlediğini öne sürüyorsa da (I, 392), aşağıda görüleceği gibi Sokullu savaştan çok sonra Selim'le buluşmuştur.

vaşın başlangıcında büyük bir başarı kazanılmıştı. Bayezid, ilk hamlede Selim'in sol kanadı üzerine yüklenmiş ve burada bulunan **Karaman** askerleri karşı duramayıp kente, **Konya**'ya doğru kaçmaya başlamışlardı. Böylece Selim'in ordusunda başgösteren bozgun güçlükle önlenebilmişti.

İlk günkü savaş öğleye kadar sürmüş ve bu arada tarafların kayıpları 8.000'e ulaşmıştı. Bundan sonra her iki ordu da mevzilerine çekilmişti. Ertesi 31 Mayıs Çarşamba günü sabahı Bayezid, "top ve tüfeng irişdiği" yere kadar ilerleyerek gene Selim'in sol kanadına karşı büyük bir saldırıya girişmişti. Fakat buradaki Piri Paşa iki yerinden yaralandığı halde geri çekilmemiş, Lala Mustafa Paşa da bir miktar kuvvetle bu kola yardıma koşmuştu. Bunun üzerine Bayezid, **sağkol**'dan hücumu durdurup, soldan Selim kuvvetlerinin sağında bulunan Anadolu askeri üzerine saldırmıştı. Ancak, o gün gerçekten büyük bir kahramanlık gösteren Lala Mustafa, buraya da yetişmeyi başarmış ve Bayezid'i geri çekilmek zorunda bırakmıştı. Bu durumda üstünlük Selim tarafında kalmıştı. Fakat ona yardım eden **Ankara** Sancakbeyi Yahya Bey ile **Tarsus** Beyi Ferruh Bey ve **zeamet** sahiplerinden birçoğu hayatlarını yitirmişlerdi. **Karaman** ve özellikle **Anadolu** askerleri de bir hayli zayiat vermişlerdi.[189]

Bayezid ise **mirahur**'u Hasan Ağa da dahil olmak üzere askerlerinden büyük bir kısmını kaybetmişti. Kendisi de ordusunun bozulduğunu görünce, daha fazla direnmeden toplayabildiği kuvvetlerle derhal savaş alanından çekilmişti. Bunun üzerine Selim kuvvetleri pek çok teçhizat ve mühimmat ele geçirmişlerdi. Âli'nin anlatımına göre, savaş meydanı öldürülen Bayezid kuvvetlerinin kellelerinden yapılmış "nice yüz burç ve bedenler"le dolmuştu. Sarı Abdullah Efendi'nin kaydına göre de 10 **sancak**'tan oluşan "aday-ı pür-nifak" yani Bayezid ordusunda 7 **sancak** kırılmış, 3'ü de püskürtülmüştü.[190]

Şehzadeler arasındaki taht kavgasını, hizmetinde bulunduğu Selim'den yana bir dille anlatan Gelibolulu Âli'ye göre Bayezid, kutsal evliyalar diyarı olan **Konya**'yı kana bulamakla, suçunu ve günahını bir kat daha artırmıştı. O, âsi Bayezid'in suçlarını şöyle sıralıyor:

"Öncelikle babasına isyan etti. İkinci olarak büyük kardeşine kılıç çekti. Üçüncüsü, yolkesen çapulcuları yanına toplayarak onların kötülüklerini kendisine de bulaştırdı. Dördüncüsü, evliya mezarlıklarının topluluğu olan Konya kentinin temiz toprağını hiç duraksamaksızın âsilerin leşleriyle kirletti."[191]

---

189) Ayrıntılı bilgi: Derviş Çelebi, 120 b vd. Selim, babasına gönderdiği mektupta Lala Mustafa'nın hizmetini övgüyle anmaktadır (Feridun, II, 23); **Nâdiru'l-mehârib**, 8 b.

190) Vr. 297 b.

191) **KA**, 77 a.

VI

BAYEZİD'İN İRAN'A SIĞINMASI VE ÖLDÜRÜLMESİ

1- BAYEZİD'İN AMASYA'DAN AYRILIŞI

Selim, Bayezid karşısında ummadığı bir yengi kazanmıştı. Babasına zafer müjdesini, savaştan 2 gün sonra, 2 Haziran (25 Şaban)'da bildirmişti. Bayezid'e artık bir oğul olarak değil, bir **âsi** diye bakan Kanuni kuşkusuz ki bu **muştu**'dan memnun kalmıştı. Bunun bir belirtisi olarak da **Konya Savaşı**'nda yararlıkları görülen **yeniçeriler**'i gönendirmek için 300 **akçe** göndermişti.[192] Bununla birlikte taht kavgası henüz tam anlamıyla kazanılmamıştı. Gerçi Bayezid savaşı kaybetmisti ama kuvvet toplayarak yeniden mücadeleye girişmesi de mümkündü. İşte bunu dikkate alan Kanuni Süleyman, Bayezid'in hareketini daha yakından izleyerek gerektiğinde doğrudan doğruya bu mücadeleye katılmak için **Anadolu** yakasına geçmeye karar vermişti. Bu amaçla da 5 Haziran 1559'da Sadrazam Rüstem Paşa ile birlikte **Üsküdar**'da kurulan **otağ-ı hümayun**'a girmişti.

Bayezid, oğlu Orhan'la birlikte savaş alanından süratle ayrılmış ve yanında kalan 40-50 kişi ile **Amasya**'ya dönmüştü.[193] Başta Âli olmak üzere kaynaklarımızın birçoğu, onun **Amasya**'ya döndükten sonra, babasına mektup yazarak bağışlanmasını dilediğini, fakat bu mektubun yolda Lala Mustafa'nın adamları tarafından ele geçirildiğini ve **İstanbul**'a ulaşmadığını yazmaktadırlar. Hatta Peçevi, bu af mektubunda Lala Mustafa'nın hainliğinden söz edildiğini de eklemektedir. Aslı elimizde olmadığından Bayezid'in babasından ne biçimde af dilediğini saptayamıyoruz. Bununla birlikte o, Rüstem Paşa'ya gönderdiği bir mektupta, "Allahın iradesiyle beliren cesareti"nden ötürü babasına birbiri arkasına "tazarrunâmeler" yani özür dileyici mektuplar gönderdiğinden bahsetmektedir. Ancak Kanuni'nin ifadesinden de bu mektupların onun eline geçtiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada da Lala Mustafa'ya yükletilen yük oldukça abartılı görülmektedir.

---

192) **BA, Mh.** III, Vsk. 54 ve 56.
193) **TA,** E. 5997

Bayezid'in özür dilemesine ve pişmanlığını belirtmesine acıyan Kanuni, ona, kendisini kandırıp aşağılayıcı bir yola sürükleyen etrafındaki fesadcı adamlarını katlettirmesi gerektiğini bildirmiş ve ancak o zaman hatasından ve yanlışından vazgeçip affedebileceğini vurgulamıştı.[194] Bunun üzerine Bayezid, Selim'le mücadelesinde ondan ve dolayısıyla padişahtan yana tavır takındıklarından ötürü kendisince "fitne ve fesad ehli" olan defterdarı ve kapıcıbaşısı ile gene kendi adamlarından üçüncü bir kişinin başlarını kestirtmişti. Böylece görünüşte babasının buyruğuna uyduğunu göstermek istemişti. Fakat ordusunu dağıtmadığı gibi, kuşkusuz yanında kalanları besleyebilmek için "halka salgun (salma) salub, davarların alub," mallarını ve ellerindekini "yağma" etmeyi sürdürmüştü. Ancak öte yandan da **Amasya** Müftüsü Muhiddin Cürcâni ve Vaiz Hayreddin İcadi'yi babasına yazdığı bir mektupla **İstanbul**'a göndermek gereğini de duymuştu.[195] Bunlar Rüstem Paşa'nın da yardımıyla kendisinin affedilmesine çalışacaklardı.

Kanuni'ye gelince, o artık "fiili kavline muvafık ve bâtını zâhirine mutabık", yani eylemi sözüne uygun olmayan ve içi dışına uymayan Bayezid'i **şeriat**'ın gereğince artık affa layık görmüyordu. Kendisine gönderilen padişah buyruklarına göre davranmadığı için de hakkından gelmeyi "mühimmat-ı din ve devletten (devletin ve dinin en önemli işlerinden)" sayıyordu.[196] Bu nedenle âsi oğlunun katli için almış olduğu **fetva**'yı uygulamak kararında idi. Çünkü Âli'nin de belirttiği gibi, Bayezid yalnızca babasına karşı çıkmakla kalmamış, aynı zamanda büyük kardeşi olan Selim'e kılıç çekmiş, evliyalar kenti sayılan **Konya** sokaklarını savaşta ölenlerin kanlarıyla kirletmişti. Bütün bu nedenlerle Kanuni Süleyman büyük oğlu Selim'e, kardeşi Bayezid'i ele geçirmesini emretmişti.[197] Aynı zamanda ona, "1 akçe **dirlik**'ten beylerbeyiliğe, belki vezaret rütbesine varınca" uygun gördüğü kimselere görevler ve san'lar verme yetkisini de tanımıştı ki o tarihe gelinceye kadar hiçbir şehzadeye ve **serdar**'a, bu denli yüksek san'lar dağıtma yetkisi verilmemişti. Bu sırada Sokullu Mehmed Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa, **Hacıbektaş**'ta bulunan Selim'in yanına varmışlardı. Bunun üzerine Selim, babasının buyruğu gereğince 13 Haziran (7 Ramazan)'da **Amasya**'da bulunan Bayezid'in üzerine yürümüştü.[198]

---

194) Kanuni'nin mektubu: Feridun, II, 26 vd.

195) H. Hüsameddin bu heyetin İstanbul'a gönderilmesini Konya Savaşı'ndan önce göstermekte (III, 318) yanılmış olmalıdır. Çünkü 16 Temmuz 1559 (10 Şevval 966) tarihli bir hüküm'de gelecek kişiler için bir ev hazırlatılması emredilmektedir (Mh, III, 119) ki Bayezid'in Amasya'dan ayrılmasından sonraya rastlamaktadır.

196) Selim'in Tahmasb'a mektubu: Feridun, II, 34 vd.; Nâdiru'l-mehârib, 11 a.

197) Mh, III, Vsk. 1, 37 (Metin: Ahmet Refik, TOEM, 36, s. 707 vd).

198) Nâdiru'l-mehârib, 11 b.

Bu arada Bayezid'in "at ve katır ve asker" toplayabilmek için halka yeni salmalar uyguladığı, bu yüzden de **Amasya** halkının göç etmeye başladığı haber alınmıştı. Bunun üzerine Kanuni, onun yakalanması ya da firarına engel olunması için yeni önlemler almak gereğini duymuştu. Sokullu Mehmed Paşa'ya gönderilen yeni hükümlerde, eğer Bayezid "yukarı câniblere teveccüh ederse", yani **Karadeniz**'e ya da **Kafkaslar**'a yönelecek olursa önünü kesip ele geçirmesini, yok eğer **Amasya**'dan çıkmayacak olursa Selim'in etrafında toplanan tüm kuvvetlerle üzerine yürüyüp "hakkından gelmelerini" buyurmuştu. Buna koşut olarak sınır boylarındaki beylerbeyilerine de Bayezid'in kaçmasına engel olmaları için hükümler gönderilmişti.[199] Çünkü Rum Beylerbeyi Ali Paşa, onun **Şirvan** taraflarına gitmesi olasılığından söz etmişti. Gerçekten de Bayezid'in **İran**'a ya da **Arabistan**'a kaçması, veya büyükbabası Yavuz Selim'i taklit ederek **Kırım**'a geçmesi olasılığı vardı. Bunu önlemek için **Sıvas** Beylerbeyi Ali Paşa, Bayezid'in yolunu kesmekle görevlendirilmişti. Aynı amaçla **Diyarbakır, Van, Şam, Basra** ve **Erzurum** Beylerbeyilerine de gerekli **hüküm**'ler yazılmıştı. Aynı zamanda **Karadeniz** yalılarının korunması için **Trabzon** Sancakbeyine ve **Sinop**'tan **Trabzon**'a kadar yalılarda bulunan kadılara ve ayrıca **Kefe** Beyi ve Kadısı ile **Kırım** Hanı Devlet Giray'a da birbiri arkasına **hüküm**'ler gönderilmişti.[200]

Padişah, **Diyarbakır** Beylerbeyine verdiği buyrukta, Bayezid'in Selim üzerine yürüyüp "İslam ehli ile ceng idüb", firar ettiğini bildirerek ondan, kuvvetlerini toplayıp **Malatya** geçidine gelmesini ve uygun bir yerde etrafı gözetmesini ve Bayezid'in davranışlarını kollayarak eğer herhangi bir tarafa yönelecek olursa "arkuru yoluna varıp" yani ansızın yolunu kesip hakkından gelmesini istemişti. Devlet Giray'a gönderdiği hükümde ise, Bayezid'in gemi ile **Kefe** ya da **Çerkes** taraflarına gitmesi olasılığının bulunduğunu belirterek, o yöreleri ve Çerkeslerin bulunduğu semtleri gereği gibi gözetmesini ve eğer şehzade, yanındaki çete ya da gemi ile o yöreye gelecek olursa "mecal vermeyip ele geçirmesini" emretmişti.

Bundan başka Kanuni, Sokullu Mehmed Paşa'ya, âsilerin izlenmesinde yararlığı görülen **yeniçeri, bölük halkı** ve öteki askerlere armağanlar ve **terakkı**'ler verileceğini de bildirmişti. Bununla birlikte padişah özellikle Bayezid'in diri olarak yakalanmasına büyük önem veriyordu. Dahası onu yakalayacak olana armağanlar bile vaat etmişti. Örneğin, taslağını Selim'in hazırladığı ve **Divan-ı Hümayun**'da okunup

199) **Mh.** III, 34, 38.
200) Söz konusu kişilere gönderilen hükümler: **Mh.** III, Vsk. 1, 28, 3, 28, 35, 38, 44.

kabul edilen bir hükümde, âsi şehzadeyi ele geçirecek veya ele geçirilmesine yardım edecek kimseye, eğer sancakbeyi ise beylerbeyilik, zeamet sahibi (**zaîm**) ise sancakbeyliği, **raiyyet** (tebaadan biri) ise "**ağır zeamet**" vermeye ve eğer aşiret ve kabile mensubu olup **dirlik** kabul etmeyecek bir kişi ise bütün gelecek kuşakları için geçerli olmak üzere **âvârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye**'den, yani bütün düzenli ve düzensiz vergilerden bağışık (**muaf**) kılmaya hükümdar olarak ahdettiğini ilan etmişti.[201]

Bayezid, affedilmesini beklerken durumunun gittikçe kötüleştiğini anlamıştı. Babasına gönderdiği Muhiddin Cürcanî ile Hayreddin İcadî henüz **İstanbul**'a varmamışlardı. Ama öte yandan Selim, Sokullu ile birlikte **Amasya**'ya doğru ilerlemekte idi. Bu durumda Bayezid için **Amasya**'da kalmak, çok üstün bir kuvvet karşısında son savaşı kabul etmek ve kaçınılmaz görünen bir yenilgi sonunda ölümü beklemek demekti. Bu nedenle kurtulabilmek için kentten ayrılmaya karar vermişti. 1559 Temmuzunun Ramazan Bayramı'nın ilk gününe rastlayan 7. Cuma sabahı (gurre-i şevvâl) oğulları Orhan, Mahmut, Mehmet ve Abdullah ile birlikte kendisini uğurlayan halkın gözyaşları arasında **Amasya**'dan hareket etmişti. Ailesiyle yeni doğmuş olan küçük oğlu Murad'ı ve 4 kızını orada bırakmıştı.

Bayezid, **Amasya**'dan ayrıldığında yanında 10.000 kişilik bir kuvvet bulunuyordu.[202] Ayrıca her tarafta yaptırttığı duyurular, hatta evlerin kapılarına yapıştırttığı bildirilerle ordusuna katılacak olanlara iki misli ücret vereceğini açıklamıştı. Bunun sonucunda özellikle **Karamanlı, Turgutlu, Tekeli** ve **Dulkadırlı** gibi aşiretlerden kendisine katılanlar olmuştu. Askerlerini besleyebilmek için de geçtiği yerlerde borçlanma adıyla halktan para, hayvan ve mühimmat toplamak zorunda kalmıştı.

Bayezid'in yolunu kesmekle görevlendirilmiş olan Ali Paşa, tek başına buna cesaret edememiş ve **Sıvas** kalesine kapanıp kalmıştı.[203] Âsi şehzade de, üzerine yürüyen kuvvetlerden kurtulup "uygun bir yerde eğlenmek (durmak)" amacıyla doğuya doğru ilerlemeye devam etmişti.

---

201) **Mh.** III, Vsk. 59. 27 Haziran tarihli bu hükmün, özellikle Bayezid'in kaçması olasılığı bulunan Halep, Şam ve Bağdat Beylerbeyiliklerine bağlı sancakbeyleri ile aşiret beylerine gönderildiği anlaşılmaktadır. Metin: Ek: XII.

202) Kanuni'nin Tahmasb'a mektubu: Feridun, II, 26 vd.

203) **KA**, 78 b; Kâmil Paşa (**Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, I, 231) ve Hammer (VI, 81). Bayezid'in Ali Paşa'dan 30.000 altın borç aldığını öne sürüyorlar. Ancak paşanın öteden beri Bayezid'e karşıt olduğu ve bu kez onu durdurmakla görevlendirildiği dikkate alınırsa onun borç vermesi düşünülemez. Ne ki Bayezid Sıvas eyaleti içinde para toplamış olabilir.

2- ARAS SAVAŞI VE BAYEZİD'İN İRAN'A SIĞINMASI

Bayezid'in **Amasya**'dan ayrılması, **İstanbul**'daki havayı daha da heyecanlandırmıştı. Kanuni Süleyman, oğlunun hareketini gittikçe artan bir kırgınlık ve kızgınlık içinde izliyordu.

Selim ve Sokullu, **Rumeli** askerleri, 2000 **yeniçeri, silahdar, ulûfeci** ve **garib yiğitler**'den oluşan bir kuvvetle Bayezid'in arkasına düşmüşlerdi.[204] Ancak Bayezid'in maksadının ne olduğu, nereye gitmek istediği henüz anlaşılamamıştı. Bir ara, **Şirvan** yöresine gitmek, ya da **Gürcü** içinden **Çerkes** vilayetine girmek düşüncesinde olduğu sanılmış, fakat çok geçmeden **Arabistan**'a kaçmak üzere olduğu söylentisi yayılmıştı. Bütün bu olasılıklar göz önüne alınarak sınırdaki beylerbeyilerine yeniden emirler gönderilip hazırlıklı bulunmaları bildirilmişti.

Bu sırada Bayezid **Bayburt**'a doğru yönelmiş bulunuyordu. **Şarki-Karaağaç** Dizdarı, kaleden inerek kendisini karşılayıp elini öpmüş ve ordusu için gerekli at nalı ile un ve arpa vermişti. Şehzadenin buradan doğuya **İran**'a doğru yoluna devam edeceği anlaşılıyordu. Bunun üzerine Kanuni, hemen **Karaman** Beylerbeyi Ferhad, **Rum** Beylerbeyi Ali ve **Diyarbakır** Beylerbeyi İskender Paşalara, **Erzurum**'da Ayas Paşa ile buluşup birlikte Bayezid'in yolunu kesmeleri emrini vermişti. Hatta Bayezid'in **İran**'a sığınması halinde geri verilmesi için Şah Tahmasb'a gönderilecek mektubu bile hazırlayıp Selim'e yollamıştı. **Sıvas**'ta bulunan Selim ise, Sokullu Mehmed Paşa'yı önden **Erzurum**'a doğru yola çıkarmış, arkadan da kendisi hareket etmişti.[205]

Ancak hızla yoluna devam eden Bayezid, beylerbeyiler henüz toplanmadan **Erzurum**'a varmış ve **Pasin (Hasankale)** düzlüğünde konaklamıştı. Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa, onu yalnız kendi kuvvetleriyle durdurmayı başaramayacağını anladığından Bayezid'i iyilikle karşılamıştı. Hatta babası ile arasını bulup affettirmek için girişimde bulunmaya karar vermişti. Böyle aracı bir rol oynamak istediği için de Bayezid kuvvetlerinin nal ve mıh gibi eksiklerini gidermekten çekinmemişti.[206] Ayas Paşa Bayezid'i bağışlaması için padişaha başvurmak

---

204) **Mh.** III, Vsk. 1, (Metin: A. Refik, **göst.yer.** 707 vd).

205) Selim'in Tahmasb'a mektubu: Feridun, II, 34 vd.; **Nâdiru'l-mehârib,** 12 a.

206) Âli ve ona dayanan Peçevi, Ayas Paşa'nın bu davranışını padişaha karşı bir hıyanet olarak nitelendiriyorlar. (**KA,** 79 a; Peçevi, I, 394). Ancak Âli'nin bu suçlamada samimi davranmadığı görülüyor. Çünkü bir yandan paşayı hain, namerd diye suçlarken, Kanuni dönemi devlet adamlarından söz ederken de onun "günahsız" olarak öldürüldüğünü söylemektedir. Ayas Paşa'nın Bayezid'e dostça davranması kuşkusuz ki padişahın emrine aykırı idi. Ancak vaktiyle Şehzade Mustafa ile işbirliği yaptığını bildiğimiz paşanın Mustafa'dan sonra Bayezid'den yana eğilim göstermesini doğal karşılamak gerekir. Nitekim Bayezid de babasından son kez affını dilerken kendisini **Amasya**'ya götürecek vezirlerin arasında Ayas Paşa'nın adını da anmaktadır.

üzere iken, **Diyarbakır**, **Karaman** ve **Rum (Sıvas)** Beylerbeyileri **Erzurum**'a varmışlar ve onun arabulucuk girişimini kabul etmeyerek Kanuni'nin birbirini izleyen buyrukları gereğince **âsi**'lerin hakkından gelmek konusunda ısrar etmişlerdi.[207]

Bayezid, bu durum karşısında **Çoban Köprüsü**'ne doğru çekilmek zorunda kalmıştı. Onu kovalayan beylerbeyileri de kendisini izlemekten vazgeçmemişlerdi. Bunlar ancak **Aras** kenarında **Karadere** mevkiinde şehzade kuvvetlerine yetişebilmişlerdi. Ferhad, Ali ve İskender Paşalar, Bayezid'i diri ya da ölü ele geçirip hakkından gelmek amacıyla hemen saldırıya geçmişlerdi. Fakat o, koşulları kendisi için uygun görmediğinden boş yere zayiat vermemek için savaşmayı kabul etmemiş ve nehri geçerek doğuya, **Kağızman**'a doğru uzaklaşmıştı. Beylerbeyiler çok hızlı hareket eden Bayezid'e bir kere daha yetişemeyeceklerini anlayınca **Malatya** Beyi Mustafa Paşa ile **Ayıntab** Beyi Hüsrev Paşa'yı bir miktar askerle şehzadenin arkasından göndererek kendileri geriye dönmüşlerdi.[208]

Başını kurtararak uygun bir yerde durmak amacıyla **Amasya**'dan ayrılan Bayezid artık yolun sonuna gelmiş bulunuyordu. Bundan sonra, ya 12.000 kişiyi bulan ordusuna çekidüzen verip kendisini izleyen Mustafa ve Hüsrev Paşalar ile savaşa girişmek, ya da sınırı aşıp **İran**'a sığınmak gibi iki seçenekten birini yeğlemek zorunda idi. Ancak yeni bir savaş kendisi için iyi sayılabilecek bir sonuç sağlamaktan çok uzaktı. Çünkü iki sancakbeyinin kuvvetlerini yenilgiye uğrasa bile, **Erzurum**'da beylerbeyiler, daha arkada Selim ile Sokullu Mehmed Paşa ve en geride de **Üsküdar** ordugâhında Sultan Kanuni, "âsilerin hakkından gelmek" için hazır bulunuyorlardı. Bayezid'in 12.000 kişilik bir askerle, seferber edilen bütün bu kuvvetlere karşı koyması ve geri dönüp **Anadolu**'yu bir baştan ötekine hem de savaşa savaşa geçmesi çok zor olmanın ötesinde olanaksızdı. Amaç, davayı kazanmak olduğuna göre, yabancı hatta dost sayılamayacak bir ülkeye sığınmak da, güdülen davadan vazgeçmek anlamına gelmese de, kuşkusuz ki ortaya çıkacak fırsat ve olanaklardan uzaklaşmak demekti. Bundan ötürü, şimdi Bayezid için en uygun davranış, hiç olmazsa **Konya Savaşı**'ndan önceki ortamı yeniden sağlayabilmek yani tekrar sancağı başına geçebilmekti. Bu durum gerçekleşirse, **Anadolu**'da kendi lehinde olan koşullardan yararlanarak yeniden harekete geçmesi ve artık babasının sağlığında olmasa bile, onun ölümünden sonra tahtı ele geçirmek için şansını bir kez daha denemesi mümkündü.

---

207) Bayezid'in mektubu. **TA**, E. 5485. Metin: Ek: XI.
208) Aynı mektup. Van Beylerbeyine hüküm: **Mh.** III, Vsk. 228 (Metin. A. Refik, göst.yer. 722).

Aslında Bayezid de **Konya Savaşı**'ndan sonra suçunu affettirmek için çalışmış, fakat babasına gönderdiği bir dizi mektuptan olumlu bir sonuç alamamıştı. **Erzurum** Beylerbeyi Ayas Paşa'nın arabuluculuk düşüncesi de eyleme dönüşememişti. Bunun için Bayezid babasından affını bir kez daha dilemek gereğini duymuş ve bu konuda kendisine yardım etmesi için de Sadrazam Rüstem Paşa'ya yeniden başvurmuştu. Mektubunda, kendisinin birçok kez babasına mektup gönderdiğine ve Ayas Paşa'nın arabuluculuk girişimine değindikten sonra, "Cihan Padişahına karşı isyan ve muhalefet ve memleketlerine zarar vermek" niyetinde olmadığını vurguluyor ve bundan önceki ve şimdiki olaylarda salt "kişisel kızgınlık (tehevvür-i nefsani)"tan ötürü hata ettiğini öne sürerek bütün kalbiyle tövbe ettiğini belirtiyordu. Bu nedenle Rüstem Paşa'dan affedilip **Amasya**'ya sancağına dönebilmesi için padişah katında aracı olmasını rica ediyordu. Ona göre böylece bu fitneye ve karışıklığa yol açan nedenler ortadan kalkacak, **cemiyet**'ler dağılıp beyler ve askerler yerlerine dönecekler ve bütün reâya, Osmanlı tebaası huzura ve sükûna kavuşacaklardı.[209]

Bayezid affını dilerken bile gururunu yitirmemişti. Mektubunda, padişah tarafından affedildiğine inanabilmesi için kendisine bir "ahidnâme-i hümayun" gönderilmesini de istemişti. Bununla da yetinmemiş, "padişah oğlu" olduğuna göre, tek başına sancağına dönmesi hoş karşılanmayacağı için, ya doğrudan doğruya sadrazamın veya Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa'nın, onlar olmazsa Kanuni'nin uygun göreceği bir vezirin gelip, gerekli bir törenle kendisini alıp kış günleri erişmeden **Amasya**'ya götürmesini de dilemişti.

Bayezid, Rüstem Paşa ile birlikte padişah üzerinde etki yapabilecek başka yakınlarından da yardım dilemişti. Bu arada kızkardeşi **Mihrimah**'a da bir mektup göndermişti. "Canımdan yeğ sevgilü, saadetim karındaşım Sultanım Bulam" diye başlayan mektubunda, **Gürcüboğazı**'nda bulunduğunu ancak "bu taraflara gelmekten yad (yabancı) vilayete gitmeyi" düşünmediğini söylüyordu. Ağabeyinin büyük bir kuvvetle **Amasya** üzerine yürümesi karşısında, "kendi canı tedariki" için oradan ayrıldığını belirten Bayezid, "eğer Padişah hazretleri günahımı gerçekten affeder ve yemin edip beni inandururlarsa vallah billah hergiz yabana gitmem" diyordu. Yanına gönderilecek bir görevlinin

---

209) Bayezid'in babasına yazdığı bu son mektuplar arşivde bulunmamaktadır. Ancak onun Rüstem Paşa'ya yazdığı mektuptan (Ek: XI) bunların içeriği anlaşılabilmektedir. Onun olduğu bilinen "Baba" redifli ünlü manzum afnamesi ile Kanuni'nin ona yanıt olan "Oğul" uyaklı şiirinin bu döneme ait olduğu sanılmaktadır. Çünkü Bayezid, "Ayrılub bi'l-cümle mal ü mülkden düşdüm ırak" dediğine göre, İ.H. Danişmend'in belirttiği gibi (Kronoloji, II, 324), bu af dileği onun Amasya'dan ayrıldıktan sonraki döneme ilişkin olmalıdır (Söz konusu şiirlerin metinleri: Ek: XIII ve XIV).

önünde padişahın buyruklarına uyacağına and içip **Amasya Sancağı**'na dönmeye hazır olduğunu da açıklıyordu. Sonunda ablasından, kendisine zulmedilmeyip günahının affı için "Padişah hazretlerine muhkem yalvarmasını" diliyordu. Ayrıca "Lalam Paşa hazretleri" dediği Rüstem ve yeğeni Ayşe Sultan'a selamlar gönderiyor, kendi oğlancıklarının halalarının ayağını öptüklerini bildiriyor ve mektubunu "bu hasret kıyamete kalmıya!" diye bitiriyordu.[210]

Bayezid, **İstanbul**'a bu mektupları gönderirken, kendisini kovalayan kuvvetlerin önünden ilerleyerek **İran** sınırı üzerindeki **Sa'd-Çukuru**'na gelmişti. Burada af dileğinin sonucunu beklemek kararında idi. Fakat Mustafa ve Hüsrev Paşalar **Sa'd-Çukuru**'na varır varmaz Bayezid kuvvetleri üzerine saldırmaya başlamışlardı. O da ister istemez savaşı kabul etmek zorunda kalmıştı. Bir saat süren bir çarpışma sonucunda da Mustafa ve Hüsrev Paşaları yenilgiye uğratmıştı.[211] Bununla birlikte Bayezid için artık **Sa'd-Çukuru**'nda beklemek olanağı da kalmamıştı. Çünkü o zamana kadar yaptığı af girişimleri gibi bu son girişiminin de olumlu sonuç vereceği çok şüpheli idi. Kaldı ki kendisini izleyen kuvvetleri yeni bir yenilgiye uğratması, doğal olarak Kanuni'nin gazabını daha da artırmıştı. Bundan başka, kış yaklaşmakta olduğundan 12.000 kişilik kuvvetini bu dar sınır bölgesinde besleyebilmesine de olanak yoktu. Bu yüzden onun için kurtuluşa giden yol **İran**'dan geçer gibi görünüyordu.

Safevi ailesinin **Anadolu**'da **Şiiliği** yayma girişimlerinin bir sonucu olarak, XVI. Yüzyıl başlarından sonra Osmanlı yönetimine cephe alan Şii grupları sıkıştıklarında **İran**'a sığınmaya yönelmişlerdi. **"Şah'a gitmek"** onlar için bir slogana dönüşmüştü. Bu, onlar için bir kurtuluş yolu olarak izlenirken, sığınmaları Osmanlılara karşı bir koz olarak kullanmak isteyen **İran** yönetimi de sığınmacılara sınırlarını sevinerek açmışlardı. Giderek doğudaki kale muhafızları da herhangi bir nedenle Osmanlı yönetimine ters düştüklerinde **İran**'a kaçmaya başlamışlardı. Örneğin, 1557 sonbaharında **Erzurum** kullarından bazı kimseler "Kızılbaş tarafına firar" etmişlerdi. **Safevi** yöneticiler onları hoş karşılayıp kendilerine Şiiliğin simgesi olan birer **tac** vermişlerdi. Olay **İstanbul**'da haber alındığında şaşkınlık yaratmış ve böyle bir kabulün doğru olup olmadığının araştırılması gereği duyulmuştu.

İran'ın bu davranışını çok iyi bilen Bayezid başka bir çare bulamayınca **Revan** Valisi Nizamüddin Şahkulu'na başvurarak **İran**'a sı-

210) **TA**, E. 6057.
211) **Nâdiru'l-mehârib**, 12 a.

ğınmak istediğini bildirmiş ve daha fazla beklemeden Ağustos ortalarında sınırı geçip **Safevi** topraklarına girmişti.[212]

3- TAHMASB'LA MEKTUPLAŞMALAR VE PAZARLIKLAR

Nizamüddin Şahkulu, Osmanlı şehzadesi Bayezid'e kuşku ile karışık bir kabul göstermişti. Çünkü, küçümsenemeyecek bir kuvvete sahip bulunan Bayezid'in **İran** topraklarını yağma ve tahrip ederek çekilip gitmesi, ya da **Bağdad**'a, **Şirvan**'a doğru ilerlemesi mümkün olduğu gibi, onu izleyen Osmanlı ordusunun da kovalamasını sürdürerek sınırdan içeriye girmesi olasılığı vardı. Her iki durumda da **İran** büyük bir zarara uğrayabilirdi. Bunu dikkate alan Şahkulu, durumu hemen Şah Tahmasb'a bildirerek nasıl davranacağı hakkında onun buyruğunu almak istemiş ve haber gelinceye kadar da Bayezid'i oyalamaya koyulmuştu.

Bayezid, yanındaki askerleriyle birlikte **Revan** yakınındaki **Germi** çayırında konaklamıştı. Nizamüddin Şahkulu, kendisine bir çadır ile bir **sayeban** (gölgelik) vermiş ve ordusunun yiyeceğini sağlamıştı.[213]

Tahmasb, büyük komşusu ve aynı zamanda büyük rakibi olan Osmanlı Padişahının oğulları arasındaki taht savaşımını haber aldığında bununla yakından ilgilenmiş ve Bayezid ile Selim mücadelesini izlemek üzere **Anadolu**'ya **casus**'lar göndermişti. Osmanlı vatandaşı Sonisalı Ahmed, **Kazvin**'de şahın sarayında iken, **Amasya**'dan gelen casus, Bayezid'in **Konya Savaşı**'nda yenilip kaçtığını ve "üstüme asker gönderilirse şaha giderim!" dediği haberini getirmişti.[214]

Bayezid'in **İran** topraklarına girdiği sıralarda **Esterabad** taraflarında bulunan Tahmasb, onun sığındığını haber alınca son derece sevinmiş ve Nizamüddin Şahkulu'na şehzadenin parlak bir törenle karşılanmasını emretmişti. Buna göre Şahkulu, Bayezid'i **Nahcıvan**'a göçürüp orada "peşkeşleyecek" yani kendisine armağanlar sunacaktı. Oradan da **Tebriz**'e getirip 5 günlük konuk edecekti. Şah da Bayezid'i **İran** başkentine getirmesi için ok-yay korucusu Hasan Beg Yüzbaşı'yı **Teb-**

---

212) Ahmet Refik (**TOEM**, 36, s. 723) ve İ.H. Uzunçarşılı (**Osmanlı Tarihi**, II, 397) Bayezid'in İran'a sığınmasını Ocak 1560 (Rebiyülâhir 967) olarak gösteriyorlarsa da bu tarih yanlıştır. Çünkü Bayezid'in bu tarihten çok önce 23 Ekim 1559'da **Kazvin**'de Şah Tahmasb tarafından kabul edildiğini biliyoruz (Gaffari, 304). Van Beylerbeyi Kubad Paşa'nın bir mektubunda da (**TA**, E. 4745/2) Bayezid'in durumunu kontrol için 1 Eylül 1559'da İran'a casus gönderildiğinden söz edilmektedir ki, buna göre Bayezid'in bu tarihten önce ve **Aras Savaşı** Ağustos başlarında olduğu için de o ayın ortalarında İran'a sığınmış olması gerekir.

213) **TA**, E. 5997 No.lu arz tezkeresi.

214) **Aynı belge**.

rız'e gönderecekti.[215] Tahmasb bu yolda gereken buyruğu verdikten sonra hemen başkent **Kazvin**'e dönmüştü. Oradan Hasan Beg ile Bayezid'e kıymetli armağanlarla birlikte bir mektup göndererek, memleketine gelmesinden ötürü duyduğu memnunluğu belirtmişti.[216] Ayrıca **Azerbaycan** Veziri Ataullah'ı şehzadeye mihmandar olarak atamıştı.

Tahmasb, Bayezid'in sığınmasını, "Bu bize Elkas karşılığında Allahın bir büyük armağanıdır" diyerek, vaktiyle kardeşi Elkas Mirza'nın Osmanlı topraklarına sığınmasına benzetmişti. Gerçekten de **Şirvan** Valisi olan Elkas Mirza, şahlık iddiasıyla ağabeyi Tahmasb'a karşı ayaklanmıştı. İlk girişiminde başarılı olamayınca affedilmişti ama ikinci girişiminde de yenilince kaçıp **Kırım** üzerinden Osmanlılara sığınmıştı (1547). **İstanbul**'a geldiğinde de kendisine büyük ilgi gösterilmişti. Elkas, Tahmasb'ın eline geçmiş olan **Van** ve yöresindeki yerleri geri almak isteyen Kanuni Süleyman'ı ağabeyi aleyhine teşvik ederek 1548 **İran Seferi**'nin açılmasında etkili olmuştu. Kendisi de savaşa katılarak emrine verilen kuvvetlerle **Hemedan**'a kadar ilerlemişti. Ancak Osmanlı ordusunun geri dönüşünden sonra Tahmasb, Elkas Mirza'yı ele geçirip **Kahkaha** kalesine hapsettirmiş, arkasından da idam ettirmişti.

Bayezid'in sığınmasıyla 1547'deki durum tümüyle tersine dönmüş görünüyordu. Tahmasb, Bayezid ile birleşerek Kanuni Süleyman'dan öc almak isteyebilir, ya da hiç olmazsa şehzadeyi elinde bulundurduğu sürece Osmanlı sultanını tehdit ederek bundan olabildiğince yararlanabilirdi. Aslında şah, daha başlangıcından itibaren Bayezid'in hareketini yakından izlediği için sınırdaki beylerine, "Osmanoğullarının aralarında birbirlerine karşı kin ve düşmanlıkları olup savaşmaları var. Fırsat zamanıdır, hazır olunuz!" yollu emirler vermişti.[217] **Konya Savaşı**'ndan sonra **Amasya**'ya dönen Bayezid'in, üzerine asker gönderilecek olursa **İran**'a sığınmayı düşündüğünü de öğrenmiş olduğundan, onun oldukça büyük bir kuvvetle **İran** topraklarına girmesinden fazla kuşkulanmamış ve kendisini başkentine çağırmıştı.

Tahmasb'ın buyruğu gelinceye kadar **Revan**'da beklemek zorunda kalan Bayezid, şahın çağrısı üzerine Nizamüddin Şahkulu ile birlikte **Kazvin**'e doğru hareket etmişti. Şahkulu Sultan **Nahcıvan**'dan geriye dönmüş ve buradan sonra kendisine **Azerbaycan** Veziri Gıyaseddin Ataullah eşlik etmişti. Osmanlı şehzadesi **Tebriz**'de 5 gün kalmış ve Tahmasb'ın gönderdiği **hil'at**'ler burada kendisine sunulmuştu. Nihayet şahın temsilcisi Hasan Beg Yüzbaşı ile birlikte **Tebriz**'den ayrılan Bayezid **Kazvin** önlerine varmıştı. **İran** yönetiminin ileri gelenleri Ka-

215) **Adilcevaz** Beyi Haydar'ın mektubu: **TA,** E. 4745/1.
216) Farsça olan mektubun metni: Feridun, II, 42 vd. krş. Gaffari, 207 b; Hasan Rumlu, I, 409.
217) Rüstem'in Bayezid'e mektubu: **TA,** E. 6558. Metin: Ek: IX.

nuni Süleyman'ın oğlunu karşılamaya çıkmışlardı. Bayezid, 23 Ekim 1559 (21 Muharrem 967)'da düzenlenen görkemli bir törenle Safevi başkentine girmişti.[218]

Kınalızade Hasan'ın belirttiği gibi, takma adı **Şâhî** olan Bayezid, talihinin garip bir yansıması olarak şaha sığınırken, Selim de **Karahisar, Koyulhisar, Akşehir, Suşehri** yolu ile **Erzurum** yakınındaki **Çermik** alanına varmıştı. Burada yararlıkları görülen beylere **terakkı**'ler ve **hıl'at**'ler dağıtmış ve Ağustos ortalarında **Hınıs** ovasında ordugâhını kurmuştu. **Aras Savaşı**'nda Bayezid'i durduramayan beylerbeyileri de **Pasin** ovasında toplanmışlardı. İşte bu sırada Bayezid'in **İran**'a sığındığı öğrenilmişti. Bunun üzerine Selim, durumu babası Kanuni'ye bildirerek onun talimatını almak istemişti. Aynı zamanda kendisine gönderilmiş olan padişahın mektubunu, yazdığı ikinci bir mektupla birlikte Tahmasb'a yollayarak sığınmacıların geri verilmesini istemişti.[219]

Yukarıda belirttiğimiz gibi Kanuni'nin mektubu, çok önceden ve Bayezid'in **İran**'a sığınmasının olası bulunduğu düşüncesiyle hazırlanmıştı. Padişah bu mektubunda, Bayezid'in "gençlik gururu ve yakınlarının kışkırtması (gurur-ı şebâb ve iğvây-i eshab)" yüzünden ağabeyi Selim üzerine yürüdüğünü, bozguna uğrayınca da doğuya doğru kaçtığını bildiriyordu. Eğer **İran** topraklarına sığınmak isterse, aradaki dostluk gereği kendisine izin verilmemesini ve herhangi bir biçimde sınırı geçmeyi başaracak olursa "mecal vermeyip yarar adamlar ile" Selim'e teslim edilmesini istiyordu. Böyle yapılmazsa âsi şehzadeyi yakalamakla görevlendirilen Osmanlı kuvvetlerinin **İran** topraklarına girmek zorunda kalacaklarını da ekliyordu.[220] Kanuni, bu mektubu yazarken **Ardahan** Sancakbeyi Sinan'ı gerektiğinde bunu şaha götürmekle görevlendirmiş ve kendisine bu yolda bir yönerge de göndermişti.

Selim de Mirahur Turak Ağa ile Tahmasb'a gönderdiği mektupta Bayezid'in ayaklanmasının aşamalarını aktararak, kendi babasına ve ağabeyine hayrı olmayan bir kimseden hiçbir yarar sağlanamayacağını belirtmeye çalışıyordu. Aslında Bayezid'in şahı dost saymadığını anlatmak için de onun evvelce **İran**'dan gelen kervanları yağmalatmış oldu-

218) Bayezid'in **Kazvin**'e varış tarihine ilişkin kayıtlar birbirini tutmamaktadır. Âli ve ona dayanan yazarlar, 24 Kasım 1559 (23 Safer 967) tarihini vermektedirler. Müneccimbaşı ise 12 Ocak 1560 ve 13 Ekim 1559 diye iki ayrı tarih göstermektedir (III, 512 vd). Bayezid'in Safevi başkentine varışına tanık olan Gaffari, onun 11 Mart 1560 (13 Cemaziyülâhir 967)'da Kazvin yöresine vardığını ve 23 Ekim 1559 (21 Muharrem 967)'da da şehre girdiğini söylemektedir (s. 304). Ancak bunda çelişkiye düştüğü açıktır. Çünkü girişin o yöreye varıştan önce olmasına olanak yoktur. Aşağıda görüleceği gibi 1560 başlarında Tahmasb'ın Kanuni'ye elçi göndermesi söz konusu olduğuna göre Bayezid'in Ocak 1560'tan önce oraya varmış olması gerekir. Bu nedenle Bayezid'in 23 Ekim'den önce başkent önlerine geldiğini ve o tarihte **Kazvin**'e girdiğini kabul etmek gerekmektedir.

219) **Nâdiru'l-meharib**, 12 b.

220) Metin: Feridun, II, 45 vd.

günu öne sürüyordu. Sonuç olarak da Bayezid'in ve yanındakilerin geri verilmelerini diliyordu. Ayrıca Sokullu Mehmed Paşa ile Lala Mustafa Paşa da Tahmasb'a aynı içerikte mektuplar göndermişlerdi. Sokullu, sığınmacıların geri gönderilmelerinin iki devlet arasındaki dostluğun kaçınılmaz bir gereği olduğunu belirtmeye çalışmıştı. Lala Mustafa ise, Bayezid'in katlinin **şeriat** açısından gerekli (vâcib) olduğuna ilişkin **fetva** alındığını vurgulamış ve eğer âsiler teslim edilmeyecek olursa, sınırda toplanmış olan Osmanlı kuvvetlerinin ileri harekete devam etmek zorunda kalacaklarına dikkat çekmişti.[221]

Bayezid'in **İran**'a sığındığı haberi **İstanbul**'da bir dizi yeni kuşkular doğurmuştu. Çünkü Bayezid'in yanındaki askerlere çekidüzen verdikten sonra geriye dönerek, sınır boylarındaki aşiretlerin de yardımıyla yeniden mücadeleye girişmesi olasılığı vardı. Bundan daha kötüsü, Tahmasb ile anlaşması ve **İran** ordusunun desteği ile saldırıya geçmesi de pek uzak bir olasılık değildi. Bu durumda, bir yandan Tahmasb'ın Bayezid'e eylemli olarak yardımda bulunmasının önüne geçmek, öte yandan da şehzadenin olası bir saldırı girişimine karşı hazır bulunmak gerekiyordu. Bu nedenle Kanuni Süleyman, her olasılığı düşünerek Şah Tahmasb'dan yarı rica, yarı tehdit dolu bir ifadeyle sığınmacı oğlunun teslimini isterken, Osmanlı kuvvetlerinin de sınır boyunda kışlamasını emretmek gereğini duymuştu. Bu amaçla, Bayezid'in durumu hakkında "doğru haber alınıncaya kadar" askeri dağıtmamak için, Selim'den **kapıkulları**'nı alıp Sokullu Mehmed Paşa ile birlikte **Kara Amid**'e **(Diyarbakır)** gitmesini, fakat yanındaki **sol bölük ulûfecileri** ile 500 **yeniçeri**'yi **Bağdad**'ın korunması için oraya göndermesini istemişti. **Erzurum**'da bulunan beylerbeyilerinin **cemiyet** üzre orada beklemeleri, **Diyarbakır** Beylerbeyinin **Muş** ovasında, **Anadolu** Beylerbeyinin **Tercan**'da ve **Dulkadriye** Beylerbeyinin de **Bitlis** taraflarında konaklamaları için **hüküm**'ler göndermişti. Bu arada **Van** ve **Bağdad** eyaletlerine bağlı beylerin gerekecek hizmeti görebilmeleri için yerlerine dönmeleri uygun görülmüştü. Sınır boyunca bu önlemler alınırken buradaki yöneticilere Bayezid'in nerede ve ne durumda olduğunu araştırarak elde edecekleri bilgileri gecikmeksizin merkeze iletmeleri de buyurulmuştu.[222]

Kanuni'nin bu denli ciddi önlemler alırken "münhezim ve makhur" oldukları öne sürülen yani yenilen ve yok oldukları sanılan Bayezid ve adamlarının **İran**'dan sınırdaki Osmanlı ülkelerine olası bir saldırısını hesapladığı anlaşılmaktadır. Nitekim Selim'e, **Diyarbakır**'da kışlaması

221) Selim'in mektubu: Feridun, II, 34 vd; Sokullu'nun mektubu: **göst.yer**, II, 23-25; Lala'nın mektubu, **ayn. ypt.**, II, 35 vd.
222) Bu konuda gönderilen hükümler: **Mh.** III, Vsk. 225, 227, 264, 332, 574.

yolundaki kararını yinelerken, âsilerin herhangi bir saldırısı karşısında hazırlıklı bulunup Hakkın inayeti ile "haklarından gelinmek" emrini de hatırlatmıştı.[223]

Selim babasının buyruğu gereğince 4 Eylül 1559 (Gurre-i Zilhicce 966)'da **Erzurum**'dan hareket etmiş ve Kurban Bayramına rastlayan 12 Eylülde **Diyarbakır**'a varmıştı. Bu sırada **Erzurum** Beylerbeyi Ayas Paşa görevden alınarak yerine Bayezid'in takibinde yararlığı görülen **Malatya** Sancakbeyi Mustafa Paşa atanmış, **Pasin** Sancağı da **Ayıntab** Beyi Hüsrev Bey'e (Paşa) verilmişti. Ayas Paşa, âsi şehzadeye nal ve mıh verdiği için Bayezid yanlısı olarak suçlanmıştı. Yukarıda onun bu davranışının nedenlerini ve padişah ile oğlunun arasını bulmak için girişimlerde bulunmak istediğini belirtmiştik. Fakat bu arabuluculuk isteği eyleme dönüşmeden kaldığı için âsiye yardım etmesinden ötürü cezalandırılması çok olasıydı. Bundan dolayı olacak Ayas Paşa da başını kurtarabilmek kaygısıyla birdenbire Bayezid karşıtı kesilivermişti. Bu kez de onu katlettirebilmek için harekete geçmişti! Sadarete sunduğu bir **ariza**'sında, bundan önce "**Sultan Bayezid**'in beklenmedik bir biçimde hakkından gelinmesi" umuduyla **Sarılu** tayfasından 10 fedai seçip kendilerine pek çok para verdiğini ve "ol cânibe" yani **İran**'a gönderdiğini anımsatmıştı. Bu kez de bir başka aşiretten gene 10 kişi seçip bol para ile yine o tarafa gönderdiğini ekleyen paşa, ilkönce gidenlerin Bayezid'in yanına vararak **ulûfe**'ye yazıldıklarını yani şehzadenin ordusuna katıldıklarını ve onun hakkından gelmek için fırsat kolladıklarını belirtmişti. Aynı zamanda umulan sonuca hayırlısı ile ulaşmayı umut ettiğini de ekleyerek o zalimin şerrinden kurtulup fitne ve fesadın ortadan kalkması için düzenlediği suikastin başarılı olmasını dilemişti.[224] Ancak bu dileğinde içtenlikli davranmadığını gösteren bir ifadeyle – belki de istemeye istemeye giriştiği bu suikast olayında kendisini suçlayacaklara bir kanıt bırakmamak için – bu haberin duyulmamasını istemiş ve sadrazamdan bu mektubu okuduktan sonra yakılmasını rica etmişti. Fakat yine ve mevkiini yitirmekten kurtulamamış ve görevine dönmek ümidiyle **Diyarbakır**'a Selim'in yanına gittiğinde onun gazabına uğrayarak öldürülmüştü.

Selim **Diyarbakır**'da çok kalmamıştı. O yörede ordu ile kışlamanın güçlüğü nedeniyle babasının emri uyarınca Sokullu Mehmed Paşa ile birlikte **Halep**'e hareket etmişti. Aslında eskiden beri ve en son **Nahcıvan Seferi**'nde olduğu gibi, sınır boyunda bekleyecek olan ordunun **Halep**'te kışlaması gelenek halini almıştı. Ancak Şah Tahmasb'ın nasıl davranacağı belli olmadan Osmanlı kuvvetlerinin **İran** topraklarına

223) 18 Eylül 1559 (15 Zilhicce 966) günlü hüküm: **Mh.** III, 329.
224) **TA**, E. 6463.

girmeden sınırda konaklaması daha uygun görülmüştü. **Ardahan** Beyi Sinan'a gönderilen yönergede de, Tahmasb'ın padişahın mektubuna vereceği yanıt belli olmadan Şehzade Selim komutasındaki kuvvetlerin **İran**'a girmeyeceklerini şaha iletmesi istenmişti. Kanuni, Selim'e **Halep**'e gitmesini bildirirken **Bağdad**'ı olası bir saldırıya karşı koruyabilmek için **sol bölük ulûfecileri** ile 500 **yeniçeri**'nin gönderilmesi yolundaki emrini yinelemişti. Ayrıca **derbentler** ile gidiş gelişe elverişli öteki mevzileri gerektiğince koruyabilmek için **Van, Bağdad** ve **Diyarbakır** Beylerbeyileri ile onlara bağlı olan bütün beylere **hüküm**'ler göndermişti. Böylece Osmanlı ordusu, Bayezid'in olası bir hareketine karşı, **Erzurum**'dan başlayıp **Muş–Bitlis–Diyarbakır–Halep** ve **Bağdad**'a varan bir çizgi üzerinde mevzi almış bulunuyordu. Bu durum, Bayezid'in ayaklanmasının doğurduğu kargaşa ve korkunun, onun yabancı bir ülkeye sığınması ile ortadan kalkmadığını ve başta Padişah Kanuni'nin bulunduğu merkezi yönetimin duyduğu kuşkuyu göstermesi bakımından dikkate değer. Ancak, bir süre sonra Bayezid'in Tahmasb tarafından kabul edildiği haberi alınıp şehzadenin teslim edilmesi için şah ile yazışmalara girişilince, artık Selim'in sınır boyunda beklemesine gerek kalmamıştı. O da Kasım ayı başlarında **Halep**'ten ayrılarak 4 Aralık 1559'da **Konya**'ya varmıştı. Sokullu Mehmed Paşa ise bir süre daha bekledikten sonra ilkbaharda **İstanbul**'a, öteki beyler de kendi sancaklarına dönmüştü.[225]

Görgü tanığı olan Gaffari'nin verdiği bilgilere göre Bayezid, 23 Ekim 1559 Çarşamba günü ikindi namazından sonra, yanındaki silahlı adamlarıyla birlikte düzenlenen büyük bir törenle **Kazvin**'e girmiş ve **Saadet-âbâd** meydanında Şah Tahmasb tarafından karşılanmıştı. Şah ile şehzade bir baba-oğul sevgisiyle kucaklaşmışlardı.[226] Gelibolulu Âli'nin aktardığına göre, bu sırada şehzadenin en yakın adamlarından olan Kuduz Ferhad, İranlıların hazırlıksız bulunmalarından yararlanarak hemen onların üzerlerine saldırılıp kılıçtan geçirilmelerini ve böylece "Acem mülküne" hakim olunmasını önermişti.[227] Bir Osmanlı şehzadesinin, yanına sığındığı bir hükümdarı suikaste benzer bir girişimle öldürterek onun tahtını ve ülkesini ele geçirmesi, kuşkusuz ki çok cesaret isteyen bir hareket olacaktı. Bayezid'in yanındaki 12.000 askerle, kendisini karşılayan ve herhalde sayısı çok fazla olmayan bir tören kıtası üzerine saldırarak Tahmasb'ı ve ileri gelen Safevi yöneticilerini

225) **KA**, 79 b; Peçevi, I, 395.

226) 208 a. **Nuhbetü't-tevârih** yazarı Mehmed'in verdiği bilgiye göre Şah Tahmasb ile Bayezid at üzerinde baba-oğul gibi birbirleriyle söyleşerek kente girmişlerdi (s. 99).

227) **KA**, 80 a; Peçevi, I, 397 Hammer, Kuduz Ferhad'ın bu öneriyi Bayezid'in şaha verdiği ziyafette yaptığını kabul etmektedir (VI, 84). Müneccimbaşı ise (III, 513), bu olayı Bayezid'in tutuklanmasına neden olan bundan sonraki suikast ihbarıyla karıştırmıştır.

öldürtmesi belki mümkündü. Fakat iş bununla bitmiş sayılmaz ve salt bu girişimle **Acem mülkü** zaptedilmiş olmazdı. Bunun içindir ki Bayezid, Kuduz Ferhad'ın önerisini, "Bundan böyle ağzına alma, yoksa kendi elimle söyleyeni katlederim" diye şiddetle red etmişti. Kimi Osmanlı tarih yazarları, örneğin Karaçelebizade Abdülaziz, Bayezid'in bu öneriyi kabul etmemekle yanlış davrandığını ve fırsatı elden kaçırdığını öne sürüyorlarsa da, Peçevi'nin de belirttiği gibi bu girişimin başarıya ulaşması "akla ve nakle çok uzaktı." Çünkü **Şii İran** halkı genellikle **Sünni** Osmanlılara karşıt olduklarından bunların her yandan başlayacak saldırıları karşısında Bayezid askerlerinin er ya da geç yenilgiye uğratılacakları kuşkusuzdu.[228]

Kuduz Ferhad'ın önerisinden habersiz olan Tahmasb, sarayında Bayezid'in onuruna büyük bir tören düzenlemişti. Osmanlı şehzadesinin geçeceği yerlere kumaşlar döşenmiş, içeri girişinde başına tabaklar dolusu inci, altın vb... saçılmıştı. Ziyafetten sonra da şah, kıymetli bir **takke**'yi kendi eliyle Bayezid'in sarığına yerleştirmiş, ayrıca takımlarıyla birlikte 9 at armağan etmişti.[229] Bu ikramın altında kalmak istemeyen Bayezid de, aynı zamanda Osmanlı görkemliliğini göstermek için Tahmasb'ı konuk edildiği konağa davet etmiş ve söylentilere göre kendisine "50 at, bir kaç kese altın ve gümüş, hokka hokka inciler, mücevherli bir kılıç, kıymetli bir hançer ile elbiselik kumaşlar" vermişti.[230] Tahmasb ile Bayezid arasında ilk günlerde başlayan bu samimiyet gittikçe artmış, karşılıklı ziyaretler ve ziyafetler birbirini izlemişti. Öyle ki Bayezid'in yanında bulunan oğullarından Orhan ile şahın kızlarından birinin evlenmeleri bile söz konusu olmuştu.

Taht savaşını kaybederek yabancı bir ülkeye sığınan ve artık Osmanlı sultanlığına ulaşamayacağını anlayan Bayezid, **İran**'daki bu sıcak karşılanmanın sevinciyle kendini avutmaya çalışıyordu. O günlerde yazdığı bir şiirde duygularını şöyle dile getiriyordu:

"Reddettiler ger bizi Osman erenleri.
Etti kabul-i dil Acemistan erenleri.

İki cihanda nola şefi' olsalar bize
İran erenleri ile Turan erenleri.

Ol server-i dü âlem ü ashab-ı Ali'çün
K'anlardürür şefaat ü gufran erenleri.

228) I, 397.
229) Ayrıntı: Gaffari, 305. Hasan Rumlu ise şahın Bayezid'e birçok armağanla birlikte, büyük bir para '10.000' tümen verdiğini söylemektedir (I, 411).
230) Busbecq, 217

Bu Şâhî'nin günahını affetseler nola?
Sultan-ı Rum u milket-i Osman erenleri.[231]

Böylece Bayezid; **"Rum Sultanı"** olan babasından affedilmesini umarken **Ardahan** Beyi Sinan ile Turak Ağa **Kazvin**'e varmışlar ve Kanuni ile Selim'in mektuplarını şaha sunmuşlardı. Tahmasb, bu mektupları Bayezid'e okuyunca o, günahları bağışlanmadan geri gönderilecek olursa, padişah babasının gazabının daha da artacağına ve merhum kardeşi Mustafa gibi katledileceğine inandığını söyleyerek şahtan, affedilmesi için Kanuni katında aracı olmasını dilemişti. Bunun üzerine Tahmasb şehzadenin affını dilemeye karar vermiş ve bunu içeren birer mektupla Ali Ağa'yı Kanuni Süleyman'a, Seyfüddin İrişdi Ağa'yı da Selim'e göndermişti[232].

İran elçilik heyeti 300'ü aşan kalabalık bir grup halinde **Kazvin**'den hareket etmişti. Grup **Erzurum**'a vardığında, uygulanan yöntem uyarınca Osmanlı topraklarına girildikten sonra hazinece ödenecek her türlü yol giderinin çok fazla olacağı ve aynı zamanda böylesi bir **Şii** grubunun halk üzerinde doğurabileceği tepkiler dikkate alınarak elçilik heyetinden bir kısmının orada alıkonulması uygun görülmüştü. Bununla birlikte Osmanlı görkemliliğinin bir göstergesi olarak elçilere ve heyette bulunanlara **Erzurum**'da **hıl'at**'ler, elbiselik kumaşlar armağan edilmişti. Şehzade Selim'e gidecek olan Seyfüddin İrişdi Ağa'ya harçlık olarak '15.000' **akçe** verilerek **Konya**'ya doğru yola çıkarılmıştı. Öteki elçi Ali Ağa ise, **Kazvin**'den dönen **Ardahan** Sancakbeyi Sinan'ın eşliğinde 2 Şubat 1560 (5 Cemaziyülevvel 967)'da Osmanlı başkentine hareket etmişti.

İran elçilik heyetinin **Anadolu**'yu bir uçtan ötekine geçip **İstanbul**'a ulaşması başlıbaşına bir olay olmuştu. Osmanlı hazinesi de büyük bir harcamada bulunmuştu. **Bayburt - Şarki Karaağaç - Ladik - Merzifon - Tosya - Gerede - Bolu - Göynük - Geyve** üzerinden **Üsküdar**'a varan yolculuk 11 Martta sona ermişti. 40 gün süren yolculukta Ali Ağa elçilik heyeti ile ona eşlik eden Osmanlı görevlileri ve korumaları için toplam '154.995' **akçe** harcanmıştı.[233] O tarihlerde bir altın '60' **akçe** olduğuna göre bu para 2583 altın demekti. Selim'e giden S. İrişdi Ağa ve yanındakiler için de **Erzurum**'dan **Konya**'ya kadar en aşağı 1.500 altın harcandığı düşünülürse, salt bu İran elçilik heyetinin yol giderleri devlete 4.000 altına mal olmuş demekti.

---

231) Şiirin tümü: Rüştü Şardağ, **Şair Sultanlar**, Ankara, 1982, s. 188.
232) **Erzurum Beylerbeyine hüküm** (23 Ocak 1560). **Mh.** III, Vsk. 725.
233) Ş. Turan, "İran Elçilik Heyeti Masraf Defteri"**AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XXII, Sa. 3-4, s. 275 vd.

Böylece **İstanbul**'a ulaşan Ali Ağa, şahın mektubunu 1560 Martı ortalarında Kanuni'ye sunmuştu. Tahmasb bu mektubunda, "atalık-oğulluk" ilişkileri gereğince kötü durumda bulunan (şûride-hal) Bayezid'in geçmişteki eylemlerine bir "af kalemi çekip" olanların unutulmasını ve öc alınmasından vazgeçilmesini rica ediyordu. Kendisine sığınan şehzadenin, güven içinde sancağı başına dönebilmesi için de, ona bağışlandığına ilişkin bir padişahlık belgesi (**menşur**) gönderilmesini diliyordu.[234]

Öte yandan Seyfüddin İrişdi Ağa da o sıralarda **Konya**'ya varmıştı. Tahmasb, Selim'e gönderdiği mektupta, Bayezid'in gençlik, deneyimsizlik, baba ve kardeş hukukunu gözetmeyi bilmezlik yüzünden işlediği kötülükleri kabul etmekle birlikte, onun, üzerine gönderilen askerlerden ve babasının gazabından korktuğu için, aradaki dostluğa güvenerek ve günahlarının affedilmesine aracı olunacağı umuduyla **İran**'a sığındığını bildiriyordu. Bir sığınmacıyı tutup teslim etmenin doğru olmadığını da vurgulayarak Bayezid'in günahının affedilmesini istiyor ve bu konuda Padişah Kanuni'ye de mektup yazdığını ekliyordu.[235] Şahın dışında İran yöneticilerinden İmam Kulu Han da Selim'e bir mektup göndererek Bayezid'in durumuna ilişkin bazı bilgiler vermişti. O, mektubunda –kuşkusuz kimi söylentileri dikkate alarak– Bayezid'in öldürülmediğini, **Bağdad**'a kaçırılmadığını ve kendisine "çiftlik ve tayinat" verilip yiyecek içeceğinin sağlandığını ve padişahın kararının beklendiğini açıklamak gereğini duymuştu.[236]

Tahmasb'ın Bayezid hakkındaki şefaat dileği, Kanuni'nin hiddetini az çok yatıştırmış, "atalık" duygularını harekete geçirmişti. Ancak bu konuda Selim'in de görüşünü almak istemişti. Ne ki artık kendini tahtın biricik vârisi olarak gören Selim'in yanıtı pek de olumlu olmamıştı. Şahın mektubunu getiren İrişdi Ağa ile görüştüğünü, fakat şahın gerçek amacı hakkında fazla bilgi edinemediğini söyleyen Selim, babasına Tahmasb'ın şefaat dileği Osmanlılar yararına bir şeyler sağlayacaksa kabul edilmesini önermişti.[237]

Selim'in bu açık olmayan görüşüne karşın Kanuni Süleyman kimi koşullarla da olsa Bayezid'i affa yönelmişti. 27 Nisan 1560 (1 Şaban 967)'da Şah Tahmasb'a ılımlı bir dille yanıt vermişti. Mektubunda **Konya Savaşı**'ndan sonraki olayların bir özetini yapıyor ve Bayezid'in doğru olmayan bir yola girmesinin Allah katında da "ulu günah" olduğunu ve bunca kişinin ölümüne, kan dökülmesine neden olduğu için

234) Tahmasb'ın Selim'e mektubu: Feridun, II, 36 vd.
235) Metin: Feridun, II, 36-38.
236) **TA**,E. 8920.
237) **TA**, E. 6319/3.

de cezalandırılması gerektiğini vurguluyor, fakat şahın şefaati üzerine onun suçunu bağışladığını (cürmünden güzâr ettiğini) açıklıyordu. Bununla birlikte onun yanında bulunan **müfsid**'lerden Ferruh, Abdülganioğlu, Dursun ve Aksak Seyfeddin'in katledilmelerini, öteki adamlarının da **İran**'da alıkonulmasını diliyordu. Bayezid'in de eski kullarından birkaç kişi ve oğullarıyla birlikte, yarar sultanlara koşup sınıra gönderilmesini istiyordu. Buradan görevlendirilecek bir beylerbeyi âsi şehzadeyi alıp eski sancağı olan **Amasya**'ya götürecekti.[238]

Bu mektuba göre Kanuni Süleyman, katline **fetva** almış olmasına karşın Bayezid'i affediyordu. Ancak onu, etrafına topladığı askerlerden, yönetim karşıtı gruplardan tümüyle soyutlamak istiyordu. Kendisini ayaklanmaya sürüklediği kabul edilen fesatçılar öldürüldükten, onunla birlikte **İran**'a sığınmış olan ordusu mensupları da şah tarafından alıkonulduktan sonra oğullarıyla birlikte geri dönecek olan Bayezid'in yeniden bir güç denemesine girişemeyeceğini düşünüyordu. Ama yine de onu, ulaşma yönünden tahta uzak olan eski sancağına göndermeyi yeğliyordu. Böyle olduğu halde gerek Tahmasb'ın gerekse Selim'in takındıkları olumsuz tavırlardan ötürü bu af gerçekleşemeyecekti. Çünkü Kanuni'nin mektubu **Kazvin**'e ulaşıncaya kadar, olaylar beklenmedik bir yönde gelişmiş ve Bayezid, oğulları ile birlikte tutuklanmıştı. İlk günlerin birbirini izleyen ziyaret ve ziyafetlerinden sonra, Tahmasb, çok uzak yerlerden geldikleri için doğal olarak yorgun düşen Bayezid'in askerlerini dinlendirmek bahanesiyle küçük gruplara ayırıp **Kazvin** yakınındaki yerlere göndermişti. Şahın böyle bir önleme başvurmasında, sayıları binleri aşan büyük bir ordunun kent içerisinde yerleşme ve yiyecek içeceklerinin sağlanmasında başgösteren zorluğun kuşkusuz ki büyük payı vardır. Ancak öyle de olsa, düne kadar düşman olduğu ve arada mezhep ayrılık ve çekişmelerinin bulunduğu **Sünni** bir ülkenin şehzadesine karşı ihtiyatlı davranmak isteyişinin de rolü olsa gerektir. Bundan başka şahın, Kuduz Ferhad'ın suikast önerisini haber almış olması da düşünülebilir. Bütün bunların dışında Solakzade'nin aktardığına göre, Bayezid'in daha **Konya Savaşı**'ndan önce yazmış olduğu "Eğer Padişah olursam Tahmasb'ın başını bir kılıç darbesiyle gövdesinden ayırırım" anlamındaki Farsça şiir de Tahmasb'ın eline geçmiş ve şah bu yüzden Bayezid'i azarlamıştı.[239]

Tahmasb, yalnızca Bayezid'in ordusu mensuplarını etrafa dağıt-

---

238) Metin: Feridun, II, 26-28.

239) "Eğer tâc-ı cihandârî müyesser mişeved marâ / Ki tîg-i kahramanî ber-küşâyem rûy-ı dünyarâ / Ser-i Tahmasb ez-ten be-darbet-i tîğ ber-darem / Be-zîr-i hükm-i hîş ârem Semerkand u Buharâ-râ" (Solakzade Tarihi, 566).

makla yetinmemişti. Bir süre sonra, **Esterâbâd** tarafında âsilerle uğraşırken kendisini karşılamak için **Kazvin**'e döndüğünü belirterek o bölgedeki ayaklanmayı bastırabilmek için Bayezid'den askerlerinden bir kısmını kendi emrine vermesini istemişti. O da ister istemez, Kapıcıbaşısı Arap Mehmed'i **sekbân** ve **sipahiler**'inden bir gruba komutan atayıp şahın ordusuna göndermek zorunluluğunda kalmıştı. Söz konusu ayaklanma böylece bastırılmış ve Bayezid'in askerleri yeniden **Kazvin**'e dönmüşlerdi.

İran'da bunlar olup biterken Osmanlı yöneticileri de Bayezid ve adamlarının durumlarını yakından izleyebilmek için her yola başvurmak gereğini duymuşlardı. Sınırdaki **Erciş** Sancakbeyi Hacı Hüsrev'in bu amaçla **İran**'a gönderdiği **casus**, şehzadenin **Şürur** denen menzilde konakladığı ve adamlarının sayısının 3.700'e indiği haberini getirmişti. Onun verdiği bilgilere göre şahın adamları, şehzadenin herhangi bir hareketini ya da firar etmesini önlemek için ordugâhını sıkı bir denetim altına almışlardı. Kendisi ancak av amacıyla ordugâh dışına çıkabiliyordu. Ancak bu önlemlere karşın ordugâhtan kaçanların önüne geçilememişti. Üstelik İranlılar ile Bayezid'in adamları arasında kavgalar da başlamıştı. Şahın adamları, Bayezid'in **Karamanlu ve Turgutlu** aşiretlerinden olan askerlerine laf atmışlar, böylece başlayan kavgada her iki taraftan da yaralananlar olmuştu. Bunun üzerine Bayezid'in askerleri, "Çünkü bizi kırdırmaya niyetin vardı, niçin bizi bu mülahidenin (sapkınların) arasına getürdün?" diye sızlanmaya başlamışlardı.[240]

Öte yandan Bayezid'in adamlarından Arap Mehmed ile daha başkaları İran paralarıyla aldatıldıkları için o tarafa eğilim göstererek şehzadenin aleyhine çalışmaya başlamışlardı. Örneğin, olayları yaşayan İranlı tarihçilerinden Gaffârî'nin ve Hasan Rumlu'nun kaydettiklerine göre, Bayezid'in adamlarından Nişancı Mustafa Kara Ağızlu ve Çerkez Mahmud, şehzadenin bir suikast hazırladığını şaha haber vermişlerdi. Bunun üzerine Bayezid onların ikisini de öldürtmüş, fakat bu yüzden iki taraf arasında zıtlık başgöstermişti.[241] Bundan başka, Tahmasb'ın verdiği bir ziyafette Arap Mehmed, ona yaklaşarak, "Sakın Şahım, gâfil olman. Babasına ve büyük kardeşine karşı ayaklanan bu kötü yaradılışlı kişi, bir iki tüfenkçiyi size ölümcül bir darbe indirmeleri için görevlendirmiş ve kendilerine çeşitli vaatlerde bulunmuştur" diyerek Bayezid'in ona karşı bir suikast düzenlediğini öne sürmüştü. Bu haberden ürken Tahmasb rahatsızlığını bahane ederek ziyafeti bırakıp sarayına çekilmişti. Bayezid bunu öğrenince hemen o gece Arap Mehmed'i

240) **Van Beylerbeyi** Kubad Paşa'nın mektubu: **TA**, E. 4575/2.
241) **Ahsenü't-tevârih**, I, 412; **Cihanârâ**, 305.

katlettirmişti. Ama şehzadenin gazabından korkan en yakın adamlarından Aksak Seyfeddin ile diğer birkaçı şaha sığınarak, Bayezid'in bir gün kendilerini de öldürtmeyi tasarladığını söylemişlerdi.[242]

Bütün bunlar doğal olarak Tahmasb'ın kuşkusunu daha da artırmıştı. Sonunda da şah, Bayezid'in affedilmesine aracılık etmekten vazgeçerek onu ortadan kaldırmanın daha iyi olacağını düşünmeye yönelmişti. Nitekim ertesi Cuma, akşam namazından sonra şahın bilgisi çerçevesinde düzenlenen bir eylemle **Şiiler** Bayezid'in oturduğu binaya saldırmaya başlamışlardı. Kuduz Ferhad, yanındaki askerlerle karşı koymaya çalışmıştı fakat bunun uzun süre devam edemeyeceği belliydi. Bunun için Bayezid, kendisi için ölüm ânının yaklaştığını sanarak oğullarını yanına toplamış ve onları **Şiiler**'in eline bırakmaktansa kendi elleriyle öldürmeye karar vermişti.[243] Ancak bu sırada Tahmasb saldırıyı durdurtmuş ve Bayezid'e adamlar göndererek görünüşte ondan özür dilemişti. Aynı zamanda saldırganlardan bir ikisini idam ettirmiş ve şehzadeyi ertesi günü bir ziyafete çağırmıştı. Ne ki Bayezid ikindi zamanı Tahmasb'ın sarayına girerken, 10-15 kişi ansızın üzerine saldırıp yakalamışlar ve **Dârü'l-imâre** denen yere hapsetmişlerdi. Kendisinden sonra oğulları da İranlı yöneticilerden bazı kimselere teslim edilerek ayrı ayrı yerlerde hapsedilmişlerdi. Bayezid'in büyük oğlu Orhan, Hasan Beg Yüzbaşı'ya; Mahmut, Masum Bey'e; Mehmet, Korucubaşı'na ve Abdullah ise, Seyyid Şerif'e teslim edilmişti.

Bayezid'in mevcut parasına ve mallarına da el konulmuştu (19 Nisan 1560 / 23 Recep 967). Şehzadenin, sayıları 3.000'nin altına inmiş olan askerlerinden karşı koyanlar öldürülmüş, aslen **Dulkadırlu, Karamanlu** ve **Turgutlu** aşiretlerinden olanları ise **İran**'da bulunan kendi aşiret mensuplarının yanlarına dağıtılmışlardı.[244]

Bayezid'in hapsedildiği **İstanbul**'da haber alındığında gerek saray ve çevresinde gerekse Selim'de büyük bir rahatlık doğmuştu. Olayın doğru olup olmadığını saptayabilmek için **Van** Beylerbeyi Kubad Paşa'nın **Kazvin**'e gönderdiği adamları, görgü tanıklarına dayanarak şehzadenin hapiste olduğunu bildirmişlerdi.[245] Bu tutuklamalardan sonra Bayezid'in adamlarından bazıları da kaçarak Osmanlı topraklarına geri dönmüşlerdi. Örneğin Çavuş Yakup 1560 Ağustosu sonlarında **Kazvin**'den kaçıp **Erzurum** Beylerbeyiliğine sığınmıştı.

---

242) Âli, Bayezid'in olayı iyice araştırmadan Arap Mehmed'i öldürtmesinin doğru olmadığını belirtmektedir (**KA**, 81 b). Gerçekten de eğer Tahmasb'a karşı böyle bir suikast hazırlanmamış idiyse bunu kanıtlaması gerekirdi. Yoksa, ihbarcının öldürülmesi böyle bir suikastin hazırlanmadığını göstermez, aksine şüpheleri daha da artırırdı.

243) **KA**, 82 a; Peçevi, I, 406.

244) Gaffari, 306; Hasan Rumlu I, 412.

245) **TA**, E. 2584.

İşte **Erzurum** Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın 2 adamı, bu olaylardan sonra **Kazvin**'e ulaşarak padişahın mektubunu Şaha sunmuşlardı. Ancak Bayezid'in hapsedildiğini gören Osmanlı elçileri, Kanuni'nin mektubunda bulunmamasına karşın, şaha şehzadenin "memâtının (ölümünün) hayatından daha uygun" olduğunu söylemekten de çekinmemişlerdi. Öte yandan Selim de şaha gönderdiği mektupta, kardeşinin affedilmesini, kendisine çok yararlı olacak bir işe ertelemeyi uygun gördüğünü belirterek hemen bağışlamadan yana olmadığını bildirmişti.[246]

Bundan sonradır ki Tahmasb da, Bayezid'in affı için arabuluculuk yapmaktan vazgeçmiş ve kendisine sığınan şehzade ile oğullarının Osmanlılara teslim edilmesini karmaşık bir soruna dönüştürerek bundan olabildiğince yarar sağlamak amacını gütmeye başlamıştır. Böylece Tahmasb ile Kanuni Süleyman ve Selim arasında, birbiri arkasına elçiler ve mektuplar gönderilmiştir ki Osmanlı tarihinde padişahlarla yabancı hükümdarlar arasında bu kadar sık haberleşme pek görülmüş değildi. Aynı zamanda bu yazışmalar ve görüşmeler, Kanuni ile Selim'in, "bir oğul ile bir kardeşin hayatına susamış", şahın da "konuğunun hayatını satmaya hazır" olduğunu göstermektedir.[247]

Tahmasb, Kanuni'ye verdiği yanıtta, mektupta yazılanlarla elçilerin söyledikleri arasındaki çelişkiye dayanarak mektubu kuşku ile karşıladığını açıklıyordu. Bayezid'in ve oğullarının hapsedildiklerini de belirterek, onların katledilip edilmemeleri konusunda padişahın iradesine uymaya hazır olduğunu söylüyordu. Selim'e gönderdiği mektupta ise, puta tapıcıların ve âsilerin idam edilmelerinin gerektiği hakkında bir **Âyet**'in bulunduğunu hatırlatıyordu. Devamla, Osmanlı elçisinin açıklamalarını dinledikten sonra Bayezid'in affedilmesinin değil, padişahın adamlarına teslim edilmesinin ya da katledilmesinin hakkaniyete daha uygun olduğuna kanaat getirdiğini bildiriyordu.[248]

Burada özellikle, şahın Kanuni'ye ve Selim'e gönderdiği mektuplarda birbirinden farklı bir dil kullandığı göze çarpmaktadır. Padişaha yazdığında Bayezid hakkında ne emrederse onu yerine getireceğini bildirmesine karşın, Selim'e Bayezid ve oğullarının katlinin doğru olacağını öne sürmekte ve böylece onu da ölüm kararı verilmesi yönünde etkilemeye çalışmaktadır. Tahmasb böylece Selim'i memnun edecek bir eğilim gösteriyordu. Peçevi'nin de çok güzel belirtmiş olduğu gibi, artık ömrünün sonuna yaklaşmış olan Kanuni'yi kızdırmadan, geleceğin pa-

246) Babasına mektubu: **TA**, E. 6319/3. Tahmasb'a yanıt olarak gönderdiği mektup: **Düstûru'l-İnşâ**, 252 b - 254 a.

247 Hammer, VI, 84.

248) Farsça metin: Feridun, II, 46-48; **Düstûru'l-İnşâ**, 254 a - 256 a.

dişahı Selim'e yanaşmak ve ilerisi için ondan gerek şahsı gerekse devleti yararına çıkar sağlamak, vaatler almak siyasasını güdüyordu.

Şahın belli bir neden göstermeden birtakım sözcük oyunlarıyla Bayezid'in teslimini geciktirmesi, Kanuni'nin canını sıkmıştı. Çünkü Tahmasb'ın sığınmacıları serbest bırakması ya da aksine öldürmesi de beklenebilirdi. Nitekim bir ara Bayezid'in **Bağdad**'a kaçırıldığı söylentisi yayılmıştı. Bu nedenle padişah **Kazvin**'de olup bitenleri öğrenmek için durmadan sınırdaki beyleri, özellikle de **Van** ve **Erzurum** Beylerbeyilerini sıkıştırıyor, hatta "öte cânibden haber" vermeyecek olurlarsa görevden alınacakları tehdidinde bulunuyordu. Bundan öte, bütün bu olaylara yol açtığından ötürü Selim'i de azarlamaktan geri kalmıyordu. İşte bu sırada, öteden beri Lala Mustafa'dan öc almak isteyen Sadrazam Rüstem Paşa, asıl olayları düzenleyen ve kışkırtanın o olduğunu öne sürünce, Mustafa Paşa Selim'in lalalığından alınarak **Pojega** Sancakbeyiliğine atanmıştı. Lalalığa da ora Sancakbeyi Tütünsüz Hüseyin Paşa getirilmişti. Selim, sevgili lalasının kendisinden uzaklaştırılmasına üzüldüğünden babası katında onu savunmak gereğini duymuştu. Bunun üzerine de Lala Mustafa'nın görevi sancakbeyiliğinden **Tamşvar** Beylerbeyiliğine yükseltilmişti. Ancak Selim bunu da yeterli bulmamış, en sonunda Lala Mustafa Paşa, Bayezid'in olası bir hareketine karşı gereken önlemleri alması amacıyla **Van** Beylerbeyiliğine gönderilmişti.[249]

Kanuni Süleyman, en sonunda Bayezid'in hapiste bulunduğuna kanaat getirmişti. Onu ve oğullarını teslim almak için de **Dulkadriye** Beylerbeyi Ali Paşa ile Kapıcıbaşı Hasan Ağa'yı Tahmasb'a yazdığı bir mektupla **Kazvin**'e göndermeye karar vermişti (4 Aralık 1560). Elçilerle birlikte şaha kılıç, kemer, altın ve gümüş tepsiler, sürahiler ve kadife, diba, çatma gibi değişik kumaşlardan oluşan çeşitli armağanlar da gönderilmişti.[250] Değerleri toplamı çok büyük bir rakama ulaşan armağanlar listesi şöyleydi:

Sırtı kadife kınlı iri la'l murassa bendli ve altın örme bağlı bir kılıç. Baştan başa altın işlemeli, yakut ve firuze kınlı bir kılıç. Altın işlemeli kemer: 5 adet la'l ve 5 adet gök yakut takılı. Baştan başa sırma kaftan: 1 la'l ve 8 la'l düğmeli. Altın 7 tepsi. Ağırlığı: 4263 dirhem, 2843 miskal. 6 adet altın sürahi. Ağırlığı: 5074 dirhem, 3382 miskal. Değ-

249) **KA**, 79 b - Lala Mustafa 9 Kasım 1560 (19 Safer 968)'da Van Beylerbeyliğine atanmıştı. Eski beylerbeyi Kubad Paşa'ya hüküm: **Mh.** III, Vsk. 1626.

250) Kanuni'nin mektubu. Feridun: II, 42 vd. Âli, padişahın bu mektupta Bayezid'in katledilmesini bildirdiğini söylüyor (**Nâdiru'l-mehârib**, 20 a). Fakat mektubun metninde böyle bir istek bulunmamaktadır. Olayların akışı da Kanuni'nin âsi oğlunun katli için evvelce fetva almış olmasına karşın, onun İran'a sığınmasından sonra Tahmasb'dan şehzadenin katlini değil, ısrarla teslim edilmesini istediğini göstermektedir.

şik altınlar. 9337 dirhem. 46 adet altın yaldızlı gümüş kupa: 40.795 dirhem. 30 adet gümüş tepsi: 14.860 dirhem. 55.655 dirhem gümüş. Putraklı a'la Kadife: İşlemeli, 10 takım. Firengi a'la şeyb: İşlemeli, 10 takım. Firengi a'la diba: İşlemeli, 20 takım. Firengi a'la kadife: 20 takım. Firengi a'la çatma kadife: 20 takım. Firengi a'la yenik kadife: 20 takım. A'la Bursa çatması: 20 takım. Seraser işlemeli: 20 takım. Sade Firengi kadife: 20 takım. Alaca Bursa kadifesi: 20 takım. Çuha sıkarlata: 20 donluk (elbiselik). Akmeşe (Kumaşlar). Yekûn: 200.[251]

"Yükte hafif, pahada ağır" olan bu çeşitli armağanlar kolayca anlaşılacağı gibi yalnız Şah Tahmasb'a verilmek için değil, tüm şah ailesine dağıtılmak amacıyla düzenlenmişti. Böylece Tahmasb'ı memnun etmenin yambaşında Osmanlı İmparatorluğu'nun zenginlik ve görkemliliği de gösterilmek istenmişti!

Ali Paşa, 8 Nisan 1561 (22 Receb 968)'de **Kazvin**'e varmıştı. Fakat Tahmasb, bu kez de yeni bir oyalamaya yönelmişti. Daha önce Selim'e yazmış olduğu mektubun yanıtını henüz almamış olmasından yararlanarak, Bayezid'i padişaha değil ancak Selim'e teslim edebileceğini bildirmiş ve bunu da bir yemine dayandırmak istemişti. İddiasına göre Bayezid, **Sa'd-Çukuru**'na geldiği zaman, Nizamüddin Şahkulu'na başvurarak kendisine güvence verilmeyecek olursa başını kurtarmak için başka tarafa gideceğini bildirmişti. Onun "**Kürdistan** ve **Bağdad** semtlerine varub fitne ve fesad" eyleyerek Osmanlıların başına yeni sorunlar açabileceğini düşünen Şahkulu Sultan da, Bayezid'i ve oğullarını padişaha teslim etmeyeceğine, onları öldürtmeyeceğine ya da gözlerine **mil** çektirtmeyeceğine yemin etmişti. Bununla da kalmamış Hüseyin Beg Yüzbaşı'yı Bayezid'e göndererek kendisine güvence vermişti! Dolayısıyla şimdi Bayezid'i, padişahın adamlarına teslim etmek, yemini bozmak olacağından buna olanak yoktu. Ancak onu Selim'e teslim edip etmemek konusunda herhangi bir biçimde güvence verilmediği ya da yemin edilmediği için Bayezid'i Selim'in adamlarına teslim etmek olanağı vardı.[252]

Tahmasb'ın öne sürdüğü bu itirazlar, görünüşte "anda bağlı kalmak (ahde vefâ)" gibi çok yüce bir niteliğe dayanmakta idi. Fakat gerçekte **Erzurum** Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın deyimiyle, o, "her an yeni bir hile düşündüğünden", bu savunması da samimi olmaktan çok uzaktı. Ali Paşa ile Hasan Ağa da bu davranışı şahın yeni bir düzeni olarak değerlendirmişlerdi. Bu nedenle Bayezid'in kendilerine teslimi için ısrar etmişler, hatta padişahın şehzadeyi ele geçirmek için gerekir-

---

251) Armağanları belirten liste: **TA**, E. 673/2.

252) Tahmasb'ın Kanuni'ye mektubu: **Dizfuli Münşeatı**, 102 b vd. Selim'e mektubu: **Ayn.yer.** 116 a vd. **Erzurum** Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın sadarete mektubu: **TA**, E. 6070.

se **İran**'a sefer açacağını bildirerek tehditte bile bulunmuşlardı. Buna karşın Tahmasb, Bayezid'in teslimine yanaşmamış ve eğer Kanuni savaş ilan edecek olursa bundan beklediği amacın gerçekleşemeyeceğini, aksine, o zaman Bayezid'in de hapisten kurtulup yeniden harekete geçebileceğini belirtmişti.[253] Bu, karşı bir tehdit demekti. Ancak Tahmasb bu yola gidilmesinin gerekli olmadığı kanaatindeydi. Bu düşünceyle, eğer kendisine büyük armağanlar verilir ve ayrıca **Kars** kalesi de **İran**'a bırakılacak olursa Bayezid'i teslim edebileceğini de eklemişti. Bunun üzerine Osmanlı elçileri 1 Temmuz 1561 (17 Şevval 968)'de **Kazvin**'den ayrılmışlardı.

Tahmasb, durumu birer mektupla Kanuni'ye ve Selim'e de bildirmeyi gerekli görmüş ve bu mektupları kendi elçileriyle göndermeyi yeğlemişti. **İstanbul**'a gönderilen elçi Cafer Sultan ile padişahın armağanlarına karşılık halı, Kur'an vb. gibi hediyeler de yollamıştı. Kanuni'ye yazdığı mektupta, onu övüp yücelten uzun bir girişten sonra Bayezid'in teslimine ilişkin yemin olayını aktarıyor ve onu teslim etmeye hazır olduğunu, ancak Selim'in elçilerini beklediğini söylüyordu.[254] Mihmandarbaşı Allahveren Ağa ile Selim'e gönderdiği mektupta da aynı yemin olayını aktarıyordu. Arkasından Bayezid'in hayatına dokunulmamasını dileyerek "onun yaşaması dileğimiz ve kurtulması amacımızdır (ibkası murad ve tahlîsi maksuddur)" diyordu. Şehzadenin teslim edilmesi için güvenilir birkaç kişinin gönderilmesini istedikten sonra, bu hizmetlerine karşılık olarak gerek Padişah Kanuni'den gerekse geleceğin padişahı Selim'den "büyük armağanlar (külli ihsan)" beklediğini de vurguluyordu. Tahmasb, ayrıca padişahın Bayezid'i zorla ele geçirmek için girişeceği bir savaştan sonuç alamayacağını ve o zaman sığınmacı şehzadenin de amacına ulaşmak için bir "fırsat" bulacağını söyleyerek dolaylı da olsa Selim'in böyle bir savaşa engel olmasını sağlamaya çalışıyordu.[255]

Şah Tahmasb'ın Bayezid sorununda gözettiği amaç açıkça meydana çıkmış oluyordu: Sığınmacıyı tutuklayan şah, hapse koyduğunu yarar karşılığında elden çıkarmaya hazırdı. Onu teslim alacak olan şehzade de taht kavgasına giriştiği rakibinin ortadan kalkması ile huzur bulacak, babasından sonra saltanata kavuşacaktı. Asıl söz sahibi olan, olması gereken padişah baba ise kararsız görünüyordu. Önceleri âsi saydığı oğlunun katli için **fetva** almıştı, fakat Şah Tahmasb'ın şefaat dileği karşısında bir ara onu affetmeye razı olmuştu. Arabulucu şahın

253) Selim'e mektubu: **Göst.yer.**
254) **Dizfuli**, 102 b - 106 a; **Düsturu'l-inşâ**, 256 b - 261 b.
255) Metin: **Dizfuli Münşeatı**, 116 a - 119 a. (Burada tarih Gurre-i Şaban 975 diye gösterilmişse de Şevval 968 olması gerekir). Türkçe çevirisi: **TA**, E. 3931.

af dileğinden vazgeçip katlden söz etmesi üzerine de, artık yalnızca Bayezid ve oğullarının geri verilmelerinden söz etmeye başlamıştı. Kuşkusuz ki Kanuni Süleyman öz oğlunu ve torunlarını diri olarak ele geçirmek istiyordu. Öyle ki bu konuda savaş açmaktan söz ederek Tahmasb'ı tehdit etmekten de çekinmemişti. Fakat şah buna, Bayezid'i serbest bırakmak, açıkçası onu destekleyip Osmanlı topraklarına saldırtmak gibi karşı bir tehditle yanıt vermişti. Sorun gerçekten de karmaşık bir hal almıştı. Bayezid serbest kalır, hele şahın da yardımını sağlarsa taht savaşı yeniden başlayacak demekti. Öte yandan bu sıralarda **Anadolu**'da ve **Rumeli**'de geniş ölçüde karışıklıklar sürmekte olduğundan, merkezi yönetime bağlılığı artık kuşkulu olan bir ordu ile tüm bunlara karşı koymak kolay olmayacaktı. Bunun için en iyisi Tahmasb'a karşı ılımlı davranmak ve gerekirse onun istediği **ihsan**'larda bulunarak, armağanlar vererek Bayezid'in teslim edilmesini sağlamaktı. Yalnız bu da Muhteşem Süleyman'ın, kendi ününe yakışmayacak derecede ödünler vermesine, daha açık deyimiyle gururundan özveride bulunmasına neden olacaktı. Üstelik bu özverilere karşın Bayezid ve oğulları padişahın elçilerine değil de Selim'in adamlarına teslim edilecek ve gene ağabeyin arzusu gereğince hemen o anda katledileceklerdi.

4- BAYEZİD'İN VE OĞULLARININ ÖLDÜRÜLMESİ

Kanuni Süleyman, Şah Tahmasb'ın, Bayezid'i büyük armağanlar karşılığında Selim'in adamlarına teslim edebileceğine ilişkin mektubuna olumlu yanıt vermişti. Bayezid ve oğullarının geri verilmelerine karşılık olarak, kendisinin 900.000, Selim'in de 300.000 **altın** vereceğini, şehzadeler güvenilir adamlarla **Erzurum**'a kadar getirilecek olursa bu paranın orada ödeneceğini bildirmişti. Ayrıca şahın "iltimas" ettiği **Kars Kalesi**'ni de kendisine bırakacağını açıklamıştı.[256]

Özellikle bu son **armağan**, yalnız padişahın kişiliği yönünden değil, imparatorluk yönünden de küçültücü bir içerik taşıyordu. Eğer gerçekleşecek olursa, "cihan imparatorluğu" diye anılan Osmanlı Devleti, tarihinin en parlak dönemlerinde, düne kadar hor bir gözle baktığı rakibine savaşmaksızın toprak vermiş olacaktı. Kanuni Süleyman II. Bayezid'i andıran bir ruhsal durum içinde, tehlikeyi ortadan kaldırmak için her şeye razı görünüyor, yerine getirmeyeceği ya da getiremeyeceği vaatlerde, ödünlerde bulunuyordu. Ancak uygulamada yerine getirmeyecek de olsa, Tahmasb'ın bu önerilerini kabul etmesi, kuşku-

256) "Ve Kars iltimas olunmuş idi; vireler" (Metin: Feridun, III, 43). Tahmasb gerek Kanuni'ye gerekse Selim'e yazdığı mektuplarda Kars'ı istediğinden hiç söz etmemektedir. Buna göre bu önerisini sözlü olarak Osmanlı elçilerine yapmış ya da kendi elçileriyle iletmiş olmalıdır.

suz kendisi için hiç de iyi bir davranış değildi. Çünkü böylece, vaktiyle oğlu Bayezid'e karşı yaptığı gibi bir kez daha sözünde durmamış bir hükümdar durumuna düşecekti.

Selim'e gelince, o, Bayezid'in kendisine teslim edileceğinin anlaşılmasından ötürü memnundu. Bununla birlikte Tahmasb'a da fazla güvenmiyordu. Gülâbî Çavuş ile şaha gönderdiği yanıtta da bu kuşkusunu açıklayarak, vaktiyle böyle bir yeminden söz edilmemiş olmasına dikkati çekiyordu. Ahde vefasızlığın, toplumdaki her kişi için ayıp ve utanılacak bir davranış sayıldığını ve özellikle hanedan mensupları ile **fetva** verme yetkisine sahip olanlar için asla uygun görülmeyen, din ve devletin namusuyla da bağdaşmayan bir durum olduğunu belirtiyordu. Fakat hemen arkasından, "yaşaması fitneye ve karışıklıklara neden olan (İbkası ikaz-ı fitne ve şûr olan)" Bayezid'in katledilmesi gerektiği kararını verdiğini açıklıyordu. Devamla, bu hizmet hayırlısı ile sonuçlandırılacak olursa padişah tarafından kendisine çeşitli armağanlar verileceği de bildiriyordu. Nihayet kendisinin **İran**'la dost kalmaya önem verdiğini, bu amaçla birkaç yıl önce **Amasya**'da yapılan görüşmelerde barış için çalıştığını da anımsatıyordu.[257]

Kanuni'nin ve Selim'in çok büyük ödünler içeren mektuplarına karşın Tahmasb vaat edilenlerle yetinmemişti. Osmanlı padişahını, Bayezid sorununu çözmek için maddi ve manevi her tür ödün vermeye hazır bulduğu için, bundan olabildiğince yararlanmaya çalışarak isteklerine yenilerini eklemişti. Bu kez Hızır Sultan adlı bir elçiyle Kanuni'ye gönderdiği mektupta, en büyüğü 5 yaşında olan oğullarından birine **Anadolu**'da sınıra yakın bir Osmanlı Sancağının sancakbeyliği sânının verilmesini ve **Şii** İran halkı için çok önemli olan **Kerbela** ve **Meşhed**'deki hayır kurumlarının yönetimi için **Bağdad**'a 2 görevlinin gönderilmesine izin verilmesini istemişti. Daha da ileriye giderek, elçisi aracılığı ile **Bağdad**'ın kendisine bırakılması gerektiğini öne sürmüştü.[258]

Kanuni Süleyman, şahın bu isteklerini tümden reddetmeyip bir kısmına olumlu yanıt vermeyi yeğlemişti. Mustafa ve Hacı Hasan adlarında 2 çavuş ile Tahmasb'a gönderdiği mektupta, **Bağdad**'a 2 **İran** görevlisinin atanmasına izin verdiğini bildirmişti. Tahmasb'ın oğluna sancak verilmesi önerisini ise, çocukların yaşlarının küçük olmasını, Osmanlıların yürüttükleri **gazâ** ve **cihad**'ın da **Rumeli**'de geçmesi nedeniyle doğu sınırlarındaki bir beyin bu seferlere katılmasının zorluğunu öne sürerek savuşturmak istemişti. Yine de şahı gücendirmemek

257) Metin: **TA**, E. 937; Feridun, II, 38-42.
258) Peçevi, 402 vd.

için, bu sorunun Bayezid'in teslim edilmesinden sonra ele alınabileceğini eklemişti.[259]

Ancak Tahmasb, ileriye de yönelik olsa önerilerinde direnmeyi ve yeni isteklerde bulunma kararlılığını sürdürmüştü. Kanuni'ye yazdığı mektupta, öncelikle **Irak-ı Arap** diye anılan **Bağdad** yöresindeki **İran** kurumlarının onarımı ve bakımı için oraya 2 İranlı görevlinin gönderilmesini kabul ettiğinden ötürü duyduğu büyük memnunluğu belirtmişti. Sırasıyla 5, 3 ve 2 yaşlarında olan oğulları büyüdüklerinde padişahın yakın hizmetinde bulunmalarına izin verileceğini umduğunu da vurgulamıştı. Arkasından, Bayezid'i ve oğullarını Selim'e teslim edebileceğini bir kez daha yineleyerek, şimdiye kadar Selim'in adamlarının gelmediğini, padişahın gönderdiği elçilerin de güvenilir kişiler olmadığını öne sürmüştü. Ona göre Bayezid **çavuş** sânını taşıyan bu adamlara teslim edilemezdi. Ancak **İstanbul**'dan padişah sarayından yüksek rütbeli kişilerin gönderilmesi de uzun zaman alacaktı. Bu nedenle şah, şehzadeleri teslim almak için **paşa** ünvanlı bir üst görevlinin Selim'in "20 nefer kullarıyla" birlikte gönderilmesini istemişti. Bundan başka **İran**'dan kaçıp Osmanlı topraklarına sığınanların hemen geri gönderilmelerini, bu konuda sınır boylarındaki beylere gereken emirlerin verilmesini dilemişti. Asıl önemlisi bütün bunların sözde kalmaması ve aynı zamanda öğünülecek bir senet niteliğini alması için de bir **Hatt-ı Şerif** ile kendisine bildirilmesini de öne sürmüştü.[260]

Görülüyor ki Tahmasb, Bayezid'in teslimini geciktirirken boyuna yeni ödünler koparmaya ve vaadedilen şeyleri alabilmek için de bunları bir padişah senedi ile belgelemeye çalışıyordu. Bu maksatla, bu kez de Eşik Ağalarından Veli Bey'i Kanuni'ye, Beşaret Ağa'yı da Selim'e göndermişti.

Kanuni, Tahmasb'ın, şehzadelerin teslimini çeşitli bahane ve isteklerle geciktirmesinden son derecede hiddetlenmişti. Öyle ki, ordusu ile **İran** üzerine yürümeyi bile düşünmüştü. Gerçekten de **Özbek** Hanı Pir Mehmed ile **Laz (Gürcistan)** Hakimi Sultan İbrahim'e yazdığı mektuplarda Tahmasb'ın vaktiyle, 1555'te Osmanlılarla barış yapmak için çok uğraştığını belirterek, Bayezid'in **İran**'a sığınmasından sonra o barışa aykırı düşen ve asla kabul edilemeyecek olan tavırlar takındığını açıklamıştı. Bu yüzden "onun gibi bir fitne ve fesadçının" ortadan kaldırılması için üzerine yürümeyi düşündüğünü açıklamıştı.[261] Böyle olduğu halde, deneyimli padişah, o zamana kadar 3 kez denemiş olduğu gibi,

259) Mektubun metni: Feridun; II, 28-30; **Düsturu'l-inşâ**, 267 a - 269 b.

260) Mektubun Türkçe çevirisi: **TA**, E. 6537

261) Pir Mehmet Han'a mektup: Feridun, II, 48 vd (Ağustos–Eylül 1561/Evâhir-i Zilhicce 968 tarihli). Sultan İbrahim'e mektup: **Ayn. yer**, II. 50 vd. Busbecq, Kanuni'nin **Gürcistan**'a adamlar göndererek **Gürcü** kabilelerini İranlılar aleyhine kışkırttığından da söz etmektedir (s. 277).

İran'a karşı yeni bir savaşa girmenin pek kazançlı olmayacağını biliyordu. Üstelik öyle bir durumda şahın Bayezid'i serbest bırakacağı da kuşkusuz bulunduğundan, şehzadeleri ele geçirmek için Tahmasb'ı oyalamayı sürdürmenin daha uygun olacağını düşünmüştü. Buna karar verince **İran**'dan izinsiz olarak gelenlerin kabul edilmemeleri için sınır boyundaki beylere emirler göndermişti. Ayrıca **Van** Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'yı İranlılara karşı "edeb dışı" bazı tavırları yüzünden görevden alarak yerine **Pasin** Sancakbeyi Hüsrev Bey'i (Paşa) atamıştı.[262]

Bu sırada **Konya**'dan eski sancağı olan **Kütahya**'ya atanmış olan Selim, Tahmasb'ın elçisi Beşaret Ağa'yı burada kabul etmişti (Mart 1562 / Recep 969). Şah, ona gönderdiği mektupta, genelde padişahtan istediği şeylerin yerine getirilmesine arabuluculuk etmesini rica ediyordu. Fakat yeni bir hileye de başvurarak, doğrudan doğruya kendi el yazısıyla kaleme almış olduğu ikinci bir tezkere ile de Selim'e, Bayezid'in ve oğullarının katledilmelerini telkin ediyordu. Tahmasb'a göre, sorunun kökünden çözüme ulaştırılması için Bayezid'in öldürülmesi gerekmekte idi. Aslında Rüstem Paşa da öldüğü için, Bayezid'i koruyacak güçlü bir koruyucu da kalmamıştı. Bayezid'in oğullarına gelince, bunların hayatta kalmaları Selim için ileride büyük bir tehlike oluştururdu. Bu nedenle onların da babaları ile birlikte öldürülmeleri gerekirdi.[263]

Tahmasb'ın, Selim'in tek başına tahta vâris kalma sorunundaki arzusunu kamçılayan, aynı zamanda Kanuni'den sonra Osmanlı tahtında kendisine dost ve hatta minnet duyan bir padişahın bulunması amacını güden kurnazca önerisi, umduğu sonucu vermişti. Selim, şahın bu tezkeresine verdiği yanıtta, "iki tarafın rahatı için" Bayezid'in ve oğullarının katledilmelerinin kendisince de gerekli görüldüğünü ve Kanuni'nin de buna "rızası" bulunduğunu belirtmişti. Rüstem Paşa'nın ölümü ile "ortam da elverişli" olduğuna göre, sorunun çözümünün artık şahın "lutf"una bağlı kaldığını bildirmişti.[264]

Bunun dışında elçi Beşaret Ağa, Tahmasb'ın büyük emelini gerçekleştirerek, Selim'den, Bayezid'in teslimine karşılık olmak üzere bundan böyle İranlılara dost kalacağını vurgulayan yazılı bir senet, bir **"ahidnâme"** almayı da başarmıştı. Söz konusu **ahidnâme**'ye göre Selim, Allahın yardımıyla Osmanlı tahtına çıkması nasip olursa, **İranlılar** tarafından uyulduğu sürece, aradaki barışa bağlı kalıp, buna aykırı bir yola asla girmeyeceğine, o tarafa düşmanca bir gözle bakmayacağına, iyilik ve vefa yolundan sapmayacağına, Tanrıyı tanık göstererek söz veriyordu. Bu **ahidnâme** sonsuza dek sürecek bir dostluk antlaş-

262) Erzurum Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın Şahkulu Sultan'a mektubu: **TA, E.** 3118.
263) Mektup örneği: **Düsturu'l-inşâ**, 273 b - 277 a.
264) **gös. yer.**

ması niteliği taşıyacaktı. Her iki taraf reâyasının mal ve can güvenliği içinde olmaları için Selim, kendisinden sonra tahta çıkacak oğullarının ve torunlarının bu ahde bağlı kalmaları hususunda kendilerine öğüt verecek, vasiyette bulunacaktı. Böylece bu **ahidnâme** "kıyamet gününe kadar" geçerli olacaktı.[265]

Böylece Tahmasb yapacağı hizmet karşılığında armağan olarak pek çok şey almayı sağlamış gibiydi. Bayezid'i ve oğullarını teslim almak için de Kanuni Süleyman tarafından **Van** Beylerbeyi Hüsrev Paşa ile Sinan Ağa, Selim tarafından da Çavuşbaşı Ali Ağa ile Müteferrika Firuz Bey, birer mektupla **Kazvin**'e gönderilmişlerdi. Padişah, şaha gönderdiği mektupta, Bayezid ile oğullarının öldürülmelerinden hiç söz etmeksizin onların Osmanlı elçilerine teslim edilerek gönderileceklerini umduğunu belirtmişti. Bayezid ve oğulları Osmanlı sınırına ulaştırılıncaya kadar **İran** elçisi Cafer Sultan'ın **İstanbul**'da alıkonulacağı da açıklanmıştı. Kanuni bundan sonra, **İran**'dan **Medine**'ye gönderilecek nezir ve sadakaların oraya ulaştırılmasına müsaade edilmesi ve kendi oğullarına padişaha yakın olabilecek sanlar verilmesi yolundaki şahın isteklerine değinmişti. Bayezid ve 4 oğlu teslim edilecek olursa aradaki dostluk gereği bu istekler dikkate alınacaktı. Ancak Tahmasb da dostluğu gözetip ona aykırı davranışlara izin vermemeliydi. Taraflar arasındaki anlaşma ve barış ancak böylece pekişebilirdi. Dostluk sürdürülecek olursa iki ülkenin hacıları ve tüccarları komşu ülkede gece gündüz rahatça seyahat edebileceklerdi. Kale dizdarları ya da sınırları koruyanlar bunlara engel olmayacaklardı.[266]

Selim'e gelince, onun evvelce Tahmasb'ın tezkeresine verdiği yanıtta Bayezid ve oğullarının öldürülmelerinin kendisine "gerekli" olduğunu bildirmesine ve babasının da buna rıza gösterdiğini eklemiş olmasına karşın son mektubunda şehzadelerin katledilmelerinden söz etmemesi dikkati çekmektedir. O da Kanuni gibi kardeşinin ve yeğenlerinin teslimini istemektedir. Bütün bunlar, Kanuni Süleyman'ın âsi oğlu için **fetva** almış olduğu ve büyük bir olasılıkla onu teslim aldıktan sonra **fetva** hükmünü yerine getirmeyi kararlaştırdığı halde, şehzadelerin **İran**'da öldürülmelerini uygun bulmadığını yansıtsa gerektir. Dolayısıyla Bayezid ve oğulları Tahmasb ile Selim arasında varılan anlaşma uyarınca **Kazvin**'de katledilmişler demektir.

---

265) Metin: **Dizfuli Münşeatı**, 93 b - 98 a; **Düsturu'l-İnşâ**, 283 a vd. DTCF İ. Saip Sencer yazmaları, No. 266, Vr. 31 a - 32 b (Yalnız bu son iki mecmuada, **ahidnâme**'nin hayli uzun olan giriş kısmı yoktur). bk. Ek: XV.
Âli böyle bir **ahidnâme**'den söz etmemekle birlikte, Tahmasb'ın Kanuni ile olan ahdini ve andını, ileride saltanata çıkacak olan Selim ile de yenilemek ve yinelemek istediğini belirtmektedir: **KA**, 83 b.

266) Metin: Feridun, II, 30-34.

Bayezid ve oğullarını teslim almak amacıyla şahın önerisine uyularak bir paşanın başkanlığında ve 200 kişilik kalabalık bir grupla gönderilen Osmanlı elçileri, 16 Temmuz 1562 (14 Zilkade 969)'de **Kazvin**'e varmışlardı.[267] Öte yandan 19 Nisan 1560'tan beri hapislik yaşamı içinde acılar çeken Bayezid, Tahmasb ile babası ve ağabeyisi arasında sürüp giden yazışma ve pazarlıkların kapsamından haber alamamış da olsa gelişmelerin kendi lehine olmadığını kuşkusuz ki anlamıştı. Kendisinin yavaş yavaş yok olmaya sürüklendiğini, ölüme doğru yol aldığını da sezinlemişti. Nitekim yazdığı son **Gazel**'inde hapis hayatının sıkıntılarını dile getirirken artık yaşama hevesini yitirdiğini vurgulamıştı:

Nideyim zâyi idüb bu tûl-i emelle nefesi?
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünya hevesi.
Iztırabı kogul ey mürg'i revân sabreyle
Eskiyüb işde haraba varıyor ten kafesi.
Kârban-ı reh-i iklim-i 'adem-menzilinün
Dokunur oldu dilâ sem'ime bank-i ceresi.[268]

Hüsrev Paşa, Tahmasb ile görüşmesinde, şehzadelerin teslim edilmeleri karşılığında Kanuni'nin ve Selim'in pek çok armağanlarda bulunacaklarını yinelemişti. Bu arada Selim'in teslim **müjde**'sini alınca işlemeli kılıç, kemer, hançer, kızıl yerli at ve 100 **tümen** para göndereceğini bildirmiş, kendisinin de 5 Arap aygırı armağan edeceği vaadinde bulunmuştu.[269] Bu vaatler karşısında, tutsağını artık daha fazla bekletmeye gerek kalmadığına kanaat getiren Şah Tahmasb, 23 Temmuz 1562 (21 Zilkade 969) Perşembe günü, sakalı kesilmiş olan, sırtında eski bir elbise ve başında yırtık bir **imâme** bulunan Bayezid'i Osmanlı elçilerinin karşısına çıkarmıştı. Kanuni'nin elçisi Sinan Ağa, bu kişinin Şehzade Bayezid olduğuna tanıklık etmiş, bunun üzerine de şah onu Selim'in "mutemet" adamı sayılan Çavuşbaşı Ali Ağa'ya teslim etmişti. Ali Ağa da, kuşkusuz Selim'den almış olduğu emir uyarınca Bayezid'i hemen orada katlettirmişti. Busbecq'in bir söylentiye dayanarak yazdığına göre Bayezid, boynuna **kement** geçirildiği sırada, son bir ricada bulunarak oğullarını görmek istemiş, fakat kendisine "ortadaki sorun ile uğraşmasının daha uygun" olacağı yanıtı verilerek dileği yerine geti-

267) Gaffari, 307; Hasan Rumlu, I, 417.

268) "Bu uzun bekleyişle nefesimi yitirirsem nideyim? / Gönlümde zerre kadar bu dünya hevesi kalmadı / Ey hareket eden kuş (ruh), ızdırabı kov, sabreyle / İşte eskiyerek harap oluyor ten kafesi / Yokluk (ölüm) durağına giden yoldaki kervanın / Çıngırak sesleri kulağıma geliyor." (Gazelin tümü: İ. H. Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, II, 326).

269) Tahmasb'ın Hüsrev Paşa'ya mektubu: **Dizfuli Münşeatı**, 71 a vd.

rilmemişti.[270] Bayezid'in 23 Ekim 1559'dan bu yana süren **Kazvin** günleri ve 27 ayı aşan tutukluluk yaşamı böyle acı bir biçimde sona ererken Orhan, Mehmed, Abdullah ve Mahmut adlarındaki 4 oğlu da aynı akıbete uğramışlar, boğdurulmuşlardı.[271]

Arada mezhep ayrılığı ve bazı görüş ayrılıkları bulunmasına karşın **Kazvin** halkı Osmanlı şehzadelerinin bu şekilde katledilmelerini nefretle karşılamıştı. Osmanlı elçileri gittikleri yerlerde taşlanmışlardı. Bunun üzerine elçiler daha fazla beklemeden Bayezid ve oğullarının bozulmamaları için ilaçlanmış olan cesetlerini[272] alarak 1 Ağustos 1562 (Selh-i Zilkade 969)'de **Sa'd-Çukuru**'na doğru hareket etmişlerdi. Burada Hüsrev Paşa ayrılarak beylerbeyiliği başına **Van**'a dönmüş, Ali Ağa ise **Sıvas**'a doğru yoluna devam etmişti. O zamana kadar ölen şehzadelerin **İstanbul**'da ya da **Bursa**'da gömülmeleri geleneğine bağlı kalınmışken, Bayezid ve oğullarının **Sıvas** surlarının dışına gömülmeleri uygun görülmüştü. Abdulvahhab Gazi Türbe ve Mescidi olarak tanınan yerde caminin üst kat girişinde ve sol tarafta gönümüzde de 4 mezar bulunmaktadır. Duvardaki kitabede de şehzadelerin öldürüldükleri "23 Temmuz 1562 / 21.Z.969" tarihi okunmaktadır.[273]

Bayezid ve oğullarının öldürülmelerinden sonra Tahmasb, 2 subayını "Kötülük dileyenlerin ağzını kapayan, kıskançların gözlerini kör eden, bütün dostlarını sevindiren"(!) bu sonuçtan ötürü kendilerini kutlamak amacıyla birer mektupla birlikte Kanuni'ye ve Selim'e yollamıştı.[274] Kuşkusuz ki bundan asıl amacı, hizmetine karşılık olarak vaadedilen armağanları elde etmekti. Aslında ona verilecek para ile öteki armağanlar, daha şehzadelerin katlinden önce, Dördüncü Vezir Pertev Paşa'ya verilerek sınıra gönderilmişti (Haziran 1562). Ancak bunların Tahmasb'a teslim edilmesi oldukça gecikmişti. Öyle ki şah, 1564 Nisanı sonlarında o sırada **Bağdad** Beylerbeyi bulunan Hüsrev Paşa'ya yazdığı mektupta, Şehzade Selim adına vaadedilen armağanların "hiç ese-

---

270) s. 279. Çağdaş İran kaynakları olan Gaffari'nin ve Hasan Rumlu'nun kitaplarında ve onlara dayandıkları anlaşılan Karaçelebizade ile Kınalızade'nin yapıtlarında Bayezid'in öldürülmesi tarihi olarak 21 Zilkade'yi verilmektedir. Buna karşılık Âli ve olayı ondan aktaran kaynaklarda bu tarih, 25 Eylül 1561 (15 Muharrem 969) olarak gösterilmektedir. Ancak **İstanbul–Konya–Kazvin** arasında sürdürülen yazışmaların ve gönderilen elçilerin hangi tarihlere ait olduğu belgelerde açıkça belirtildiğine göre Âli'nin verdiği tarihin yanlış olduğu kuşkusuzdur.

271) Gaffari, Bayezid'in oğullarını adlarıyla belirtiyor: 306. Nişancı Mehmet Paşa, Bayezid'in "5 nefer oğullarıyla birlikte" öldürüldüğünü söylemekte (s. 250) yanılmıştır. Çünkü Bayezid'in 5. oğlu babası ile birlikte değildi ve babasının katlinden sonra Bursa'da boğdurulmuştur.

272) **TA**, E. 6643'de bulunan bir belgede, cesetlerin "misk ve gülsuyu"na tutulduğundan söz edilmektedir.

273) Peçevi, kabrin üzerine sonradan bir büyük kubbe yaptırıldığını kaydetmektedir (I, 409). Bir zamanlar **Melik-i Acem Türbesi** olarak tanınmış olan bu türbe zamanla yıkılmıştır (R. Nafiz - İ. Hakkı, **Sıvas Şehri**, 158).

274) Şah'ın Selim'e mektubu: **Düsturu'l-İnşâ**, 287 a vd.

ri ve haberi gelmediğinden" yakınmıştı.[275] Pertev Paşa'ya teslim edilmiş olan armağanlar daha sonra **Şarki Karaağaç** Beyi İlyas ve Selim'in kapıcıbaşısı Mahmut Ağa tarafından **Kazvin**'e götürülerek Tahmasb'a verilmişti. Ancak gönderilen para, evvelce vaadedilmiş olan 1.200.000 altına göre az olup, Kanuni adına 400.000 ve Selim adına da 100.000 olmak üzere toplam 500.000 **Filori** idi. Bununla birlikte para dışında şaha altın işlemeli biniş takımları da bulunan 15 at ve 3 oğlu ile 2 kızına da ayrı ayrı kadife, atlas, kemha, skarlat çuha gibi kıymetli kumaşlar ve taşlar armağan olarak gönderilmişti.[276]

Bunlara karşılık Tahmasb da, Kanuni'ye kıymetli **Kur'an**'larla çeşitli eşya ve silahlar göndermişti. Böylece Bayezid'in ve oğullarının öldürülmesiyle taraflar arasındaki ilişkiler daha da dostça bir görünüm kazanmıştı.

Kendisine sığınan bir Osmanlı şehzadesini yarar sağlama karşılığında feda etmekten çekinmeyen Şah Tahmasb, 500.000 **Flori** gibi büyük bir "kan pahası" ile, sürekli olacağını sandığı, fakat kendisinin ve Selim'in hayatta oldukları müddetçe uydukları bir dostluk elde etmişti. Bu, küçümsenecek bir başarı değildi. Ancak o, başlangıçta umduğu armağanların, ödünlerin hepsini sağlayamamıştı. Bayezid tehlikesinin tamamıyla ortadan kalktığını gören Kanuni Süleyman, Pertev Paşa ile gönderdiği armağanlarla yetinmişti. **Kars**'ın şaha bırakılması ve **Bağdad**'a 2 İranlı görevlinin atanması gibi vaatlerini yerine getirmeyi zorunlu görmemişti. Bayezid'in kaçışı ve öldürülmesiyle sağlanan barış da çok sürmeyecekti. Babasından sonra kolaylıkla tahta çıkan Selim'in ve Tahmasb'ın ölümlerinden sonra, 1578'de, Osmanlı – Safevi savaşları yeniden başlayacaktı ve sürekli barışa ancak 1639 **Kasr-ı Şirin Antlaşması**'yla kavuşulacaktı.

---

275) Metin: **Dizfuli Münşeatı**, 71 a vd.

276) "Pertev Paşa ile ser-i bed-fi'âl surh-i sere gönderilen esbabın beyanındadır ki zikr olunur başlıklı" ve 29 Ramazan 969 (2 Haziran 1562) tarihli liste: **TA**, E. 673/1.

VII

TAHT KAVGASININ DOĞURDUĞU İÇ KARIŞIKLIKLAR

1- BAYEZİD YANLILARININ KOVUŞTURULMASI: YEVİMLÜ TEFTİŞİ

Bayezid'in **Kazvin**'dè öldürülmesi ile, Osmanlı tahtının vârislerinden olan bir şehzade, başarısızlığının cezasını hayatı ile ödemiş oluyordu. Bundan sonra yaşlanmakta olan Kanuni Süleyman, artık II. Bayezid'in akıbetine uğramak korkusunu duymadan, ömrünün sonuna kadar saltanat sürmek ve Selim de babasından sonra biricik vâris, veliaht şehzade olarak tahta çıkmak olanağını elde etmişlerdi.[277] 3 yıl süren bir taht kavgası, büyük sıkıntılar, kayıplar ve ödünler pahasına da olsa padişah babanın ve onun desteklediği büyük oğulun lehine sonuçlanmıştı. Ama bu sonuca varmak için de Muhteşem Süleyman, daha babaları saltanat makamında iken tahtın kendilerine bırakılması için harekete geçen 2 oğlunu, Mustafa'yı ve Bayezid'i birbiri arkasına boğazlatmak gereğini duymuştu. Bu trajik olaylar yüzünden de gerek Osmanlı tebaası olanlardan gerekse yabancılardan kendisine sert eleştiriler yöneltilmişti. Bunların en ağırlarından biri, bir İtalyan yazarının, Augosto di Erode'nin suçlaması idi: "Senin oğulların olmaktansa, domuzlarından olmak daha iyidir. Çünkü, herkesçe bilindiği gibi hem **Yahudiler**, hem **Müslümanlar**, domuzları boğazlatmayı yasaklamışlardır!" Ancak böyle bir yargı, R. S. Salis'in de belirttiği gibi, devlet düzenini sürdürmekte kararlı olan ve hoşgörülülüğü ile tanınan Kanuni için pek de haklı olmayan bir hüküm idi.[278]

Bayezid ve oğullarının öldürülmelerine karşın, onun ayaklanmasını hazırlayan ve **Anadolu** halkını onu desteklemeye yönelten etkenler ortadan giderilemediği için, karışıklıkların önüne geçilememişti. Bayezid **İran**'a sığınırken ordusuna katılmış olanlardan ancak bir kısmını birlikte götürmüştü. Taraftarlarından, dahası **Konya Savaşı**'nda onun ordu-

277) Bayezid-Selim arasındaki taht kavgasının bu sonucu, çağdaş şairlerden birinin şu kıt'asıyla çok anlamlı bir biçimde dile getirilmiştir (Solakzade, 567):
"Çünkü hükm-i Kadir-i kayyum-ı kassam-ı ezel / Taht ile tabutu taksim etdiler; /Bahtı görkim tahta tabuta bindi Bayezid / Tahtı bir Şah-ı kerimü't-taba teslim etdiler".

278) **Muhteşem Süleyman**, 254.

sunda eylemli olarak çarpışmış olanlardan esas büyük kitle ise gruplar halinde **Anadolu**'ya dağılmışlardı. Bu yüzden Kanuni, Bayezid'in geri verilmesi için çalışırken, ülke içinde de şehzadenin yandaşları ile uğraşmak zorunluluğunda kalmıştı. **Suhte** ve **levend** gibi merkezi yönetimden memnun olmayan kesimlerin çıkardıkları karışıklıklar sürüp giderken, bunlara bir de Bayezid ordusundan geriye kalanların katılması, bu iç kaynaşmanın boyutlarını ve alanını genişletmiş, şiddetini artırmıştı. Padişahı da pasif bir dış siyasa izlemeye, **İran**'a ödünler verirken, **Venedik** ve **Avusturya** gibi batıdaki rakip devletlere karşı da ılımlı davranmaya zorlamıştı. Örneğin, o sırada P. Contarini komutasındaki bir **Venedik** filosu **Arnavutluk**'taki **Durazzo (Draç)** limanına saldırıp burasını tahrip ettiği halde Kanuni bir savaşı göze alıp orduyu ve donanmayı harekete geçirememişti. Bu nedenle sorun **Venedik**'ten 1.000 **Duka** tazminat alınmasıyla çözüme bağlanmıştı.[279] Bunun gibi padişah, gene Bayezid'in ayaklanması üzerine **Avusturya** ile yapılmış olan silah bırakma anlaşmasının (mütareke) süresini uzatmak zorunluluğunu duymuştu. Böylece taraflar arasındaki barış antlaşması ancak onun öldürülmesinden sonra yapılabilmişti. Antlaşma için padişah katına gönderilmiş olan elçi Busbecq, metni hazırlanmış olan antlaşmanın Bayezid'in öldürüldüğü haberi geldiğinde Osmanlılarca artık imzalanmayacağı kuşkusuna düşmüştü. O, Bayezid engelinin kalkmasıyla Türk tarafının bazı aşırı isteklerde bulunmasından çekinmişti. Rüstem Paşa'nın yerine sadarete getirilmiş olan Semiz Ali Paşa da, kendisine haber göndererek, "Bayezid artık hayatta değil. Size yardım edeceğini düşünerek artık bizi oyalayamazsınız!" demişti. Ancak Busbecq'in kuşkuları boşuna çıkmış ve 1562'de taraflar arasında 8 yıllık bir barış anlaşması imzalanmıştı. Bununla **Avusturya** Kralı Ferdinand 1533'ten bu yana olduğu gibi Osmanlı hazinesine her yıl 30.000 **Duka** vermeyi sürdürmeyi kabul ediyor ve **Erdel** üzerindeki iddialarından da vazgeçiyordu.[280]

Bayezid, doğuya doğru kaçarken Selim, **Silistre** Sancakbeyi Sinan'ı, şehzadenin **Amasya**'da bıraktığı eşyalarına ve cephanesine el koymakla görevlendirmişti. Sinan Bey de **Amasya**'ya giderek Bayezid'in eşyalarını bir defter halinde saptayıp padişaha göndermişti. Bunun üzerine Kanuni, şehzadenin kitapları, cephanesi ve işe yarar çadırlarının, "oğlanlarıyla birlikte" en yakın limandan **İstanbul**'a gönderilmesini, öteki eşyalarının orada satılmasını emretmişti.[281] Bayezid'in "iç halkı"nın yani ailesi bireyleri ile hizmetlilerinin de **İstanbul**'a getirilmesi

279) Romanin, **Storia Documentata di Venezia**, VI, 246 vd.
280) Busbecq, 2H2.
281) 15 Ağustos 1559 (11 Zilkade 969) tarihli hüküm: **Mh**, III, Vsk. 210 (Basılmış metin: A. Refik, **göst. yer**, 717 vd).

düşünülmüşse de, sonra bundan vazgeçilerek onlar **Bursa**'ya götürülmüştü. Bu taşınma işinde arabalara koşmak için 50 ve hizmetçiler için de 33 beygir gerekmişti. Bunlar **Amasya**'da sağlanamayınca **İstanbul**'dan gönderilmişti. Bayezid'in ailesi, **Bursa** kalesi içinde **Mizan** Emini Ali Bey'den alınıp yapımları tamamlanan evlere yerleştirilmişti.[282]

Öte yandan, **Amasya** ve **Ankara** halkı **Konya Savaşı**'ndan sonra da Bayezid'e bağlı kalıp onu kuvvetle desteklediklerı için bu kentlerde şiddetli bir cezalandırma hareketine girişilmişti. Bu konuda Sokullu Mehmed Paşa'ya gönderilen **hüküm**'e göre **Ankara** ve **Çubuk** halkı "ayağa kalkub... Bayezid'e giderüz deyü köyleri yağma etmeğe" başlamışlardı.[283] Bayezid'in **Amasya** muhafızlığında bıraktığı damadı Muzaffer Paşa, kaleye hapsedilmiş, yerine yeni **dizdar, kethüda** ve **hisar erenleri** atanmıştı. Şehzadenin hekimbaşısı ile adamlarından Halil Hoca ve kentin ileri gelenlerinden bazıları tutuklanarak **İstanbul**'a gönderilmişlerdi. Bayezid'le birlikte doğuya gidenlerin ise evlerine el konulmuştu. Fakat bir süre sonra halkın galeyanı karşısında bu şiddet politikasından vazgeçilmek gereği duyulmuştu. Eski kale muhafızları görevlerine iade edilmiş, el konulan evler de sahiplerine verilmişti.[284]

Bu arada Bayezid'in **Amasya**'dan başka yerlerde bulunan malları da zaptedilmişti. Örneğin **Malatya** Sancağındaki **has**'ları hazineye mal edilmiş, **Konya Savaşı**'nda bindiği bozdoğan atının Anadolu Kethüdasının adamlarının elinde olduğu öğrenilince atın **İstanbul**'a gönderilmesi için **Kütahya** Kadısına hüküm yazılmıştı.[285]

Böylece Kanuni, oğlu Bayezid'in bütün mallarına el koymuş, ailesini de gözetim altına almıştı. Bayezid 4 oğlu ile birlikte **Kazvin**'de katledildikten sonra da **Bursa**'ya götürülen annesinin yanında bulunan henüz 3 yaşındaki 5. oğlu Osman'ı da öldürtmekten çekinmemişti.[286]

Böylece suçlu baba için verilen mahkûmiyet kararı, ölüm fetvası,

---

282) **Mh**, III, 281 ve 328 No.lu hükümler (2 ve 18 Eylül 1559 tarihli). Bunları **Bursa**'ya götürmekle Müteferrika Ferhad görevlendirilmişti. Bayezid'in "iç halkı"nın kale içerisine yerleştirilmesi, bunların göz hapsine alındığını göstermektedir. **Amasya**'dan getirilenler Ekim ayında güvenli görülen bu eve yerleştirilmiş, ancak hizmetlilerden çoğuna yol verilmişti (**Mh**. III, 449, metin: A. Refik 725; Dağlıoğlu, s. 24, Vsk. 10).

283) 23 Haziran 1559 (17 Ramazan 966) tarihli hüküm: **Mh**, III, Vsk. 36.

284) **Amasya** Kadısına gönderilen 18 Ekim 1559 (16 Muharrem 967) günlü hükümde, evleri ellerinden alınanlar, onun sahibi olduklarını şeriat kurallarına göre kanıtlayacak olurlarsa içinde oturanlar çıkartılıp konutların kendilerine teslim edilmesi bildirilmişti. **Mh**, III, 370.

285) 22 Temmuz 1559 (16 Ramazan 966) günlü hüküm: **Mh**, III, 26.

286) Ayrıntı: Busbecq, 280. 8 Ağustos 1571 (16 Rebiyülevvel 979) günlü bir **hüküm**'den Bayezid'in bu 5. oğlunun, amcası Şehzade Mustafa'nın türbesi yakınına gömüldüğü anlaşılmaktadır (**Mh**, XII, s. 490). Her ne kadar belgede ve öteki kaynaklarda bu şehzadenin adı açıklanmıyorsa da, Bayezid'le birlikte öldürülen 4 oğlunun isimleri belli olduğuna göre bunun Osman olması gerekir. Bundan ötürü M. Süreyya'nın Osman'ın babasıyla birlikte **Sıvas**'ta gömüldüğüne ilişkin kaydı yanlış olmalıdır

onun bütün oğulları için de uygulanmıştı. Bayezid'e hizmet eden ancak onunla birlikte **İran**'a sığınmamış olan resmi görevlilerin **(ehl-i örf)** ele geçirilip cezalandırılmalarına da önem verilmişti. Şehzadenin yanına gitmiş olan **Kütahya** Kadısı Halil'in bazı adamlarla birlikte dönüp evinde saklandığı haber alınınca yakalanıp teslim edilmesi için kayınpederi olan **Seyhun** Kadısına hükümler yazılmıştı.[287] Bunun gibi Bayezid'e hizmet etmiş olan Behmenoğlu'nun **Kütahya**'da bulunduğu öğrenilince yakalanıp **İstanbul**'a gönderilmesi istenmişti. Bayezid'in ordusuna katılmışken yaralı olduğundan ötürü **Amasya**'da kalmış olan Süleyman Paşa'nın kapıcıbaşısı Mahmut Ağa'nın da zincire vurulup başkente gönderilmesi emredilmişti. Öyle ki eğer söz konusu Mahmut yolda ölecek olursa başının kesilerek gönderilmesi de belirtilmişti.[288]

Fakat sorun bu tutuklamalar ve cezalandırmalarla da kapanmamıştı. **Anadolu**'da Bayezid'in emri altında **Konya Savaşı**'na katılmış olan binlerce **yevimlü** ve ona yardım etmiş olan birçok aşiret mensubu da vardı. Savaştan sonra şehzadeyle birlikte gitmeyip gruplar halinde etrafa dağılan bu **yevimlü**'lerden bir kısmı çeteler oluşturarak eşkıyalığa başlamışlardı. Örneğin Bayezid'in divan emiri olan Mahmud Ağa, yanına topladığı bazı kimselerle **Çorum** ve **Niksar** taraflarında, Tankır adında biri **Canik** yöresinde, Behmenoğlu İbrahim **Kütahya**'da, bir başka grup da **Beypazarı-Mihalıç-Sivrihisar** dolaylarında "fesat ve şenaat" ediyorlardı.[289]

Kanuni Süleyman, Bayezid'i yakalamak için Selim'in **Amasya**'ya yürümesini isterken fesat çıkaran bu gruplara karşı da şiddetli bir takibata girişmesini emretmişti. Daha **Konya Savaşı**'ndan önce **âsi** sayılan Bayezid'in ve ona yardım edenlerin katledilmelerinin şeriat yönünden gerekli olduğuna ilişkin **fetvalar** alındığına göre bunların uygulanması zamanı gelmiş demekti. Buna dayanılarak ilk aşamada, ister **yevimlü** olarak Bayezid'e hizmet etmiş, isterse aşiretiyle ona yardımda bulunmuş olsun, bütün Bayezid taraftarlarının "ele getirilüb haklarından gelinmesi" için birbiri arkasına **hüküm**'ler gönderilmişti. Kimi yerlerde Bayezid'in topladığı kişiler arasına katılmışken savaşta bulunmayıp evlerine dönenlerin bile suçları bağışlanmamıştı. Bazı din adamları ve kadılar bunların tövbe etmelerini geçerli saymamışlardı. Bu yüzden de halkın saldırısına uğramışlardı, içlerinden ölenler olmuştu. Bazı yerlerde de bu gibilerin **cenaze namazı** kıldırılmamış ve Müslüman mezarlıklarına gömdürülmemişlerdi. Bu gibi kıyımları önleyebilmek amacıyla Şeyhülislam Ebussuud'dan yeni bir **fetva** almak gereği duyulmuştu. O, vaktiyle

287) 4 Temmuz 1559 (28 Ramazan 966) günlü hüküm: **Mh**, III, 95 (A. Refik, 714).
288) **Mh**, III, 153.
289) **Mh**, III, 230, 283 ve 1575 No.lu hükümler.

ayaklanmacılar arasına katılmış da olsalar, bu gibilerin tövbelerinin geçerli olduğunu, onların katledilmelerinin **haram** sayılacağını bildirmişti. Ayrıca böyle bir savla öldürülenlere **diyet** verilmesi gerektiğini eklemişti.[290]

Kovuşturmaya girişildiğinde Bayezid yandaşlarının mallarının da **miri** için yani devlet hazinesi için zaptedilmesi emredilmişti. Şehzadenin hizmetine koşanlardan birçoğu, kişisel servetleri ile kentlerden topladıkları malları, tanıdıkları kişilere ve özellikle de kale **dizdar**'larının **miri** depolarına bırakmışlardı. Ancak yenilgiyle biten **Konya Savaşı**'ndan sonra bunları almak olanağını bulamamışlardı. Özellikle de **Amasya, Ankara** ve **Tokat** yörelerinde "**Yevimlü** tayfasının ve ayaklanmacıların bıraktıkları mallar ve dökûntüler" büyük bir miktar oluşturmuştu. Önceleri bu malların ayrı ayrı toplanarak **İstanbul**'a gönderilmeleri bildirilmişti. Bayezid yanlısı olduğundan ötürü yakalanıp başkente gönderilmiş olan İlyas Subaşı, âsilerin **Ankara**'da bazı kimselere **emanet** eşya bıraktıklarını söyleyerek bunların bir listesini de vermişti. Bunun üzerine **Ankara** Kadısı Emirşah'a, bu malları **İstanbul**'a göndermesi emredilmişti. Ayrıca daha başka kimselerde de böyle mallar varsa onları da toplattırması, vermeyenlerin **siyaset** edileceklerinin, yani öldürüleceklerinin ilan edilmesi de istenmişti. Aynı şekilde **Çorum** taraflarındaki **yevimlü** mallarının ise **Amasya** Kadısınca toplattırılması öngörülmüştü.[291] Fakat bu yöresel toplama işlemlerinin sürüncemede kalacağı anlaşılınca bunların **iltizam**'a verilmesi daha yararlı görülmüştü. Yani söz konusu eşya ve paraların toplanması, onların tahmini değerlerini hazineye ödemeyi yüklenen aracı görevlilere, **mültezim**'lere bırakılmıştı. İlk olarak da 1564 Ekiminde, **Tokat, Turhal, Niksar, Zile, Hüseyin-âbâd** ve **Şarki Karaağaç** bölgelerindeki **yevimlü**'lerin "kayıp malları ve dökûntüleri" **iltizam**'a verilmişti.[292] Kovuşturmalar ve el koymalar sürdürülürken bazen daha da ileriye gidilerek **yevimlü**'lerin yalnız dökûntü malları değil, çiftlik gibi kişisel emlâki de hazine için zaptedilmişti.

Bayezid'in ordusuna katılan **tımarlı sipahiler**'e karşı da aynı şiddetle davranılmıştı. Ayaklanma ile yakından ya da uzaktan ilgili olanların hepsinin **dirlik**'leri ellerinden alınmış ve yakalanabilenler hapsedilmeye başlanmıştı.[293]

---

290) "El-cevap: Bâği (âsi)nin tevbe-i sahihi makbuledir. Tevbe-i sahih etti ise katli haramdır. Katline diyet lâzımdır" (**Ş. Ebussuud Efendi'nin Fetvaları**, Mesele: 966, s. 191).

291) **Ankara** Kadısına hüküm: **Mh.** III, 257 (29 Ağustos 1559 tarihli). **Amasya** Kadısına: **Mh.** III, 219 (23 Ağustos 1559 tarihli).

292) 6 Ekim 1564 (Selh-i Safer 972) tarihli hüküm: **Mh.** VI, Vsk. 208.

293) **Bozok** Beyine 13 Ağustos 1560 (21 Zilkade 967) günlü hüküm: **Mh.** III, 1419. **Anadolu** Beylerbeyine 20 Ağustos 1560 (28 Zilkade) tarihli: **Mh.** III, 1473.

Böylece **Anadolu**'da, Bayezid taraftarlarına karşı **Yevimlü Teftişi** adı altında amansız bir mücadeleye girişilmişti. Her tarafta bir korkutma, sindirme havası esiyordu. Ne ki **âsi**'lerin cezalandırılması amacıyla başlayan bu **teftiş** kısa bir süre sonra asıl amacından sapmıştı. Çünkü **âsi** sayılan **sipahiler**'den etrafa dağılmış olanlar, **siyaset** edileceklerini anlayınca, topladıkları grupları ile dağlara çekilmişlerdi. Bu nedenle **yevimlü teftişi**'nde kovuşturmaya uğrayanlar, çiftlerinin başına dönmüş olan köylüler ile ayaklanmayla hiçbir ilgisi bulunmayan kimseler olmuştu. **Anadolu**'daki **kapıkulları**, ümerâ ve özellikle de Selim'in adamları, bu **teftiş**'i fırsat bilerek, hiçbir günahı olmayan kimseleri, **yevimlü** diye suçlamaya ve onların mallarını zaptetmeye başlamışlardı. Örneğin **Barcınlu (Bursa-Yenişehir)** taraflarında bir sipahizade, "bazı haram-zadelere baş olub" **yevimlü** saydığı kimseleri korkutup çeşitli yararlar sağlamaya başlamıştı. **Kütahya**'da Kenan adında biri, **yürük** tayfasından Sefer'i "Sen Bayezid'in devecilerindensin" diye tehdit ederek 700 akçesini aldıktan sonra öldürmüş ve onun kardeşi Cafer'in de aynı yöntemle paralarını almıştı. **Yeşilırmak** bölgesindeki **yevimlü** mallarını **iltizam**'a alan Ferruhşad ve Behzad adlarındaki 2 kapıkulu da, halkı sıkıştırıp haksız yere mallarını almışlardı.[294]

Bu durum, Bayezid'in ayaklanmasına sahne olan ve **suhte**'lerle **levend**'lerin çıkardıkları kargaşalıklar içerisinde bulunan **Anadolu**'da güvensizliğin ve ondan kaynaklanan hoşnutsuzluğun daha da artmasına neden olmuştu. Kaldı ki Bayezid sorunu, taht kavgası da o sıralarda henüz tamamıyla kapanmış değildi. Bayezid **Amasya**'dan çıkıp doğuya doğru ilerlerken, onun ne yapacağını pek kestiremeyen Kanuni Süleyman, için için kaynayan **Anadolu**'da durumu biraz olsun düzeltebilmek için şehzadenin yanına gidenlerin suçlarını affetmek ve **yevimlü teftişi**'ni durdurmak zorunluluğunu duymuştu. Bu amaçla gönderdiği hükümlerde çok merhametli oluşundan ötürü, Bayezid'in yanına kaçanların günahlarını bağışladığını bildirerek, bundan böyle hiçbir kimsenin tutulup "rencide" edilmemesi için verdiği kararın halka duyurulmasını emretmişti. Aynı zamanda bazı kimselerin, **"Yevimlü** teftiş ederiz deyü reâyayı tutup, sen yevimlüsün deyü kimin akçesin alub ve kimin rencide idüb" kendilerine eziyette bulunduklarının haber alındığını belirterek, bundan böyle bu bahane ile hiç kimseye karışılmamasını da bildirmişti. Kadılar, halkın "saadet gölgesinde huzur içinde" olabilmesi için padişahın bu emrinin örneğini mahkeme defterlerine **(sicill-i mahfuza)** geçirip ilan edeceklerdi. Buna aykırı hareket

294) **Barcınlu** Kadısına, 19 Ağustos 1559 (15 Zilkade 966) tarihli hüküm: **Mh.** III, 199. Kenan'ın yakalanıp **İstanbul**'a gönderilmesi için **Kütahya** Kadısına 10 Eylül tarihli hüküm: **Mh.** III, 299.

edenler, her kim olursa olsun, hiç geciktirmeden yakalanıp hapsedileceklerdi.[295]

Fakat bu kesin emirlere karşın, **yevimlü teftişi**'ni bir kazanç aracı haline getiren bazı kimseler, kendilerine müfettiş süsü vererek halkı sıkıştırmaya, mallarını almaya devam etmişlerdi. Reâyanın gittikçe artan ızdırabını dindirmek ve şikâyetlerin önünü alabilmek için, bu kez de bu sahte müfettişlerle uğraşmak, hatta bir kısmını idam ettirmek gerekmişti.[296]

Yevimlü teftişi yasak edilmekle birlikte **yevimlü** mallarının toplatılmasından vazgeçilmemişti. Örneğin 29 Haziran 1560 (5 Şevval 967)'da **Kırşehir** Beyine gönderilen emirde, evvelce katledilmeleri istenmiş olan 2 kişinin **yevimlü** olmadıkları anlaşıldığından onların öldürülmelerinden vazgeçilmesi, ancak üzerlerinde **miri** malı varsa alınması bildirilmişti.[297] Öyle ki **yevimlü malları** sorununun doğurduğu anlaşmazlıklar Bayezid'in katlinden yıllarca sonraya, Selim'in saltanatının ilk yıllarına kadar sürmüştü. Nitekim, 1565'te yani Bayezid ile Selim arasındaki taht savaşından 6 yıl sonra, **Yeşilırmak** havzasındaki **yevimlü** mallarını **iltizam**'a almış olan Ferruhşad ve Behzad adlarındaki **kapıkulları**'nın halktan haksız yere topladıkları mallardan dolayı çıkan davalar hâlâ devam etmekteydi. Uzun süren bir teftişten sonra, hak sahiplerinin mallarının geri verilmesi kararına varılmıştı. Ancak mevcut mallar hak sahiplerinin zararlarını karşılamadığından gerekli olan miktarın mültezimlerin hazineye yatırmış oldukları paradan ödenmesi zorunluluğunda kalınmıştı. Bu yüzden adı geçen mültezimler **kapıkulu ocağı**'ndan çıkartılmışlar, arkasından da **siyaset** cezasına çarptırılarak idam edilmişlerdi.[298] Bunun gibi, Bayezid'in önde gelen görevlilerinden bazılarının **Ankara** Kalesi Kethüdası Şükrü'ye **emanet** olarak bırakmış oldukları elbiseler ile 5.000 altının hazineye teslim edilmesinden çıkan anlaşmazlık da 1567 yılına gelindiğinde henüz çözülememişti.[299]

Zapt edilen **tımar**'lara gelince, bu girişim de yeni yeni karışıklıklara ve anlaşmazlıklara yol açmıştı. **Konya Savaşı**'ndan sonra **Anadolu**'da **yevimlü teftişi**'ne paralel olarak geniş çapta bir **tımar teftişi**'ne ya da **tımar yoklaması**'na da girişilmişti. Bu yoklamalar sonucunda, Bayezid'in ordusuna katılanların Selim'in emrinde savaşmaya gelme-

295) **Kütahya, Afyon-Karahisar, Sandıklı** ve **Şeyhlu** Kadılarına 3 Temmuz 1559 günlü hüküm: **Mh.** III, 87 (**A.** Refik, gös.yer. 715).
296) **Mh.** III, 199, 299.
297) **Mh.** III, 1295.
298) Selim'in lalasına hüküm: **Mh.** III, 208; **Mh.** V, s. 175.
299) Zulme uğradığını iddia eden Şükrü'nün şikâyeti üzerine sorunun yeniden incelenmesi için **Ankara** Kadısına 24 Eylül 1567 (20 Rebiyülevvel 975) tarihli hüküm: **Mh.** VIII, s. 102.

yenlerin tımarları ellerinden alınmıştı. Bundan böyle sefere gidecek durumda olmayan yaşlıların ya da hastaların **dirlik**'leri de kendilerinden alınarak oğullarına verilmişti. Başbakanlık Arşivinde bulunan ve aslında bir **Tımar Defteri** iken yanlışlıkla **Mühimme**'ler arasında kaydedilmiş olan 4. No.lu, H. 967-968 (M. 1559-1560) yıllarına ilişkin defter, geri alınan ve başkalarına verilen **tımar kayıtları** ile doludur. Bu uygulama sonucunda ortaya pek çok **mahlul** yani kimin kullanımına verildiği belirlenmeyen boş **tımarlar** çıkmıştı. Öte yandan Bayezid'in ordusuna katılmayıp da yalnızca ona yardım ettikleri söylenenlerin suçlarını kanıtlamak, belgelemek de kolay olmamıştı. "**Konya** muharebesinde bulunmadı deyü" tımarları ellerinden alınanlardan birçoğu, sancakbeylerinin ya da arkadaşlarının tanıklıklarıyla, bu savaşa katılmış olduklarını kanıtlamışlardı. Bu durum karşısında, zaptedilmiş olan **dirlik**'lerden birçoğunun eski sahiplerine geri verilmesi zorunluluğu doğmuştu.[300] Bu arada Selim'in ya da Bayezid'in takibinde görev alan beylerbeyilerin önerileri ile, yararlılıkları görülen bazı kişilere yeni **tımarlar** ya da **terakkı**'ler verilmişti. Bu tevcihler sırasında Lala Mustafa Paşa'nın önerisiyle, Selim'in çavuşlarından Ahmed'e **İstanbul Yedikule**'de "bir **hisar gediği**"nin verilmesi dikkati çekmektedir.[301]

Görülüyor ki **Konya Savaşı**'ndan sonra Bayezid taraftarlarına karşı başlatılan kovuşturma, 1 yıl sürdükten sonra, bu girişimin mevcut huzursuzluğu artırmaktan başka bir sonuç vermediği anlaşılmıştı. Bayezid de henüz ele geçirilmediği için, **yevimlü**'leri af ve tımarları eski sahipleri üzerinde "mukarrer" kılmak zorunda kalınmıştı. Bununla birlikte bir yıl süreyle **Anadolu**'da estirilen yıldırma havasının doğurduğu tepkiler ve neden olduğu karışıklıklar, Bayezid ve oğullarının boğazlatılmalarından sonra da yıllarca sürecekti.

Anadolu halkı tüm bu baskılara karşın uzun yıllar Bayezid'in anısına bağlı kalmış, onun trajik sonunu unutamamıştı. 1565'te **Beyşehir** gençleri, aralarından birine "Sultan Bayezid deyü isim koyub ve birine Kuduz Ferhad ve birine Ağsak Seyfeddin deyü ad virüb", bahçelerde "sohbet" edip, bir tiyatro, daha doğrusu bir **orta oyunu** havası içinde Bayezid'in son günlerini canlandırmışlardı. Böylesi bir "temsil"den bile ürktüğü anlaşılan Kanuni yönetimi, bu oyunu haber aldığında, **Beyşehir** Sancakbeyi Bayezid'e, söz konusu gençlerin yakalanıp **İstanbul**'a gönderilmelerini emretmişti.[302]

Taht savaşında kardeşi Bayezid'e hizmet etmiş olanlara karşı açılan amansız mücadeleyi yöneten Selim'e gelince, o, kendi ordusu men-

300) **Mh.** III, Vsk. 1473; IV, Vsk. 608.
301) 2 Temmuz 1560 (8 Şevval 967) günlü hüküm: **Mh.** IV, Vsk. 974.
302) **Mh.** VI, Vsk. 1008.

suplarını bile m .mnun edememiş ve padişah olduğunda onların muhalefetleri ile karşılaşmıştı. Bunlardan çoğu **kapıkulu ocakları**'na girmeyi beklediklerinden kendilerine verilen **tımar**'ları kabul etmemişlerdi. Selim'in yanında hizmet görerek onun tahta çıkışında umutlarının gerçekleşmesini beklemişlerdi. Gerçekten o saltanat tahtına oturunca, **sekban** diye anılan eski **yevimlü**'lerden 8.000 kadarı **İstanbul**'a akın etmişti. Bunlar "Eski kul, bahşiş ve **terakkı** ve **mertebe**'yi nasıl aldılarsa biz de öyle isteriz. Bizim bunca zaman suskunluğumuz ve beklememiz bugün için değil midir?" diyerek, **Konya Savaşı** sırasında kendilerine vaad edilen şeyleri hatırlatmışlardı. Arkasından "Bize şâfi (şifa verici) cevap gerek, yoksa ideceğimizi biliriz" sözleriyle tehdide başlamışlardı. İsteklerini elde edebilmek için taht kavgasında Selim'e yardımcı olan ve yeteneklerinin yanıbaşında bu yardımının da etkisiyle sadrazamlığa yükseltilmiş bulunan Sokullu Mehmed Paşa'nın yolunu keserek kendisine saldırıda bile bulunmuşlardı. Onların çıkardıkları karışıklıkları yatıştırabilmek için, elebaşlarını yakalatıp idam ettirmek, geri kalanına da **tımar**'lar vermek gerekmişti.[303]

2- ANADOLU'DA VE RUMELİ'DE KARIŞIKLIKLAR

Şehzade Mustafa'yı babası Kanuni Süleyman'ın yerine tahta geçirmek isteyenleri ve onun öldürülmesinden sonra kardeşi Bayezid etrafında toplanıp onu ayaklanmada destekleyen grupları belirlemeye çalışırken, çeşitli sosyal ve ekonomik nedenlerle **Anadolu**'da merkezi yönetim karşıtı bir havanın doğması sonucunda, **levend** (ya da **levendat**) adı verilen **çiftbozan** reâya ile, iş bulamayan medrese mezunlarının (**suhte** ya da **softalar**'ın) yer yer karışıklıklar çıkarmaya başladıklarına işaret etmiştik. **Levendler**'in bir kısmı Bayezid'in taht kavgasına girişmesini fırsat bilip, **tımarlı sipahiler**'in emri altında şehzadenin yanına koştukları halde, aralarında güçlü bir medreselilik ruhu bulunan **suhteler,** bu ayaklanmaya seyirci kalıp, eskisi gibi kendi başlarına hareket etmeyi sürdürmüşlerdi. Bununla birlikte **Konya** yenilgisinden sonra etrafa dağılan **levendler** yeniden eşkıyalığa yönelmişlerdi. **Anadolu**'da başlayan bu hareketler derhal **Rumeli**'ye de sıçramış ve bir ara ülkeyi anarşiye sürükleyecek derecede ciddi bir soruna dönüşmüştür.

1559'da **suhteler,** gerek **Anadolu**'da gerekse **Rumeli**'de eylemde idiler. Hareket alanlarını, **Anadolu**'da özellikle **Vilayet-i Rum** denen **Sıvas** eyaleti ile **Kocaili (İzmit)** ve **Canik (Samsun)** yöreleri, **Bursa-**

303) Selaniki, 76 vd.

Balıkesir çevresi ve **Aydın-Saruhan (Manisa)** bölgesi; **Rumeli**'de de **Doğu Trakya** oluşturuyordu. Genellikle 40-50, bazen de 70-80 kişilik gruplar kuran **suhteler**, "savaş aletleri ve tüfeng" ile gezip evleri basıyor, halkın koyunlarını ve eşyalarını zorla alıyor, reâyayı fesada kışkırtıyorlardı.[304] Bunların ele geçirilip suçları kanıtlananların "haklarından gelinmesi" için birbiri arkasına emirler verilmişti. **Amasya**'yı korumakla görevlendirilmiş olan Sinan Paşa da **Vilayet-i Rum**'da bulunan **suhteleri** ortadan kaldırmakla görevlendirilmişti. Ancak daha geniş ölçüde karışıklıklara yol açan **levendler**'den bir kısmının **suhte** kıyafetine girip onların aralarına karışmaları yüzünden olumlu bir sonuç alınamamıştı.[305]

Gerçekten de, **levendler** tanınmamak ve daha kolayca eylemlerde bulunabilmek için, yerine göre **suhte** ya da "kâfir suretinde" hareket ediyorlardı. Onlar **suhteler**'e oranla daha geniş bir alanda baskın ve soygun hareketlerine girişmişlerdi. Ancak en etkin oldukları bölgeler **Yeşilırmak** ve **Marmara** yöreleri olup buralarda genel düzeni ve asayişi bozma aşamasına gelmişlerdi. Üstelik **Gelibolu**'dan **Rumeli**'ye de geçiyor ve oradaki yönetim karşıtı gruplara karışıyorlardı. Böylece bir yandan **Arnavutluk**'a, öte yandan **Eflak**'a kadar uzanan yerlerde çeşitli olaylar çıkartıyor, huzursuzluğa neden oluyorlardı.

Bayezid'in **İran**'a sığınması sıralarında, **Orta** ve **Batı Anadolu**'da aşağı yukarı tam bir asayişsizlik hüküm sürerken, karışıklıkların **Rumeli**'ye de yayılma aşamasına gelmesi, bunu önlemek için ciddi önlemlerin alınmasını gerektirmişti. **Levendler**'in **Rumeli**'ye geçmelerine engel olmak için **Amasya**'da bulunan **Silistre** Sancakbeyi Sinan Paşa, **suhte** takibinden alınarak bu kez de **Gelibolu** muhafızlığına atanmıştı. Fakat **Amasya** yöresindeki eşkıya hareketlerinin artması üzerine tekrar oraya gönderilerek yerine Dergâh-ı âli çavuşlarından İskender getirilmişti. İskender Çavuş, **Gelibolu**'da ya da **Anadolu** yakasında uygun gördüğü bir yerde oturup Boğazları gereği gibi koruyacak, oradan gelip geçenleri dikkatle yoklayıp, fesat ehli olanlardan hiç kimseyi **Rumeli** tarafına geçirmeyecekti. Ne ki alınan bu önlemlere karşın **levendler** bu kez de donanmada çalıştırılmak üzere **Anadolu**'dan **Rumeli**'ye gönderilen kürekçiler arasına karışmak ya da değişik kimlik ve kıyafetlerle **Gelibolu** yarımadasına geçme olanağı bulmuşlardı.[306]

Âsi **levendler**, yolları keserek gelip geçen yolcuları ve kervanları

304) **Rumeli**'de **Prezrin** taraflarında bulunan **suhteler** hakkında 10 Ağustos 1559 günlü hüküm: **Mh.** III, Vsk. 193. **Çorum** Beyi İlyas'a hüküm, **Mh.** III, 262.

305) Sinan Paşa'ya hüküm: **Mh.** III, 261. **Suhte** kıyafetine bürünen **levendler: Mh.** III, 363.

306) Kürekçilerin geçişinin Acemioğlanları Yayabaşısı tarafından denetlenmesi hakkında **Gelibolu** Kadısına 14 Şubat 1460 günlü hüküm: **Mh.** III, 783.

soymak suretiyle, o dönemdeki deyimiyle "haramilik" ediyorlar, kasabaları ve köyleri basıp halkın mallarını yağmalıyorlar, kimilerini öldürüyorlar, dahası, kız ve oğlan çocukları kaçırıp satıyorlardı. 1560 (967)'da **Tekfurdağı (Tekirdağı)** bölgesinde **kâfir** kıyafetine girmiş 30-40 kadar **levend,** zengin kimselerin evlerini basıp paralarını ve mallarını aldıktan sonra dağa çıkmışlardı. **Selanik**'in **Köprülü** kazasında fesada başlayan bazı haramiler "padişah mallarını" yağmalamışlardı. **Varna**'nın **Pazarcık** kazasında 25 atlı **levend,** Mehmed adında bir hocanın evini basıp mallarını yağma ettikleri gibi evdeki konuklarını da öldürmüşlerdi. Bunun gibi "kefere suretinde (görünümünde)" gezen **levendler**'den bir grup, **Kavala, İnöz (Enez)** ve **Kavak** iskeleleri ile **Ece Ovası** taraflarında halkın huzurunu kaçırmışlar, başka bir grup da **Yanbolu, Karin âbad** yakınlarında evleri basıp içindekileri öldürmeye başlamışlardı. **Arnavutluk**'ta ve **Eflak**'ta bile aynı biçimde karışıklıklar başgöstermişti.[307]

Çekirdeğini **levendler**'in oluşturduğu söz konusu fesat ehli gruplar arasına, **tımarlı sipahiler,** sipahi çobanları, hatta Müslüman **Sübaşılar** ile Müslüman olmayan öteki unsurlar da karışmıştı. Örneğin, **Vize** dağlarında yol kesip adam öldüren bir yeniçeri ile onun kardeşini katledip evini yağmalayan haramilerin bir kısmı, **serbest tımar** erbabı, bir kısmı sipahi çobanı olup, başkanları da Martin Nikola adlı **Çorlu**'lu bir **zimmî** (Müslüman olmayan Osmanlı vatandaşı) idi.[308] **Arnavutluk**'ta **Leş (Alessio)** ve **Draç** iskelelerine gelip giden kervanları basan, köylerden kızları ve oğlanları kaçırıp satan kişiler arasında ise **sipahiler** ve Müslüman **Sübaşılar**'ın bulunduğu anlaşılmıştı.[309]

Marmara bölgesinin âsi **levendleri Gelibolu**'dan **Rumeli**'ye geçerlerken, oradan da bazı gruplar aynı yöntemlerle **Anadolu**'ya geçiyorlardı. Böylece **Marmara** havzasında, özellikle de **Bursa – Yalova – İzmit** dolaylarında **Arnavut levendler** eylemlerde bulunuyorlardı. Çeteler halinde gezen bu **Arnavutlar**'ın arasına kimi **Araplar** da karışmışlardı. Örneğin **Bursa**'da bir kiliseyi basıp bazı kimseleri öldüren ve başka bir eve saldırıp ev sahibini yaralayan 7 kişilik çete, **Arnavut** ve **Araplar**'dan oluşmuştu. Aslında ülkedeki genel karışıklığı fırsat bilen çeşitli gruplar kendileri için uygun gördükleri yerlere dağılarak haramilikte bulunuyorlardı. Bu sırada **Kütahya** taraflarında karışıklık çıkaran

---

307) Padişah mallarına zarar veren haramilerin yakalanmaları için **Akdeniz** yalılarında bulunan bütün kadılara emirler verilmiş, ayrıca Ahmet Reis komutasında 1 kalyata ile 4 kayık gönderilmişti (**Mh.** III, 274). **Arnavutluk**'taki âsi levendlerin yakalanmaları için **İlbasan** Sancakbeyi ile Kadısına (**Mh.** III, 1346), **Eflak**'takiler için de **Budin** Beylerbeyine (**Mh.** III, 490) hükümler yazılmıştı.

308) **Mh.** III, 1104, (14 Mayıs 1560 tarihli).

309) **Mh.** III, 1346

ehl-i gurbet denilen gezginci dilenciler de bunlar arasında idi. Doğudaki yörelerden gelen 20-30 kişilik böyle bir **ehl-i gurbet** kafilesi **Sakalar** köyündeki camii soymuş ve **Bursa**'dan gelen bir kervanı basıp paralarını ve kumaşlarını yağmalamışlardı.[310]

Bu kadar yaygınlaşan karışıklıkları önleyebilmek için **reâya**'nın tüfenk kullanmaları yasaklanmış ve halkın elindeki silahların toplanması için sancakbeylerine ve kadılara birbiri arkasına hükümler gönderilmişti. Ancak bu emirler gerektiğince uygulanamamıştı. Bu nedenle 1560 Martı sonlarında **Amasya** ve **Bolu** Beylerine gönderilen hükümlerde bu konuda gayret gösterilmesi, toplanan tüfenklerin de kale **dizdar**'larına teslim edilmesi istenmişti. Yine de bundan, beklenen sonuç alınamamıştı.

Doğu Anadolu'da da durum **Orta** ve **Batı Anadolu**'dakinden pek farklı değildi. Her ne kadar burada **suhte** ve **levend** ayaklanmaları görünmüyor idiyse de, **aşiret mensupları** ve köyler halkı geniş ölçüde karışıklıklar çıkarıyorlardı. **Şam** bölgesinde bazı köylerde halk, "fırka fırka olub, bir nice cemiyet üzre olub" kendi isteklerine boyun eğmeyen köylülere saldırıp birçoğunu öldürmüşlerdi.[311] Öte yandan **Van** ve **Erzurum** bölgesindeki aşiretler halkı, gruplar halinde sınırı geçip **İran**'a, Bayezid'in yanına gitmeye başlamışlardı. Örneğin 1560 baharında **Van** yöresinden 300 kişilik bir kafile **İran**'a sığınıp Bayezid kuvvetlerine katılmışlardı. Onların arkasından 5-10 kişilik gruplar halinde sığınmalar sürmüştü. **Pasin** Sancağına bağlı **Karayazı Çeribaşısı** da 200 kişi ile birlikte **İran**'a kaçmıştı.[312] Bunların dışında **Amasya, Çorum** ve **Tokat** bölgesinin **âsi levendler**'i bile, kovuşturmaya uğradıklarında doğuya kaçıp oradan da **İran**'a geçmeyi yeğlemişlerdi. Bunlardan 20 kadarı sınırda yakalanıp **Erzurum**'da hapsedilmişlerdi. Tutuklulardan 2'si hapishanede ölmüştü. Beylerbeyine gönderilen hükümde geriye kalanların da "haklarından gelinmesi" yani öldürülmeleri emredilmişti.[313] Bunun gibi **Van** Beylerbeyine gönderilen hükümlerde de firar edenlerden yakalananların **siyaset** edilmeleri bildirilmişti. **İran**'a sığınan Çeribaşı ile yanındakilerin ise "aradaki barış" gereği geri istenmesi

---

310) Söz konusu **Araplar**'ın tıpkı **Arnavutlar** gibi başka yörelerden geldikleri anlaşılmaktadır. Bunların **Antalya**'dan **Adana**'ya kadar uzanan bölgede yaşayan ve **Mellas Arapları** denen göçebe **Araplar**'dan olduğu düşünülebilir. Çetecilerin yakalanıp **siyaset** edilmeleri hakkında 1 Kasım 1559'da **Bursa** Kadısına bir hüküm gönderilmişti (H. Dağlıoğlu, s. 24, **Vsk.** 11).
Dilenci grubuna gelince, bunlar etrafa dehşet saçtıkları için hiç kimse canlarından olacakları korkusuyla onları yakalamaya cesaret edememişti: **Anadolu** Beylerbeyine hüküm: **Mh.** III, 457.

311) **Şam** Beylerbeyine, katillerin yakalanıp haklarından gelinmesi için 12 Eylül 1559 günlü hüküm: **Mh.** III, 315.

312) **Van** Beylerbeyine hüküm: **Mh.** III, 1039; **Erzurum** Beylerbeyine hüküm: **Mh.** III, 1221.

313) 9 Ağustos 1560 günlü hüküm: **Mh.** III, 1422.

yoluna gidilmişti. Ama tüm bu sert önlemlere karşın **İran**'a kaçışların önü alınamamıştı.

İşte Bayezid'in taht kavgasına girişmesinden sonra ülke bir baştan ötekine böyle ciddi karışıklıklar içine sürüklenmişti. Üstelik bu esnada kuzeyde **Kırım**'da da bir **Rus** tehdidi başgöstermişti. **Konya Savaşı**'ndan hemen sonra **Ruslar**'ın Osmanlı topraklarına saldıracakları haberi alınmıştı. Onların ilk hedefi olarak bilinen **Azak** kalesinin korunması için **kadırga** ve **kalyata**'larla 100 nefer **yeniçeri** gönderilmişti. Ayrıca **Vulçetrin** Beyine de **Akkerman** tarafında savunma önlemleri alması emredilmişti. Gerçekten de **Ruslar** 1559 Ağustosunda "nice bin" kişi ile **Azak** üzerine yürüyüp burayı kuşatmışlardı, ancak alamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı.[314]

Bütün bu olumsuzluklar sürerken Kanuni Süleyman, olanca dikkatini **İran** üzerinde toplamıştı. Büyük bir gayretle Bayezid'in teslim edilmesi için çalışır, hatta bu yüzden ordusunu seferberlik durumunda tutarken, çeşitli biçimlerde ortaya çıkan bu düzen sarsıcı hareketlere karşı etkin önlemler alamamıştı. Bu yolda beylerbeyiler ve sancakbeyleri tarafından yürütülen kovuşturma ve âsileri yakalayıp **siyaset** etmek, **haklarından gelmek** yöntemi de umulan sonucu vermemişti. Üstelik bir ara çok abartılı biçimde uygulanan bu şiddet politikası, Osmanlı yönetiminden memnun olmayanların sayısının daha da artmasına neden olmuştu. Bu arada **levend**'lerin ve giderek halkın silah kullanması yasak edilerek reâya elindeki silahların toplanması yoluna gidilmişse de, bu da umulan yararı sağlayamamıştı. Böylece gerek **suhteler**'in gerekse **levendler**'in **haramilik** diye adlandırılan fesad hareketlerinin, eşkiyalıklarının önüne geçilememişti. Bu karışıklıklar Bayezid'in öldürülmesinden sonra da devam ederek en sonunda büyük **Celali Ayaklanmaları**'na varmıştır.

---

314) Yeniçerilerin gönderilmesi için Yayabaşı'na 2 Temmuz 1559 günlü hüküm: **Mh.** III, 80: **Kefe** Beyine: göst. yer, 83. **Vulçetrin** Beyine: göst. yer. 55. **Azak**'a saldırı hakkında: **Mh.** III, 266 ve 1048. Söz konusu **Rus** saldırısına ilişkin ayrıntılı bilgi: Ahmet Refik, "Açık Deniz Meselesi ve Azak Muhasarası", **TTEM**, 17 (94), s. 262-275.

VIII

TAHT KAVGALARI NEDENİYLE YAPILAN YÖNETİMSEL DEĞİŞİKLİKLER

1- YENİÇERİLERİN KORUCU OLARAK ANADOLU'YA YAYILMALARI

Şehzadeler arasındaki taht kavgasının doğurduğu iç savaş ortamında giderek yaygınlaşan düzensizlik ve kargaşa, **Kapıkulu Ocakları**'nda da etkili olmuştu. Kimi ocak mensupları **ulûfe**'lerini alıp birliklerinden firar etmişler, kargaşa çıkaran gruplar arasına katılmışlardı. Bunun üzerine Vezir Mehmed Paşa'ya bu gibilerin yakalanıp şiddetle cezalandırılmaları yahut ömür boyu küreğe koşulmaları emri verilmişti.[315]

Öte yandan **Konya Savaşı**'ndan sonra başgösteren fesat hareketlerini bastırmak için yıllarca uğraşmak zorunda kalınması, öncelikle **Anadolu**'da bozulan asayişi sağlamak ve bundan böyle şehzadelerin ayaklanma olanaklarını ortadan kaldırmak için, bazı önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştı. Bunların başında, **yeniçeriler**'in **korucu** olarak ülke düzeyine yayılmaları gelmektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı ülkelerinde ve doğal olarak **Anadolu**'da asayişin sağlanıp sürdürülmesi görev ve yetkileri sancakbeyleri ile **sübaşılar**'a verilmişti. **Sübaşılar** da sancakbeyleri tarafından atanmakta olup genellikle **tımar** erbabından idiler. Aynı zamanda sancakbeyleri düzeni sağlayabilmek için gerektiğinde **tımarlı sipahiler**'i de kullandıklarından, tımarlılar asayişi korumada birinci derecede rol oynuyorlardı. Fakat Bayezid'in ayaklanması üzerine durum tamamiyla değişmişti. Çünkü **tımarlı sipahiler,** şehzadenin etrafında toplanıp merkezi yönetime karşı ayaklanmışlardı. Onun İran'a sığınmasından sonra da, başlarına topladıkları **levend** grupları ile haramiliğe başlamışlardı. Böylece düzeni korumakla yükümlü iken, aksine, karışıklık çıkaran bir kesim haline gelmişlerdi. Bu yüzden sancakbeyleri ve **sübaşılar** da, ülke düzeyinde güveni sağlamakta yetersiz kalmışlardı. Bundan başka, yu-

315) 14 Şubat 967 günlü hüküm: **Mh.** III, 784.

karıda da değindiğimiz gibi kimi yerlerde **sübaşılar** bile fesad ehli arasına karışmışlardı.

Bu durum karşısında Kanuni Süleyman, halkı bu bozguncu grupların baskılarından ve saldırılardan kurtarmak için **yasakçı** ya da **korucu** adıyla **Anadolu**'nun birçok yerine **yeniçeri postaları** yerleştirmeyi gerekli görmüştü.[316] Aynı zamanda **İran**'a sığınmış olan Bayezid'in olası bir girişimini durdurabilmek için, özellikle doğu sınırlarındaki kalelerde koruyucu olarak bulunan **yeniçeriler**'in sayısını artırmış, bazı şehirlere de yeni muhafızlar göndermişti. Örneğin, **Bağdad**'a **Altı bölük halkı**'ndan yani **kapıkulları**'nın süvari kesiminden **ulûfeciler** ile birlikte 500, **Halep**'e 100 **yeniçeri** gönderilmişti. **Erzurum** ve **Van** gibi sınır kalelerinden başka **Adilcevaz**'a da bir miktar muhafız yerleştirilmişti.[317]

Yeniçeriler'in **nöbetçilik** adı da verilen **koruculuk** görevleri, tamamıyla yeni bir uygulama olmamakla birlikte, **yasakçı** olarak ülke düzeyine yayılmaları ilk kez meydana geliyordu. Fakat kendilerine **değnek** de denen **yasakçı**'ların kasabalara yerleştirilmeleri, hem **yeniçeri ocak nizamı**'nın bozulmasına, hem de **Anadolu**'da yeni olayların meydana çıkmasına neden olmuştur.[318]

Başlangıçta salt Bayezid taraftarı **âsi tımarlılar**'ın yeniden hareket geçmelerinin önünü almakla görevlendirilmiş olan **yasakçı**'lar giderek kasabaların asayiş işlerini de üstlenmeye başlamışlardır. Böylece bunlar, kanunnâmelere göre sancakbeyine ait olan yetkileri de ellerine geçirmiş ya da yetkiyi paylaşmış oluyorlardı. Öyle ki şeri mahkemelere suçlu ya da sanık olanları da **yasakçı**'lar getiriyor ve yaptıkları bu görev için de doğal olarak **"cürüm ve cinayet resmi"** diye ödenen paraları da kendileri alıyorlardı. Bu durum birçok şikâyete yol açmıştı. Bu nedenle **yasakçılık**'ın kaldırılmasına girişilmişti. Ancak tımarlıların çıkardıkları karışıklıkların sürmesi ve bir müddet sonra da **İran** ve **Avusturya** savaşlarının başlaması, arkasından **Celali Ayaklanmaları** ile karşılaşılması yüzünden **yeniçeriler**'in **koruculuk** görevlerine son verilememiştir.[319]

Yasakçılık'tan yararlanarak **Anadolu**'da asayiş işlerini ellerine ge-

316) M. Akdağ, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu," **DTCFD**, C. V, Sa. 3 s. 295.

317) Sokullu Mehmet Paşa'ya, Sekbanbaşına ve **Bağdat** Beylerbeyine hükümler: **Mh.** III, 330, 331, 339. Bu konuda **Halep** Defterdarına gönderilen emirde, yollanan yeniçerilerle karışıklık giderilinceye kadar hisarı ve hazineyi gereği gibi koruması istenmişti. Göst. yer. 165. Van Beylerbeyine 31 Temmuz 1559 tarhil hüküm: Göst. yer. 169.

318) İ. H. Uzunçarşılı, Yasakçılar'ın olası bir tehlikeye karşı kasabalar halkının isteği üzerine Yeniçeri Kethüdası tarafından atandıklarını ve görevlerinin de 9 ayla sınırlı olduğunu belirtiyorsa da (**Kapıkulu Ocakları**, I, 324) bu uygulama Bayezid olayından çok sonra XVII. yüzyılda başlamıştır.

319) M. Akdağ, ayn.ypt. 299.

çiren ve bunu bir gelir kaynağı durumuna dönüştüren **yeniçeriler**, kasaba ve köylerde yerleşerek çift ve çubuk sahibi olmuşlar ve askerlik görevlerini unutmuşlardır. Bu da ocağın disiplinini ve düzenini bozan etkenlerden biri olmuştur. Bundan başka, **yeniçeriler**'le birlikte **atlı sipahiler**'in ve öteki **kapıkulları**'nın memleket içine yayılmaları, yeni karışıklıklara da neden olmuştur. Çünkü askeri ayrıcalıklardan yararlanmak isteyen bazı "ehl-i fesad", **kapıkulu** elbisesi giyerek o görünüm altında eşkiyalığa girişmişlerdi. Örneğin Turnacıbaşı'na yazılan 19 Ağustos 1567 (13 Safer 975) tarihli bir hükümde, kendilerine **tımar** verilen **sekbanlar** ile diğer bazı kimselerin, "**Yeniçeri börkü**'nü giyüb ve Acemioğlanları şeklinde gezüb reâyaya zulüm" ettikleri belirtilerek bunların yakalanıp **börk**'lerinin alınması ve kendilerinin hapsedilmeleri istenmişti.[320] Bundan ötürü bu gibilere karşı da yeni bir mücadele açmak gerekmişti.

Yeniçeriler'in **Anadolu**'da 1559'da başlayan bu üstün konumları ancak 1595'e, **Büyük Celali Ayaklanması**'na kadar sürmüştü. Onlar yeni başlayan bu büyük ayaklanma hareketlerinde pasif kaldıkları, karışıklıkların giderilmesinde etkili olamadıkları için, **Celali** ayaklanmalarının bastırılmasından sonra üstünlük, olaylarda önemli rol oynayan **Altı bölük halkı**'na yani kapıkullarının süvari kesiminin eline geçmiştir.[321]

2- ŞEHZADELERİN SANCAĞA ÇIKARILMALARINDA DEĞİŞİKLİK

Bayezid olayından sonra alınan yönetim önlemlerinden biri de şehzadelerin sancağa çıkarılmaları yönteminde yapılan değişiklik olmuştu. O tarihe gelinceye kadar yetişkin şehzadeler **Anadolu**'da sancakbeyliğine atanmakta, daha küçük yaşta olanlara da belirli **sancak**'lar salt san olarak verilerek oranın yıllık gelirinden yararlanmaları sağlanmakta idi. Şehzade sancakları olarak da genelde sonradan Osmanlı topraklarına katılan beyliklerin başkentleri seçilmekteydi. Bu yöntemle gelecekte imparatorluğun başına geçecek olan adayların ülke yönetiminde deneyim kazanmaları amaçlanıyordu. Sancağa atanan şehzadeye yardımcı olarak da yönetimde belirli bir düzeye gelmiş olan kişiler **lala** atanıyorlardı. Sancağa çıkartılacak şehzadelerin sayısı sınırlandırılmamış olduğundan birkaç kardeş birden sancaklarda bulunabiliyordu. İmparatorlukta Fatih'in ünlü yasası ile de ayrıntılı bir veraset düzeni kurulamadığı için, sancak yönetiminde bulunan şehzade-

320) **Mh.** VII, s. 26.
321) İ. H. Uzunçarşılı, **Saray Teşkilatı**, 46.

lerden hangisi ordu veya üst düzey görevlilerince tutuluyorsa ölen babanın yerine tahta çıkabiliyordu. Uygulamada genel olarak en büyük erkek oğul yeğleniyor ya da bu olanağa kavuşuyordu. Fakat Bayezid olayından sonra durum değişmişti.

Konya'dan eski sancağı olan **Kütahya**'ya nakledilmiş olan Selim, Bayezid'in katledilmesinden sonra, tahtın biricik vârisi, **veliaht** şehzade durumuna girmiş ve Kanuni Süleyman'ın ölümünden sonra, hiçbir zorlukla karşılaşmadan 24 Eylül 1566'da tahta çıkmıştı. Onun saltanat makamına oturmasından sonra da, hayattaki şehzadelerin hepsinin birden sancağa çıkarılmaları geleneği terk edilerek, yalnızca en büyük şehzadeye sancak verilmesi uygun görülmüştü. Onun oğlu Murad'ın bulunduğu **Manisa Sancağı** da veliaht şehzade sancağı olarak seçilmişti. Daha Kanuni'nin sağlığında, 1562'de **Akşehir** Sancağından **Manisa**'ya atanmış olan III. Murad ve onun oğlu III. Mehmed **Manisa**'dan gelerek tahta çıkmışlardı. Bu değişiklik ve getirilen kısıtlama ile, **Anadolu**'daki yönetim karşıtlarının genç şehzadelerin etrafında toplanarak onları taht kavgalarına, ayaklanmalara sürüklemelerinin önüne geçilmek istenmişti. Ancak, bu uygulama ile **timarlı sipahiler**'in yeni ayaklanmalarına karşı önlem alınırken, padişahlık makamı, artık rakipsiz kalan **kapıkulu** sınıfının etkisine bırakılmış oluyordu. Bu olumsuz yanına karşın, şehzadelerin sancağa çıkarılmalarında yapılan değişiklikle, saltanat vârisliğine doğru bir adım atılmış, kesin biçimde belirtilmiş olmamakla birlikte bir tür **veliahtlık** yöntemi kabul edilmişti. Osmanlı tahtının babadan sonra en büyük erkek çocuğa kalması demek olan bu yöntem de XVII. Yüzyıl başlarına I. Ahmet dönemine kadar uygulanmıştı. Onun döneminde **amud-ı nesebi** denilen saltanatın babadan oğula geçmesini öngören bu sistemden de vazgeçilerek hanedanın en büyük erkeğinin tahta çıkması kabul edilmişti. **Ekberiyet** (en büyüklük) adı verilen bu veraset yöntemi, imparatorluğun çöküşüne, XX. Yüzyıla kadar uygulanacaktı. Ne ki **ekberiyet** yöntemine geçişle şehzadelerin sancağa çıkarılmaları geleneğinden de tamamıyla vazgeçilmiştir.

*

Görülüyor ki Şehzade Mustafa'nın babasının yerine geçme eğilimine girmesi ve Bayezid'in bu amaçla giriştiği taht kavgası, büyük çapta bir iç savaşa, bunun arkasından da geniş çapta karışıklıklara yol açmıştı. İki oğlunu ve onların yandaşlarını öldürmek için fetva alan Muhteşem Süleyman baba olmanın acılarına katlanma dışında doğudaki rakibi İran Şahına küçümsenemeyecek ödünler vermek zorunda kalmıştı. Aynı zamanda böylesi taht kavgalarını ve ayaklanmaları önle-

yebilmek için birtakım yönetimsel değişikliklerin yapılmasına da gerek duyulmuştu. İşte nedenleri, içeriği, kapsamı, etkileri ve sonuçları yönünden bu kadar çok yönlü bir olaylar dizisi olduğu için Kanuni Süleyman dönemindeki taht kavgalarını, dönemin görkemliliği içinde küçükmüş izlenimi veren önemli bir sorun olarak değerlendirmek gerekir.

EKLER

I – ŞEHZADE MUSTAFA'NIN AYAS PAŞA'YA MEKTUBU

II – TAŞLICALI YAHYA'NIN ŞEHZADE MUSTAFA MERSİYESİ

III – SAMİ'NİN ŞEHZADE MUSTAFA MERSİYESİ

IV – ANADOLU BEYLERBEYİ CENABİ AHMET PAŞA'NIN PADİŞAHA SUNUŞU (ARiZASI)

V – SOKULLU MEHMET PAŞA'NIN PADİŞAHA SUNUŞU (ARİZASI)

VI – ŞEHZADE BAYEZİD'İN BABASINA MEKTUBU

VII – BAYEZİD'İN MEKTUBU HAKKINDA RÜSTEM PAŞA'NIN PADİŞAHA SUNUŞU (ARİZASI)

VIII – ŞEHZADE SELİM'İN BABASINA MEKTUBU

IX – RÜSTEM PAŞA'NIN BAYEZİD'E MEKTUBU

X – ŞEHZADE BAYEZİD VE YANDAŞLARININ KATLEDİLMELERİ İÇİN ALINAN FETVALAR

XI – BAYEZİD'İN RÜSTEM PAŞA'YA MEKTUBU

XII – BAYEZİD'İ YAKALAYACAK OLANA VAAD EDİLEN ÖDÜLLER

XIII – BAYEZİD'İN AF DİLEYEN ŞİİRİ

XIV – KANUNİ'NİN MANZUM YANITI

XV – ŞEHZADE SELİM'İN ŞAH TAHMASB İLE YAPTIĞI ANLAŞMA (AHİDNAME)

I

SÛRET-İ MEKTÛB-I MERHÛM MUSTAFA Kİ BE-MAKTÛL AYAS PAŞA FİRİSTÂDE BÛD

(*Dizfuli Münşeâtı*, Veliyüddin Ef. Ktb. No. 2735)
(Vr. 100 a, 3-100 b, 15)

Cenâb-ı sa'âdet-meâb, devlet-nisâb, rıf'at-iktisâb lalam hazretleri, kâm-bîn (u) kâm-yâb, zâda'llâhu-te'âlâ envâ'e meâlihi ilâ-yevmi'l-cevâb,

Tehiyyât-ı sâfiyât-ı vefiyyât-ı muhabbet-âyât ve tekrimât-ı hâlisât-ı sâdıkat-ı meveddet-gâyât ki mahz-ı muhabbet (u) vedâd ve fart-ı meveddet u ittihâddan sâdır ve mütebâdır olur, kavâfil-i ikrâm ve revâhil-i ihtirâm-birle müthâf ve mühdâ kılındıkdan sonra, zamîr-i münîr-i mekremet-meâbınıza inhây-i mühibbâne budur ki: Hazret-i nasîr u ilâh ve hâlik-i selâtin u sipâh, te'âlâ sultanuhu, devletlü pâdişah-ı sa'âdet-destgâh hazretlerinin 'ömr ü sa'âdetlerine izdiyâd (ve) ferr ü şevketlerine imtidâd müyesser idüb a'dây-ı devletlerin mahzûl u makhûr ve a'vân-ı 'izzetlerin muẓaffer u mansûr eyleye. Fe-ammâ bu kâşâne-i fânîde bir ferde bekâ ve bu dünyây-ı denîde ömr-i girân-mâyeye tezâyüd ü irtikâ olmayub, "Fe-izâ câe eceluhum lâ-yeste'hirûne saâten ve lâ-yestakdîmûne" mucebince, va'de tamâm olub "Küllü nefsin zâikatu'l-mevti" muktezâsınca, her nefs câm-ı mevti nûş idüb, "Küllü şey'in yerciu ilâ-aslihi" üzre, her ruh ta'allûk eylediği bedenden mufarakat ve aslına müracaat eylemek muhakkak ve mukarrerdir. Eğerçi, müntehây-i murâdımız ve maksûd-ı fuâdımız, Sâhibkırân-ı rub'-ı meskûn, ebbeda'llâhu ilâ-yevmi yub'asun, hazretlerinin temâdiy-i eyyâmla 'ömr ü devletleri muzaaf olub sâye-i inâyetlerinde âsûde hâl ve kenef-i devletlerinde fâriğu'l-bâl olmakdır; lâkin, takdîr-i ilâhide "Elmü'minûne lâyemûtûne bel yenkulûne mine'd-dâri ile'd-dâr" mefhûmunca sarây-ı bekâya vâsıl oldukdan sonra, bize birkaç gün mühlet müyesser olmuş ise, emr-i saltanata taleb-i hakk-ı şer'îden âtıl ve mühimm-i hılâfete tedârik-i rey'i mer'îden gâfil olmamak mühimmât-ı dirâyet ve vâcibât-ı celâletden idüği ma'lûm-ı 'ilm-i ulemâ ve mefhûm-ı ukalâdır. "Ve şaverehum fi'l-emri" emrine imtisâlen bu emr-i mu'azzamı bast-ı ta'alluk ile hâlisu'l-fuâd olan esdak-ı asdıka ve kemâl-i teşevvuk ile sâfi'l-miâd olan ehabb-i ehibbâ ile müşâvere ehemm-i mufteridatdan olub (....?) ve vücûd-ı devlet-esâsınız, bu tarafa gâyet-i ihlâs ve nihâyet-i ihtisâs üzre olduğuna i'timâd-ı

tamm ve i'tikad-ı tamâm olub anun gibi mahâlde her vechile mu'âvenet-i mühimsâz ve muzâheret-i muhlis-nuvâzınız ümmîd ü ricâ olunmağın, ahvâl-i zamîriniz intikadı ve bu hususda tedbir-i bî-nazîr üzre nasihat-ı dil-pezîriniz <100 b> istimdâdı içün kitâb-ı muhabbet-hitâb ve elkab-ı meclis-i sevâb-hubâb savbına irsâi olundu. Lehu'l-hamd, sâ'ir dâvay-ı verâset idenlerle bu muhibbinizde olan kabiliyyet ve istidâd, 'ilm-i şerîfinize rûşendir ve bu muhibbiniz garazı, eğer Hak subhanehu ve te'âlâ mukadder idüb mu'âvenet u ikdâm ve müzâheret u ihtimâmınızla devlet müyesser olur ise, bu tarafa muhibb u muhlis olub ol sebebden hakk-ı hizmetleri zâyi' olanları aksây-ı merâmlarına irişdirüb ve âlâ ve ednânın mekâdiri bilinüb, "İnna'l-lâhe ye'muruhum en tûeddu'l-emânâti ilâ-ehlihâ" muktezâsınca ehline sevk olunub vüzerâ ve ümerâ ve züemâ ve sipâh ve bi'l-cümle asâkir-i zafer-penâh, ceddim Sultân Selim Hân, aleyhi'rrahmeti ve'l-gufrân haslet-i mahmûdesi üzre envâ-ı riâyet ve ihsânla hoşnud ve râzı ve reâyâ ve berâyâ, "Ve izâ hakimtum beyne'n-nâsi en tahkumu bi'l-'adli" muktezâsınca kemâl-i 'adl u vedâdla cümle âlâmdan emîn ve sâlim esnâf-ı himâyetlerine mer'î ve mahmî kılınmakdır. Bu tarafa sâbit ve muhakkak olub kemâl-i i'timâdımız olan eltâf u ihlâsınızdan me'mûl ve melhûzdur ki, ol bâbda bu muhibbinize lâyık ve tahsîl-i devlete mutâbık olan tedbîr-i dil-pezîr ve nasayîh-i sa'âdet-müş'îr ile bu muhibbiniz muğtenim kılınub zât-ı devlet-âyât-ı sa'âdet-gayâtınızda olan kemâl-i ihlâs ve fart-ı ihtisâs iktizâsından ümmîd ve rica olunan mu'âvenet u murafakat ve mutavaat u müzâheret mertebesinin tahkîkini müş'îr ahidnâme-i şerîfinizi bu cânibe müşerref kılınmağa lutf-ı tâm erzâni buyurula ki vürûdı envâ-ı sürûr u behcet ve mucib-i esnâf-ı hubûr u ferhât olub âna göre 'amel oluna. Ziyâde ne denile ki ilm-i 'âlem-ârâ muhît olmaya? Hemvâre âfitâb-ı ikbâl ve mâhitâb-ı iclâl tâbân bâd."

II

MERSİYE-İ SULTAN MUSTAFA

(Hayrullâh Ef. Tarihi, XI, 164 vdd.)

Meded, meded bu cihânın yıkıldı bir yanı
Ecel celâlîleri aldı Mustafa Hân'ı.

Dolundu mihr-i cemâli, bozuldu erkânı,
Vebâle koydular âl ile Âl-i Osmân'ı.

Geçerler idi geçende o merd-i meydânı
Felek o cânibe döndürdü şâh-ı devrânı.

Yalancının kuru bühtânı, buğz-ı pinhânı,
Akıtdı yaşımızı, yakdı nâr-ı hicrânı.

Cinâyet etmedi cânî gibi ânın canı,
Boğuldu seyl-i belâya, dağıldı erkânı.

N'olaydı görmiye idi bu mâcerâyı gözüm
Yazıklar âna, revâ görmedi bu râyı gözüm.

Donandı aklar ile nûrdan minâre dönüb
Küşâde-hâtır idi, şevkile nehâre dönüb.

Göründü halka draht-i şükûfe-dârâ dönüb
Yürürdü kolları yanınca lale-zâra dönüb.

Dururdu Şâh-i cihân hiddet ile nâra dönüb
Otağ haymeleri karlu kûhsâra dönüb.

Müzeyyen idi, bedenlerle ak hisâra dönüb.
El öpmeğe yürüdü, mihr-i bî-karâra dönüb.

Dolundu gelmedi çünkim o mâhpâre dönüb
Görenler ağladılar ebr-i nevbahâra dönüb.

Bir ejderhây-ı dü serdir bu hayme-i dünyâ,
Dehânına düşen olur hemîşe nâ-peydâ.

O bedr-i kâmil, ol âşinây-i bahr-i 'ulûm
Fenâya vardı, telef itdi anı tâli'-i şûm.

Döğündü kaldı heman hasret ile dâğ-ı nücûm.
Göyündü Şâm firâkında doldu yaş ile Rûm.

Kara giyürdi Karaman'a gusse itdi hücûm
O mâhı ince hayâlile itdiler ma'dûm.

Dolandı gerdenine hâle gibi nâr-ı semûm.
Kazây-ı Hak ne ise râzı oldu ol merhûm.

Hatâsı gayr-i mu'ayyen, günâhı nâ-ma'lûm,
Zihi sa'îd ü şehîd, zihi şeh-i mazlûm.

Boğuldu yir yüzünde aslına rücû' itdi
Sa'âdet ile heman kurb-ı hazrete gitdi.

Getürdü arkasını yire Zâl-i devr-i zamân,
Vücuduna "sitem-i Rüstem" ile irdi ziyân.

Döküldü gözyaşı yıldızları, çoğaldı figân
Dem-i memâtı kıyâmet gününden oldu nişân.

Grîv ü nâle vü zâr ile doldu kevn ü mekân
Akar su gibi müdâm ağlamakda pîr ü cevân.

Vücûd iline akın saldı akdı eşk-i revân
Eyâ, serîr-i sa'âdetde Pâdişâh-ı zemân.

O cân-i âdemiyân oldı hâk ile yeksân
Diri kala ne revâdır fesâd iden şeytân?

Nesim-i subh gibi yirde koyma âhımızı,
Hakaret eylediler nesl-i pâdişâhımızı.

Bir iki şerr ü fesâd ehli nitekim şemşîr
Bir iki nâme-i tezvîri kıldı katline tîr.

Gelür ezelde mukadder olan, kalîl ü kesîr,
Hezâr Kayser'in ola libâs-ı ömrü kasîr.

Eceldir âdeme derbend-i teng ü târ u 'asîr,
Zarûrîdir buna uğrar eğer cevân ile pîr.

Bu vâkı'a olamaz halka kâbil-i ta'bîr,
Ki Erdeşir-i vilâyetde ola 'âdet-i şîr.

Bunun gibi işi kim gördü, kim işitdi 'aceb
Ki oğluna kıya bir server-i Ömer-meşreb?

Ferîd-i 'âlem idi, âlim idi, a'lem idi,
Muhammed ümmetine mevti mevt-i 'âlem idi.

Ziyâde mâtem idi, hayli emr-i mu'zam idi,
Salâh ü zühdü kavî, i'tikadı muhkem idi.

Meşâyih ile musâhib, ricâle hem-dem idi,
Kerâmet ile kerîmü'l-hisâl âdem idi.

Nücûm gibi cihân-dîde vü mükerrem idi,
Vücûdu muhteşem ü şevketi mu'azzam idi.

Tevâzu' ile selâmında hod müsellem idi,
'Aceb o bedr-i tamâmın ne 'âdeti kem idi?

Hayiflar oldu ana, iftirâ ile gitdi
Huzûr-ı Hakka du'â vü senâ ile gitdi.

Sipihrin âyinesinde göründü rûy-i fenâ
Kodu bu kesret-i dünyâyı, itdi 'azm-i bekâ.

Garîbler gibi gitdi o yollara tenhâ,
Çekildi 'âlem-i belâya hemçü mürğ-i hümâ.

Hakîkaten sebeb-i ref'et oldı düşman ana,
Nasîb olmasa ta'n mı bu cîfe-i dünyâ?

Hayat-ı bâkiye irişdi rûhu ey Yahyâ!
Şefîki rûh-ı Muhammed, refîki zât-ı Hudâ.

Enîsi gâib erenler, celîsi ehl-i sefâ,
Ziyâde ide yaşım gibi rahmetin Mevlâ.

İlâhi! Cennet-i firdevs ana durağ olsun,
Nizâm-ı 'âlem olan Pâdişah sağ olsun!

Taşlıcalı YAHYA

III

MU'AŞŞER MERSİYE

(*DTCF* Ktb. Ş. Dikmen yaz. Şiir Mec. Vr. 88 a-89 a)

Ol mehin şevkine eflâke atardım külehim,
Şimdi görünmez olubdur, kani ey çarh mehim?
Şeb-i zulmetde yine kaldı benim âh rehim,
Hasretinden boyadı gökleri dûd-ı siyehim.
Bî-murâd olsam 'aceb mi, yitirüb câh ü cehim,
Bâğ-ı 'âlemde bitüb tâze solubdur giyehim.
Çeşmime nesne görünmez, ol idi çün nigehim,
Kande yüz tutam, ilâhî göremem kıblegehim?
Ben kime kul olayım bilemezem n'oldı şehim,
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

İntikamın alayım dimiş iken surh-ser'in
Kasd idüb cânına kıydın ne revâdır püserin!
Bu değil idi gâraz, kalsa cihânda eserin,
Tâc u tahtın kime kalur, kime bu mülk ü yerin?
Buna kim oldı sebeb, yok mu şehâ hiç haberin?
Kara toprağa ki düşdü yine şol verd-i terin.
Bu firâk ödına duyar nice yanmaz ciğerin?
Bu eğer erlik ise ancak ola bu hünerin!..
Pâdişehsin, dutalım, yok mu Hudâ'dan hazerin?
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

Şol güneş-yüz ki dolundu, yine çün oldı nihân,
Yas dutub giyse karalar, yeridir, işbu cihân.
Derilüb bir yere ağlaşsa n'ola pîr ü cevân
Lâlenin hecr ile bağrı demidir pür ola kan.
Açılub gül gibi ol şâh-ı cihân soldı heman,

Ey gönül bülbülü, gel eyliyelim âh u figân.
Yaprağın döksün ağaçlar bu cihân oldı hazân,
Ata, oğluna kıyar oldı, 'acib oldı cihân.
Öldürün anı dedün, virmen ana bir dem emân,
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

Sen Selîm oğlu olub asl ile Osmân olasın,
Yedi iklîme bugün, 'alemin ile Hân olasın.
Hâtem-i emrin ile halka Süleymân olasın,
Her işi fehmedici âkıl-i irfân olasın.
Nûh-veş bin yıl olursan dahi, bir ân olasın,
Dest-i hasretle çeküb çâk-girîbân olasın,
Gide bu tâc u kabâ, bir ten-i uryân olasın,
Hây hây etdigüne sonra peşimân olasın,
Acıyub oğluna çok derd ile giryân olasın,
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

Ey Şeh-i kân-i kerem, sende 'adâlet bu mudur?
Şeh-i 'âlem olasın sende inâyet bu mudur?
Padişehler ki ezel etdügi âdet bu mudur?
Ehl-i tedbîr olana fehm ü kiyâset bu mudur?
Sen "Muhibbî" olasın, sende mahabbet bu mudur?
Mustafa gibi ciğer-gûşene şefkat bu mudur?
Âl ile kıydın ana, kani hakîkat bu mudur?
Kavl-i düşmen sana kâr etdi, meveddet bu mudur?
Yok yere kan idesin ya'ni hilâfet bu mudur?
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

Yine ol servi anıb ağladı bu çîn ü çemen,
Güle bu fürkat ile açmadı ol gonce dehen.
Gülşenin bağrını deldi yine hasretle diken,
Lâlenin içi kızıl kanile pür oldı hemen.
Bağrını urmağiçün hançeri çekdi süsen,
Kara giydi başına dutdu benefşe şîven.
Yoldu sünbül saçını boynuna geçdükçe resen,
Kara toprağile yeksan n'ic' olur sîm-beden?
Rûz-i mahşerde bula, kim ise bu kanı eden,
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

Gün gibi zâhir idi, zerre günâhı yoğidi,
Eşiğinden dahi bir özge penâhı yoğidi,
Sana ol doğru idi, eğri nigâhı yoğidi,
Hak ana şâhid idi, gayri güvâhı yoğidi,
Bende idi sana ol, bir dahi şâhı yoğidi,
Hak bilür gayri yere varmağa râhı yoğidi,
Ceng eder geldi desen iki sipâhi yoğidi,
Hançer urdun da ânın cismine âhı yoğidi,
Yoğidi cürmü, bu Sâmî der, ilâhî yoğidi,
Mustafâ n'oldı, kani, n'eyledin â Pâdişehim?

SÂMİ

IV

CENÂBİ AHMET PAŞA'NIN ARÎZASI

(Top. Ar. E. 6027)

Pâye-i serîr-i a'lâya 'arz-ı bende-i bî-mikdâr budur ki: Hâliyâ bu bendelerine emr-i şerîf gelüb şehzâde hazretlerinin ahvâli tafahhus buyurulmuş; 'ilm-i 'âlem-ârâlarına hafî değildür, bu kadar cem'iyyet-i 'askerden murâd, evvelleri bu olmuş ki, eğer Sultân Selim hazretleri Kütahya semtinden gelürse üzerine hareket eyliyeler ve Kütahya'dan çıkmayub, Pâdişâh hazretleri, "Kış zamanıdır, oturasın" deyü emr-i şerîf göndereler; is'âf olmaduğu takdîrde bir mikdâr 'inâd sûretlerin gösterüb bu hâle ümîdvâr olmuşlardır. 'İnâd fâyide eylemeyüb, "Be-herhal, ya çıkub Sancağına 'azîmet eyliyesin, ya başın tedârikin idesin" deyü der-i devletden haber vârid olmağın, bî-huzûr olub, pâdişâh hazretlerinden üzerine 'asker göndereler deyü vehm çeküb hayli adam yazmışlar ve yine Eskişehir'de oturmakdan murâdları, cânib-i pâdişâhîden murâdâtları(?) tahsîl içün olub murâdlar hâsıl olmaduğu takdîrce bir mikdâr zamân ol câniblerde tevakkuf idüb ba'de, kış zamanıdır deyü Ankara'da oturmak tedbîr etmişler. Pâdişâh hazretleri maksûdların hâsıl buyurub ve dâim mektûb-ı şerîf gönderilüb istemâlet virilmeğin ve havf üzerine olmağın, çekilüb kullariyle bile Ankara'ya gelinüb, bir mikdâr ziyâdece oturub, "Be-herhal, Selim Hân Konya'ya gelmeyince gitmezin" deyü buyurduklarında: "Oturmağın tahtında nef yokdur, çünkü pâdişâh hazretlerine itâ'at buyurun, pâre pâre menzil-i şerîfinize teveccüh buyurulsun, Pâdişâh hazretlerinin hayr du'âsın almağa sa'y eyleyin" denildikde, altı gün karar eyleyüb yedinci gün 'azîmet eylediler. Çorum'a on menzil yazılub, mahall-i mezbûrda hayli oturmak murâd eylediler. "Ahdim ve yeminim vardur ki Amasya'ya dahil olmıyam" deyü buyurdular. "Pâdişâh hazretlerine de bildirmişem" deyü buyurub, ammâ Pâdişâh, cânibinden muhkem havf üzre olmağın mercûdur ki Amasya'ya dahi dâhil olalar. Mahall-i mezbûr zahîreye de mütehammil değildir; Katar-Sarayı'nda bir gün oturub turna şikârın eyleyüb gitmişlerdir; ammâ harem-i şerîfelerini mukaddem gönderüb nefs-i Amasya'ya duhûl ideler deyü; hayli zamandur ki varub dâhil olmuşlardır. Lâkin, etrâf cevânibden boy boy adam gelmekden hâlî değildir; hazîneye kudretleri yokdur, kimin hıl'at giyirüb yüz gülmekle ve va'de ile ve istimâlet ile kendülerine ta'alluk iderler; yoksa malla imkânı yokdur. Şöyle kesret

üzre olduklarına da 'usret çekerler ve inmesine câiz görmezler; kendiler de muhkem muztaribler, nice eyliyeceklerini bilmezler. El-hâsıl, ekser melâlet ve nedâmetleri tahtdan ba'îd düşdükleridir. "Selim Hân hazretlerini yakın Sancakda karâr etdirdiler, nazar-ı şerîfleri andadır, bana değildir" deyü buyurub gücenmişdir ve muttasıl 'âkıbetleri tedârikinde olmuşlardır. Selim Hân hazretlerine fursat gözedürler; Pâdişâh hazretleri taht-ı şerîflerinde karâr buyurdukları takdîrce mercûdur ki hareketa kâdir olmıyalar, ammâ temkîn buyurulmaduğu takdîrce mâbeynlerinde fesâd mukarrer fehm olur. "Evvel-baharda Selim Hân hazretlerinin üzerine yürümek câiz olduğu takdîr (de), Pâdişâh hazretleri ben kullarına rencîde-i hâtır olmazlar ve emr-i pâdişâhiye itâ'atde bu kadar ihmâl üzre olduğuma da rencîde-i hâtır değildir" deyü esnây-i musâhebetde feth-i kelâm buyurduklarında, bu kulları dahi: "Bu fikr makbûl değildür ve şer'-i şerîfe 'adem-i inkiyâd şân-ı sa'âdetinize lâyık değildür" didiğümde, tağyîr-i vaz' idüb latifeye haml eylemişlerdir ve Pâdişâh devletinde nesneye kâdir olmadukları dahi ma'lûmdur, heman bir kuru tantana mülâhaza olunur. Esâmilerile buyurulan adamlarının birisinin iyilüklerine şahâdet eylemeğe kâdir olmazın; "Suretâ biz de pâdişâh ni'meti içindeyüz, hâşâ ki pâdişâhımıza 'âk olavuz" deyü hâlet-i sadâkat 'arz iderler, ammâ muhabbetleri ve teveccühleri ziyâdedir ammâ hüsn-i i'timâda hayli şaki olub Ankara'dan otakları gitdüğl gün kürd tâ'ifesiyle Dukakin tâ'ifesinün mâbeynlerine fitne salub iki cânibden ceng olub yedi nefer adam mecrûh olub, ben kulun rast gelüb ve Lala ve Nişancı ve ağalar yetişüb gücle def' olundılar. Ve şu'ârâdan ba'zı bedbahtlar, Kasîde sunub "Sultân Selim merhûmun sünnetin ihyâ eyledün" deyü bu semti dahi tahrik etmişlerdir. Lâkin Pâdişâh hazretlerinin devr-i şerîflerinde umaruz ki mesneye kâdir olmıyalar; kendiler dâima gulât-i şeddâd ile kasem iderler ki: "Pâdişâh hazretlerinin devirlerinde benim nesne talebim ve ümmîdim yokdur, ammâ 'âkıbetim fikrin eyleyüb başım yarağın eylemek bana 'ayb ve 'acib olmaz." Lâkin i'timâd câiz görülmez, zirâ bir halde komazlar; Pâdişâh hazretleri devletle basîret ve tecessüs üzre olmaları sa'âdet-i şerîflerine enfa' görünür ve bu bâbda esrâr-ı şerîflerin dahi kimesneye keşf buyurmak revâ ve câiz değildir. Ve 'ilm-i şerîflerine pûşide buyurulmıya ki, mezkûr adamlarından birisinin gitmesine râzı değildir; cânib-i şerîfden gidermek teklîfi olursa hicâb çekile ve pâdişâh kullarından bi'l-fi'il ki kendileriyle gitmişlerdir ve kendilerine münâsebet idenlerün birisine: "Bunı töhmet eyleyüb rencîde idersen rızâm yokdur" deyü buyurdılar.

Ve min-ba'd cânib-i şerîflerinden ne haber alunursa hâki-pây-i şerîflerine arz olunur ve inşa'llâh Sultân Selim hazretlerile de mülâkat olundukda fermân-ı şerîf üzre ahvâlleri hâki-pây-i şerîfe 'arz olunur. Mektûb-ı bendegî Kapuculara teslîm olunduğu gün, Sultân Selim hazretleri Seyitgazi'ye geldiler. Bâki emr ü fermân sa'âdetlü Pâdişâh hazretlerinindir.

BENDE-İ BÎ-MİKDÂR
AHMED

V

SOKULLU MEHMET PAŞA'NIN ARÎZASI

(Top. Ar. E. 5484)

Dergâh-ı mu'allâya ve bârgâh-ı alâya, lâzale... 'âlemiyân, 'arz-ı bende-i bî-vücud oldur ki:

Mübârek Safer'in on dokuzuncu günü, Çâr-şenbe gün, fermân-ı 'âlişân vârid olub, ertesi Penç-şenbe güni İnegöl cânibine mütevveccih olub mahall-i merkûmda fermân-ı şerîfleri üzre ikâmet olunur. Ve fermân-ı 'âlişânda, inşâ'llâh Ahmed Paşa Engüri'ye bile varub andan göçüb dönse gerek deyü buyurulmuş; gâyet münasibdir ki, fermân-ı şerîf üzre Engüri'den geçürmeyince dönmiyeler. Ve ne habere vâkıf olursan 'arz idesin deyü fermân olunub: Safer'in on yedisinde yukarudan adamımız gelüb halkından haber itmiş ki, Engüri'ye varıcak üç gün oturak söylenürmüş; lâkin Engüri'de adamlarımız vardır, inşa'llâhu te'âlâ geçdikleri haberini getürdüklerinde Der-sa'âdete 'arz olunur. Ve Burusa'da tutulmuş deyü fermân olunan çavuş hususu: Bu hâkir bendeleri kendü tarafımdan Lala bendelerine suâl itdikde cevâb virdi ki: Şehzâde-i cevânbaht hazretleri Balıkesri'ye nüzûl itdiklerinde ava binüb, tenhâda üç kimesneye rast gelüb, kimler idüği tefahhus buyurmuşlar, "Yazılmağa geldük" deyü cevâb idüb, anlar dahi, "Bunda kimesne yazılmaz, fe-ammâ siz kimlersiz?" İkdâm ile sorıcak: "Biz, ol cânibden geldik, size kul olmak isterüz, andan gayri maslâhatımız yokdur, ammâ şehzâde-i cevânbaht Sultân Bayezid hazretlerinin bir çavuşları bizümle bile geldi, da'va ile gelmişdir" deyü haber virmegin, tetebbu' olunub ahvâli suâl itdiklerinde: "Mukeddemâ Van çavuşlarından idim, Beğlerbeğisi tımara 'arz eylemiş idi, tımâr müyesser olmayub, ben de vardum, on iki akçeye yazdılar, Van'da ulûfem ziyâde idi, anda dahi ziyâde rica itdim; Seni müteferrika bölüğüne ilhak idelüm, var, Şehzâde-i cevânbaht Sultân Selim hazretlerinin câniblerinden ahvâli nedir, haber getür ve varduğuna 'alâmet içün ya tuğlarun, yahud ağalarından birisinün alay bayrağın getür didiler; ana geldüm "deyü i'tiraf etmeğin, tutulub küreğe gönderdük; Burusa'da tutulmuş değildir. Ve Burusa'ya geldükleri gün, cebehâneleri kurbünde bir yâd çadır bulunub, içinde olanlar tefahhus olunıcak: "Bizim bir yoldaşımız dahi vardur, ol taraftan cümlemiz yazılmağa geldik" deyü cevâb idüb, yoldaşları gelicek,

adamlarımız seçüb didiler ki: "Sâbıka sen şehzâde-i cevânbaht Sultân Bayezid hazretlerinin Sekbanları Kethüdası idin, niye geldün, toğrı söyle?" diyicek: "Gerçek öyle idi, lâkin beni suçsuz bölüğe çıkardılar, anun içün size kul olmağa geldim" demeğin bir iki gün tutulmış idi; bu bendeleri işidicek, "Çadır ile gelenden zarar gelmez, koyuvirün" diyüb, hattâ Burusa'dan çıkdıkları gün Şehzâde hazretlerine dahi, "Lutf ve ihsân idün, anlardan size gelenleri tutman ve yazman; sa'âdetlü Pâdişâh-ı 'âlempenâh hazretlerinin rızây-ı şerîfleri budur ki, hèr cihetden mâbeyniniz ıslâh üzre ola" didim; dahi ol zamân koyuvirilmişdir. Bâki fermân der-'adlindir.

MEHMED EL-FAKÎR

VI

BAYEZİD'İN BABASINA MEKTUBU

(Top. Ar. E. 3924/1)
Yayım: *Tarih Vesikaları*, I (16)

Benim sa'âdetim Pâdişâhım,

Mektûb-ı şerîfinizde buyurmuşsuz ki, "Geçenden geçdim, heman şimden girü iyülük üzre olasın" deyü; İmdi, benim Pâdişâhım, şimdiye dek iyülük üzre olmayub ne hatâ itdim idi, böyle dirsiz? Ben Kütahya'da kendü halimde geçinürdüm, hergiz Sultânımdan nesne istemezdim; her nesneden fârig olub hayr du'ânıza meşgûl idim; karındaşım Selim Hân'ın hatırı içün bana zulm ve hayf eylediniz, karındaşımı ber-murâd idüb beni mağbûn eylediniz; Amasya gibi alçak, havası kem yire bırakdınız, insaniyetdir? Bir kaç def'a Sultânıma mektûb gönderüb bîhuzûrluğumdan bir mikdar küstahlık eyledim ise, yine her mektûbun âhirinde 'özrüm diler idim. Ben umar idim ki bana incinmiyesiz deyü. İmdi, "Geçenden geçmek" oldur ki beni bu zindândan halâs idesiz. Eğer kâfire seferiniz varsa hergiz mâni değilem, Sultânım seferden gelince sabr iderem, Amasya'da geçinürem; nihâyet seferden geldikden sonra yine bana Kütahya Sancağın 'inâyet idesiz, Selim Hân'a Manisa Sancağın 'inâyet idesiz, hep bu fitne fesâdlar sâkin olsun. Eğer seferiniz yoğise şimdilik 'inâyet idesiz; eğer Selim Hân'a Manisa'yı virmez iseniz bâri Engüri Sancağın bana 'inâyet idesiz, hergiz emrinize muhâlefet itmezem, adam dahi yazmazam. Ve yine ben yolda iken, Amasya'ya gelmezden evvel, bunca va'deler ve 'ahdler eylediniz idi; hep va'denize hılâf eylediniz, beni teselli etmediniz; benim bunca muzayakam ve zahmetim veriken bana virmediniz; Selim Hân'a gizlü gizlü bunca in'âmlar ve terakkîler virirsünüz ve gizlü cebeler ve yaraklar virirsünüz ve etrafda olan kal'alerden murâdınca yaraklar dahi alur imiş; şimdilik Lârende kal'asından yarak istemiş, virmedüği içün dizdârının başına belâlar getürdi. Ve yine Selim Hân'ın yanına Karaman Beğlerbeğisini cem'iyyet ile ısmarladınız; Anadolu Beğlerbeğisi cem'iyyet ile Karahisar'da yine Selim'e yakındur; Mar'aş Beğlerbeğisini cem'iyyet ile Kayseriye'de ısmarladınız; karındaşımın yanında bu cem'iyyet ile Beğlerbeğiler ve sipâhiler ve beğler ısmarlarsız, benim yanıma bir sipâhi, bir subaşı geldüğin istemezsiz; bana her kim gelse mücrim, günahkâr olur, karındaşım yanına gelenler lutf u ihsâna lâyık olur. Karındaşım etraf vilâyet Beğlerbeğilerden cebehane ve yarak

ve yarâr yiğitler istemiştir; kimi virdi, kimi virmedi. Şam Beğlerbeğisi Ahmed Paşa, Beğlerbeği olalı dört def'adır ki Selim Hân'a cebehane gönderdi; el-ân şimdilik Selim Hân Konya'ya geleli yine cebe istedi, seksen zırh, seksen kalkan, seksen tulga, seksen âyine ve nice dahi yarak gönderdi. Ve Selim Hân'a ısmarlarsız ki adam yazsun deyü; Selim Hân'un çok ahvâli ve fitneliği vardır, inşa'llâh hep ma'lûmunuz olur. Selim Hân'a bunca lutfunuz ve in'âmınız olur, bana bunca su'i-zan ve kasdınız variken nice rahat olam, ya nice tesella olam? Hem dirsiz ki "Geçenden geçdim'" deyü, ammâ ki bana münâsebet idenleri öldürürsünüz; evvelâ Dukakin oğlunun Hasan Kethüdayı hergiz günâhı yoğiken bilâ-sebeb katl eylediniz, heman bana hizmet eyledüği içün. Oğlu kızı Haleb'de idi, Haleb'e varub ve ba'zı mesâlih ısmarladım idi, benim mesâlihime varduğı içün kasd ile siyâset itdirürsüz; nice bu asl ahvâl vardır, 'ırzım pâyimâl eylediniz. Meğer kasd ile şöyle idersiz ki benden bir hatâ sâdır ola deyü, hâşâ ki yine rızânıza muhâlefetim yokdur. Hem, geçenden geçdim dirsiz, hem böyle idersiz, Sultânıma lâyık mıdır? İmdi, nice bu asllar vardır, eğer evlerine gitmeğe icâzet virsem cümlesini öldürürsünüz gerek, nice ben yanımda olanlara icâzet virem? Bu Hasan Kethüda hususuna nihâyet mertebe bî-huzûram. Hem, "Karındaşın ile sen'ün aran ıslâh içün bu cem'iyyetlere sebeb" dirsiz; imdi, ıslâh böyle mi olur? Bu cem'iyyetlerin hatâsı nihayet mertebededir, son ucı bir küllî fesâda sebeb olur, sonra günâh benden olmaz. Selim Hân bunca adamlar yazub cem'iyyetler ider, meğer bana kasdi var ola; madem ki Selim Hân adam yazar ve yanında ve etrafında Beğlerbeğiler cem'iyyet üzre olalar, ben dahi canım tedârikini etmek lâzımdır, bana dahi gaflet câiz değildir. Böyle ide ide zarûri güc ile bana hareket etmeğe sebeb olursuz; 'âlem yaramaz olmuşdur, bahane gerek, "Hay, Pâdişâhın Bayezid'e yaramaz kasdi vardır; eğer olmasa Beğlerbeğiler cem'iyyet itmez idi" deyü şehrlere, kasabalara yollar işlese gerek, haramzâdeler fursat bulsa gerek, köylerde fukara ve zu'efâ ürküb tağlara, sarb yirlere varsa gerek. Hem, bahane bulursunuz ki sebeb sen oldun deyü; ammâ ki Hak bilür ki sebeb ben değilem hep sebeb siz olursunuz; ben olacağını bilürem, evvelden Sultânıma bildürdüm, sonra günâh benden olmaz, Sultânım yeğ bilür. Ve mektûbda dimişsiz ki: "Eğer karındaşın da bir fesâda kasd ide, sanma ki Beğlerbeğiler yanına varalar, belki ana hasm olurlar" deyü buyurmuşsunuz. Benim Sultânım, siz, hak buyurursuz ammâ ki Selim Hân'ın bana yaramaz kasdi vardır; yanına bunca 'asker olunca, yalandan nice hükm yazdursa, Sultânımın adına; Sultânımın haberi yoğise, hükmi kendüsi yazdurub Beğlerbeğiler ve beğlere virse: "İşe Pâdişâhdan geldi, emr budur ki Bayezid'in üstüne varasız, Selim Hân ile ittifak idesiz, emrinden dışra olmıyasız" deyü yazdurub böyle itmek ile, şâyed ansuz üstüme geleler, ben de gâfil bulunam, sonra bana müşkül olur. İmdi madem ki Selim Hân'ın yanında asker ola, ben dahi tedârikim etmek lâzım gelür. Mektûb-ı şerîfinizde buyurmuşsuz, "Adam yazmıyasın, eşirrâdan feragat idesin" deyü. Benim Sultânım, ben adam yazmakdan bîzâram, ulûfe virmeğe kâdir değilem,

ben kimesneyi yazmağa çağırmazam kendülerinden gelürler; be-herhal yarar yiğitden kaçmazam, yarar yiğit oldukda yazılur idi, nihâyet cümle cümle Amasya'ya geleli iki yüz adam ancak yazılmışdır; çünkim rızânız yoğimiş, ayruk yazmıyalum, ammâ ki Selim Hân dahi yazmasun ve siz dahi ısmarlıyasız, etrafda Beğlerbeğiler dahi cem'iyyetlerin dağıtsınlar; yohsa ile bahâne gerek, araya çok söz geleci düşer, son ucı bir fesâda sebeb olurlar. Benim rızây-ı şerîfinizden dışra işim yokdur; bu denlü küstahlıkdan murâdım, heman müslümanlığı esirgermekdendir. Sultânım sağ olsun; sultânıma lâyık ne ise öyle idesiz; her nicekim dirseniz yemin iderim; v'allâh b'illâh benim hergiz yaramazlığım ve emr-i şerîfinize muhâlefetim yokdur ve kasdim dahi yokdur; bana Sultânımın hayr du'âsı gerekdir; bana Sultânımın hatır-ı şerîfleri gerekdir. Bana dahi yazıkdır, bu denlü ezâ ve kahre takat getürmezem; v'allâh bi'llâh hergiz benim Selim Hân'a dahi yaramaz kasdim yokdur. Ramazan'dan sonra Şevvâl ayında Orhan ve Osman kullarınızı düğün idüb sünnet etmek ister idim; eğer 'inâyetiniz olursa yine sünnet iderem; belki Şa'ban ayında sünnet iderem. Hürmüz Emin kulunuzu 'inâyet idüb eglendirmeyüb ta'cîl gönderesiz ve Sultânımdan istediğim esbâbı 'inâyet idesiz; Sultânımın hâksâr bendesiyem. Bâki fermân pâdişâhımındır; sa'âdetlü pâdişâhımı Hak te'âlâya ısmarladım.

VII

BAYEZİD'İN MEKTUBU HAKKINDA RÜSTEM PAŞA'NIN ARÎZASI

(Top. Ar. E. 6197)

Hâliyâ sâhib-i sa'âdet hazretlerinden bu ednâ kullarına, Hacı Ali Çavuş bendeleriyle gelen mektûb-ı şerîflerinde buyurmuşlar ki: "Lalam Paşa hazretlerine söyliyesin ki: Benim Lalacığım, bana Mehmed Çelebi'yi gönderesiz ta'cîl gelsün cümle murâdât tamâm maksûd üzre olmuşdur, heman Mehmed'ün gelmesine mevkufdur, heman ol geldüği gibi maksûd her ne ise tamâm üzre görülür. Heman, Pâdişâh rızâsın gözleyüb buyrulan yere varasın deyü va'denüz oldu; şimdi bana Sancak ve dört kerre yüz bin terakkî ve oğullarıma yüzer bin akçe sâliyâne deyû göndermişsiz; bunun aslı nedir? Beni aldarsız, ola mı? V'allâhu'l-'azîm ve t'allâhu'l-kerîm ben buna razı değilem, elbette şu bana altı kerre yüz bin dahi terakkî olmak gerek ve Canik Sancağına dahi râzı değilem, Kastamoni Sancağına tebdîl olunub ve oğullarıma üçer yüz bin Has olmak gerekdir; yohsa aslâ teselli değilem, Evvel-baharda ya Kütahya'ya veyahud Ankara'ya varub otururam, sonra küstahlık etdiler deyü bî-huzûr olursuz. Meğer ki Padişâh, devletle sefer-i hümâyûna gide ki ben sabr idem; eğer sa'âdetle sefere giderler ise elümden ne gelür, nâçâr sabr iderem, tâ sa'âdetle sefer-i hümâyûndan 'avdet idinceğe değin ve illâ, şöyle ki sefere gitmiyeler, ben evvel-baharda bunda oturmak yokdur, bilmiş olasız. Buna adam katlanur değildir; dünya sarayında böyle mukassî bed-hava yir var ise yine budur; ben buna nice sabr idebilürem? Meğer beni şu murâd idindüğüm hususları bî-kusûr virüb lutfunuzile şermende idesiz, yohsa günâh benden gider. Ben 'özrimi ve hâlimi size 'ayân etdim, ben bunda turamazam; böyle bî-huzûr olub verem ile ölmekden ise pâdişâh hışmiyle gitmek yeğdür, nihâyet şehâdet müyesser ola, ne olsa gerekdir? Heman şu murâd idündüklerim olur mı olmaz mı, varan Hacı Ali Çavuş ile ta'yîn-i haber viresiz, ben dahi tamâm teselli bulub tedarüküm idem. Benüm Lalacığım, ben seni karındaşım bilüb senden küllî fâide umardım, ammâ bana aslâ bir fâiden olmadı; dünyada bana fâiden bu denlü oldukdan sonra âhiretde bana şefâ'at idecek değilsiz!.. Eğer, benim bu ahvâlden haberim yokdur dirsen ol söze dahi i'timadım yokdur. Zira, hâliyâ bana virilen dört kerre yüz bin Haslar esâmisile defteri geldi, pâdişâh ol hasları ne bilsün ve Defterdar hazretleriyle

müşâvere itmeden kaç başı vardur ki ol defterden sûretin virebile? Cümle ahvâl iznînizle ve müşâverenüzle olur; fe-ammâ bilürem, bana himmetiniz ve mu'âvetiniz olmadığı, sağ olun! Nice diyelüm? Konuk umduğun yimez didikleri sahîh oldı; biz böyle zan itmez idik. El-hâsıl sahîh bilesiz ki ben evvel-baharda bu yerlerde karar etmek yokdur. Ben sizün rızânızı gözleyüb va'adenüze i'timad idüb ne çekdüm ise çeküb geldim; siz beni aldayub hulf-i va'de idüb il içinde bana hakaret etmek size lâyık değil idi. Ammâ ben dahi bildim, bana böyle etmekden garaz: "Elünden ne gelürse anı idesin, işte biz böyle etdik" dimek olur; "İşte biz seni aldayub ol yere gönderdik, şimden girü elünden ne gelür?" dimek olur. Ancak, ben bu yere sizün rızânuzı gözleyüb ve ahdinüzi bütün bilüb geldim; çünki siz va'denüze turmayub hulf-i va'de idesiz, beni bunda bağlar yokdur, yine geldüğim yolu bilürem; heman şâfî cevâba intizâram, andan sonra ben dahi kalkub yine eski yerüme varuram veyahud Ankara'ya varuram, sonra bî-huzûrluk nice olur göresiz. Ve hem, şimdi her sözüm size lâf gelür, elinden gelmez deyü zan idersiz ola. V'allâh, açık ile kişi ölümü ihtiyar etmek heman bana olmuş değildir, ben ölmekle 'âlem nice olsa gerek, ölürsem dahi güzel!.. Ben dahi bilürem, bu bana böyle ezâ etmekden murâd, benden bir hâta sâdır olub, bir bahâne ile ben ortadan gidüb olbiri yalnuz kala. Anı dahi ihtiyâr iderem, nihâyet sonunda rahat olasız, ammâ ol insan elinde değildür, Allâh elindedir. Ve dahi ben her ne murâd idinürsem nâ-ma'kul olur ve pâdişâhın makbûlu olmaz; ammâ ol cânibden her ne murâd olunursa Cebrâil-i 'arem gökden indirür gibi makbûl olur. Ben bu ahvâlin kangı birine sabr ideyüm? Allâh'dan revâ mıdır? Çünkü bana bu denlü hakaret yanınızda câiz olur, beni niye tutarsız? Çünkü ben Pâdişâhın bu denlü mebgûzu olmuşam, bana Sancak göndermek ve terakkî göndermek ve Ağa gelmek ne lâzım? Beni aradan gidermeğe bir çare idüb rahat olsanuz ne? Yok eğer, anı etmeğe vebâlden kaçarsanuz bâri bana bir uzak yere, Bağdad'a veyahud Basra'ya ve Lahsa'ya Sancak virün, varayum gideyüm, rahat olasız. V'allâhi'-l-'azîm rızâ ile, tayb-ı hatır ile giderem bilmiş olasız, aslâ bî-huzûr olmazam; bu ezâyı çekmekden, Bağdad'a veya Basra'ya varmak bana firdevs-i a'la bilürem. Hay Lalacığım, insâf kande gitdi? Ben dahi Karaman-oğlu değilem, kendümi şehzâde bilürem. Ben hakaretin kangı birine sabr ideyüm? Tağ u taş buna mütehammil olur mı? Ben bunca zamandan berü size tazarru' iderem, Nakşivan (Nahcivan) seferinden berü iki derdmende çavuşluk deyü, makbûlünüz olmadı; her zaman ki tazarru' itdim, Pâdişâh buyurmadı deyü cevâb oldı. Ol cânibin söziyle, bir söz ile Selendilü Ahmed Çavuş Anadolu'da Çavuşlar Kethüdası olur, ne hoş! Ve ben, eski Lalam Kara Mustafa'ya bu vilâyetlerde bir Beğlerbeğilik almasına tazarru' itdüm mahlûl Beğlerbeğilik yokdur deyü cevâb virildi, ne hoş!.. Şimdi onun eski lalasına Mar'aş Beğlerbeğiliği mahlûl bulundu. Ve bir kerre zaman ile Ferruh beği, sizden dilek idüb Anadolu Kethüdalığını alıvermekle bana tâbi' oldu deyü başına bunca felâketler getirüb, bi'l-âhare şimdi, sancağına gitmedi, Sultân Bayezid âsıtânesine vardı deyü Sancağın

alub Hüsrev Paşa Kethüdası Ferruh Kethüdaya virürsüz, Lalası hatırı içün; ve Niğde Sancağın Husrev Paşa oğluna virürsüz, Lalası hatırı içün. Ve kendünün eski Sancağın, lalasının karındaşına virürsüz, anda dahi bir şerr vardur. Ve bir söziyle Konya Kadısı Hacı Ali'yi azl idüb anun 'Abdi Ağası oğlu Molla Çelebi'sine Konya Kadılığın virürsüz, anun hatırı içün bir derdmend-i pîr bana hizmet itdüği içün merdûd-ı ebedî idersiz. Bu bana bunca hakaretler ve ezâlar idüb anlara böyle ri'âyetler ve himâyetler idüb böyle ta'assub Allâh katında revâ mıdır? Bu cevrin kangı birine sabr ideyüm, insaf kande gitdi? Eğer bana, zâtınız oğluna bir sancak virdük dirseniz, ana dahi mükâfatın etdinüz, oğlu yokdur ki sancak viresiz, meğer kızlarına viresiz!... İmdi, v'allâh bu tebdîl ve tağyîr olalı evvelki ezâyı hatırımdan giderdi, şimdi bir yeni yara dahi urdunuz yüreğüme. İl söyler ki turmadan bunun tevâbi'in yabana atub anun tevâbi'in tolayına getiriyorlar, bundan garaz ne olsun? Murâdları, bu kişiyi aradan gidermekdir deyü... Ben bu sözleri işidiyorken, ben nice sabr idebilürem? El-hâsıl, gerek i'timâd idesiz, gerek etmiyesiz, söz bir olur; Evvel-baharda ben bunda turmak yokdur, varacağum ya Kütahya'dır, ya Ankara'dır. Bunlar dahi olmaz ise, beş-altı kişi ile ilgayub Üsküdâr'a varuram, Pâdişâhın gazabına karşu... Ne hakareti varsa anda ide; il ta'nı beni helâk itmekden, kendü elinde helâk yeğdür, eylerem" deyü buyurmuşlar.

VIII

SELİM'İN BABASINA MEKTUBU

(Top. Ar. E. 6058/13)

Mâh-ı Rebiyü'l-evvel'in on dördüncü gün Akşehir'e gelinüb, ehl-i vukuf haber virdiler ki, bu diyârın ne kadar hırsızı ve harâmîsi var ise çekilüb öte cânibe gitmişlerdir; müslümanlarun bin akçe kıymetlü atını üç-yüz akçe virüb çeküb almışlar ve sâir âlât ve esbâbına bu uslûb üzre, arpaya ve samana bir akçe virilmeyüb, memleket ayağ üzerine kalkmış imiş, hele Engüri'den gidicek kimesne kalmayub ardunca çekilüb gitmiş. Ve'l-hâsıl, Eskişehir'e kendü ve adamisi gelmiş ammâ mukeddemâ her vilâyetde adam tedârik olunmuş imiş, anda geldiğinde'n' sonra her taraftan ellişer-altmışar-yüzer adam elân muttasıl yanına cem' olmakda imiş. Ahmed Paşa'nın dahi bize virdüği haber üzerine, niyyetler hayr değül idiğünde şübhe yok. Gayrisi tursun, tağyîr-i vaz'idüb mücevveze giymedüği 'alâmet etmez mi? Ne ahvâlin sorarsız? Bu kış hod yerine varur kışlar ola, ana da ben sebeb oldum; ben olmasam Engüri'den geçmek ihtimâl değil idi. Ammâ, baharda ne idecek bilmezem deyü söyler. Fi'l-vaki', evvelâ pâdişâhın kisvesini terk idüb yeşil mücevveze giydüği büyük edebsizlik idi. Garâz, halka riyâ satub, benim salâh ve diyânetim artukdur, bana ittibâ' idün dimek idi. Şimdi bir tarîka dahi düşdü ki, gördü ki, yeşil mücevveze ana muvafık değil, husûsen şimdi vardığı cânibin halkı anı götürmez, ol terk eyledüği mücevvezeyi dahi yine kâr idüb giymek zarâr, bu uslûbu ihtiyâr eyledi... Ve ba'zıları i'timâd üzerine âsıtâne-i sa'âdetde dahi bunların muharrikleri vardur dirler. Sâbıka sa'âdetlü Pâdişâh dahi bir mektûb-ı şerîflerinde "Ötede ve bunda olan müfsidlerün yüzleri kara ola inşa'llâh" deyü buyurmuşlar idi. Ötede olan müfsidler kimler idüği Pertev Paşa defter idüb getürdi deyü buyurmuşlar, ammâ âsıtânede olanlar dahi kimler idüğüne iltifât-ı şerîfleri fehm ve lâzımdır. Fi'l-vaki' âsıtânede mu'în ve muharrikleri olmasına, mücerred yanında olan müfsidlerin iğvâsiyle 'adâletlü pâdişâhın eyyâm-ı hümâyûnlarında bu ma'kule cür'et ve ikdâm hayli ba'îddir. Be-herhal, berüden kuvvet-i kalb viren adam vardur. Cümleden biri Bostancıbaşı'nın ol hizmetden gitdüği gâyet hikmete muvafık olmuşdur,

n'olaydı, haricde bir mansıb virilmiş olaydı, âsıtânede dahi turmıya idi. Ve içerüden Kapu Ağası ve Yeniçeri Ağası dahi bu bâbda sâyedir dirler, dahi çok kimseler söylerler; ammâ bu ikisi ahvâli zan mertebesine varmışdır, hakîkat-ı hâle Hakk-ı Hüdâ a'lemdir. Gaflet zamânı değildir, her husus tedârik lâzımdır; hâlis u muhlis kulları çok, nev'a şübhe olan kimesnelerden ictinâb evlâ fehm olunur...

IX

RÜSTEM PAŞA'NIN BAYEZİD'E MEKTUBU

(Top. Ar. E. 6558)

'Arz-ı bende-i bî-mikdâr oldur ki,

Hâliyâ vuku' bulan ahvâlden tefahhus buyurulursa, mesmû'-ı şerîfiniz olduğu üzre Rumili Beğlerbeğisi İbsala'ya cem'iyyet itmeğe fermân olunub teşrîf idüb çıkmak üzredir. Bu bendenize dahi Sahibin Karahisarı'nda cem'iyyet buyurulub etrâf-ı cevânib Beğlerbeğileri kullarınıza dahi cem'iyyet buyurulmuşdur. Bu cem'iyyetler hususunda benim sa'âdetlü sultânım, kemâl-i 'ilm ü idrâkinizden mercûdur ki, mücrimin tahrîkine tâbi' olub mübârek hatıra su'i-zan getürüb muhalif vaz'a mübâşeret buyurulmıya. V'allâhu'l–'azîm ve Çâr-kitâb hakkiçün Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin cânib-i şerîflerinden sa'âdetlü sultânım hazretlerinin hakkında yaramaz kasd yokdur; ümmîddür ki bu husus içün sultânıma istimâlet mektûbu dahi gönderile. Cem'iyyete sebeb, ekser-i ihtimâl iki cânibin ictimâ'-ı asker olduğudur. Karındaşınız muttasıl asker yazmakdadır; eğer anlarun eğer sultânımın hıdmetlerinde nice menâl u muzâf adam cem' olmuşdur; mebâdâ ki, bir vechle 'ırz-ı saltanata halel virür bir hâlet zâhir ola deyü ihtiyat icâb itmeğin olmuşdur ve illâ-mahz sultânım hakkında olmuş değildür. Kızılbaş-ı bedma'âş dahi bu ahvâllerin ma'lûm idinüb, "Osman-oğullarının mâbeynlerinde biribirine buğz u 'adâvetleri olub muharebeleri var, fursat mahallidir, hazır olunuz" deyü hafîyeten sultânlarına ve korucularına tenbîh eylemekden hâlî olmaduğın serhad Beğlerbeğileri dergâh-ı 'âliye 'arz eylemişlerdir. Allâh hıfz eylesün, bi'l-ittifak bâşed ki mâbeyninizde cidâl vâki'olub, fursatdur deyü mezbûr şaki dahi yürüyüb memâlik-i Osmaniyeye küllî zarar irişe deyü kavî iştibâh vardur. Benim sa'âdetim, benim devletim, Hak te'âlâ hazreti vücûd-ı pür-cûdunuzu kenef-i inâyetinde masun ve mahfûz eyliye, muvâfıkdır ki sultânım hazretlerinin, cânib-i a'lâlarından bir muhâlif vaz' zuhûr bulmıya ki memleket-i Osmaniyyeye ihtilâl gelmeğe siz sebeb olub hâs u âma mûcıb-i nefrîn olmıyasız. Zerre denlü kalb-i şerîfinize fırkat ve ıztırab gelmeyüb, kemâkân yine pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin cânib-i şerîflerine mektûb-ı mahabbet-uslûbunuz gönderilmekden hâlî buyurulmıya; sa'âdetinize ve mürüvvetinize lâyık budur ki: pâdişâh-ı sa'âdet-destgâh hazretlerine terahhum buyurub hâtır-ı mübâreklerini ele alub hayr

du'âların alasız, gâhi bendenize mektûb-ı şerîfleri gele ki ciğerleri pâresisiz. Ve dâim buyururlar ki: "Eğer Selim Hân'dır, eğer Bayezid Hân'dır, ikisi dahi oğullarım ve ciğer gûşelerimdir; mâbeynde fark yokdur. Allâh saklasun, olmıya ki mâbeynlerinde fitne ve fesâd vâki' olub 'ırza halel gelmeğe bir olsun; 'âkıbetinde nedâmet-i küllî fâide virmez, ana göre mütenebbih olub sükûn-ı ihtiyadı, tarafeynin hâtimelerine mucib-i sa'âdet-i 'uzmâ mülâhaza idinmelerin evlâdur" deyü işâret-i nihâye buyururlar iken ilm-i şerîfinizden ve 'aldl ü vedâdınızdan hâşâ ki cânib-i şerîfinizden fesâd-engîz bir hareket sudûr eyliye. Her merâmınız ma'kuliyetle ve mülâyemette pâdişâh hazretlerinin hizmetlerinde makbûl olmaduğuna iştibâh çekilmiş; ma'mâfih iz'ân buyurub gönderilen mektûb-ı şerîfiniz niyâz ve mülâyemet üzre ola. İnşâ'llâhu te'âlâ ahvâl-i şerîfiniz sa'âdet ve ikbal üzredir; iki cânibden cem' olan 'asâkir perîşân olub kifâyet eylemek kadar hulk ile karar olunsa, pâdişâh-ı zıllu'llâh hazretlerinin tab'-ı şerîflerine sükûn gelüb hayr duâların almakdan gayri ulemâ ve fuzelâ ve cemî' 'âlem halkının hayr du'âların alub sa'âdet-i dâreyn tahsîline mûcib olur ki, lutf buyurulub adâlet-i saltanata kuvvet ve kudret virüb, nâmus-ı hânedân-ı Âl-ı Osman'ı yerlere çalmağa sebeb olmıyasız. Sa'âdetlü sultânımın kalb-i şerîflerinden hareket olmamak emr-i muhâldir; karındaşınız cânibinden bir vaz'sâdır olmak yokdur, cem'iyyet idüb 'asker yazmağa cânib-i şerîfinizden ihtiyatendir... mercûdur ki tarîk-i ma'kul ve meslek-i makbûlden taşra bir hâliniz vücûduna i'tibâr virmiyesiz. Uhde-i bendede olan sadakat ve istikamete nisbet mirârla ayağınız toprağına varaka-i ihlâs gönderilüb her gûşeden 'arz olunmaduk bir hal kalmamışdır, ümmîddir ki makbûl-i şerîfiniz olub sükûn ve vekar cânibi riâyet buyurula. Ve istimâ' olundu ki, Ağsak Seyfü'd-dîn nâm şahs, üç-yüz askere baş ta'yîn olunub Kara Sıddık-oğulları dimekle ma'rûf Karamânî Haydar ve Kemal nâm zaîmlerin evlerin basub kendilerini giriftâr eylemek içün hafîyeten irsâl buyurulub, mezbûr dahi gelüb evlerin basub, Haydar, birâderiniz Selim Hân hızmetinde bulunub, karındaşı Kemal'i giriftâr eyleyüb cânib-i şerifînize iletmişler. Bu habere 'aklen ve naklen i'timâd olunacak değildür ve hâşâ ki sultânımın cânib-i hümâyûnlarından vâki' olmuş ola; likin halkın mürâvileri sıhhatinedir, Allâh müfside belâ virsün! Böyle bir nâ-vuku'u 'arz eylemekden murâd budur ki, "âlem halkının ahvâlinden habîr olub intibâh buyurula. Ferruh beğ bendeniz hâkipây-i şerîfe varduğu istimâ' olundu, ümmîddir ki tedbîr ve tedârikine ve sözlerine rağbet virilüb mugâyir-i sa'âdet buyurulmıya; hiç kimseye i'timâd câ'iz değildir. Bu cânibde ehl ve 'iyâllerine gelmiş, beş-on nefer kullarınız vardır; ol cânibe gelmeleri bâbında nice eyliyecekler, biz bilmeziz, bir-ikisi ulûfesin bırağub evlerinde kalmış dirler... Darendeli tâ'ifesinden hayr ve iyilik gelmez, ol makûlelerin ümerâ-i sülefâ tâbe serâhüm hazretlerine ne mertebe vefâdârlık eyledikleri kütb-i tevârihde mestûrdur!.. Hak te'âlâ dünya ve 'akabınızı ma'mûr eyleyüb, i'timâd-ı küllî müyesser eyleyüb vücûd-ı latîfinizi cem'-i âfât ve âhâtdan 'inâyetiyle hıfz u hırâset eyliye, Âmin.

X

SULTÂN BAYEZİD NÂM ŞEHZÂDE HAKKINDA MEVÂLÎNİN VİRDİKLERİ FETVÂDIR

(Veliyüddin Ef. Ktb. No.3216/6)
(Vr. 67 b - 69 b)

– Bir Sultân-ı 'âdilin ebnâsından biri, ta'atinden hurûc idüb ba'zı kıla'ya müstevlî olub ve ba'zı bilâdın ehline mal salub, cebr ile alub ve 'asker cem 'idüb, gayri tarîkle refmümkün olmayub kıtâle mübâşeret eyleseler, sınub cem'iyyetleri tağılıncaya değin katlleri şer'ân helâl olur mu?

– El-cevâb *(Müftî-i a'zâm,* sadrü'l-ahâli Ebû's-Su'ud Efendi hazretlerinin cevâb-ı sahîhidir): Helâldir. Nass-ı Kur'an-ı 'azîm ile sâbit olmuşdur, hükm-i şer'îdir ve icmâ'-ı sahâbe-i kirâm dahi bunun üzerindedir. Kıtâle kâdir olanlar, kıtâl ile; 'âciz olanlar, kelâm-ı Hak ile ve hayr du'â ile def'-i fitne ve fesâda sa'y ltmek vâcibdir.

Mes'ele: Bir tâ'ife, Sultân-ı 'âdil ta'atından hurûc idüb ba'zı kıla'ya müstevlî olub, 'asker cem' idüb ve ba'zı bilâd ehline mal salub, cebr ile alub kıtâle mübâşeret eyleseler, anlara ihtiyarlariyle mal virüb mu'âvenet idenler veya, "Bunlara kılıç çekmek helâl değildür" diyenler dahi anlar hükmünde olub kıtâlleri ve katlleri şer'ân helâl olur mu?

– El-cevâb (Târîh-i mezkûrda *Rumili Kadıaskeri* olan Hamid Efendi'nindir): Malla ve kavl'le mu'âvenet idenler, anların cem'iyyetlerinde bile olmıyacak, darb-ı şedîdden sonra tevbeleri ve salâhları zâhir oluncaya değin habs olunmak vâcib olur; ammâ, anlara kılıç çekmek hêlal değildir diyenler, nâss-ı katı'ı inkâr idüb icma'-ı eshâb-ı 'izâma muhâlefet itmekle kâfir olub katl'leri helâl olur ve anlara kılıç çekmek heman helâl olmak mertebesinde değildür, belki kâdir olanların kıtâlleri vâcibdir.

Mes'eley-i mezbûreye cevâb-ı âherdir:

– El-cevâb *(Anadolu Kadıaskeri* olan Mehmed b. Abdu'l-Vehab eş-şehîr be-İbn Kerîm, Abdu'l-Kerîm Efendi'nindir): Pâdişâh-ı 'âlempenâh, sellem'allâhu te'âlâ fi'd-dâreyn hazretlerine 'âsî olub emrinden tecâcüz iden tâ'ifenin ki sûret-i fetvâda zikr olunmuşdur, anların demleri helâldir ve bu tâ'ifeden maktûl olanlar

yunmaz ve namazları kılınmaz; Hak-te'âlâ katında 'azîm 'ukaba ve 'azabı mun tahaklardır; devletlü ve sa'âdetlü pâdişâha mu'âvenet idenlerden maktûl olanlar şehîdlerdir, v'Allâhu a'lem.

– Cevâb-ı diğer (Sâbıka *Rumili Kadıaskerliği*'nden münfâsıl Abdu'r-Rahman Çelebi'nindir): Pâdişâh-ı 'âlem-penâh a'ezze evliyâuhu ve zelle a'dâvuhu, emrinden tecâvüz ve hurûc iden tâ'ifenin su'i senî'aları rıkk-ı menşûrda meşrûh ve mestûrdur; ehl-i bâğî oldukları zâhir olub ref'-i fitne-i nâ'ire lâzıb ve lâzımdır ve kam'-ı ehl-i bâğî u fesâd emr-i vâcib ve mühimm olmağla anların katli helâldir ve kâdir olanlara takâsül ve ihmâl vebâldir. Eğer mütebağî ve müctemi' olanlar mütefarrık olub fesâddan mürte'id olmazlar ise ve anlardan bu hal ve katl olanlar a'zab-ı elîme ve 'ukab-ı 'azîme müstahak olurlar ve anlar ile kıtâl iden müslümanların katili "gâzî" ve maktûlü "şehîd" olub yevm-i cezâda sa'âdet-i kübrâ ve mesubât-ı 'azîm ihrâz iderler.

– Cevâb-ı diğer *(Rumili Kadıaskerliği*'nden münfâsıl Abdu'r-Rahman Çelebi'nindir): Ehl-i bâğînin kıtâli şer'an sahîhdir, nass-ı şerîf ile sâbitdir; hılâfına kavl yokdur ve mu'âvenet idenler müfsidlerdir, cezaları habs ve katidır.

– Cevâb-ı diğer (*Anadolu Kadıaskerliği*'nden münfâsıl Ca'fer Çelebi'nindir): Ehl-i bâğînin kıtâli helâl idüği Kur'an-ı kerîm ve furkan-ı 'azîm ve icmâ'-ı eshâb ile sâbitdir ve 'âmme-i kütb-i fetvâda mestûrdur. El-'iyâzu bi'llâh, bunları inkâr küfrdür ve bi'l-cümle 'âmme-i müslimîn üzerine farz ve vâcibdir. Fitne ve fesâdın def'ine her ne tarîk ile mümkün ise mu'âvenet ve müzâheretden taksîrat itmiyeler ve ehl-i 'adl cânibinden maktûl olanlar "şehîd"lerdir, mahşerde zümre-i şehîd ile haşr olunur; ehl-i bâğî tarafından maktûl olanlar gusl olunmaz ve namazları kılınmaz, yevm-i cezâda ehl-i nâr ile haşr olurlar.

– Cevâb-ı diğer (Sâbıka *Anadolu Kazaskeri* Sinan Efendi'nindir): Bu iki sûret-i istiftâda ketb olunan cevâblar sahîhdir ve kütb-i mu'teberede mansûs ve mestûrdur.

– Cevâb-ı diğer (*İstanbul Kadısı*, Mevlânâ Mustafa eş-şehîr be- İbn Mi'mar'ındır): İşbu mes'elelerin cevâblarında zikr olunan fetvâlar cümle sahîhdir ve kâffe-i kavl sarîhdir; Kur'ân-ı 'âzîmde Munzel'de sûre-i Hucuratda mufassaldır ve dahi nice yerlerde vârid olmuşdur ve mecma'-ı 'aleyhdir.

– Cevâb-ı diğer (*Haleb* Kazasından ma'zûl Ahmed Efendi'nindir): Bu iki sûret-i istiftâya ketb olunan cevâblar kütb-i mu'tebereye muvafıkdır, cevâb-ı sahîhdir ve hakk-ı sarîhdir.

– Cevâb-ı diğer (Hazret-i *Eyyûb-ı Ensâri Medresesi*'nde müderris Mevlânâ Celâlü'd-dîn Efendi'nindir): Bu sûretlerde bizim de kavlimiz bu kavle muvâfıkdır ve cümle didikleri vefk-ı şer'-i şerîf üzerindedir.

– Cevâb-ı diğer « ربنا آتنا من لدنك رحمة وهيئ لنا من امرنا رشداً [1] »

Sultân-ı 'âdilin üzerine hurûç idüb bâğî olan tâ'ifenin katli ve kıtâli helâl idüği kütb-i mu'teberede musarrah, Hakk-ı celle ve 'alânın Kur'ân-ı 'aziminde, و ان طائفتان من المؤمنين اقتلوا فاصلحوا بينهما فان بغت احداهما على الاخرى فقتلوا التى تبغى حتى تفى الى امر الله [2] deyü buyurduğu, bu husûsa delîl-i kâfiyedir. Ve hazret-i Ali, kerreme'llâhu vechuhu, icma'-ı eshâb-ı kîrâm, rıdvan'allâhu 'aleyhim ecma'în ile tâ'ife-i havâric ile kıtâl eyledikleri dahi bu emre vâzıh hüccetdir[3] « الحق احق أن يتبع والله يقول الحق يهدى السبيل »

– Cevâb-ı diğer (*Mısır* Kazasından ma'zûl Mevlânâ Abdu'l-baki Efendi'nindir). Hurûc-ı 'ale'l-imâm(?) el-hakk bâğî idüği muhakkakdır ve darb u harbe kâdir olan enâma zümre-i buğât üzerine, imâma nusret vâcib ve cem'iyetlerini tefrik idinceye değin fırka-ı zümrei ahz ve katl lâzıb ve lâzımdır.

– Cevâb-ı diğer (Hamid Efendi-zâde Mehmed b. Mehmed'indir): Pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerine a'ezâllâhu ensâruhu, bâğî olub emr-i şerîflerin tecâvüz iden tâ'ifenin katl olunması mütûnda ve şurûhda ve fetvâda mestûr ve nass-ı Kur'ân-ı 'azîm bunun üzerinedir.

– Cevâb-ı diğer (Rûşen-zâde'nindir): Bu iki sûreti istiftâya mektûb olan ceyâb, 'ayn-i sıdk ve mahz-ı sevâbdır, kütb-i mu'teberede mestûrdur, Hidâye ve şürûhatda mezkûrdur.

– Cevâb-ı diğer: Bu sûret-i istiftâya buyurulan cevâbların cem'isi şer'-i mütahhere ve nâmûs-ı münevvere muvâfık ve mutâbıkdır, v'Allâhu te'âlâ.

---

1) Kur'an: 18/10
2) Kur'an: 49/9.
3) Kur'an: 10/35.

XI

BAYEZİD'İN RÜSTEM PAŞA'YA MEKTUBU

(Top. Ar. E. 5485)

Cenâb-ı 'izzet-meâb, devlet-nisâb, rıf'at-intisâb, sa'âdet-iktisâb Lalam, hazret-i pâşây-ı kâm-bîn ü kâm-yâb,

... Zamîr-i münîrinize i'lâm ve ifhâm olunan oldur ki: Bundan evvel irâdet-i ezeliye ile sebkat iden cesâretimiz içün devletlü ve sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlempenâha mükerreren tazarru'nâmeler ile adamlar gönderilüb afv ve 'inâyetlerine ümîdvâr iken, ebvâb-ı ahbâr u âsâr bi'l- külliye münsed olub ve her tarafdan 'asker hücûm eylemeğin, nâçâr kalkub kemâl-i 'adâlet ve hıfz-ı siyânet ile sahray-i Pasin'e gelüb haber vürûduna müterakkıb iken, Erzurum Beğlerbeği mâbeyni sulh ve tashîh etmek içün müte'ahhid olub pâdişâh-ı 'adâlet-destgâha 'arz eylemek üzre iken, Diyarbekir ve Karaman ve Sıvas Beğlerbeğileri irişüb, muharrik-i silsile-i fitne ü âşûb olub, batar yere basmak mülâhazasiyle üzerimize ilgâr eylediklerinde, önlerinden çekilüb, atlar ile 'akabimizden kesilmeyüb, bu cânibden 'askere bunca hasâret irişdirmek mümkün iken bu def'a dahi günâh bizden sâdır olmasun, bâşed ki 'avdet ideler deyü muharebe etmeğe kimesneye icâzet virilmeyüb def'-i mazarrat iderek gidilüb kâm-u-nâkâm bizi Sa'd-Çukuru'na düşürdiler. İmdi, v'Allâhu'l-azîm ve bi'llâhi'l-kerîm, devletlü ve sa'âdetlü pâdişâh-ı 'âlem penâh hazretlerine evvel ve âhir bizde 'isyan ve muhâlefet ve memleketlerine mazarrat ve hasaret niyyeti olmayub, mukaddemâ ve âhiren tehevvür-i nefsânî ile vâki' olan hatâmız ikrâr ve derûn-ı dilden tevbe ve istiğfâr idüb def'ât ve kerrât ile nâme-i i'tizar dahi gönderibül taleb-i 'afv u 'inâyet ve ba'de elan rızây-ı şeriflerine muhâlif vaz' etmemeğe 'ahd u peymân eylemiş idim; vâsıl olduğu ma'lûmumuz olmayub lâkin bi'l-fi'il 'ahd-i sâbık üzre sâbit-kadem ve râsıh-dem olub 'afv u 'inâyet-i pâdişâhîden me'yûs ve nâ-ümîd değilüz. Ve 'âlemi kim 'ademden var iden perverdiğâr vahdâniyeti hakkı içün, bu diyâra tahrîk-i fitne ü fesâd ve ikây-ı şerâre-i şerr ü inâd ve tahrîb-i memâlik ü bilâd içün gelmedim ve kalbimizde zerre kadar su'i-niyyet veya âhar sancak ve vilâyet teklifi dahi olmayub mücerred, Sancağımız ile kanaat eyleyüb heman matlab-ı a'lâ ve kasd-ı aksâmız, haber-i 'afv u inâyet gelüb yine ol cânibe müracaat idüb, aradan işbu mevâdd-ı fitne ü fütûr ve âşûb u şûr bi'inâyeti'llâh def'

ve ref olub ve cem'iyyetler dağılub yerlü yerine varub 'âmme-i reâyâ ve berâyâ âsûde-hâl ve fâriğu'l-bâl olmakdır. Eğer kalbimizde burudet ve su'i-niyyet olaydı, Amasya'dan kalkduğumuzda, el-inâyetü bi'llâh hâdise-i uzmâ etmek mümkün idi, bâ-vücûd ol zamanda tatrîk ile 'adâlet ve memleketi siyânet eylediğümüz belki ma'lûm-ı şerîfiniz olmuşdur. Öyle ile ola, sa'âdetlü pâdişâh-ı cihânpenâh gibi 'azîmü'ş-şân, celîlü'l-unvân rub'-ı meskûn pâdişâhının oğluyuz, mâbeynde bunun gibi sergüzeşt ve serencâm vâki' oldu, be-herhal dergâh-ı mu'allâdan bir Vezîr veyahud hazretîniz, veyahud Erzurum Beğlerbeği gelüb ri'âyet ü ihtirâm ile alub gitmesi lâzımdır. Eğerçi henüz Şâh ile mülâki olmadık ammâ inşâ'llâh anlar dahi müsalâha bâbında rızâmıza muvafakat iderler. İmdi, tahrîre kemâl-i dâniş ü bîniş ile mevsûf yek-endîşsiz, sizden dahi ümmîd ve ricâ olunan oldur ki, bizim keyfiyyet-i ahvâlimizi sa'âdetlü pâdişah–ı kâmkâra hüsn-i ta'bîr ile 'arz idüb ümmîddir ki vufûr 'âtıfet u merhamet ve nihâyet-i re'fet ü şefkatlerinden günâhımızı 'afv idüb ve vâki' olan cem'iyyetleri dağıtub ve itminân-ı kalb içün 'ahidnâme-i hümâyûn 'inâyet buyurub ve her kimi emr iderlerse gelüb, kış eyyâmı irişmeden bizi ol cânibe alub gitmeğe sa'y ve ihtimâm ideler ki, varub sa'âdetlü pâdişâh serîr-i devletde pâyidâr olduklarınca rızây-ı şerîfleri üzre olunub ve karındaşım Selim Hân ile dahi uslûb-ı sâbık üzre dostluk ve hüsn-i zindegânî idüb devâm-ı devlet-i şehinşâhî du'âsına meşgûl olayuz. Ziyâde ne dimek lâzımdır, hemişe âfitâb-ı devlet tâban ve nehc-i sa'âdet bâd.

XII

BAYEZİD'İ YAKALAYACAK OLANA VA'AD EDİLEN ÖDÜLLER

(Baş. Ar. Mh. III, Vsk. 59)
(Matbû: *TOEM,* 36, s. 712 vd.)

Haliyâ daîre-i itâ'atden ba'îd olan oğlum Bayezid, < 1) "أطيعوا الله و أطيعوا الرسول وأولى الأمر منكم" fermân-ı şerîfinden rû-gerdân olub, memâlik-i mahrûsede vâki' ehl-i fesâdı yanma cem' idüb anların iğvâsiyle tarîk-i 'isyân ve tuğyâna sülûk idüb erşed olan ferzend-i ercümend 'izzet-şi'âr, devlet-vakar oğlum Selim tâle bekahu'nun üzerine varub anınla ve anın yanında müctemi' olan 'asâkir-i nusret- meâsirim ile muharebe ve mukâtele idüb, bi'avni'llâhi-te'âlâ mağlûb ve münhezim olub bakiyetü's-süyûf olan etbâ' ve eşyâ'ı ile 'Arabistan'a firâr etmek üzredir deyü istimâ' olunub, müşârün-ileyh ele getürdilüb hakkından gelinmesi aksây-ı maksûd-ı şerîfem olmağın ol husûs içün Şam Beğlerbeği Ahmed, dâme ikbâluhu'ya hükm-i şerîfem gönderilüb gereği gibi ısmarlanmışdır. Ve anı her kim ele getürürse ve ele getürmeğe delîl ve sebeb olursa, eğer Sancakbeği ise Beğlerbeğilik ve eğer Zaîm ise Sancak ve eğer ra'iyyet ise ibtidadan ağır zeâmet almağa emr-i şerîfem olub ve dirlik ricâ etmez 'aşâyir ü kabâyil ise ol gibileri neslen-ba'de-nesl 'Avârız-ı Divâniyye ve Tekâlif-i 'örfiyye'den mu'âf ve müsellem etmek mu'âhede-i hümâyûnum olmuşdur; buyurdum ki: Sana dahi hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'ım varıcak, cibilliyetinde merkûz olan gayret ü hamiyyeti ve ikdâm u sadâkati bu def'a zuhûra getürüb taht-ı hükümetinde olan 'aşâyir ve kabâyilden tüfenk kullanur ve sâyir ok ve yay ve âlât-ı harb ü kıtâli istimâl ider ne denlü adamların var ise cümlesin yanına cem' idüb müşârün-ileyh Beğlerbeği ile müşâvere etdikden sonra, ne yolda ve ne mahalde varub mezbûr 'âsî ve tâğînin yolunu sedd ü şedd etmek münâsib ise, eğer Beğlerbeği ile ma'an ve eğer müstakilen varub bu husûsa gereği gibi mübâşeret idüb, şöyle ki bi'avni'l-lâhi te'âlâ fursat ve nusret size müyesser olursa,

1) Kur'an 4/59

mezkûr 'âsî ve tâğînin adamların kılıçdan geçürüb ve mâl ü menâlini ve tavar ve esbâbını cümle yağma idüb heman kendüyi tutub ele getürüb hakkından gelmek bâbında envâ'-ı mesâ'iy-i cemîle zuhûra getüresin. İnşâ'llâhu'l-azîz bu hızmet ve yoldaşlık mukabelesinde mu'âhede-i hümâyunum üzre envâ'-ı 'avâtıf-ı 'aliyye-i husre-vâneme mazhar olmağın mukarrerdir, ana göre mukayyed olub sa'y u ikdâmda dakika fevt etmiyesin.

XIII

BAYEZİD'İN AF DİLEYEN ŞİİRİ

(Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası)
Sene 1, Cüz 2.

Ey serâser 'âleme sultân Süleymânum baba,
Teıide cânum cânımın içinde cânânum baba,
Bâyezıdına kıyar mısın benim cânum baba?
Bî-günânım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Enbiyâ-ı ser-defter, ya'ni ki Âdem hakkiyçün
Hem dahi Musâ ile İsâ ü Meryem hakkiyçün,
Kâinatun serveri, ol rûh-i a'zâm hakkiyçün,
Bî-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Sanki Mecnunam, bana dağlar başı oldu durak,
Ayrılub bi'l-cümle mâl ü mülkden düşdüm ırak,
Dökerüm göz yaşunu "Vâ-hasretâ dâdü'l-fırak"
Bî-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Kim sana arzeyleye hâlim eyâ Şâh-ı kerîm?
Anadan, kardaşlarumdan ayrılub kaldum yetîm,
Yok benüm bir zerre isyânum, sana Hakdur 'alîm,
Bî-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Bir nice ma'sûmum olduğun şehâ bilmez misin?
Anlarun kanuna girmekden hazer kılmaz mısın?
Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz mısın?
Bi-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Hak-te'âlâ kim cihânun Şâhı itmüşdür seni,
Öldürüb ben kulunu, güldürme şâhım düşmeni.
Gözlerüm nûru oğullarumdan ayırma beni,
Bî-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

Tutalum, iki elüm başdan başa kanda ola,
Bu meseldür söylenür kim, "Kul günâh itse n'ola"?
Bâyezid'ün suçunu bağışla, kıyma bu kula,
Bî-günâhım, Hak bilür, devletlü sultânum baba.

"ŞÂHÎ"

XIV

KANUNİ'NİN MANZUM YANITI

(Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası)
Sene 1, Cüz 2.

Ey demâdem, mazhar-ı tuğyân u isyânum oğul!
Takmıyan boynuna hergiz tavk-ı fermânum oğul,
Ben kıyar mıydım sana ey Bâyezid Hân'um oğul,
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

Enbiyâ vü evliyâ ervâh-ı a'zam hakkiyçün,
Nûh u İbrâhim ü Mûsâ İbn Meryem hakkiyçün,
Hatem-i âsâr-ı nübüvvet Fahr-i 'Âlem hakkiyçün,
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

Âdem adın itmiyen Mecnûna sahrâlar durak,
Kurb-i ta'atden kaçanlar dâimâ düşer ırak,
Ta'n değildür dir isen "Vâ hasretâ dâdü'l-fırak",
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

Neş'et-i Hakdur übüvvet, râm olan olur kerîm,
"Lâ-tekul üf" kavlini inkâr iden kalur yetîm,
Ta'ate isyâna 'alimdir hudavend-i kerîm,
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

Rahm ü şefkat zîb-i imân olduğun bilmez misin?
Ya, dem-i ma'sûmu dökmekden hazer kılmaz mısın?
'Abd-i âzâd ile Hak dergâhına varmaz mısın?
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

Hak, reâyây-i mu'tie râ'î itmişdür beni
İsterüm mağlûb idem ağnâma zi'eb-i düşmeni,
Hâşâ'llâh öldürürsem bî-günâh nâgâh seni,
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

Tutalum iki elün başdan başa kanda ola,
Çünki istiğfâr idersün, biz de 'afv itsek n'ola?
Bâyezidüm, suçunu bağuşlarum gelsen yola,
Bî-günâhım dime bâri, tevbe kıl cânum oğul.

"MUHİBBÎ"

XV

ŞEHZÂDE SULTÂN SELİM TARAFINDAN TAHMASB'A İRSÂL OLUNAN ÂHİDNÂME SÛRETİDİR

(*DTCF* Ktb. İ. Saip Sencer yaz. 266)
vr. 31 a - 32 b

Hazret-i vâhibu'l-atâyâ ve hâliku'l-berâyâ...

Ben ki ol silsile-i 'aliyyeye irtibât ile müftehir ve mübâhi, der-i deryây-ı şâhî ve âsümân-ı pâdişâhî, çerâğ-ı neyyir-i dudmân-ı Osmâni, halef-i bi-eşref, hazret-i Sultân Süleymân Hân, el-mütevekkil 'alâ'llâhi'l-kerîmi'l-mennân, Selim Hân'ım, fehvây-ı "El-veledu sırru ebîhi" muktezâsınca vâlid-i a'azz u a'zam u ekrem u efham Pâdişâh-ı 'âlem, hullidet hılâfetuhu, 'âli"-câh sa'âdet-destgâh, übbidet devletuhu ve zîydet şevketuhu hizmetleriyle olan 'ahd u peymân ve ukûd u eymânı mukarrer ve muhakkak ve mu'ayyen ve musaddak tutub şöyle 'ahd itdüm ki: 'İnâyet u fazl-ı ilâhî ve âlây-ı vâlây-ı nâ-mütenâhî karîn-i hâl ve rehîn-i amâlim olub nüzûl-ı ikbâl-i serîr-i saltanat u iclâl ve rabt-ı umûr-ı cumhûr ve zabt-ı mesâlik ü memâlik ü suğûrda istibdâd ve istiklâl müyesser olur ise, Allâhu şâhidun "ve kefâ bi'llâhi şehîden" ol Allâh hakkiyçün ki âşikâr u nihân 'ilm-i kadîm-i muhît sânına yeksân ve ihya vü imâtet kudret-i tâmmesine nisbet sehl ü âsândır; madam ki ol cânibden munâkıs-ı 'ahd ü misak bir vaz' sâdır ve muhâlif-i sulh u salâh bir emr zâhir olmaya, bu cânibden aslâ taraf-ı rah-ı hılâfa güzer ve dîde-i şikâkla ol cânibe nazar olunmayub cadde-i sıdk u safâ ve tarîka-i hüsn ü vefâdan 'udûl ve insirâf olmaya. Kezâlik, ol cenâb-ı me'âli-meâb hazretleri dahi sıyânet-i şerâ'it-i ülfet ve ri'âyet-i zevâbıt-ı mahabbet idüb rızây-ı sa'âdet-iktizây-ı pâdişâhî ve irâdet-i zafer-gayet-i şehinşâhîden gayri savba insirâf ve inhirâfı revâ görmiyeler; tâ ki mâbeynde olan ukûd mübrem ve esâs-ı müsalâha bir vechile müşeyyed ve müstahkem ola ki kürûr-ı duhûr-ı a'vamla halel-pezîr ve mürûr u 'ubûr-ı ezmân u enâm ile noksan-gîr olmaya; tarafeynden dostî ve hullet mutevâlî ve mahabbet ü meveddet müte'âlî olub hüccâc ve zuvvâr ve ebnâ-i sebîl ve eshâb-ı esfâr ve erbâb-ı mu'âmelât ve tüccâr-ı memâlik ü ahrâr, leyl ü nehâr aktâr u emsârda seyyâr ve devvâr olub cümle vâridîn ve sâdirîn emr-i refâhiyyet u temkîn ile hemîşe serkârlarında müstakar olub, hârisân-ı kıla' u suğûr u mesâlik ve zâbıtân-ı ekasî-i etrâf-ı memâlik ve pâşâyân-ı serhadd-i memleket ve vâliyân-ı eknâf-ı vilâyet mâni' ve müzâhim olmaya. Madam ki ni-

hâl-i vücûd, bustan-ı sıhhatde zülâl-i selsâl-i hayat ile tarî ve çemen-i zindegânî tund-bâd-ı fenâdan berî ola, bu 'ahd ü mîsak ilâ-yevm-i 't-telâk kâim ve esbâb-ı muvafakat u vedâd ve levâzım-ı musadakat u ittihâd dâim olub, a'kab-ı ensâbımızdan evlâd-ı emcâd ve ahfâd-ı sa'âdet-nihâd u necâbet-nijâdlarımıza dahi tenbîh ve te'kîd ile va'z u vasîyyet ve pend ü nasîhat oluna ki, dâima bünyân-ı sulh u salâḥ müşeyyed ve kavâid-i emn ü felâh mümehhed tutulub eyyâm-ı sa'âdet-i pâdişâhîde tarafeynden re'âyâ ve berâyâ huzûr-ı hâl ve itminân-ı mâl üzre olub ed'iye-i devlet ü ikbâl ve esniye-i kıyâm-ı sa'âdet ü iclâle müdâvemet ve iştigâl üzre olalar...

Bu 'ahidnâme-i nâmî zımnında mezkûr ve sahîfe-i kerâmetde her ne ki mestûrdur, yanımızda makbûl u mukabbel ve muhakkak u mukarrerdir. Hazret-i Hak, celle ve alâ, habîr ve âgâhdır; bu husûsa şâhid ve güvâh olsun ki, bu' ahd ü mîsak madam ki ol hazret cânibinde kâimdir, bu cânibde dahi rûz-ı kıyâmete dek bâki ve dâim olub hılâfına cevâz gösterilmeye. Amîn, bi-hürmeti seyyidi'l-mürselîn.

KISALTMALAR

AC	–	Aviso di Costantinopoli
Ayn.ypt.	–	Aynı yapıt
BA	–	Başbakanlık Arşivi
BCKB	–	Mustafa Akdağ, Büyük Celali Karışıklıklarının Başlaması
c.	–	Cilt
DTCFD	–	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
DM	–	Dizfuli Münşeatı
DSO	–	Alberi, Documenti di Storia Ottomana del Secolo XVI
Göst.yer.	–	Gösterilen yer
KA	–	Âli, Künhü'l-ahbâr
Krş.	–	Karşılaştır
Mh	–	Mühimme Defteri
NM	–	Âli, Nâdiru'l-mehârib
OSAM	–	Çağatay Uluçay, Osmanlı Sultanlarının Aşk Mektupları
RAV	–	Alberi, Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto
s.	–	Sayfa
Sa.	–	Sayı
SBM	–	Çağatay Uluçay, Selim–Bayezid Mücadelesi
TA	–	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TOEM	–	Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası
TTEM	–	Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
TV	–	Tarih Vesikaları
vd.	–	ve devamı
Vrk.	–	Varak
Vsk.	–	Vesika

KAYNAKÇA

A– ARŞİV BELGELERİ VE YAZMA YAPITLAR

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (Şehzade Mustafa, Selim ve Bayezid ile Kanuni Süleyman, Hürrem, Mihrimah arasında mektuplaşmalar. Taht kavgalarına ilişkin çeşitli belgeler).

Başbakanlık Arşivi, Mühimme Defterleri, No. 3, 4, 6, 7, 12, 16.

Âli, **Nâdiru'l-mehârib.** Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan, No. 1290.

Âli, **Künhü'l-ahbâr,** Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ktb. İ. Saip Sencer yaz. I, 1783.

Ârifi, **Vekayi-i Sultan Bayezid ma'a Selim Han (Bayezidnâme),** Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan, No. Mk. 1540.

Abdullah Ef. (Sarı), **Düstüru'l-inşâ,** Süleymaniye Ktb. Esad Ef. No. 3332.

Derviş Çelebi, **Cengnâme,** Bayezid Ktb. Veliyüddin Ef. No. 2735, Vr. 119 a - 122 a (Dizfuli Münşeatı).

Dizfuli Münşeatı, Bayezid Ktb. Veliyüddin Ef. No. 2735.

Fetvâ Suretleri, Bayezid Ktb. Veliyüddin Ef. No. 3216, Vr. 67 b - 69 a.

Hasan, Kınalızade, **Tezkire,** İzmir Milli Ktb. No. 20/801.

İtaatnâme, İstanbul Husrev Paşa Ktb. No. 341.

Mustafa, Celalzâde (Koca Nişancı), **Tabakatu'l-memâlik ve derecatu'l-mesâlik,** İstanbul, Ayasofya Ktb. No.3296.

Münşeât Mecmuası, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Ktb. İ. Saip Sencer yaz. No. 266.

Münşeât Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Ktb. T. y. No. 4097.

Tevârih-i Âl-i Osman, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Revan, No. 1100.

B– BASILI KAYNAK VE İNCELEMELER

Abdülaziz, Karaçelebizâde, **Süleymannâme,** Bulak, 1248.

Ahmed, Müneccimbaşı, **Tercüme-i Sahâifu'l-ahbâr,** III, İstanbul, 1285.

Ahmed Refik, "Konya muharebesinden sonra Şehzade Sultan Bayezid'in İran'a firarı" **TOEM,** 36 (1331), s. 705-727.

Ahmed Refik, **Kadınlar Saltanatı (699-1027),** İstanbul, 1332.

Akdağ, Mustafa, **Büyük Celali Karışıklıklarının Başlaması,** Erzurum, 1963.

Akdağ, Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celali İsyanları",** Ankara, 1975.

Akdağ, Mustafa, "Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu", **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi",** c. V, Sa. 3 (1947), s. 291-309.

Akdağ, Mustafa,· "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", **Belleten,** c. XIII, Sa. 51 (1949), s. 497-564.

Alberi, E., **Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto.** Sezione Turchia, ser. III, Vol. 1, Firenze, 1840.

Alberi, E., **Documenti di Storia Ottomana del secolo XVI,** Firenze, 1842.

Ali Cevat, **Tarihin Kanlı Sahifeleri: Şehzade Sultan Mustafa.**

And, Metin, **Türkiye'de İtalyan Sahnesi - İtalyan Sahnesinde Türkiye,** İstanbul, 1989.

Aviso di Costantinopoli del modo tenuto dalla Roscia Moglie del S. gran Turcho per far morire Mustafa primogenito suo; et la cagione di tal morte, et quella di Giangir il Gobbo per suo figliuolo con la dissolutione del Matrimonio della detta Roscia e disgradatione di Rustan Bascia. 1554.

Busbecq, **Türk Mektupları,** Çev. Hüseyin Cahit Yalçın, İstanbul 1939.

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan, **1558-1559. XVI. Asırda Bursa,** Bursa, 1940.

Danişmend, İsmail Hâmi, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi,** II, İstanbul, 1948.

Downey, Fairfax, **Muhteşem Süleyman,** Çev. Ali Kemali Aksüt, İstanbul, 1936.

Düzdağ, M. Ertuğrul, **Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı,** İstanbul, 1972.

Ekrem Kâmil, "Hicri Onuncu, Milâdi On Altıncı Asırda Yurdumuzu Dolaşan Arap Seyyahlarından Gazzi Mekki Seyahatnamesi", **İÜEF Tarih Semineri Dergisi,** c. I, Sa.2 (1937), s. 3-90.

Feridun Bey, **Memua-i "Münşeâtü's-selâtîn",** II. İstanbul, 1275.

Gaffârî, **Cihan-ârâ,** Tahran, 1349 Ş.

Gökbilgin, M. Tayyib, **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası. Vakıflar - Mülkler - Mukataalar,** İstanbul, 1952.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Rüstem Paşa ve Hakkındaki İthamlar", **İÜEF Tarih Dergisi,** c. VII, Sa. 11-12 (Eylül 1955), s. 11-50.

Gökbilgin, M. Tayyib, "Hurrem", "Süleyman I." **İslâm Ansiklopedisi.**

Hammer Purgstal, J.V., **Devlet-i Osmaniye Tarihi,** Çev. M. Ata, VI, İstanbul, 1332.

Hasan Rumlu, **Ahsenü't-tevârih,** Vol, I (Persian Text), yay. C. N. Seddon, Baroda, 1931.

Hayrullah Ef., **Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye,** XI. İstanbul, Tarihsiz.

Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi,** III, İstanbul, 1927.

İbrahim Peçevi, **Tarih-i Peçevi,** I, İstanbul, 1283.

İnalcık, Halil, "Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti Üzerinde Bir Tetkik Münasebetiyle", **Belleten,** c. XV, Sa. 60 (1951), s. 629-684.

Jorga, N., **Geschichte des Osmanischen Reiches,** III, Gotha, 1910.

Kâmil Paşa, **Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye,** I, İstanbul, 1325.

Kanunname-i Âl-i Osman (Fatih Kanunnamesi), yay. M. Ârif, **TOEM** eki, İstanbul, 1330.

Koçi Bey, **Risale,** İstanbul, 1277.

Mehmed b. Mehmed, **Nuhbetü't-tevârih ve'l-ahbâr,** İstanbul, 1276.

Mehmed Hemdemi (Solak-zâde), **Tarih-i Solak-zâde,** İstanbul, 1298.

Mehmed Zeki, **Maktul Şehzadeler,** İstanbul, 1336.

Mustafa Selaniki, **Tarih-i Selaniki,** İstanbul, 1281.

Özcan, Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", **İÜEF Tarih Dergisi,** XXXIII (1980-81)'den ayrı basım.

Romanin, S., **Storia Documentata di Venezia,** VI, Venezia, 1857.

Rossi, Ettore, **Parafrasi Turca del de Senectute presentata a Solimano il Magnifico dal Bailo Marino da Cavalli (1559),** Roma, 1937.

Salaberry, M. de., **Histoire de l'Empire Ottoman. Depuis sa fondation jusq'à la Paix d'Yassi en 1792,** II, Paris, 1813.

Salis, Renzo Sertoli, **Muhteşem Süleyman,** Çev. Şerafettin Turan, Ankara, 1963.

Turan, Şerafettin, "Şehzade Bayezid'in Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar", **Tarih Vesikaları,** 1 (16), 1955, s. 118-127.

Turan, Şerafettin, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar, **Belleten,** c. XXII, Sa. 88 (1958), s. 551-593.

Turan, Şerafettin, "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatlarını Gösteren Bir İran Elçilik Heyeti Masraf Defteri" **AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi,** c. XXII, Sa. 3-4 (1964), s. 273-293.

Uluçay, Çağatay, **Osmanlı Sultanlarının Aşk Mektupları,** İstanbul, 1950.

Uluçay, Çağatay, "Selim-Bayezid Mücadelesi", **Tarih Vesikaları** 3 (18), s. 374-387.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi,** II, Ankara, 1949.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları,** I, Ankara, 1943.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Saray Teşkilatı,** Ankara, 1945.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, **Kütahya Şehri,** İstanbul, 1932.

Zinkeisen, J. W., **Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa,** III, Gotha, 1855.

DİZİN

A

Abdi Ağası: 175
Abdulaziz, Karaçelebizâde: 119
Abdülbaki Efendi. Mısır Kadısı: 182
Abdülcebbar. Bayezid'in hocası: 53
Abdülganioğlu: Bayezid'in adamı: 122
Abdullah. Şehzade Bayezid'in oğlu: 22, 27, 68, 69, 108, 124, 135
Abdullah. Sarı: 15, 16
Abdulvahhab Gazi Türbesi (Sıvas): 135
Abdurrahman Çelebi. Kazasker: 102, 181
Abdurrahman Gubari. Hoca: 53
Adam toplama: 67, 83
Adam yazmak: 81, 86, 93, 170-172
Adana valisi: 95, 103
Âdem. Peygamber: 187
Âdilcevaz (Bitlis): 151
Acem mülkü (İran): 118
Acemi oğlanları: 152
Acemistan (İran): 119
Afyon, Afyonkarahisar: 77, 83, 95, 96
Ağır zeamet: 185
Ağa Veli: 83
Ahidnâme: 32, 111, 132, 133, 158, 184, 190, 191
Ahmet I. Padişah: 153
Ahmet, Şehzade. II. Bayezid'in oğlu: 84
Ahmed Çavuş. Selendili: 174
Ahmed. Sonisalı: 85, 113
Ahmed Efendi. Halep Kadısı: 181
Ahmed Paşa. Ş. Mustafa'nın damadı: 29
Ahmed Paşa. Cenabî: 166-168, 176
Ahmed Paşa. Şam Beylerbeyi: 94, 171, 185
Ahmed Paşa. Kara. Sadrazam: 39, 49, 51, 55
Ahsenüttevârih: 11
Ak Höyük (Aktepe. Ereğli): 37
Akçe: 19, 20, 30, 44, 57, 66, 68, 69, 73, 93, 95, 105, 106, 120, 142, 168, 173, 176
Akdağ, Mustafa: 13, 94
Akdeniz: 19
Akıncılar: 46
Akkerman: 149
Aksaray (Konya): 34, 82
Akmeşe (kumaş): 127
Aksak Seyfeddin. Bayezid'in adamlarından: 83, 84, 89, 122, 124, 144, 178
Akşehir (Konya): 76, 103, 115, 176-Sancağı: 57, 153
Aktepe (Ak Höyük. Ereğli): 37, 39
Âl–i Osman (Osmanoğulları): 159, 179
Alaca Bursa kadifesi: 127
Alay bayrağı: 168
Alçak hallü dirlik: 20
Alessio (Leş. Arnavutluk): 147
Alibray, Vion: 43
Ali. Halife: 119, 182

Âli, Gelibolulu: 10-12, 16, 24, 25, 34, 45, 54-56, 82, 84, 89-91, 96, 100, 104-106, 118
Ali. Kapıcı: 76
Ali. Yamanoğlu: 83
Ali Ağa. Çavuşbaşı: 35, 133-135
Ali Ağa. İran elçisi: 120, 121
Ali Ağa, Hacı. Konya kadısı: 92
Ala Paşa, Semiz. Sadrazam: 138
Ali Paşa. Sıvas Beylerbeyi: 65, 89-91, 95, 100, 107-110
Ali Paşa, Dulkadriye (Maraş) Beylerbeyi: 92, 95, 102, 103, 126, 127
Ali Emiri Efendi: 15
Ali Rıza. İmam: 85
Allahveren Ağa. İran elçisi: 128
Alman: 11
Altı Bölük Halkı: 151, 152
Altın: 35, 53, 59, 62, 67, 69, 73, 119, 120, 126, 127, 129, 143
Altın Akçe: 64
Altın para: 19
Altın sürahi: 126
Altın tepsi: 126
Altınay, Ahmet Refik: 15, 36, 47
Amasya: 22, 25, 29, 30, 35, 37, 38, 44, 46, 49, 55, 57-60, 62-75, 79, 81, 82, 84, 85, 87, 89, 90, 96-100, 106,-114, 130, 138-142, 146, 148, 166, 170, 172, 184
Amasya Anlaşması: 14, 85
Amasya Beyi: 148
Amasya Kadısı: 141
Amasya Müftüsü: 106
Amasya Sarayı: 73
Amasya Sancakbeyliği: 28, 66
Ambrogio, Giovanni: 43
Amerika: 18
Âmid (Diyarbakır): 72
Amud-ı nesebî (Veraset): 153
Anadolu: 10, 13, 14, 18, 19, 21, 24, 34, 36, 44, 45, 49, 69, 82, 84-86, 92, 94, 96, 100, 105, 110, 112, 113, 120, 129, 130, 137-140, 142, 144, 145, 147, 150-153, 174
Anadolu askerleri: 104
Anadolu Beylerbeyi: 58, 61, 95, 100, 103, 116, 170
Anadolu Kazaskeri: 102, 180, 181
Anadolu Kethüdası: 84, 139, 174
Ancona (İtalya): 43
Ankara: 62, 63, 65, 67, 68, 70, 72, 74, 75, 78, 79, 82, 83, 86, 91, 96-100, 103, 139, 141, 166, 167, 173-175
Ay. bk. Engürü
Ankara Kadısı: 86, 141
Ankara Kalesi: 143
Ankara Sancakbeyi: 104
Anonim Relazione: 11, 37, 38
Araba: 61, 139
Arabistan: 107, 109, 185
Araplar: 147
Arap lapası: 53
Arap Mehmed. Bayezid'in adamı: 123
Arap ülkeleri: 53
Aras: 110 – Savaşı: 109, 115
Ardahan Beyi: 115, 118, 120
Ârifî. Yazar: 100
Arıza: 166, 168, 173, 117, 166
Arnavutluk: 146, 147
Arnavut levendler: 147
Arpa: 109
Arpa Emini: 89
Arz tezkiresi: 15, 48
Âsıtane: 44, 176
Âsi, âsiler: 97, 100-108, 110, 116, 117, 125, 128, 133, 140-142, 149, 185, 186
Asker, askerler: 61, 77, 89, 91, 92, 95, 97-101, 108, 110, 111, 114, 118, 121-123, 166, 171, 177, 178, 183, 185

Asker toplama: 81, 82, 85-88, 91, 93, 95, 180
Aşiret, aşiretler: 82, 83, 116, 117, 123, 124, 140, 148, 168, 185
At: 38, 93, 119, 136
At meydanı (Sultanahmet): 22
At nalı: 109
Atlantik: 19
Atlas kumaş: 136
Atlı sipahiler: 152
Avârız-i divaniyye: 108, 185
Aviso di Costantinopoli: 29 n., 40
Avrupa: 12, 19, 42, 43
Avusturya: 10, 12, 47, 48, 138
Avusturya savaşları: 151
Ayaklanma: 9-12, 44-49, 51, 83, 89, 118, 138, 141, 148
Âyan: 44
Ayas Paşa. Erzurum Beylerbeyi: 16, 31-33, 100, 109, 111, 117, 157
Âyet: 63, 125
Aydın: 146
Âyin-i Osmani: 46
Âyine (ayna): 171
Ayıntab (Gâzi): 64, 110
Ayşe Sultan. Mihrimah'ın kızı: 112
Azablar Ağalığı: 84
Azak: 149
Azerbaycan: 114

B

Bâbıâli: 31
Bademi: 30
Bağcılık: 56
Bağdad: 72, 113, 116, 118, 121, 126, 127, 130, 131, 151, 174
Bağdad Beylerbeyi: 135
Bâğî (âsi): 102, 181, 182
Bahşi Tavıca (Üveyl Tuğca): 48
Bal: 30
Balmumu: 30
Balıkesir, Balıkesre: 77, 78, 146, 168 – Sancağı: 51
Barcınlu (Bursa): 142
Basra: 174
Basra Beylerbeyi: 107
Başbakanlık Arşivi: 15, 144
Başkadın: 22, 26
Başkent: 28, 44, 113, 120
Başmak: 27
Batı Anadolu: 146, 148
Bayburt: 109, 120
Bayezid II.: 14, 22, 36, 94, 129, 137 – Vakfı: 42
Bayezid. Şehzade: 9-18, 21, 22, 24, 26, 28, 29, 32, 33, 35, 37, 39, 45-145, 148-151, 153, 168-171, 173, 174, 178-180, 183, 185, 187-189
Baylo, bailo: 11, 22, 24, 25, 31, 42, 50, 52, 93
Beçkerek: 78 n.
Behzad. Mülezim: 16, 142
Benek: 71
Beşaret Ağa. İran elçisi: 131, 132
Beygir: 61
Beylerbeyi, beylerbeyiler: 57, 85, 103, 110, 171, 172, 177
Beylerbeyilik: 66, 67, 72, 108, 174
Beyoğlu (İstanbul): 42
Beypazarı (Ankara): 140
Beyşehir: 144
Beytülmal: 46
Bezirgân: 85, 90
Biniş takımı: 136
Bitlis: 116, 118
Bolu: 46, 120, 148
Boğazlar: 146
Bonarelli, Prospero: 43
Bostancıbaşı: 56, 177
Boş gezen levendler: 82, 83
Boy, boy beyi: 83, 94

Bozdoğan at. Bayezid'in: 139
Bozkırlı: 83
Bozok: 83
Bölüğe çıkarılma: 169
Bölük halkı: 107
Börk: 152
Buğday: 19
Bulam Sultan (Mihrimah): 111
Bursa: 21, 40, 61, 63-65, 77-80, 84, 85, 91, 135, 139, 142, 145, 147, 148
Bursa çatması: 71, 127
Bursa Sancakbeyliği: 40
Burusa (Bursa): 64, 79, 168, 169
Busbecq. Avusturya elçisi: 10, 12, 24, 25, 37, 39, 45, 47, 48, 53, 77, 101, 134, 138
Büyük Celali Ayaklanması: 152

C, Ç

Cafer. Yürük: 142
Cafer Çelebi. Kazasker: 181
Cafer Sultan. İran elçisi: 128
Cami: 148
Canik (Samsun): 140, 145 – Sancağı: 73, 173
Casus: 54, 64, 100, 113, 123
Cebrail: 74, 174
Cebe: 86, 95
Cebehane: 87, 94, 168, 170, 171
Celal (Ayaklanmacı): 83
Celali, Celali ayaklanması: 13, 45, 149, 152
Celalüddin Efendi. Müderris: 181
Cem. Şehzade: 14, 48, 94
Cemaleddin Mehmed Çelebi. Amasya Kadısı: 30
Cambağı (Konya): 102
Cemiyet, Cemiyetler: 86-88, 95-99, 101, 111, 116, 166, 170, 171, 172, 177, 178, 180, 182, 184
Cenabi Ahmed Paşa: 58, 65, 68, 81, 82, 91, 103, 166, 167
Ay. bk. Ahmed Paşa
Cenaze namazı: 140, 181
Ceng–nâme: 16, 100
Cephane: 85, 138
Cer: 21
Cicerone: 93
Cihan–ârâ: 11
Cihad: 130
Cihangir. Şehzade: 22, 24, 26, 35, 37, 43, 50
Coğrafya: 25
Contarini, P.: 138
Cülûs: 28
Cürüm ve cinayet resmi: 151
Çadır: 113, 138, 168
Çalapverdi. Ağa Veli oğlu: 83
Çankırı Sancağı: 67
Çâr–Kitap (Kutsal 4 Kitap): 177
Çaşnigirbaşı: 55
Çavuş, çavuşlar: 37, 38, 84, 130, 131, 168
Çavuşbaşı: 35, 133
Çavuşlar Kethüdası: 174
Çengele asmak: 46
Çerkes, Çerkesler: 26, 107, 109
Çerkes Mahmud. Bayezid'in ordusu: 123
Çeribaşı: 148
Çermik (Erzurum): 115
Çete, çeteler: 107, 140, 147
Çift: 142, 152
Çiftlik: 121, 141
Çiftbozan reâya: 20, 45, 49, 83, 93-95, 145
Çoban Köprüsü (Erzurum): 110
Çorlu: 147
Çorum: 65, 68, 70, 83, 97-99, 140, 141, 148, 166 – Sancağı: 57, 66
Çubuk (Ankara): 139
Çuha: 126, 136

D

Darendeli: 83
Dârülimâre (Kazvin sarayı): 124
Defterdar: 68, 69, 73, 89, 98, 106, 173
Deftere yazmak: 84
Değnek (Yasakçı): 151
Deniz seferleri: 19, 92
Derbent: 118
Dergâh-i âli çavuşları: 146
Derviş Çelebi: 16, 100
Devlet Giray. Kırım Hanı: 107
Devlet hazinesi: 141
Dış ticaret: 19
Dilsizler (cellad): 39
Dimetoka: 32, 34, 36
Dirhem: 126, 127
Dirlik: 19, 20, 44, 49, 83, 84, 97, 106, 108, 141, 144, 185
Divan (Şiir): 53
Divan-ı hümayun: 46, 107
Divan Emiri: 140
Divane Yakub. Bayezid'in adamı: 83
Diyarbakır: 72, 116-118 – Beylerbeyi: 107, 110 183 – Kethüdası: 84, 85
Diyet: 141
Dizdar: 45, 94, 97, 109, 133, 139, 141, 148
Dizfuli Münşeat mecmuası: 15
Dobruca: 46
Doğrayan menzili (Ankara): 68
Doğu Anadolu: 148
Doğu Trakya: 146
Don (elbise): 93
Downey, Fairfax: 12
Draç (Durazzo): 138, 147
Duka (para): 35, 138
Dukakinli: 86, 167
Dukakinoğlu: 171
Dulkadırlı: 64, 83, 94, 108, 124
Dulkadriye (Maraş) Beylerbeyi: 95, 116, 126
Durazzo (Draç): 138
Dursun. Bayezid'in adamı: 122
Düsturul–inşâ: 15, 16
Düzenli, düzensiz vergiler: 108
Düzme Mustafa: 12, 14, 44-49, 51, 54, 82

E

Ebussuud Efendi. Şeyhülislâm: 37, 101, 102, 140, 180
Ece Ovası: 147
Edirne: 21, 37, 46, 47, 59, 61
Eflak: 146, 147
Ehl–i gurbet: 148
Ehl–i örf: 140
Ekber evlad: 22, 26, 30, 31, 50
Ekberiyet: 54, 153
Elçi: 10, 22, 38, 53, 120, 125, 126, 128-131, 133-135
Elkas Mirza (Şah Tahmasb'ın kardeşi): 114
Emir, ümera: 32
Emir Ali Yamanoğlu: 83
Emirşah. Ankara Kadısı: 141
Emr–i şerif (Padişah buyruğu): 48, 60, 77, 80, 99, 166, 172
Enbiya (Peygamberler): 187, 188
Enez: 147
Engüri (Ankara): 72, 79, 168, 176 – Sancağı: 62, 170
Ay. bk. Ankara
Erciş Sancağı: 123
Erdel: 34, 138
Erdeşir: 41, 161
Ereğli (Konya): 37, 40, 43, 45
Erik: 30
Erode, Augosto di: 137

Erzurum: 29, 31, 37, 72, 95, 110, 115-118, 120, 129, 148, 151 – Beylerbeyi: 100, 107, 109, 111, 117, 124-127, 183, 184 – Kullan: 112
Eshab: 182
Eskişehir: 62, 68, 79, 83, 166, 176
Esterâbad (İran): 113, 123
Eşik Ağası: 131
Eşkiya: 100, 146, 149
Eyalet askerleri: 103
Eyyub-i Ensari Medresesi: 181
Et: 30
Etrâk (Türkler): 45
Evliya: 104, 106

F

Faik. İskenderiye Sancakbeyi: 84
Faiz: 20
Farsça: 16, 53, 100, 122
Fatih Mehmed: 12, 13, 22, 27, 33, 57, 68, 152
Fekete: 15
Ferdinand. Avusturya Kralı: 138
Ferhad Paşa, Karaman Beylerbeyi: 92, 93, 95, 103
Feridun Ahmed: 16
Ferman: 32, 33, 61, 95, 167, 168, 185
Ferruh. Bayezid'in adamı: 122
Ferruh Bey. Anadolu Kethüdası: 84, 174, 179
Ferruh Bey. Tarsus Sancakbeyi: 104
Ferruh Kethüda. Husrev Paşanın: 175
Ferruhşad. Mültezim: 142, 143
Fetret devri: 9
Fetva: 16, 37, 97, 100-102, 116, 122, 128, 130, 133, 139, 140, 153, 180
Filo: 138
Filori: 100, 136
Firakî. Şair: 52, 53
Firengi ala çatma kadife: 126
Firengi ala dibâ: 127
Firengi ala şeyb: 126
Firengi kadife: 127
Firuz bey. Müteferrika, Selim'in elçisi: 133
Firuze: 126
François I. Fransa Kralı: 22
Fransa: 22
Fransızca: 43
Futa (Önlük): 55

G

Gaffârî: İranlı tarihçi: 11, 118, 123
Garib yiğitler: 109
Gazâ: 130
Gazel: 53, 134
Gâzi: 181
Gelibolu: 146, 147
Gemi: 76, 91, 107
Gerede (Bolu): 120
Germi çayırı (Revan): 113
Germiyan (Kütahya): 52, 56
Ay. bk. Kütahya
Geyve: 120
Gıyaseddin Ataullah. Azerbaycan Veziri: 114
Grand et dernier Solyman: 43
Goute (Nıkriz): 33
Gözde: 22, 26
Gülabi çavuş. Selim'in elçisi: 130
Gülbahar Hatun (Mahidevran). Ş. Mustafa'nın annesi: 22, 26
Gümüş, 19, 119, 126, 127
Gündelikçi: 84
Gürcistan: 131
Gürcü, Gürcüler: 29, 109
Gürcüboğazı: 111

H

Hacı Ali. Konya Kadısı: 80, 175
Hacı Ali. Çavuş: 173
Hacı Hasan. Çavuş: 130
Hacı Hüsrev. Erciş Sancakbeyi: 123
Hadis: 63, 103
Hafsa Sultan. Kanuni'nin annesi: 26
Hakk-ı şer'i: 31
Haleb; Halep: 43, 53, 64, 72, 73, 83, 85, 117, 118, 151, 171 – Beylerbeyi: 95 – Kadılığı: 181 – Sancağı: 86
Halı: 40, 128
Halife: 79
Halil: Kütahya Kadısı: 84, 140
Halil Hoca. Bayezid'in adamı: 139
Hamid Efendi. Rumeli Kazaskeri: 102, 180
Hammer: 12, 93
Hançer: 38, 119, 134
Hapisane: 148
Haram: 141
Harami: 176
Haramilik: 21, 147, 149, 150
Harameyn-i şerifeyı: 53, 54
Harisan-ı kıla (Kale muhafızları): 190
Has: 67, 69, 72, 73, 97, 139, 173
Hasan, Kınalızâde: 115
Hasan Ağa. Mirahur: 104
Hasan Ağa. Kapıcıbaşı: 126, 127
Hasan Beg Yüzbaşı (İranlı, korucu): 113, 114, 124
Hasan Kethüda. Dukakinli: 83, 86, 89, 171
Hasan Rumlu. Tarih yazarı: 11, 123
Hasankale: 109
Haseki Sultan: 27, 54
Hassa Sarayı (Bursa): 40
Hasır: 39
Hatt-ı şerif: 55, 131
Hatib: 21
Haydar. Kırımanlı: 89, 179
Haydar Paşa. Vezir: 39
Hayreddin İcadî: 108
Hazine: 25, 87, 120, 139, 141, 143, 166
Hekimbaşı: 139
Helal: 100, 101, 180, 181
Hemedan (İran): 114
Hıl'at: 29, 54, 114, 115, 120, 166
Hınıs (Erzurum): 115
Hıristiyan: 42
Hızır Sultan. İran elçisi: 130
Hidaye: 182
Hipodrom (Sultanahmet): 22
Hisar erenleri: 139
Hisar gediği: 144
Horasan: 85
Hububat: 19, 56
Hucurat: 181
Hukuk: 25
Husrev Bey/Paşa. Van Beylerbeyi: 132-135, 175
Husrev Paşa. Ayıntab Beyi: 110, 112, 117
Hüccac (Hacılar): 190
Hüküm, Hükm-i şerif: 15, 98, 100, 102, 107, 108, 116, 118, 139, 140, 148, 171, 185
Hürmüz. Bayezid'in adamı: 172
Hürrem (Roxalan): 9, 14, 15, 22-29, 34, 36, 43, 47, 49, 50, 54, 56, 69
Hüseyin. Bozkırlıoğlu: 83
Hüseyin. Bayezid'in defterdarı: 69
Hüseyin. Turgutoğlu: 84
Hüseyin Beg Yüzbaşı (İranlı): 127
Hüseyinâbad: 141

I, İ, J

Ilgın: 103
Irakeyn seferi: 26, 27
İbn Mimar Mustafa. İstanbul Kadısı: 181

İbrahim Paşa. Sadrazam: 26, 27
İbrahim Paşa Medresesi: 80
İbrahim Sultan. Gürcü: 131
İç halk: 138
İç karışıklık: 137
İç savaş: 10, 57, 81, 99, 103
İçyağı: 30
İhsan (Armağan): 128, 129
İlmiye sınıfı: 24
İlyas Bey. Ş. Karaağaç Beyi: 136
İlyas Sübaşı: 141
İltizam: 141, 143
İmam: 21
İmam Ali Rıza: 85
İmâme: 134
İmamkulu Han (İranlı): 121
İmaret: 21
İmrahur: 55
İnci: 119
İnegöl: 80, 168
İnöz (Enez): 147
İpsala: 88, 96, 177
İran: 10, 11, 15, 16, 19, 34, 36, 40, 42, 44, 78, 85, 86, 100, 105, 109, 110, 112-119, 121-124, 128, 130-133, 137, 138, 140, 146, 148, 149, 153 – Elçilik heyeti: 120 – Ordusu: 116 – Savaşları: 13, 151 – Seferi: 23, 33, 34, 37, 43, 44, 46, 47, 49, 97
İranlılar: 36, 118, 123, 132
İskender Paşa. Diyarbakır Beylerbeyi: 109, 110
İskenderiye Sancakbeyi: 84
İskilip: 100
İsmihan Sultan. Selim'in kızı: 14, 78
İstanbul: 12, 21, 22, 24, 25, 27, 28, 31, 35, 36, 41, 45-48, 51, 52, 55-57, 63, 73, 75, 77, 80, 89, 96, 105, 106, 108, 109, 112, 114, 116, 118, 120, 121, 124, 128, 131, 133, 135, 138-141, 144, 145 – Kadısı: 181
İsyan: 34, 89, 183, 188
İşsizlik: 21
İtaatnâme: 15, 16, 61, 76, 77, 82, 100
İtalyan: 26
İtalyan kaynakları: 39
İzmir: 76, 91
İzmit: 145, 147
Jorga, N.: 12

K

Kabayil (Kabileler): 185
Kadı: 21, 30, 84, 86, 88, 102, 107, 140, 142
Kadı vekili: 21
Kadınlar Saltanatı: 26, 36
Kadırga: 149
Kadife: 126, 127, 136
Kafkaslar: 107
Kaftan: 126 – Giydirme: 84
Kâfir: 102 – Kıyafeti: 146, 147
Kağızman: 110
Kale: 89, 101, 109, 114 – Muhafızları: 112, 139 – Topu: 76
Kalkan: 171
Kâmil Kuruş: 19
Kan pahası: 136
Kanuni, Kanuni Süleyman: 9, 11-16, 18, 21-31, 33-44, 46-51, 54, 55, 57, 59-63, 66-68, 70, 72, 73, 75-80, 83, 85, 86, 88, 91-101, 105-107, 109-112, 114-116, 118, 120-122, 125, 126, 128-140, 142-144, 145, 149, 153, 154, 188 – Türbesi: 40
Kanunnâme (Fatih Mehmed'in): 12, 13, 33, 57, 68
Kapıcı, kapıcılar: 39, 76, 167
Kapıcıbaşı: 57, 58, 106, 126, 136, 140
Kapıcılar Kethüdası: 38

Kapu Ağası: 57, 177
Kapıkulları: 13, 19-21, 56, 93, 94, 103, 116, 142, 143, 151-153
Kapıkulu elbisesi: 152
Kapıkulluğu: 44, 94
Kapıkulu Ocakları: 83, 94, 143, 150
Kara Ağızlu. Bayezid'in adamı: 123
Kara Âmid (Diyarbakır): 116
Karaçelebizâde Abdülaziz: 11
Karadeniz: 107
Karadere (Boğok): 83
Karadere (Aras kenarı): 110
Kara Hamid (Diyarbakır): 72
Karahisar: 115, 170
Karahöyük (Kütahya): 53
Karakol: 79, 103
Karaman: 28, 37, 52, 72, 85, 86, 89, 93, 94 – Askeri: 104 – Beylerbeyi: 92, 95, 100, 109, 110, 170, 183 – Sancağı: 28, 52, 64
Karamanoğlu: 74, 174
Karamanlı: 108, 123, 124
Kara Mustafa Paşa (Lala): 174 bk. Mustafa Paşa
Kara Sıddıkoğulları: 89, 179
Kara üzüm: 79
Karayazı (Erzurum): 148
Karinâbad: 147
Kars: 128, 129, 136
Kaside: 52, 82, 167
Kasr-ı Şirin Antlaşması: 136
Kastamonu: 83 – Sancağı: 69, 73, 173
Katarsarayı (Çorum): 65, 68, 70, 87
Kavak iskelesi: 147
Kavala: 147
Kayıp mallar: 141
Kayseri: 95, 170
Kazasker: 46, 102
Kazvin (İran): 11, 78, 85, 113, 114, 118, 120, 122-128, 133-137, 139
Kefe (Kırım): 107
Keklik avı: 80
Kemal. Kara Sıddıkoğlu: 89, 179
Kemaleddin İbrahim: 30
Kemend: 69
Kemer: 69, 126, 134
Kemha (Kumaş): 136
Kenan (Yevimlü teftişi): 130
Kerbela: 130
Kervan: 115, 146, 148
Kese (Para): 119
Kethüda: 84, 139
Kethüda Kale: 143
Keykuş (Konya): 103
Kılıç: 38, 104, 119, 122, 126, 134
Kılıç çekmek: 102, 106, 180
Kınalızâde Hasan: 82
Kırım: 26, 107, 114, 149
Kırmızı Mücevveze: 56
Kırşehir: 83 – Beyi: 143
Kışlak: 67
Kışlamak: 116, 117
Kıtlık: 19
Kızılbaş: 88, 112, 177
Kızıl üzüm: 30
Kile: 19
Kilise: 147
Kitap: 138
Kitab-ı der-medhi pîrî: 93
Koca Nişancı Celalzâde: 36
Kocaili: 145
Koçi Bey: 18
Komplo: 47
Konak yeri: 23, 62, 98, 103
Konya: 16, 35, 49, 51-55, 57, 60-63, 65, 75, 76, 79, 80, 83, 85, 86, 91, 92, 94, 95, 100, 102-104, 106, 118, 120, 121, 132, 145, 153, 166, 171
Konya Kadısı: 86, 92, 175
Konya Savaşı: 10, 11, 13, 15, 16, 97, 100, 105, 110, 111, 113, 114, 121, 122, 137, 139-141, 143-145, 149, 150
Konya Ereğlisi: 37

Korucu: 150, 151, 177
Korucubaşı: 124
Kostantıniyye (İstanbul): 63
Koyulhisar: 115
Koyun: 146
Köle: 29- 37
Kölelik: 79
Köprülü (Selanik): 147
Kronikler: 23, 46
Kubad. Yamanoğlu: 83
Kubad Paşa. Van Beylerbeyi: 124
Kuduz Ferhad: 84, 118, 119, 122, 124, 144
Kul: 66, 89, 100
Kulluk kâğıdı: 28
Kumaş: 119, 120, 126, 136
Kurban: 21 – Bayramı: 117
Kur'an: 40, 70, 101, 102, 128, 136, 180-182
Kurşunlu (İnegöl): 80
Kuruluş devri: 9
Kuruş: 19
Kutbü'd-din el-Mekki: 41, 53, 54
Künhü'l-ahbar: 10, 23 n.
Kürdistan: 127
Kürek cezası: 168
Kürt aşiretleri: 83, 167
Kütahya: 49-68, 72-78, 81-84, 132, 140, 142, 147, 153, 166, 170, 173, 175 – Kadısı: 84, 139, 140
Kütb-i Fetva: 181

L

Ladik: 120
Lahsa (Hatay): 174
La'l: 126
Lala: 55, 68-70, 73, 92, 98, 102, 103, 152, 167, 173, 174, 175, 183
Lalalık: 126
Larende (Karaman): 94, 170
Laz: 131
Leş (Alessio): 147
Levazım: 87
Levend, levendler, levendat: 20, 21, 44, 45, 83, 90, 138, 145-148, 150
Libretto: 12, 43
Londra: 43

M

Macaristan: 34
Magnifico (Kanuni): 9
Mahidevran Sultan (Gülbahar): 22, 26, 37
Mahlul: 144
Mahmud. Şehzade Bayezid'in oğlu: 22, 66, 69, 108, 124, 135
Mahmud Ağa/Paşa (Zal): 39
Mahmud Ağa. Kapıcıbaşı: 57, 76, 140
Mahmud Ağa. Selim'in Kapıcıbaşı: 136
Mahmud Ağa. Divan Emiri: 140
Mahmud Bey. Şarki Karahisar Beyi: 100
Mairet, Jean: 43
Makbul İbrahim Paşa (Sadrazam): 27
Mal salmak: 180
Malatya Beyi: 110, 117 – Sancağı: 139
Mallet, David: 43
Mamuloğlu yakısı: 43
Manisa: 16, 23, 25-28, 51-53, 55-57, 61, 72, 73, 77, 78, 91, 92, 146, 153, 170 – Sancağı: 22, 170
Mansıb: 95
Maraş: 64, 94 – Beylerbeyi: 86, 92, 100, 103, 170, 174
Marino di Cavalli (Baylo): 93
Marmara: 146, 147
Masarif-i Beytülmal: 30

Masum Bey (İranlı): 124
Mecnun: 187, 188
Medine: 53, 133
Medrese: 21, 80, 181
Medreseliler: 21, 145
Mehmed III.: 153
Mehmed. Şehzade. Kanuni'nin oğlu: 22, 23, 27, 28
Mehmed Ş. Mustafa'nın oğlu: 40
Mehmed. Bayezid'in oğlu: 108, 124, 135
Mehmed. Abdulvehaboğlu. Kazasker: 180
Mehmed. Arap: 123
Mehmed Kırımî. Müderris: 80
Mehmed b. Mehmed. Hamidzâde: 182
Mehmed Çelebi. Kanuni'nin süt kardeşi: 41, 173
Mehmed Efendi. Kazasker: 102
Mehmed Han. Dulkadırlı. Niğbolu Sancakbeyi: 46
Mehmed Kalfa. Mimar: 40
Mehmed Paşa. Sokullu:14, 46, 63, 78-80, 96, 100, 106-110, 116-118, 139, 145, 151, 168, 169
Mekke: 53 – Emiri: 52, 54
Mekr-i Rüstem: 39
Menşur: 121
Menzil: 63, 166
Merkez örgütü: 12
Mermer: 40
Mersiye: 41, 42, 59, 163
Mertebe: 95, 145
Meryem: 187, 188
Merzifon: 120
Mescid: 135
Meşhed: 130
Mevali: 101, 180
Mevlana Celaleddin Rumi: 80, 100 – Türbesi: 103
Meyhane (İstanbul): 48
Mezarlık: 104
Mezhep: 122, 135
Mıh: 109, 118
Mısır kazası: 182
Michaele. Venedikli: 40
Mihalıç: 140
Mihmandar: 114
Mehmet Ağa. Kapıcıbaşı: 57
Mihrimah Sultan, Kanuni'nin kızı: 15, 27, 28, 36, 59, 60, 111
Mimarbaşı: 40
Mil: 127
Mirahur: 40, 104, 115
Miri: 141, 143
Miskal: 126
Mizan Emini: 139
Mohaç Seferi: 27
Molla Çelebi. Konya Kadısı: 92, 175
Mora: 43
Muaf: 108
Muaşşer Mersiye: 163
Muhibbî (Kanuni'nin mahlası): 41, 53, 164, 189
Muhiddin Cürcani. Amasya Müftüsü: 106, 107
Muhteşem (Kanuni'nin sanı): 9, 36, 66, 129, 137, 164
Munzel: 181
Murad I.: 9, 12
Murad II.: 22 – Türbesi: 40
Murad III.: 57, 153
Murad. Şehzade Bayezid'in oğlu: 22, 108
Murad, muradat (Bayezid'in istekleri): 65-75, 82, 85-87, 99, 166, 173
Musa. Peygamber: 187, 188
Musa Paşa. Erzurum Beylerbeyi: 29
Mustafa. Şehzade. Kanuni'nin oğlu: 9-13, 16-18, 49-52, 54, 59, 70, 82, 93, 99-101, 120, 137, 145, 153, 157, 159, 163-165
Mustafa. Celalzâde: 36
Mustafa Çavuş. Elçi: 130

Mustafa Efendi. İstanbul Kadısı: 102, 181
Mustafa Paşa, Lala: 10, 15, 54-56, 75-77, 92, 95, 103-105, 116, 126, 132, 174
Mustafa. Bayezid'in nişancısı: 123
Mustafa Paşa, Kızılahmedli. Rumeli Beylerbeyi: 96, 100, 106
Mustafa Paşa. Malatya Beyi, Erzurum Beylerbeyi: 110, 112, 117, 124, 127
Mustafa Paşa, Pulak: 27
Muş: 116, 118
Mutasarrıf: 29
Muzaffer Paşa. Bayezid'in damadı: 139
Mücevveze: 56, 176
Müderris: 80, 102, 181
Müfettiş: 143
Müfsid: 23, 35, 54, 65, 73, 88, 176, 179
Müftü (Şeyhülislam): 37, 101, 106, 180
Mühimmat: 86, 94, 108
Mühimme defterleri: 15
Mühr-i hümayun: 49
Mülahide: 123
Mültezim: 141
Müneccimbaşı Ahmet: 11
Münşeat: 15, 16
Mürşid: 181
Müslüman mezarlığı: 140
Müteferrika: 133 – Bölüğü: 168
Mütevelli: 42

N

Nahcivan (İran): 113, 114 – Seferi: 13, 40, 43, 44, 51, 54, 58, 59, 117, 174
Nal: 109, 117
Nardeng (Pekmez): 30
Navagero, Bernardo (Baylo): 11, 24, 25, 31
Nevruz: 59, 71
Nezir: 21, 133
Niğbolu: 46, 48
Nikola, Martin: 147
Nikriz: 33
Niksar: 100, 140, 141
Nişancı: 69
Nizameddin Şahkulu (Revan Valisi): 112, 113, 127
Nizam-ı âlem: 13
Nöbetçilik: 151

O, Ö

Ocaklılar: 94
Oğlakçılar (Ankara): 63
Ok: 185
Ok–yay korucusu (İran): 113
Okka: 30
Opera: 43
Ordu: 23, 24, 26, 30, 31, 34, 36, 43, 67, 69, 81-84, 86, 87, 91, 94, 95, 99, 103, 104, 106, 108-110, 117, 122, 138, 140, 141, 149, 153
Ordugâh: 35, 37-40, 110, 123
Orhan. Bayezid'in oğlu: 57, 66, 68, 69, 71, 73, 87, 105, 108, 119, 124, 135, 172
Orta Anadolu: 146, 148
Orta Oyunu: 144
Osman Gâzi: 164
Osman. Bayezid'in oğlu: 66, 67, 69, 71, 73, 87, 139, 172
Osman Paşaoğlu. Diyarbakır Kethüdası: 84, 85
Osmanlı elçileri: 125, 128, 134
Osmanlı Sarayı: 26
Osmanlı kaynakları, Tarih yazarları: 9, 10, 23, 45, 82, 119
Osmanlı ordusu: 114, 118

Otağ: 38, 93, 102, 103, 167
Otağ-ı hümayun: 38, 40, 105
Otlukbeli Seferi: 48
Oturak: 168
Önlük (Futa): 55
Ömer. Halife: 9, 41
Ömer–meşreb: 9, 41, 43, 161
Öreke: 55
Özbek Han: 131

P

Padişah hasları: 70
Padişah Vekili: 48
Para: 19, 20, 59, 69, 74, 85, 135, 141
Pasin: 109, 115 – Sancağı: 117, 132, 148, 183
Paşa: 131
Pazarcık: 147
Peçevi İbrahim: 10, 105, 119, 125
Pekmez: 30
Pera (Beyoğlu): 42
Pertev Paşa. Vezir: 63, 78, 135, 136, 176
Peşkeşlemek: 113
Pir Hüseyin. Turgutoğlu: 83
Pir Mehmed. Özbek Hanı: 131
Pîrî Paşa, Adana Valisi: 95, 103
Pirinç: 30
Pojega Sancağı: 126
Preveze Savaşı: 40
Puta tapıcılar: 125

R

Raiyyet: 108, 185
Ramazan Bayramı: 46, 108
Reâya: 101, 111, 142, 148
Rehin: 20
Relazione: 11, 37, 38
Remel, remil: 37, 103
Revan: 112-114
Risale. Koçi Beyin: 18
Romen: 12
Roxalan (Hürrem Sultan): 22
Rum (Anadolu): 160
Rum (Sıvas) Beylerbeyi: 65, 89, 109, 110
Rum Sultanı: 120
Rumeli: 44, 45, 49, 96, 129, 130, 145-147 – Askeri: 96, 109 – Beylerbeyi: 88, 96, 100, 106, 177 – Kazaskeri: 102, 180, 181 – Sipahileri: 44
Rus, Ruslar: 149
Ruşen-zâde: 182
Rüstem Paşa: 9, 23-26, 28, 29, 34-36, 38-43, 51, 55, 59, 69, 70, 74, 87, 88, 92, 96, 98, 105, 106, 111, 112, 126, 132, 138, 160, 173, 178, 183
Rüşvet: 36

S

Saadet-âbâd (İran): 118
Sa'd-Çukuru (İran sınırı) Savaşı: 112, 127, 183
Sadak: 69
Sadaka: 54, 133
Sadaret: 29, 49, 51, 55, 78, 85, 138
Sadrazam: 10, 14, 23, 26-28, 31, 34-36, 39, 46, 48, 49, 55, 74, 88, 96, 98, 105, 111, 126
Safed Sancakbeyliği: 55
Safevi, safeviler: 10, 14, 29, 35, 36, 112, 113, 118, 136
Sağkol: 103
Sahabe: 180
Sahibin Karahisarı (Afyon): 88, 177
Sakalar Köyü: 148

Salaberry: 12
Salgun: 85, 90, 106
Salis, R. Sertoli: 137
Sâliyâne: 73, 173
Salma: 21, 85, 90, 101, 106
Saltanat: 9, 12-14, 18, 22-24, 30-33, 35, 37, 38, 44, 45, 47, 53, 56, 57, 63, 67, 73, 81, 88, 91, 93, 96, 137, 157
Sami. Şair: 41, 165
Samsun: 145 – Kadısı: 88 – Sancağı: 73
Sancak (Yönetim birimi): 15, 25, 26, 31, 49-51, 55-59, 61, 65-67, 75, 77, 81, 110-112, 130, 166, 167, 173-175, 183, 185
Sancakbeyi: 108, 144, 150, 185
Sancakbeyliği: 22, 24, 66, 130
Sancağa çıkma: 22, 152, 153
Sancakdar: 40
Sapkın: 123
Saray: 9, 14, 17, 26, 31, 64
Saray (Konya): 76, 80
Saray (İran): 119
Saray Ağaları: 24
Saray partisi: 26, 30, 33, 50
Sarı Abdullah: 104
Sarık: 119
Sarılu tayfası: 117
Saruhan (Manisa): 22, 28, 56, 77, 146
Savcı. I. Murad'ın oğlu: 12
Sayeban: 113
Seccade: 54
Sefer. Yürük: 142
Seferberlik: 96
Seferihisar (Sivrihisar): 63
Sekban, Sekbanlar: 96, 123, 145, 152, 169 – Kethüdası: 169
Selanik: 45, 147
Selim, Yavuz: 164
Selim. Şehzade. II.: 10, 11, 13-16, 21-28, 33, 35, 37, 40, 50-58, 60-64, 66-68, 70-82, 85-97, 99, 100, 102-104, 106-110, 113, 115, 116, 118, 120-122, 124-137, 140, 143, 166-168, 170-172, 176, 179, 184, 186, 190
Semiz Ali Paşa. Sadrazam: 138
Senectute: 93
Seraser: 71, 127
Sarasker: 34
Serbest tımar: 147
Serdar: 34, 95, 106
Serhad: 72
Serir-i saltanat: 190
Seyahatnâme: 54
Seyfüddin İrişdi Ağa. İran elçisi: 120, 121
Seyhun kadısı: 140
Seyitgazi: 167
Seyyid Şerif (İranlı): 124
Sıvas: 85, 89, 90, 100, 109, 135 – Beylerbeyi: 61, 65, 90, 100, 107, 110, 183 – Eyaleti: 145 – Kalesi: 85, 89, 90, 108 – Surları: 135
Sicill-i mahfuz: 142
Silah: 94, 148, 149
Silahdar: 109
Silistre: 45 – Sancakbeyi: 138, 146
Sinan. Mimar Koca: 40
Sinan Ağa. Elçi: 133, 134
Sinan. Ardahan Beyi: 115, 118, 120
Sinan Efendi. Anadolu Kazaskeri: 102, 181
Sinan Bey/Paşa: Silistre Beyi: 138, 146
Sinop: 100
Sipahi, Sipahiler: 44-46, 49, 83, 85, 93, 95, 99, 142, 147, 170
Sipahiler Ağası: 35, 84
Sipahi çobanları: 147
Sivrihisar: 63, 140
Siyaset (idam): 86, 141, 142, 143, 148, 149, 171
Skarlat kumaş: 136

Softa (Suhte): 21, 145
Solkol, sol kanad: 103, 104
Sol Bölük Ulufecileri: 116, 118
Solakzâde: 122
Solimano, II: 43
Sonisa (Taşova): 85, 100
Suhte: 21, 45, 46, 84, 138, 145, 146, 148, 149
Suikasd: 118, 122, 123
Sultanahmet meydanı (At meydanı): 22
Sultanzâde: 57
Surh-ser (Kızılbaş): 163
Suşehri: 115
Sübaşı: 147, 150, 151, 170
Süleyman, Kanuni: 18, 164, 187, 190
Süleyman Paşa: 140
Süleymannâme: 11
Süngüllü mevzii: 63
Sünnet: 22, 71, 87, 172
Sünni: 29, 119, 122
Sürre alayı: 53
Sürur (İran): 123

Ş

Şah (Tahmasb): 11, 23, 29, 85, 88, 116, 118, 120-123, 125-127, 129, 130, 133, 134, 153, 159, 164, 184, 187
Şaha gitmek: 112
Şâhî (Bayezid'in mahlası): 53, 115, 121, 187
Şah Veli: 83
Şair, şuara: 82, 167
Şam: 83, 148, 160 – Beylerbeyi: 94, 95, 107, 171, 185
Şamdan: 54
Şarap: 99
Şarkı Karaağaç: 83, 109, 120, 136, 141
Şarkı Karahisar: 100
Şehid: 100, 181
Şehzade mücadeleleri: 12-14
Şehzade Sancakları: 22, 152
Şehzade sarayı (Amasya): 30
Şeker: 30
Şemseddinoğlu. Dulkadırlı: 94
Şemsi Ağa. Sipahiler Ağası: 35
Şemşir: 161
Şer'i şerif: 167
Şer'i Siciller: 28
Şeriat: 31, 101, 102, 106, 116, 140
Şeyh Sinan. Vaiz: 30
Şeyhülislam: 37, 101, 140
Şeytan: 41
Şii, Şiilik: 14, 112, 119, 120, 124, 130
Şiir: 53
Şirvan: 113, 114
Şükrü. Ankara kale kethüdası: 143

T

Tac (Saltanat): 163, 164
Tac (Kızılbaş): 112
Tahmasb, İrân Şahı: 11, 15, 16, 29, 36, 37, 39, 42, 85, 109, 113-136, 190
Taht kavgası: 9, 14, 18, 76, 78, 81, 93, 94, 102-105, 113, 119, 128, 137, 142, 145, 146, 149, 150, 153, 154
Taht korucusu: 46, 48
Tah vârisi: 23, 24, 33, 78, 93, 121, 132, 137
Takke: 119
Tamşvar: 39, 126
Tankır: 140
Tanrıverdi: 83
Tarsus Sancakbeyi: 104
Tasso, Torquato: 43
Taşlıcalı Yahya: 162

Taşova (Sonisa): 100
Tatar: 32
Tayfa: 102
Tayinat: 121
Tebriz: 26, 113, 114
Teçhizat: 103
Teftiş: 142
Tekâlif-i divaniye: 19
Tekâlif-i örfiye: 108, 185
Tekeli: 108
Teke İli: 94
Teklitçi, Celaloğlu: 83
Tekfurdağı (Tekirdağı): 147
Tercan: 116
Terakkı: 44, 49, 51, 57, 66-70, 73, 86, 93-95, 107, 143, 145, 173, 174
Tereke (Buğday): 64, 85
Tımar: 44, 83, 90, 93, 94, 143-145, 168
Tımar erbabı: 20, 21, 40, 44, 45, 94, 150
Tımar defteri: 144
Tımarlılar: 151
Tımarlı sipahiler: 20, 21, 24, 32, 36, 44, 45, 49, 82, 83, 94, 141, 145, 147, 150, 153
Tımar yoklaması: 143
Tokat: 89, 90, 97, 100, 141, 148
Top: 91, 104
Topkapı Sarayı Arşivi: 10, 15, 16, 47
Torino: 43
Tosya: 120
Trabzon Sancakbeyi: 107
Trajedi, tragedya: 12, 43
Trevisano, Domenico, Baylo: 11, 25, 42, 50, 52
Tuğ: 168
Tulga: 171
Turak Ağa. Mirahur: 115, 120
Turan: 119
Turgutlu aşireti, Turgutlulu: 83, 108, 123, 124
Turgutoğlu Pir Hüseyin: 83, 84
Turhal: 141
Turnacıbaşı: 152
Tuz: 30
Tüccar: 37, 190
Tüfeng: 104, 185
Tüfenkçi: 100
Tümen (İran parası): 134
Türbe: 40, 79, 80, 135
Türk: 45
Türk boyları: 83
Türk Mektupları: 12
Tütsü: 54

U, Ü

Uc: 72
Ulûfe: 20, 83, 84, 94, 100, 117, 150, 168, 171, 179
Ulûfeciler: 109, 151
Ulema (Alimler): 26, 179
Ulubad: 79
Un: 109
Uzunçarşılı, İ. Hakkı: 10
Ülülemr: 61, 96
Ümit Burnu: 18
Ümera: 20, 142
Üsküdar: 36, 74, 105, 110, 120, 175
Üveyl Tuğca (Tavıca): 46, 48

V

Vâcib: 100-102, 116, 180
Vaiz: 30
Valide Sultan: 26, 27, 29
Van: 84, 114, 116, 118, 132, 148, 151, 168 – Beylerbeyi: 95, 107, 124, 126, 132, 133, 148 – Çavuşları: 168
Varna: 45, 147

Vastan (Van): 29
Vefk-i şer-i şerif: 181
Vekayi-i Sultan Bayezid: 16, 100
Vekil-i devlet: 56
Veli Ağa: 99
Veli Bey. Eşik Ağası: 131
Veliahtlık: 12, 13, 22, 26, 27, 48, 54, 55, 94, 153
Venedik: 10-12, 25, 31, 35, 38, 42, 50, 52, 93, 138
Veraset sorunu: 12, 31, 35, 158
Vergi: 19, 44
Vezaret: 106
Vezir, Vezirler: 32, 33, 38, 46, 63, 78, 103, 184
Veziriazamlık: 55
Vukiye: 30
Vulçetrin Beyi: 149

Y

Yağ: 30
Yahya. Peygamber: 162
Yahya Bey. Ankara Sancakbeyi: 104
Yahya. Taşlıcalı: 41, 42, 162
Yahudiler: 138
Yakup Çavuş: 124
Yakut: 126
Yalova: 147
Yanbolu: 147
Yarağ, yarak (Silah): 86, 95, 167, 170, 171
Yarıcı: 19
Yasakcı: 151
Yavuz Selim: 13, 30, 32, 33, 75, 82, 84, 98, 158
Yay: 185
Yazma, yazmalar: 15, 16, 101
Yedikule (İstanbul): 144
Yeniçeri, Yeniçeriler: 24, 25, 31, 35, 36, 39, 44-46, 52, 83, 96, 105, 107, 109, 116, 118, 150-152
Yeniçeri Ağası: 57, 177
Yeniçeri börkü: 152
Yeniçeri Ocağı: 83, 151, 152
Yeniçeri postaları: 151
Yenişehir (Bursa): 142
Yenişehir (Teselya): 45
Yeşilırmak: 83, 142, 143, 146
Yeşil Mücevveze: 56, 176
Yevimlü: 81, 84, 93, 94, 137, 140-143, 145
Yoldaşlık: 20
Yozgat: 83
Yürük: 142
Yürük kazası (Kırşehir): 83

Z

Zahire: 65, 166
Zaim: 108, 179, 185
Zal Mahmud: 39, 160
Zarb-zen: 76
Zeamet: 32, 44, 46, 69, 83, 86, 89, 93, 94, 95, 104, 108, 185
Zerdali: 30
Zeynel Bey. Vastan Mutasarrıfı: 29
Zırh: 171
Zile (Tokat): 141
Zimmî: 147
Zinkeisen: 11, 12, 47

ŞERAFETTİN TURAN, 1925'te Van'ın Erciş ilçesinde doğdu. Bitlis, Muş ve Erzurum'da ilk ve orta öğrenimini bitirip Gazi Eğitim Enstitüsü Tarih - Coğrafya Bölümüne girdi. 1946'da aynı enstitüye asistan olarak atandı. DTCF'nin Tarih Bölümünden de 1951'de diploma aldı. Bu arada Ankara Etnoğrafya Müzesinde asistanlık görevini de sürdürdü. 1952'de DTCF Genel Türk Tarihi Kürsüsüne asistan oldu. 1954'de doktorluk, 1956'da doçentlik, 1964'de profesörlük sanını aldı. DTCF Dekanlığı, TRT Yönetim Kurulu üyeliği, Türk Dil Kurumu Başkanlığı, Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı gibi önemli görevler üstlendi. ŞERAFETTİN TURAN'ın daha önce yayınlarımız arasında çıkan TÜRK KÜLTÜR TARİHİ ile TÜRK DEVRİM TARİHİ 1., 2., 3/1., 3/2 kitapları herkesin yararlanacağı bir kaynak, bir başyapıttır. TURAN, bugünlerde TÜRK DEVRİM TARİHİ'nin 4. ve son kitabı olan *"Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye"*yi hazırlamaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü ve görkemli dönemi sayılan Kanuni Süleyman'ın saltanat yıllarında, Şehzade Mustafa'nın ve arkasından Bayezid'in adlarıyla anılan karşıt hareketler, kuşkusuz çelişkilerle dolu 'Tarih'in dikkatle incelenmesi gereken olaylarındandır. Kanlı bir iç savaşa yol açan ve Muhteşem Süleyman'ın, her iki oğlu ile onlardan olan erkek torunlarını öldürtmesini de içeren bu ayaklanmalar, genelde basit birer "veliahtlık" savaşımı olarak nitelendirilmiştir.

Biz de konuyu 1956'da Kanuni'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vak'ası başlığıyla ele almıştık. Doçentlik tezi olarak sunduğumuz araştırmamız jürice olumlu bulunmuş ve 1961'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yayınları arasında basılmıştı. Bu ilk baskı kısa sürede tükenmiş, bu arada Dr. İsa Seyf tarafından da *Serguzeşt-i Şahzade Bayezid* adıyla Farsçaya çevrilmişti *[Doğu Dilleri*, c.I, sa.3-4; c.II, sa.1 (1969-1971)].

Bu ikinci basım yapılırken, sorunu daha iyi yansıtabilmek için adını *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları* olarak değiştirmeyi yeğledik. Ayrıca kimi eklemeler yaparken, ilk yazımda kullandığımız dili, Türkçenin özleşmesi, gelişmesinin bir sonucu diye yalınlaştırmayı da gerekli gördük.

İktidar savaşımlarının içerik ve yöntem değiştirerek sürdüğü ve Osmanlı düzenine dönme eğilimlerinin dile getirildiği dönemde, geçmişin sesine kulak vermek, sanırız okuyucuya ilginç gelecektir.

Şerafettin TURAN

ISBN 975 - 494 - 655 - 8
97 . 06 . Y . 0105 . 1097